

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ

Δ. Φ. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
ΚΛΠ.

ΕΚΔΟΤΗΣ ΗΛΙΑΣ Ν. ΔΙΚΑΙΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΟΔΟΣ ΒΟΥΛΗΣ 5

1924

2924 ΛΑΘ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Δ. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ

Δ. Φ. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Handwritten signatures and stamps, including a circular library stamp.

ΕΚΔΟΤΗΣ ΗΛΙΑΣ Ν. ΔΙΚΑΙΟΣ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΟΔΟΣ ΒΟΥΛΗΣ 5
1924

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ
συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.

M. D. Καδάρης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔλλειψις Γραμματολογίας πλήρους, παρεχούσης πλήρη καὶ συνεχῇ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν παραλληλισμῷ πρὸς τὰ αἷτια καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν γεγονότων, μεθ' ὧν ἀναποσπάστως συνδέονται, προστιτῆς δὲ εἰς πάντα ἄνθρωπον τῶν γραμμάτων, ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν σκέψιν νὰ συντάξωμεν ἀπὸ πολλοῦ καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ δημοσιεύσωμεν ἤδη τὴν ἀνὰ χεῖρας Γραμματολογίαν, δι' ἧς οὐ μόνον ὁ μαθητὴς ἀλλὰ καὶ οἰοσδήποτε ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων θὰ δύναται νὰ λύῃ πᾶσαν γραμματολογικὴν ἀπορίαν του.

Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ διαφωτίζομεν διὰ συνοπτικῆς εἰσαγωγῆς τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης καὶ τῶν γραμμάτων, συμπληροῦμεν καὶ διασαφοῦμεν ποικιλοτρόπως πάσας τὰς ἀναγκαῖας γραμματολογικὰς γνώσεις, βιογραφίας, χρονολογίας, μέτρα, μουσικὴν, ρυθμούς κ.λ.π., συγχρονίζοντες καὶ συνδυάζοντες συστηματικῶς τὰ γραμματολογικὰ πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαῖας χρονολογικὰς καὶ γεωγραφικὰς γνώσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀποβαίνει δυσχερὴς εἰς πολλοὺς ἢ κατανόησις τῶν γραμματολογικῶν φαινομένων καὶ ἡ πλήρης παρακολούθησις αὐτῶν. Ὅλην δὲ τὴν ὕλην ταύτην, ἐν ἣ ἔγκατασπεί-

ρονται ἅμα καὶ τερπναὶ τινες ἀναγκαῖαι καὶ μορφωτικαὶ γνώσεις, κατετάξαμεν οὕτω μεθοδικῶς, ὥστε ἡ χρῆσις αὐτῆς νὰ εἶναι εὐχερὴς εἰς πάντας.

Διὰ τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν τούτων, ἅτινα παρατηροῦνται συνήθως ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ἐγχειριδίοις Γραμματολογίας, παρέχομεν παντὶ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολομένῳ, καὶ ἰδίως τοῖς μαθηταῖς μέσῳ καὶ ἀνωτέρων σχολείων, τοῖς δημοδιδασκάλοις, τοῖς φοιτηταῖς καὶ λοιποῖς σπουδασταῖς, πλήρες βοήθημα πρὸς μελέτην καὶ κατανόησιν τῆς ἱστορίας τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅτι δὲ ὁ κλάδος οὗτος τῶν γραμμάτων εἶναι μορφωτικώτατος καὶ ἀπαραίτητος παντὶ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολομένῳ, ἅτε παρέχων τὰς ὠφελιμωτέρας καὶ διδακτικωτέρας γνώσεις, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, πάντες δὲ θέλουσι πεισθῆναι περὶ τούτου καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀναγνώσεως τοιαύτης Γραμματολογίας.

Τὴν *ἀρχαίαν* ταύτην ἐλληνικὴν γραμματολογίαν θέλομεν συμπληρώσει προσεχῶς δι' ἐκδόσεως καὶ *Νέας Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας*, ἐξεταζούσης τὴν ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κατὰ συνέχειαν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον.

Οὕτω συμπληρούμενον τὸ ἔργον τοῦτο θὰ ἀποβῇ ἀπαραίτητος σύντροφος παντὸς περὶ τὰ γράμματα ἀσχολομένου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1921.

Ἀλέξ. Δ. Καθάρειος
γυμνασιάρχης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ

§ 1. Ἡ προφορική καὶ γραπτὴ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ λαλουμένη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γλῶσσα εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος εἰς πᾶν ἄτομον καὶ εἰς πάντα λαὸν πρὸς ἐκφρασιν τῶν διανοημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ καὶ πρὸς συνεννόησιν, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρῃ ἀνθρώπινος βίος καὶ ἀνθρωπίνη κοινωνία. Ἡ δὲ ἀνάγκη πρὸς γενικωτέραν καὶ σταθεράν συνεννόησιν τῶν ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἀπαρτισμὸν κοινωνίας ἤγαγε τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν καὶ γραπτῆς γλώσσης, ἣτις εἶναι τεχνικωτέρα πάντοτε τῆς προφορικῆς, ὥς παρισταμένη διὰ μονίμων ὕλικῶν στοιχείων.

§ 2. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐλάλει ἰδίαν γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν, ἣτις ἦτο ἡ σπουδαιότερα γλῶσσα πάντων τῶν ἐξ Ἀσίας ἐξορησάντων τότε καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐγκατασταθέντων Ἀρίων λαῶν, συγγενὴς τῆς ἀρχαίας λατινικῆς. Παραλαβόντες δ' οἱ Ἕλληνες βραδύτερον τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου παρὰ τοῦ ἀρχαιότερου ἀσιατικοῦ λαοῦ, τῶν Φοινίκων, καὶ συμπληρώσαντες αὐτὰ ἐδημιούργησαν καὶ γραπτὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἀναφαίνονται κατὰ τὸν

10ον π. X. αἰῶνα, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν πρώτων σφραγισμένων γραπτῶν ἔργων, τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν γραπτὸν μνημεῖον σφίζεται ἵνα κρίνωμεν ἐξ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρχεγόνου μορφῆς τῆς γλώσσης ταύτης.

Καθ' ὅσον δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἠϋξάνετο καὶ προώδευε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐτελειοποιεῖτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἣτις εἶναι εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ ἀπέβη ἡ πλουσιωτέρα γλῶσσα τοῦ κόσμου, εἰς κάλλος, ἁρμονίαν, ποικιλίαν καὶ εὐστροφίαν. Ὁ πλοῦτος οὗτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καταφαίνεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν τύπων, τῶν συνθέσεων, τῶν συντάξεων, τῶν σχημάτων, ἐκ τῆς ποικιλίας τῆς προσφθίας κ λ. π., δι' ὧν ἡδύνατο νὰ ἐκφράξῃ εὐκόλως καὶ τελείως καὶ τὰς λεπτομερεστεράς διαφορὰς τῶν φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ νὰ πληροῖ πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου. Οὕτω ἀναπτυχθεῖσα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέχει ἀπὸ τοῦ 4ου π. X. αἰῶνος τὰ πρωτεῖα μεταξὺ πασῶν τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου ¹.

§ 3. Αἱ διάλεκτοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγένετο διάφορος παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη παρατηρήθη κυρίως ἀπὸ τοῦ 11ου π. X. αἰῶνος, ὅτε μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων οἱ Ἕλληνες διέσπαρθησαν εἰς διαφόρους τόπους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἀπετέλεσαν διαφόρους ἑλληνικὰς φυλάς. Τότε παρήχθησαν αἱ διάφοροι διάλεκτοι τῆς γλώσσης, ἦτοι οἱ κατὰ τόπους καὶ λαοὺς ἰδιωτισμοὶ τοῦ λαλεῖν καὶ γράφειν.

1. Οἱ αἰῶνες λαμβάνουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ μεγαλυτέρου πάντοτε ἀριθμοῦ, ὅστις πρὸ Χριστοῦ μὲν προηγεῖται τοῦ μικροτέρου, διότι ἐν τῇ ἀπαριθμῇ τῶν ἐτῶν κατερχόμεθα ἀπὸ ἀφειρησίας τοῦ 750 (ἔτους κτίσεως τῆς Πρώτης) μέχρι τοῦ 0, μετὰ Χριστὸν δὲ ἔπεται, διότι ἐν τῇ ἀπαριθμῇ σελι ἀνερχόμεθα ἀπὸ ἀφειρησίας τοῦ 0 (ἔτους γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ). Οὕτω 10ος π. X. αἰὼν εἶναι τὸ 1000—900 π. Χριστοῦ, 10ος δὲ αἰὼν μ. X. εἶναι τὸ 900—1000 μ. Χριστὸν αἰὼν 4ος π. X. αἰὼν εἶναι τὸ 400—300 π. Χριστοῦ, 4ος δὲ μ. X. εἶναι τὸ 300—400 μ. X.

Αἱ κυριώτεραι διάλεκτοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι τέσσαρες, ἡ *αἰολικὴ*, ἡ *δωρικὴ*, ἡ *ἰωνικὴ* καὶ ἡ *ἄττικὴ*. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αἱ διαλεκτικαὶ αὗται διαφοραὶ οὐδόλως διέσπασαν τὴν ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις κατὰ τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα καὶ τὸν ἔθνικόν χαρακτήρα ἦτο μία καὶ ἀδιαίρετος, ὥς εἶναι τοιαύτη καὶ σήμερον ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παρὰ πάσας τὰς διαλεκτικὰς ἢ τοπικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Ἑλλάδος, οἷον τῶν Στερεοελλαδιτῶν, Πελοποννησίων, Κρητῶν, Κερκυραίων κ.λ.π.

Ἡ αἰολικὴ διάλεκτος ἐλαλεῖτο ὑπὸ τῶν Αἰολέων ἐν Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ, Ἀρκαδίᾳ, Λέσβῳ, Κύπρῳ, ἐν ταῖς αἰολικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀλλαχοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα πασῶν, ὁμοιάζουσα διὰ τοῦτο περισσότερο πρὸς τὴν πάλαι ποτὲ ἀδελφὴν αὐτῆς λατινικὴν, ἔχει δὲ ὡς χαρακτηριστικὰ τὸ ταχύ, τὸ εὐκαμπτον, τὸ τρυφερὸν καὶ τὸ μελωδικόν. Ὀλίγα ἔργα σφίζονται γεγραμμένα ἐν αὐτῇ (ἰδὲ § 33).

Ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἐλαλεῖτο ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐν Β. Στερεᾷ, ἐν Πελοποννήσῳ, Σικελίᾳ, Κερκύρα, Ρόδῳ, Β. Ἀφρικῇ, ἐν ταῖς δωρικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀλλαχοῦ. Αὕτη εἶναι νεωτέρα τῆς αἰολικῆς, διαιρουμένη εἰς *ἀρχαίαν* καὶ *νέαν* δωρικὴν, καὶ ἔχει ὡς χαρακτηριστικὰ τὸ ἔντονον, τὸ ἡχηρὸν καὶ τὸ μεγαλοπρεπές. Ἔργα γεγραμμένα ἐν αὐτῇ σφίζονται ἱκανὰ (ἰδὲ § 34 καὶ 66).

Ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος ἐλαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰόνων ἐν ταῖς Ἰωνικαῖς ἀποικίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ἐν τισι νήσοις τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀλλαχοῦ. Αὕτη εἶναι νεωτέρα τῆς δωρικῆς καὶ ἔχει ὡς χαρακτηριστικὰ τὴν ἡδύτητα, τὴν χάριν καὶ τὴν λεπτότητα. Πολλὰ σφζόμενα ἔργα εἶναι γεγραμμένα ἐν αὐτῇ (ἰδὲ § 19, § 21.3, § 30, § 32, § 83.3, § 92).

Ἡ ἄττικὴ διάλεκτος προελθοῦσα ἐκ τῆς ἰωνικῆς, μετ' ἐλαχίστων τύπων αἰολικῆς καὶ δωρικῆς, διεμορφώθη ἐν Ἀττικῇ, ἐνθα ἔφθασεν εἰς ὑψίστην τελειότητα, διαδοθεῖσα δ' ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὡς ὁ τελειότερος τύπος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶναι ἡ χάρις, ἡ ἀκρίβεια, ἡ σεμνότης καὶ ἡ δύναμις, διαιρεῖται δὲ εἰς *ἀρχαίαν* καὶ *νέαν*.

Ἐν αὐτῇ εἶναι γεγραμμένα τὰ πλεῖστα τῶν σφριζομένων ἔργων (ιδ. § 41, § 84.3, § 85.3 § 10.2, § 78...). Ἐκ τῆς αἰτιακῆς διαλέκτου, παρακμασάσης σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τὴν πολιτικὴν παρακμὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὴν μετὰ ξένων λαῶν ἀνάμειξιν αὐτοῦ, προήλθεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος. ἦτοι κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον χρόνους, νέα διάλεκτος ἢ λεγομένη **κοινὴ** διάλεκτος.

§ 4. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ νέα ἑλληνικὴ.

Ἡ **κοινὴ** διάλεκτος, συνέχεια οὕσα τῆς αἰτιακῆς, ἐλαλεῖτο καὶ ἐγράφετο οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατακτηθείσαις χώραις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς.

Αὕτη γενομένη σὺν τῷ χρόνῳ πανελλήνιος, συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχύτεραν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βραδύτερον ἀναφανέντος χριστιανισμοῦ, γραφέντος ἐν αὐτῇ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀφ' οὗτου ὅμως αἱ χῶραι αὗται κατεκτήθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ διαφόρων λαῶν καὶ δὴ βαρβάρων, Ρωμαίων, Φράγκων, Ἑνετῶν, Γότθων, Σλαύων καὶ τελευταῖον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρχισε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ διαφθεῖρηται ἀκόμη περισσότερον, διὰ παραφθορὰς τῶν τύπων αὐτῆς καὶ διὰ εἰσαγωγῆς ξένων λέξεων, καὶ τέλος ἀπέβη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας (1453—1821) γλῶσσα **χυδαία**, πολὺ ἀπέχουσα τῆς ἀρχαίας. Μόνον δὲ ὑπὸ τῶν λογίων καὶ κληρικῶν διετηρήθη ἡ καθαρεύουσα ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς ἱερὸν παλλάδιον κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας, γενομένη μετὰ τῆς θρησκείας ἐν τῶν σπουδαιότερων μέσων τῆς διατηρήσεως τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπελευθερώσεως, μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἤρξατο καὶ πάλιν ἀποκαθαιρομένη καὶ διαμορφουμένη ὁλονὲν μέχρι σήμερον. Οὕτω προήλθεν ἡ **νέα ἑλληνικὴ**.

Πρῶτος δὲ καὶ κυριώτερος παράγων τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν χυδαίων τύπων καὶ ξένων λέξεων ὑπῆρξεν ὁ

αοίδιμος **Ἀδαμάντιος Κοραΐς** (1748 - 1833) καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετὰ ταῦτα λόγιοι Ἕλληνες. Ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἐργασία συνεπληρώθη σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν σχολείων καὶ ἤδη ἡ περικαλλὲς νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα γράφεται καὶ λαλεῖται πανταχοῦ ὑπὸ τῶν ἐγγραμμάτων Ἑλλήνων κεκαθαρμένη ἀπὸ τῶν χυδαίων τύπων, οἵτινες ἐρρύπαναν αὐτὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ¹.

§ Β. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Οὕτω σταδιοδρομήσασα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐπὶ τρισχίλια ἔτη λαλουμένη ἀπὸ τῶν Ἑρακλείων στηλῶν (Γιβραλτάρ) μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου, διετηρήθη μέχρι σήμερον καίτοι διήλθε διὰ μέσου τοσούτων καταιγίδων ἔνεκα ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ μεταβολῶν. Οὐ μόνον δὲ διετηρήθη αὐτοτελὲς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἐπέδρασεν αὕτη ἐπωφελῶς ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν προσωρινῶν κατακτητῶν Ρωμαίων καὶ ἄλλων νεωτέρων λαῶν, μεθ' ὧν ἦλθεν εἰς συνάφειαν.

§ 6. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔργα.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ δὴ ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ ἐγράφησαν τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα ἑλληνικὰ ἔργα ἐν οἷς ἀπεταμιεύθησαν οἱ θησαυροὶ τῶν γονιμωτέρων διανοιῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ὧν πολλὰ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν πυρκαϊῶν, τὰ δὲ

1. Ἐξαιρέσιν ἐν τῇ ὁμηρικῇ καὶ φυσικῇ ταύτῃ ἐξελλίξει τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπετέλεσεν ὁ ἐσχάτως ἀναφανείς **μαλλιαρισμός**, ὅστις εἶναι ἐπινόησις ὁμάδος τινὸς ἀγραμμάτων καὶ ἀνισορρόπων ψευδεπιστημόνων, οἵτινες ἐφιλοδόξησαν νὰ ἀποκτήσωσιν Ἑροστράτειον δόξαν. Ὁ **μαλλιαρισμός** ἀπέτελεσεν ἐθνικὴν κηλίδα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων καὶ ἐγένετο ἀντικείμενον βδελυγμίας καὶ ἀναθέματος.

Σημ. Ὁ Ἑροστράτος ἀδυνάτων νὰ διαπράξῃ καλὸν τι καὶ θέλων νὰ ἀπαθανάτισῃ τὸ ὄνομά του ἔκαυσε τὸν ἐν Ἐφέσῳ θαυμάσιον ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος τὴν νύκτα καθ' ἣν ἐγεννήθη ὁ Μ. Ἀλέξανδρος (316 π. Χ.). Καὶ κατεδικάσθη μὲν οὗτος εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθη οἰκτρῶς, ἀλλ' ἐξέλιπε τὸ ἀριστοῦργημα τοῦτο, ὅπερ ἦτο ἐν τῶν 7 θαυμάτων τοῦ κόσμου.

σφζόμενα θαυμάζονται ὑπὸ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀποτελοῦντα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον τὸ πρότυπον καὶ τὴν ἀκένωτον πηγὴν πάσης γνώσεως καὶ προόδου. Ἡ σπουδὴ τῶν ἔργων τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται ὅλος ὁ νεώτερος πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης, ἀποτελεῖ ἀνέκαθεν τὸ σπουδαιότερον μέλημα παντὸς πεπολιτισμένου λαοῦ, παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς Ἑλλήσιν αὕτη δὲν εἶναι μόνον παιδευτικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἔθνικόν καθήκον.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματολογίας.

§ 2. Γραπτὸς λόγος, γραμματολογία, προφορικὸς λόγος.

Τὰ ὑπάρχοντα ἔντεχνα γραπτὰ ἔργα ἔθνους τινὸς ἀποτελοῦσι τὰ **γράμματα** εἴτε τὸν **γραπτὸν λόγον** τοῦ ἔθνους. Ὁ γραπτὸς λόγος ἔθνους τινὸς εἶναι ἡ **πεζὸς λόγος**, ὅταν γράφηται καταλογάδην, ἥτοι διὰ λέξεων κατὰ σειρὰν γραφομένων, ἄνευ μετρικοῦ ἢ ἄλλου περιορισμοῦ, ἡ **ποίησις**, ὅταν γράφηται εἰς γλῶσσαν ἑμμετρον καὶ ῥυθμικὴν, ἥτοι κατὰ στίχους ὀρισμένου μήκους. Ὅθεν ὁ γραπτὸς λόγος διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, τὸν πεζὸν λόγον καὶ τὴν ποίησιν. Καὶ τὰ μὲν ἔργα τοῦ πεζοῦ λόγου λέγονται **συγγράμματα** καὶ οἱ γράψαντες αὐτὰ **συγγραφεῖς**, τὰ δὲ ἔργα τῆς ποιήσεως λέγονται **ποιήματα** καὶ οἱ γράψαντες αὐτὰ **ποιηταί**.

Ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐξετάζουσα τὰ γράμματα εἴτε τὸν γραπτὸν λόγον ἔθνους τινὸς λέγεται **γραμματολογία**¹. Πᾶν ἔθνος ἀρχαῖον ἢ νέον ἔχον γραπτὸν λόγον ἔχει καὶ γραμματολογίαν.

Πᾶσα γραμματολογία ἐξετάζει τὸν γραπτὸν λόγον α') **ιστορικῶς**, καθ' ὅσον πραγματεύεται περὶ τοῦ βίου τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν καὶ περὶ τῆς βαθμιαίας κατὰ τόπον καὶ χρόνον διαμορφώσεως, ἀκμῆς καὶ παρακμῆς ἐκάστου εἶδους τοῦ λόγου, καὶ β') **αἰσθητικῶς**, καθ' ὅσον κρίνει κατὰ πόσον ἐτηρήθησαν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ γραπτοῦ λόγου οἱ νόμοι τοῦ καλοῦ, δηλαδὴ ἡ ἁρμο-

¹ 1. Ἡ γραμματολογία λέγεται καὶ **λογοτεχνία** ὡς τέχνη ἢ τεχνικὴ ἐξέτασις τοῦ γραπτοῦ λόγου.

γία καὶ ἡ συμμετρία, ἥτοι κατὰ πόσον ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι ἐν-
τεχνος ἢ οὐ.

Ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι μόνιμος διὰ σημείων ἀποτύπωσης τοῦ
ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ χρησιμοποιουμένου προφορικοῦ λόγου τοῦ
λαοῦ. Καὶ ὁ μὲν **γραπτὸς** λόγος παντὸς ἔθνους εἶναι πάντοτε
τεχνικώτερος καὶ τελειότερος τοῦ προφορικοῦ ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ ἐν
τῇ συνθέσει αὐτῶν, ὁ δὲ **προφορικὸς** εἶναι ἀπλούστερος καὶ συντο-
μώτερος τοῦ γραπτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ γραπτὸς λόγος (ἡ γραφομένη
γλῶσσα) παντὸς ἔθνους διαφέρει πάντοτε τοῦ προφορικοῦ (τῆς λα-
λουμένης γλώσσης), ὅπως τὸ πολυτελέστερον ἔνδυμα τοῦ ἀνθρώπου
διαφέρει τοῦ ἀπλουτέρου καὶ καθημερινοῦ τοιούτου.

§ 8. Ἀξία τῆς γραμματολογίας καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται ὅτι ἡ γραμματολογία ἔθνους
τινὸς ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἐν αὐτῇ κατοπτρίζεται ἡ πνευ-
ματικὴ κατάστασις τοῦ ἔθνους, ἥτις εἶναι τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς
ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου θέσεως αὐτοῦ. Ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμα-
των παρὰ τινι ἔθνει συνεπάγεται ἀναγκαίως καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ
τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀκμὴν αὐτοῦ καὶ ἐπομένως
εἶναι τὸ σπουδαιότερον χαρακτηριστικὸν τῆς πραγματικῆς ἀξίας
καὶ ἰσχύος τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναπύξεως καὶ τοῦ
πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν ποίησις συντελεῖ εἰς ἰδεώδη ἐθνι-
κὴν, ἠθικὴν, πολιτικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν τοῦ ἔθνους, ὁ
δὲ πεζὸς λόγος ἐξυπηρετεῖ πρακτικώτερον τὴν πνευματικὴν, ἐπιστη-
μονικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔθνους.

Ὅθεν ὁ γραπτὸς λόγος, ἥτοι ἡ γραφομένη γλῶσσα, ἔθνους
τινὸς οὐ μόνον ὑπὸ ἔποψιν ἰδεῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν μορφῆς
(γλωσσικῶν τύπων καὶ ἐκφράσεων) εἶναι οὐσιῶδες ἐθνικὸν στοι-
χεῖον, ἀσκοῦν μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς προόδου καὶ εὐημερίας
τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀγαπῶν τὸ ἔθνος ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ
καὶ νὰ προφυλάττῃ καὶ τὴν γλῶσσαν, ὥς καὶ τὴν θρησκείαν καὶ
τὸ πολίτευμα τοῦ ἔθνους, οἱ δὲ νοθεύοντες τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν
νοθεύουσιν αὐτὸν τὸν ἐθνισμόν τοῦ λαοῦ.

§ 9. Ἑλληνικὴ γραμματολογία καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς.

Ἑλληνικὴ γραμματολογία λέγεται ἡ ἱστορικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἐξέτασις τῶν ἐντέχνων συγγραμμάτων καὶ ποιημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀνέπτυξαν καὶ διεμόρφωσαν ἀμφότερα τὰ εἶδη τοῦ γραπτοῦ λόγου, τὴν ποίησιν καὶ τὸν πεζὸν λόγον.

Καὶ ἡ μὲν ποίησις διακρίνεται εἰς τρία εἶδη, τὸ *ἔπος*, τὸ *μέλος* καὶ τὸ *δραῆμα*, ὃ δὲ πεζὸς λόγος εἰς ἕτερα τρία, τὴν *ἱστορίαν*, τὴν *φιλοσοφίαν* καὶ τὴν *ῥητορείαν*. Ἐκαστον τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν τῆς ποιήσεως, ἢτοι ἡ ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἡ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ ῥητορεία πρὸς τὸ δραῆμα (§ 78).

Καὶ τὰ ἐξ ταῦτα εἶδη τοῦ λόγου ἐδημιούργησαν πρωτοτύπως καὶ ἀνέπτυξαν θαυμασίως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες βαθμηδὸν καὶ κανονικῶς διὰ μόνης τῆς ἰδιοφυίας αὐτῶν. Ἡ ἀνάπτυξις δὲ αὕτη ἦτο φυσικὴ ἀπόρροια αὐτῆς τῆς ἠθικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, βοηθουμένης καὶ ὑπὸ τῆς ποικιλωτάτης φύσεως τῆς χώρας καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διότι παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι θρησκεία, πολιτεία καὶ γλῶσσα συνπηρχον καὶ συνεβάδιζον πάντοτε, οὕτως ὥστε ἡ ἀκμὴ ἢ παρακμὴ ἐνὸς τούτων συνεπέφερε τὴν ἀκμὴν ἢ παρακμὴν καὶ τῶν ἑτέρων.

§ 10. Ἐπιδράσεις τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, χαρακτὴρ καὶ ἀξία αὐτῆς.

Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔθνων καὶ διεμόρφωσαν τὰ γράμματα καὶ τὴν γραμματολογίαν αὐτῶν, διὰ τὴν τελειότητα τῆς συνθέσεως καὶ τὸ ἀπόλυτον κάλλος τῆς μορφῆς αὐτῶν, διὰ τὸ πλούσιον καὶ σπουδαῖον περιεχόμενον αὐτῶν καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς διαγραφομένην σαφεστάτην ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ἀμέσως μὲν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἡ γραμματολογία εἶναι ἀπομίμησις τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας,

ἐμμέσως δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ὧν ἡ πνευματικὴ διαμόρφωσις ὀφείλεται εἰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως δὲν παρήγαγε μεγάλα ἀποτελέσματα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· ἔνεκα τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν λαῶν αὐτῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ὅτε ὁμως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) πλείστοι λόγιοι Ἕλληνες φεύγοντες τὴν τουρκικὴν δουλείαν μετέφεραν εἰς τὴν Δύσιν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τότε διεδόθη ἐκεῖ εὐρύτατα ἡ σπουδὴ αὐτῶν γενομένη τὸ κυριότερον στοιχεῖον τῆς λεγομένης *Ἀναγεννήσεως* καὶ προαγαγοῦσα τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Ὅθεν κύριοι χαρακτῆρες τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας εἶναι ἡ *πρωτοτυπία* καὶ τὸ *ἐθνικόν*. Διὰ δὲ τὸν *ἐθνικόν* αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἔχει αὕτη μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν, οὕσα κλάδος τῆς μεγάλης ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἣτις λέγεται *Φιλολογία* (§ 67).

§ 11. Διαιρέσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματολογίας καὶ μέθοδοι αὐτῆς.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματολογία ἐξετάζει τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν, ἥτοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 9ου π. Χ. μέχρι τοῦ 15ου μ. Χ. αἰῶνος (900 π. Χ. — 1453 μ. Χ.) ¹. Διαιρεῖται δὲ αὕτη εἰς πέντε περιόδους.

Α' Τὴν *ἀρχαίαν*, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων (900 — 500 π. Χ.).

Β' Τὴν *ἀττικὴν*, ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (500 — 300 π. Χ.) ².

Γ' Τὴν *ἀλεξανδρινήν*, ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι περίπου τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους (300 — 0 π. Χ.) ².

1. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἑλληνικὰ γράμματα ἐξετάζει ἡ *Νέα ἑλληνικὴ γραμματολογία*.

2. Κατὰ τὸ 334 — 324 π. Χ. ἤρχισεν ἡ δρᾶσις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καταλήξασα σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας, ἐξ

Δ' Τὴν *ῥωμαϊκὴν*, ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους μέχρι τῆς πρώτης ἀκμῆς τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους (0 π. Χ.—500 μ. Χ.) καὶ

Ε' Τὴν *βυζαντιακὴν*, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀκμῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτοῦ (500 —1453 μ. Χ.).

Ἐκ τῶν πέντε τούτων περιόδων σπουδαιότεραι διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν παραγωγικότητα εἶναι αἱ δύο πρώται, περὶ ὧν ἔσται ἐκτενέστερος ὁ λόγος. Αὗται ἐξετάζονται ὁμοῦ ὥς μία περίοδος, αἱ δὲ ἐπόμεναι τρεῖς ὁμοῦ πάλιν ἰδιαίτερος.

Ἡ συνήθης *μέθοδος* τῆς Γραμματολογίας, ἥτοι ὁ τρόπος, καθ' ὃν αὕτη πραγματεύεται τὴν ὕλην αὐτῆς, εἶναι ἡ λεγομένη *εἰδογραφικὴ*, καθ' ἣν πραγματεύεται τὴν ὕλην κατὰ εἶδη, ἥτοι ἰδιαίτερος τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως (ἔπος, μέλος, δρᾶμα) καὶ ἰδιαίτερος τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου (ἱστορίαν, φιλοσοφίαν, ῥητορείαν)¹.

Ἡς ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ ἀλεξανδρινὴ περίοδος (§ 67), ἡ διαρκέσασα ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας. Τῷ 146 π. Χ. κατελήφθη ἡ Κόρινθος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάς ἐγένετο ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὁπότε ἤρχισεν ἡ ῥωμαϊκὴ περίοδος ἡ διαρκέσασα περίπου 5 αἰῶνας. Τῷ 476 μ. Χ. κατελύθη τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος τῆς Ρώμης καὶ ἐπεκράτησε τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκόν, ἥτοι τὸ βυζαντιακόν, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ βυζαντιακὴ περίοδος ἡ διαρκέσασα δέκα αἰῶνας. Διὰ τοῦτο αἱ τρεῖς αὗται χρονολογίαι διακρίνουσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰς τρεῖς περιόδους, ἀττικὴν, ἀλεξανδρινὴν καὶ ῥωμαϊκὴν. Γενικώτερον ὅμως, ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον, ὡς ὅρια τῆς διαιρέσεως ταύτης λαμβάνονται τὸ 300 π.Χ., τὸ 0 π.Χ. καὶ τὸ 500 μ.Χ. (παρβλ. § 67).

1. Ἄλλαι μέθοδοι τῆς Γραμματολογίας εἶναι ἡ *συγχρονιστικὴ*, καθ' ἣν συγχρόνως ἐξετάζονται τὰ ἑτερειδῆ μὲν ἀλλὰ σύγχρονα γραπτὰ εἶδη τοῦ λόγου, καὶ ἡ *μεικτὴ*, καθ' ἣν ταῦτα ἐξετάζονται εἰδογραφικῶς ἅμα καὶ συγχρονιστικῶς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΠΟΙΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΩΝ (900—300 π. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ

§ 12. Ὅρισμός, γένεσις, στοιχεῖον καὶ χαρακτη- ριστικὰ τῆς ποιήσεως.

Ἡ ποίησις, ἣτις εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην μίμησις, ἐγεν-
νήθη ἐκ τῆς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ μιμήσεως καὶ εἶναι ἔργον κυ-
ρίως τῆς φαντασίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πεζὸν λόγον, ὅστις
εἶναι ἔργον κυρίως τῆς κρίσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φαντασία εἶναι ἀνε-
πτυγμένη περισσότερον τῆς κρίσεως κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τῶν
ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν διὰ τοῦτο καὶ ἡ ποίησις προηγείται τοῦ
πεζοῦ λόγου.

Ἐν τῇ ποιήσει αἱ ἰδέαι παρουσιάζονται συνήθως δι' εἰκόνων
καὶ εἶναι ἰδέαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καθολικαὶ εἴτε γενικαί. Ἐπειδὴ δὲ
ὁ ποιητὴς ἵνα παραστήσῃ καθολικὰς ἰδέας ἔχει ἀνάγκην νὰ δια-
πλάσῃ διὰ τῆς φαντασίας του τὴν ὕλην, μεταχειρίζεται κατ' ἀνάγ-
κην τὸν *μῦθον*, ὅστις εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ποιήσεως.
Γενικὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τῆς ποιήσεως εἶναι ἡ φυσικὴ ἔμπνευσις,
ἡ φυσικὴ ἔκφρασις, ἡ ἐν μέτρῳ ζωηρότης τῆς φαντασίας, ἡ ἀκρι-

βῆς αἰσθησις τοῦ καλοῦ καὶ ὁ ἁρμονικὸς συνδυασμὸς τοῦ περιεχομένου πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφήν, ἥτοι πρὸς τὸ μέτρον. Εἶναι δὲ ἡ ποίησις τὸ μόνον πνευματικὸν προϊὼν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, διότι ὁ πεζὸς λόγος ἀνεφάνη βραδύτερον (πρβλ. καὶ § 78).

§ 13. Ἀνάπτυξις καὶ εἴδη τῆς ποιήσεως.

Τὴν ποίησιν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους μυθικοὺς χρόνους ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ ἄσματα τοῦ λαοῦ καὶ οἱ *θρησκευτικοὶ ὕμνοι*, βραδύτερον δὲ τὰ *ἡρωϊκὰ ποιήματα*. Πάντα ταῦτα ἀπέτελεσαν τὴν καλουμένην *προομήρειον ποίησιν*. Ἀπὸ δὲ τοῦ 9ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἀνεφάνη ὁ μέγας ποιητὴς Ὅμηρος, τὰ ἡρωϊκὰ ποιήματα ἀναπτυχθέντα ἀπέτελεσαν τὸ πρῶτον σπουδαῖον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὴν *ἐπικὴν ποίησιν* ἢ τὸ *ἔπος*. Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐπικὴν ποίησιν ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται καὶ ἀνεπτυχθῇσαν βραδύτερον παρ' Ἑλλήσι καὶ δύο ἕτερα εἴδη ποιήσεως, ἡ *λυρική ποίησις* ἢ τὸ *μέλος* καὶ ἡ *δραματικὴ ποίησις* ἢ τὸ *δράμα*. Περὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, ἥτοι τοῦ *ἔπους*, τοῦ *μέλους* καὶ τοῦ *δράματος*, πραγματεύεται τὸ πρῶτον μέρος τῆς γραμματολογίας. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἐξετάζεται συντόμως ἡ προομήρειος ποίησις, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς καὶ πηγὴ τῆς βραδύτερον ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἀναπτυχθείσης συστηματικῆς ποιήσεως.

ΠΡΟΟΜΗΡΕΙΟΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

(ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 900 π. Χ.)

§ 14. Κοινὰ ἄσματα τοῦ λαοῦ.

Ὁ λαὸς αἰσθάνεται πάντοτε χαρὰν μὲν διὰ τὰ διάφορα φαιδρὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ συνδεόμενα πρὸς τὰς γεωργικὰς, ποιμενικὰς καὶ ἄλλας βιοτικὰς ἐργασίας του, οἷον τὴν ὠρίμανσιν καὶ συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, τὴν γέννησιν καὶ τὴν ὑγείαν τῶν ζώων, τὸν

εὐνοϊκὸν καιρὸν κ λ π, λύπην δὲ διὰ τὰ λυπηρὰ τοιαῦτα, οἷον τὴν ἀκαρπίαν ἢ καταστροφὴν τῶν καρπῶν καὶ τῶν ζώων, τὴν νόσον, τὴν τρικυμίαν ἢ κακοκαιρίαν κ.λ.π.. πρὸ πάντων δὲ αἰσθάνεται χαρὰν μὲν διὰ τὴν βλάστησιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς φύσεως κατὰ τὸ ἔαρ, λύπην δὲ διὰ τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν νέκρωσιν αὐτῆς κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς τύχας καὶ τὰ διάφορα συμβεβηκότα τοῦ οἰκιακοῦ βίου του, οἷον τὴν γέννησιν τῶν τέκνων, τὸν θάνατον, τὸν γάμον, τὰς διαφοροὺς εὐτυχίας ἢ ἀτυχίας κ.λ.π. αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος πάντοτε χαρὰν ἢ λύπην.

Τὴν χαρὰν ἢ λύπην ταύτην ἐξεδήλου ὁ λαὸς ἀνέκαθεν δι' ἡσμάτων χαρμοσύων ἢ θλιβερῶν. Διὰ τῶν ἡσμάτων τούτων ἢ ἐξυμνεῖ ὁ λαὸς ἐν χαρᾷ καὶ ἐνθουσιασμῷ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως ἢ τῆς τύχης παρεχόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ ἢ ἐθρῖνει δι' ὀλολυγμῶν τὰ ἐκ τῶν καταστρεπτικῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν προερχόμενα δεινά. Τοιαῦτα εὐχάριστα μὲν ἡσματα ἦσαν ὁ **παιάν**, ὅστις ἦτο ὑμνολογία ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ δεινῶν ἢ καὶ ἐπὶ κλησὶς θεῶν πρὸς τοῦτο, καὶ ὁ **ὑμέναιος** ψαλλόμενος ἐν τοῖς γάμοις, θρηνώδη δὲ ὁ **λίνος**, ψαλλόμενος κατὰ τὰ θερινὰ καύματα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἔαρος, ὁ **λάλεμος**, παρόμοιόν τι τῷ λίνῳ, καὶ ὁ **θρηῆνος**, ψαλλόμενος ἐν ταῖς κηδείαις κ.λ.π.

Τὰ ἡσματα ταῦτα, ἅτινα ἀπετέλεσαν τὴν *λαϊκὴν ποίησιν*, ἐψάλλοντο συνήθως ὑπὸ πολλῶν προεξάρχοντος ἑνός, συνωδεύοντο δὲ ὑπὸ μουσικοῦ τινος ὄργάνου, αὐλοῦ ἢ φόρμιγγος, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὸ χοροῦ τελουμένου περὶ τοῦ ἔδοντος ¹.

§ 15. Θρησκευτικοὶ ὕμνοι.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὰ διάφορα φαινόμενα ἢ στοιχεῖα τῆς φύσεως, οἷον τὸ φῶς, τὸ σκότος, ὁ αἴθρ, ὁ κεραυνός, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, τὸ πῦρ, ἐπροσωποποιοῦντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεοὶ ἐν ἱεροτελεστείαις. Ἐν τῇ λατρείᾳ ταύτῃ

1. Ταῦτα ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς βραδύτερον ἀναπτυχθείσης λυρικῆς ποιήσεως (§ 28).

ἐπλάσθησαν διάφοροι μῦθοι περὶ θεῶν ἀναλόγως τῆς εὐεργετικῆς ἢ καταστρεπτικῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Ἐκ τῶν μύθων τούτων ἐμπνεόμενοι οἱ ποιηταὶ τῶν μυθικῶν ἐκείνων χρόνων, οἱ καλούμενοι *δοιοί*, ἐξύμνουν κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις τοὺς θεοὺς ἐνώπιον τοῦ πλήθους ἐμμέτρως καὶ ἐν συνοδίᾳ μουσικοῦ ὄργάνου, φόρμιγγος ἢ λύρας. Οἱ ὕμνοι οὗτοι εἶναι οἱ *θρησκευτικοὶ ὕμνοι* τῶν ἀρχαιοτάτων προοιμίων χρόνων, οἱ ἀποτελέσαντες τὴν *θρησκευτικὴν ποιήσιν*, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς βραδύτερον ἀναπτυχθείσης ἡρωϊκῆς ποιήσεως.

Τῶν θρησκευτικῶν ἀοιδῶν διασημότεροι ὑπῆρξαν ὁ ἐκ Θράκης *Ὀρφεύς*, ἀριστος κιθαρωδὸς λαβὼν διὰ τὴν ἀξίαν του παρὰ τῶν θεῶν τὴν χάριν νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην ἵνα παραλάβῃ τὴν ἀποθανοῦσαν σύζυγόν του Εὐρυδίκην, ὁ *Εὐμόλπος* καὶ ὁ *Μουσαῖος*, ἱερεῖς καὶ ὕμνοδοὶ τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος, ὁ ἐκ Κρήτης *Χρυσόθεμις*, μελωδὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ὁ ἐκ Θράκης *Θάμυρις*, ὁ ἐξυμνήσας σὺν τοῖς θεοῖς καὶ ἥρωας καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελέσας μετάβασιν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ποιήσεως εἰς τὴν ἡρωϊκὴν.

§ 16. Ἡρωϊκὰ ποιήματα.

Ἐκτὸς τῶν θεῶν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐλατρεύοντο καὶ οἱ *ἥρωες*, οἵτινες, καταγόμενοι ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἦσαν ὑπεράνθρωπα ὄντα μεταξὺ αὐτῶν ἰστάμενα, εὐεργετήσαντα τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν ὑπερανθρώπων κατορθωμάτων αὐτῶν, ἅτινα ἐξετέλουν κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ ἐμπνεύσεις τῶν θεῶν. Τοιοῦτοι ἥρωες ἦσαν οἱ ἐθνικοὶ ἥρωες Ἡρακλῆς, Θησεύς, Ἰάσων, κ.λ.π. καὶ ἄλλοι τοπικοὶ εἰς διάφορους χώρας καὶ τόπους. Ὡς ἥρωες ἐθεωροῦντο τασσόμενοι εὐθὺς μετ' αὐτοὺς καὶ οἱ μυθικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ οἱ πρῶτοι βασιλεῖς αὐτῶν, οἷον ὁ Πελίας ἐν Ἰωλκῷ, ὁ Ἀδραστος ἐν Ἀργεῖ, οἱ Λαβδακίδαι ἐν Θήβαις, οἱ Ἀτρεΐδαι ἐν Μυκῇναις καὶ Σπάρτῃ, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἰθάκῃ κ.λ.π. Περὶ τῶν ἡρώων τούτων ἐπλάσθησαν πλεῖστοι καὶ ποιικιλώτατοι μῦθοι, ἐξ ὧν ἐμπνεόμενοι οἱ ποιηταὶ ὕμνουν ἐμμέτρως

ἐν συμποσίοις καὶ ἐν πανηγύρεσι καὶ τοὺς ἥρωας, ὥς καὶ τοὺς θεοὺς, διὰ ποιημάτων, αἵτινα ὀνομάσθησαν ἡρωϊκὰ ποιήματα καὶ διαμορφωθέντα ἀπετέλεσαν τὴν *ἡρωϊκὴν ποιήσιν* ¹.

Τοιαῦτα ἡρωϊκὰ ποιήματα ἦσαν οἱ *Νόστοι*, ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Ἑλλήνων ἐκ Τροίας, ὁ *Δούρειος ἵππος*, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν διὰ τοῦ ξυλίνου τούτου ἵππου ἐξαπάτησιν τῶν Τρώων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ *Τίσις*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ὀρέστου, φονεύσαντος τὴν συζυγοκτόνον μητέρα του κλπ.

Οἱ ποιηταὶ τῶν ἡρωϊκῶν ποιημάτων ἐκαλοῦντο *ραψῳδοὶ* (ἐκ τοῦ ῥάπτειν τὴν ᾠδὴν=συνεχῶς ἀπαγγέλλειν ποιήματα). Οὗτοι λαμπρῶς ἐνδεδυμένοι καὶ ἐστεφανωμένοι ἀπήγγελλον ἐν ταῖς ἐορταῖς καὶ πανηγύρεσι πρὸ τοῦ πλήθους ποιήματα ἴδια ἢ ξένα ἀφ' οὗ πρῶτον ἐκρουον ἐγχορδόν τι ὄργανον, τὴν καθάραν ἢ φόρμιγγα, ἵνα ἡ φωνὴ λάβῃ τὴν προσήκουσαν βάσιν· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν, γινομένην πάντοτε ρυθμικῶς, ἀνέκρουον ἐκ διαλειμάτων τὴν φόρμιγγα. Διασημότεροι ραψῳδοὶ ἀναφέρονται ὁ ἐκ τῆς νήσου Ἰθάκης *Φῆμος* καὶ ὁ ἐκ τῆς νήσου τῶν Φαιάκων *Δημόδοκος*.

Οἱ ραψῳδοὶ οὗτοι ἔχουσιν ἐθνικὴν σημασίαν, διότι δι' αὐτῶν μετεδόθησαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ διετηρήθησαν οὐ μόνον τὰ ποιήματα τῆς προοιμολογίας ποίησεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη βραδύτερον, μὴ ὑπαρχούσης τότε τῆς γραφῆς.

§ 17. Τέχνη, εἶδος, διαμόρφωσις, κοιτὶς καὶ μέτρον τῆς προοιμολογίας ποίησεως.

Οὕτως ἐπλάσθη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὑπὸ τοῦ εὐφραντάστου ἑλληνικοῦ λαοῦ φυσικὴ καὶ ἄτεχνος ποίησις, ἀνάλογος πρὸς τὴν τότε μόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων, περιστρεφόμενη κατ' ἀρχὰς περὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὴν προσωπο-

1. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ βάση τῆς βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου διαμορφωθείσης καὶ τελειοποιηθείσης ἐπικῆς ποίησεως (§ 18).

ποίησιν αὐτῶν καὶ περὶ τοὺς ἥρωας καὶ βασιλεῖς, ἡ *λαϊκὴ*, ἡ *θρησκευτικὴ* καὶ ἡ *ἡρωϊκὴ*. Κατὰ δὲ τὸν 11ον καὶ 10ον π. Χ. αἰῶνα, ἅφ' οὗτοῦ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες, ἕνεκα τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπελθούσης μεταναστεύσεως τῶν Ἑλληνικῶν φύλων, μετόκησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας συναποκομίσαντες ἐκεῖ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ποιήσεως ταύτης, ὁ κύκλος αὐτῆς ἐγένετο εὐρύτερος ἕνεκα τῶν ἀγώνων, οὓς οἱ ἔποικοι διεξήγαγον πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν λαοὺς μέχρι τῆς τελείας αὐτῶν ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων οἱ Ἕλληνες ἡρεμώτερον βίον ζῶντες ἔστρεψαν τὴν φαντασίαν αὐτῶν κυρίως πρὸς τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ἡρώων καὶ βασιλέων, οὓς ἐξύμνονν ἤδη *τεχνικώτερον* ἄδοντες τὰ κατορθώματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐορταῖς. Οὕτως ἡ προομήρειος ποίησις ἐξελιχθεῖσα κατήντησε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κυρίως *ἡρωϊκὴ ποίησις*, χωρὶς νὰ ἐκλείψωσι καὶ τὰ λαϊκὰ ἄσματα καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι.

Τὴν ὕλην τῶν ἡρωϊκῶν τούτων ἁσμάτων ἤντλουν οἱ ποιηταὶ εἴτε ἐκ τῶν μεμονωμένων ἀγώνων τῶν ἐθνικῶν ἡρώων καὶ ἰδίως τοῦ Ἡρακλέους, εἴτε ἐκ τῶν ἀγώνων τῶν κοινῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ πολέμου τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας κ.λ.π. Οὕτως ἡ προομήρειος ποίησις μορφωθείσα βαθμηδὸν ἀπέβη κατὰ τὸν 9ον π. Χ. αἰῶνα *μεγάλῃ ἐθνικῇ ποίησις* τῶν Ἑλλήνων, διαμορφωθείσα κυρίως ἐν Ἴωνίᾳ, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ¹.

Τὸ *μέτρον* τῆς προομηρείου ταύτης ποιήσεως δὲν ἦτο καθωρισμένον σταθερῶς· ἦτο ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ βραδύτερον διαμορφωθὲν ἡρωϊκὸν ἢ *δακτυλικὸν ἐξάμετρον* (§ 19) ἐν ἀτελεστερᾷ μορφῇ.

1. Ἡ Ἰωνία, ἥτοι τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, εἶναι κοιτὶς καὶ τῆς ἄλλης ποιήσεως (§ 28 καὶ 36) καὶ τῆς φιλοσοφίας (§ 89) καὶ τῆς ἱστορίας (§ 80).

I. ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ Η ΕΠΟΣ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΠΟΥΣ (900—300 π. Χ.).

§ 18. Γένεσις, ἀντικείμενον, ὁρισμὸς καὶ διαίρεσις τοῦ ἔπους.

Ἡ κατὰ τὸν 11ον καὶ 10ον π. Χ αἰῶνα ἀναπτυχθεῖσα ἡρωϊκὴ ποίησις, τελειοποιηθεῖσα κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἔνεκα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μορφώσεως τοῦ αἰτόμου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐπεκταθεῖσα πέραν τῶν πράξεων τῶν ἡρώων, εἰς πράξεις ποικίλας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐν γένει, ἔλαβεν ἄλλην μορφήν καὶ ὠνομάσθη **ἐπικὴ ποίησις** ἐκ τοῦ **ἔπους**, ὅπερ σημαίνει διήγησιν. Ὅθεν ἡ ἐπικὴ ποίησις ἔχει ἀντικείμενον οὐχὶ πράξεις ἡρώων μόνον, ἀλλὰ ἐν γένει **φαινόμενα καὶ γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου**, τὰ ὅποια ὁ ποιητὴς ἐκθέτει ἐκτενῶς διηγούμενος χωρὶς νὰ ἀναμειγνύῃ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῶν καὶ ἰδίας κρίσεις ἢ ἀτομικὰ συναισθήματα. Ὅθεν ἡ ἐπικὴ ποίησις εἶναι **ποίησις ἀντικειμενική**, παριστώσα ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ἅτινα ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ ἐπικὴ ποίησις ἐμορφώθη τεχνικῶς πρὸ πάσης ἄλλης ποιήσεως καὶ εἶναι τὸ ἀρχαιότερον εἶδος τῆς ποιήσεως, διότι ὁ ἄνθρωπος, εἴτε ὡς ἄτομον, εἴτε ὡς ἔθνος, εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ του ἐπηρεάζεται κυρίως ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, ὡς ἐμποιοῦσιν αὐτῷ ἡ φύσις καὶ τὰ σπουδαῖα γεγονότα· διὸ κυρίως ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι ἡ φύσις καὶ αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις εἴτε ἡ **φύσις** καὶ ἡ **ἱστορία**, ἐξ ὧν ἀντλεῖ αὕτη τὴν ὕλην αὐτῆς.

Καὶ ἐκ μὲν τῆς φύσεως ἀντλεῖ ὕλην ὁ ποιητὴς ἢ περιγράφων ἀπλῶς καὶ μετὰ χάριτος τὴν φύσιν, ὅποτε ἔχομεν ὠραίας εἰκόνας καὶ παραβολάς, ἢ πραγματευόμενος αὐτὴν μυθικῶς, ὅποτε ἔχομεν μύθους περὶ θεογονίας καὶ κοσμογονίας· ἐκ δὲ τῆς ἱστορίας ἀντλεῖ

ἔλην ὁ ποιητὴς ἢ ἐκθέτων πραγματικά γεγονότα τοῦ βίου, ὁπότε ἔχομεν τὸ ἔπος (τὰς διηγήσεις), ἢ μυθικῶς παριστῶν τὴν ἱστορίαν, ὁπότε ἔχομεν τοὺς περὶ τῶν ἡρώων μύθους. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λαοῦ αἱ ἐντυπώσεις αὐτοῦ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῶν πράξεων ἢ γεγονότων τοῦ βίου εἶναι ἰσχυραὶ καὶ ζωηραί, διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἔπει παρατηρεῖται ἡ παιδικὴ ζωηρότης, ἡ ἀφέλεια μετὰ τῆς ἀπλότητος, τὸ κάλλος τῆς φυσικῆς παραστάσεως, ἡ διεξοδικότης, αἱ συχναὶ ἐπαναλήψεις μέχρι κόρου πολλάκις καὶ αἱ παραβολαὶ ἐκ τῆς φύσεως, ἅτινα πάντα εἶναι γνωρίσματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι *ἔπος εἶναι ἢ μετὰ χάριτος καὶ ἀφελείας ἔμμετρος διήγησις φυσικῶν φαινομένων καὶ ἀξιομνημονεύτων πράξεων ἢ γεγονότων, παρελθόντων χρόνων* καὶ ὅτι τὸ ἔπος εἶναι δύο εἰδῶν, *ἡρωϊκόν*, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ μυθικῶν ἢ πραγματικῶν γεγονότων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἰδίως τῶν ἡρώων, καὶ *διδασκικόν*, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ θεογονίας ἢ κοσμογονίας.

§ 19. Ἑσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους.

Τὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους εἶναι ὁ *μῦθος*. εἴτε ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος, τὸ *μέτρον* καὶ ἡ *γλῶσσα*. Ἐν τῇ ὑποθέσει πρέπει α') νὰ ὑπάρχῃ *ἐνότης πράξεως*, ἥτοι πᾶσα ἡ ὑπόθεσις νὰ περιστρέφεται περὶ μίαν σπουδαίαν πράξιν, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἄλλαι νὰ παρεμβάλλωνται ὡς ἐπεισόδια, β') νὰ ὑπάρχῃ *ἐνότης χρόνου καὶ τόπου*, ἥτοι ἡ ὑπόθεσις νὰ τελεῖται ἐν ὁρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, γ') πᾶσαι αἱ ἐν τῷ ἔπει ἀναφερόμεναι πράξεις νὰ εἶναι *ἐξοχοί, πιθανοί καὶ θαυμασταί*, ἵνα συναρπάξωσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ, δ') τὰ δρῶντα πρόσωπα νὰ εἶναι *σπουδαῖα καὶ ὑπέροχα* διατηροῦντα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὸν αὐτὸν χαρακτήρα, ε') νὰ ὑπάρχῃ *δέσις καὶ λύσις*: καὶ δέσις μὲν εἶναι τὰ κωλύματα τὰ διακόπτοντα τὴν συνέχειαν ἢ ἀπειλοῦντα τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς πράξεως, λύσις δὲ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν κωλυμάτων τούτων.

Μέτρον τοῦ ἔπους εἶναι τὸ *δακτυλικὸν ἐξάμετρον*, ἥτοι ἑξ πόνδες ἐν ἐκάστῳ στίχῳ καλούμενοι *δάκτυλοι*, ὧν ἕκαστος ἔχει μορφήν ὠρισμένην (σελ. 29). Τοῦτο ἦτο καταλληλότερον εἰς τὸ ἔπος ἕνεκα τοῦ σεμνοπρεποῦς καὶ ῥυθμικοῦ ἀλλους αὐτοῦ, ἀρμόζοντος ἐν τῇ διηγήσει.

Ἡ δὲ γλῶσσα ἐν τῷ ἔπει εἶναι μὲν ποικίλη, διότι τότε ἡ γλῶσσα εὐρισκομένη ἐν τῇ διαπλάσει αὐτῆς δὲν εἶχε γίνεαι ἀκόμη συμπαγής, ἐπικρατεῖ ὅμως ἡ *ἀρχαία ἰωνικὴ διάλεκτος*.

ΗΡΩΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

§ 20. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους.

Τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος προελθὸν ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως ἀνεπτύχθη καὶ ἤκμασε κυρίως ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀπὸ τοῦ 9ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἐπεκράτησαν ἐκεῖ αἱ πατριαρχικαὶ βασιλεῖαι καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐτέρποντο ἀκούοντες τὰς θαυμασίας διηγήσεις τῶν παλαιότερων μυθικῶν χρόνων. Τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος λαμβάνει τὴν ὕλην ἐκ τοῦ παρελθόντος, διηγεῖται δηλ. ὁ ἐπικός ποιητὴς τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τῶν δρώντων προσώπων ἀπαθῶς καὶ ἀμερολήπτως ὥς τις ξένος πρὸς αὐτὰ χωρὶς νὰ ἐκφράξῃ ἰδίαν συμπάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν ἢ νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις περὶ αὐτῶν.

Ἐκ τῆς ἀφθόνου μυθικῆς ὕλης, ἣν ἡ δημιουργικὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων παρήγαγε κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους, σπονδιαότεροι κύκλοι, ἑξ ὧν ἦντλησαν οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, εἶναι ὁ *τρωϊκὸς κύκλος*, περιλαμβάνων πράξεις ἡρώων κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν, ὁ *θηβαϊκός*, περιλαμβάνων τὰς ἀτελευτήτους περιπετείας τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν, καὶ ὁ *ἀργοναυτικός*, περιλαμβάνων τὰς περιπετείας τῶν Ἀργοναυτῶν.

Διαμορφωτὴς καὶ κορυφαῖος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους εἶναι ὁ Ὅμηρος.

§ 21. Ὁ Ὅμηρος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Ὀμήρου. Οὐδὲν εἶναι βέβαιον περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀμήρου. Διὰ τοῦτο παρ' ἀρχαίοις ἐγεννήθη ζήτημα περὶ τῆς πατρίδος, περὶ τῶν γονέων καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Πολλοὶ πόλεις ἤριζον ἀμφισβητοῦσαι τὴν πατρότητα αὐτοῦ, ἡ Σμύρνη, Χίος, Κολοφών, Ἰθάκη, Πύλος, Ἄργος, Ἀθήναι, ὧν πιθανωτέρα πατρίς αὐτοῦ θεωρεῖται ἡ ὠραία τῆς Ἰωνίας πρωτεύουσα Σμύρνη. Ὡς γονεῖς δὲ αὐτοῦ ἀναφέρονται μυθικὰ πρόσωπα, ὁ ποτάμιος θεὸς Μέλης καὶ ἡ νύμφη Κριθιή. Καὶ ὁ χρόνος δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ Ὀμήρου δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς· πολὺ πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου π. Χ. αἰῶνος, γεννηθεὶς κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἡρόδοτον περὶ τὸ 880 π.Χ.· λέγεται δὲ ὅτι ἀπέθανεν ἐν τῇ νήσῳ Ἴφ, ταφεὶς ἐκεῖ μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων. Βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ ποιητὴς οὗτος ἐτιμήθη τὰ μέγιστα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, γενόμενος ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸς ποιητὴς αὐτῶν καὶ ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ δὲ παράδοσις ὅτι ἦτο τυφλὸς ἐκ γενετῆς δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ ἀντικείμενα τῆς τέχνης μετὰ τόσης θαυμαστῆς ἀκριβείας μεθ' ὅσης περιγράφει αὐτὰ ὁ Ὅμηρος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

2. Ἔργα τοῦ Ὀμήρου. Δύο θαυμάσια μεγάλα ποιήματα ἐποίησεν ὁ Ὅμηρος, τὴν *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσειαν*, ἅτινα εἶναι τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, ἐξ ὧν ἠγέλησαν καὶ ἀντλοῦσιν ὕλην καὶ διδάγματα ὡς ἀπὸ ἀενάου πηγῆς πάντες οἱ μετὰ ταῦτα ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς.

Ἡ Ἰλιάς, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τῆς πόλεως Ἰλίου (Τροίας), περὶ ἣν ἔλαβον χώραν τὰ ἐν αὐτῇ ἐκτιθέμενα, ἔχει ὑπόθεσιν τὴν *μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως*, ἣτις συνέβη ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας ὡς ἐξῆς. Κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς πολιορκίας τῆς Ἰλίου ἐνέσκηψεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα ὀλέθριος λοιμός, ὅστις

ἀπεκαλύφθη ὅτι ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὀργισθέντος κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὕβριστικῆς ἀποπομπῆς τοῦ Χρύσου, ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐλθόντος νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς αἰχμαλώτου θυγατρὸς τοῦ Χρυσήϊδος. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν τότε πλεον ὁ Ἀγαμέμνων νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν Χρυσήϊδα πρὸς τὸν πατέρα τῆς καὶ ἔληξεν οὕτω ὁ λοιμός, ἀλλ' ἐκ τούτου ἐγεννήθη τὸ λυπηρὸν ἐπεισόδιον τῆς ἔριδος τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ γενναιοτάτου τῶν Ἑλλήνων Ἀχιλλέως. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποδώσας τὴν Χρυσήϊδα ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν αἰχμάλωτον τοῦ Ἀχιλλέως Βρισηΐδα. Οὗτος ὀργισθεὶς σφόδρα διὰ τοῦτο ὕβρισε δεινῶς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ ἀπεχώρησε τῆς ἐνεργοῦ δράσεως τοῦ πολέμου, ἐπικαλεσθεὶς συγχρόνως τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Διὸς διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ προσβολήν. Τότε οἱ Ἕλληνες ἐνικήθησαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Τρώων, κινδυνεύοντες δὲ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ὁμως ἠρνήθη νὰ μετέσχη καὶ πάλιν τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ὅτε ὁ κίνδυνος τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἔσχατος, διότι οἱ Τρῶες ἠπειλοῦν νὰ πυρπολήσωσι καὶ αὐτὰ τὰ πλοῖα αὐτῶν, ὁ Ἀχιλλεὺς πεισθεὶς εἰς τὰς ἱκεσίας τοῦ φίλου του Πατρόκλου ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐνδυθῇ τὴν πανοπλίαν του καὶ νὰ καταδιώξῃ ὡς Ἀχιλλεὺς τοὺς Τρῶας. Οὕτω οἱ Τρῶες ἠττήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀλλ' ἐν τῇ καταδιώξει αὐτῶν ὁ Πάτροκλος ἀναγνωρισθεὶς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος. Σφόδρα λυπηθεὶς διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐλησμόνησε τὴν κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὀργὴν του καὶ ἐπέπεσε μανιώδης κατὰ τῶν Τρώων, οὓς ἀμέσως ἔτρεψεν εἰς φυγὴν φονεύσας ἐν μονομαχίᾳ τὸν Ἑκτορα, οὗ τὸ πτώμα δέσας ἐπὶ τοῦ ἄρματός του ἔσυρε θριαμβευτικῶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ὅπου συμφιλιωθεὶς μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐκίδευσσε μεγαλοπρεπῶς τὸν Πάτροκλον. Συνελθὼν δὲ ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἱκεσίας τοῦ γέροντος Πριάμου, τοῦ πατρὸς τοῦ Ἑκτορος, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὃν προώριζεν ὡς βορὰν τῶν κυνῶν. Ὁ δὲ Πριάμος ἄφ' οὗ μετέφερε τὸν νεκρὸν Ἑκτορα εἰς τὸ Ἴλιον ἐνεταφίασεν αὐτὸν ἐν μέσῳ γενικοῦ θρήνου.

Ἡ *δραῖσις* τῆς Ἰλιάδος, ἦτοι ὁ χρόνος καθ' ὃν συμβαίνουσι

αἱ ἐν αὐτῇ ἐκτιθέμεναι πράξεις, εἶναι 51 ἡμερῶν. Ὁ ποιητὴς ἄρχεται ἐκ γεγονότων τοῦ 10ου ἔτους τῆς πολιορκίας, πολλὰς δ' ἄλλας προγενεστέρας πράξεις παρεμβάλλει ἐπεισοδιακῶς, ὥς καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπεισόδια, πρὸς ποικιλίαν καὶ περικόσμησιν τοῦ ποιήματός του, δι' ὧν ἡ Ἰλιάς ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν ἀποτελεσθεῖσα ἐκ 15695 στίχων ¹.

Ἡ δὲ **Ὀδυσσεια**, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ δρῶντος κυριωτέρου προσώπου Ὀδυσσέως, ἔχει ὑπόθεσιν τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἥρωος τούτου εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τὰς κατ' αὐτὴν περιπετείας αὐτοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιστρέφων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας εἰς τὴν πατρίδα του Ἰθάκην περιεπλανήθη ἕνεκα τῆς κατ' αὐτοῦ ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος εἰς διαφόρους ἀγνώστους αὐτῷ χώρας, αἵτινες κατὰ σειρὰν εἶναι ἡ τῶν Κικόνων ἐν Θράκῃ, ἡ τῶν Λωτοφάγων, ἡ τῶν Κυκλώπων, ἡ νῆσος τοῦ Αἰόλου, ἡ χώρα τῶν ἀνθρωποφάγων Λαιστρυγόνων, ἡ νῆσος τῆς Κίρκης Αἰαία, ἡ χώρα τῶν Κιμμερίων, πάλιν ἡ νῆσος Αἰαία, ἡ νῆσος Θρινακία, ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς Ὠγυγία, ἔνθα μόνος αὐτὸς σωθεὶς ἔμεινεν ἑπτὰ ἔτη. Ἡ ἐν ταῖς χώραις ταύταις περιπλάνησις τοῦ Ὀδυσσέως διήρκεσε δέκα ἔτη καὶ ἦτο πλήρης ἐπικινδύνων ἐπεισοδίων, ἅτινα ὁ ποιητὴς μετὰ χάριτος ἐκθέτει. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, καθ' ὃ ἠγνοεῖτο ἡ τύχη αὐτοῦ καὶ ἐπιστεύθη ἐν Ἰθάκῃ ὅτι ἀπώλεσθη, οἱ μνηστῆρες τῆς συζύγου αὐτοῦ Πηνελόπης, εὐωχούμενοι ἐν τοῖς ἀνακτόροις, κατέτρωγον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, πιέζοντες τὴν ἐνά-

1. Ἰδοὺ πῶς λογαριάζονται αἱ 51 ἡμέραι· τὴν 1ην ἡμέραν ὑβρίζεται ὁ Χρῦσης· τὴν 10ην ὑβρίζει ὁ Ἀγαμέμνων τὸν Ἀχιλλεῦ· δώδεκα ἡμέρας ὕστερον (Α 493) ἱκετεύει ἡ Θέτις ζητοῦσα ἐκδίκησιν· τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 23ην συγκροτεῖ ὁ Ἀγαμέμνων μάχην· τὴν 24ην θάπτονται οἱ νεκροί· τὴν 25ην γίνεται δευτέρα μάχη· τὴν 26ην τρίτη μάχη· τὴν 27ην διαλλάσσεται ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ συνάπτεται ἡ τετάρτη μάχη· τὴν 28ην γίνεται ὁ ἐνταφιασμός τοῦ Πατρόκλου· τὴν 29ην τελοῦνται ἀγῶνες εἰς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου· 12 ἡμέρας μετὰ ταῦτα, τὴν 41ην, σύρεται τοῦ Ἑκτορος ὁ νεκρὸς, γίνονται οἱ θεοὶ κοινωνοί, ὁ Πρίαμος ἐξαγοράζει τοῦ υἱοῦ του τὸν νεκρὸν καὶ τὸν ἐνταφιάζει μετὰ δώδεκα ἡμέρας.

ρετον γυναίκα νὰ συζευχθῇ ἓνα ἐξ αὐτῶν, ἐν ᾧ ὁ υἱὸς αὐτῆς Τηλεμάχος μάτην περιήρχετο τὴν Πύλον καὶ Λακεδαίμονα ἵνα μάθῃ τι περὶ τοῦ πατρὸς του. Τέλος κατὰ τὸ δέκατον ἔτος ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ὠγυγίας καὶ μετὰ φοβερὸν νανάγιον ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων (Κέρκυρα), ὁπόθεν φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλκινόου ἀπεστάλη ὑπ' αὐτοῦ εἰς Ἰθάκην. Ἐκεῖ ὁ Ὀδυσσεὺς συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ υἱοῦ του Τηλεμάχου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου του Πηνελόπης ἐφόνευσε τοὺς μνηστῆρας αὐτῆς καὶ τέλος κατέπαινε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν σίασιν.

Ἡ δρᾶσις τῆς Ὀδυσσεΐας εἶναι 39 ἡμερῶν· ἄρχεται δὲ ὁ ποιητὴς τῆς διηγήσεως οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ νήσῳ τῆς Καλυψοῦς διαμονῆς αὐτοῦ παρεμβάλλων ἐπεισοδιακῶς πάσας τὰς ἄλλας περιπετείας τοῦ ἥρωος. Ἀποτελεῖται δὲ ἡ Ὀδύσσεια ἐξ 11750 στίχων.

3. Ἀξία, γλῶσσα, μέτρον καὶ ἐπίδρασις τῶν ἔργων τοῦ Ὀμήρου ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Ἰλιάς ἔχει μεγάλην ποιητικὴν ἀξίαν διὰ τὸ εὐσύνοπτον μέγεθος, διὰ τὴν ἐνότητα τῆς ὑποθέσεως, πλεκομένης θαυμασίως περὶ τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ κοσμουμένης διὰ ποικίλων τερπνῶν ἐπεισοδίων τεχνηέντως παρεμβαλλομένων, διὰ τὰς ὥραιας ἑναργεῖς καὶ μεγαλειώδεις διηγήσεις, ὧν λαμπροτάτη ἡ ἀγωνιώδης πάλη Ἀχιλλέως καὶ Ἑκτορος (X 131), διὰ τὰς ζωηράς, σαφεῖς καὶ γραφικὰς περιγραφὰς ἡρωϊκῶν πράξεων ἢ κοινωνικῶν ἢ οἰκογενειακῶν σκηνῶν (Λ 91, I 206), διὰ τὰς θαυμασίας ἀκριβεῖς παραβολάς, παραλαμβανομένας συνήθως ἐκ τῆς φύσεως (I 4, II 155), διὰ τὸν ἀκριβῆ καὶ εὐστοχον **χαρακτηρισμὸν** οὐ μόνον τῶν ἐν αὐτῇ δρώντων προσώπων (ὑψιβρεμέτης, θεοείκελος, ἀρηϊφίλος, βοῶπις), ἀλλὰ καὶ τῶν ζώων καὶ πραγμάτων (εἰλίποδες βόες, καλλίτροχος ἄμαξα κ.λ. π.). Ἰδίως δὲ χαρακτηρίζονται ἐπισημότερα πρόσωπα, οἷον ὁ Ἀχιλλεὺς ὡς ὥραιος, ἀνδρεῖος, ὀρμητικὸς, ἄκαμπτος ἀλλὰ καὶ γενναῖόφρων, εἶναι δ' οὗτος ὁ ἰδεώδης τύπος τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας, ὁ Ἀγαμέμνων ὡς ἀγέρωχος καὶ ἀνδρεῖος ἀλλ' ἀσταθής, ὁ γέρων Νέστωρ ὡς ἀγαθὸς καὶ συνετός, λάτρης τοῦ παρελθόντος καὶ ῥήτωρ εὐφραδής, ὁ Διομήδης ὡς ἀνδρεῖος, ἀκάθεκτος καὶ γενναῖόφρων, ὁ Αἴας ὁ Τελα-

μώνιος, ὡς καρτερικὸς καὶ φιλόδοξος, ὁ **Ὀδυσσεὺς** ὡς συνετός, ἐφευρετικὸς, εὐγλωττος, ἀνδρείος καὶ καρτερικὸς, ὁ ἀρχηγὸς τῶν **Τρώων** **Ἔκτωρ** ὡς ἀνδρείος, φιλόπατρις, φιλόστοργος καὶ ἀγαθός, ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ **Ἀνδρομάχη** ὡς πρότυπον συζυγικῆς καὶ μητρικῆς ἀφοσιώσεως. Οἱ δὲ θεοὶ ἐν τῇ **Ἰλιάδι** πολλάκις παρουσιάζονται μετέχοντες τῶν ἀγώνων, συμπαθοῦντες τοὺτους ἢ ἐκείνους τῶν μαχομένων καὶ βοηθοῦντες αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐρίζοντες καὶ ἀντιμαχόμενοι καὶ καθιστῶντες οὕτω διὰ τῆς παρεμβάσεως αὐτῶν τὰς πράξεις τῶν ἡρώων θαυμαστωτέρας καὶ σπουδαιότερας.

Ἡ **Ἰλιάς** εἶναι τὸ πρῶτον καὶ νεανικώτερον ἔργον τοῦ Ὀμήρου, δι' ὃ ἡ ἐν αὐτῷ παρατηρουμένη ζωηρότης τῶν δρώντων προσώπων, εἰ καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν οὔσαν πολεμικήν.

Ἡ δὲ **Ὀδύσσεια** ὡσαύτως ἔχει μεγάλην ἀξίαν· αὕτη εἶναι μὲν μικροτέρα τῆς **Ἰλιάδος** κατὰ τὸ μέγεθος καὶ ἔχει ὑπόθεσιν ἀπλουστέραν καὶ ἥττον σπουδαίαν ποικιλομένην διὰ τῶν θαυμασίων περιπετειῶν τοῦ Ὀδυσσεύς, ἀλλ' ἡ ἐνότης τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς εἶναι ὑπερτέρα τῆς τῆς **Ἰλιάδος**, διότι ἡ πρᾶξις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἶναι μία συνεχῆς καὶ ἀδιάσπαστος, ἥτοι ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ὀδυσσεύς εἰς τὴν πατρίδα του, συνυφαινομένων ἐν αὐτῇ πολλῶν ἐπεισοδίων. Αἱ διηγήσεις εἶναι ἡρεμώτεραι καὶ πραγματικώτεραι, αἱ περιγραφαὶ πιστότεραι καὶ φυσικώτεραι, αἱ παραβολαὶ ὀλιγότεραι καὶ πεζότεραι χρησιμεύουσαι μᾶλλον πρὸς διασάφησιν τῆς διηγήσεως ἢ πρὸς μεγαλοπρέπειαν καὶ καλλωπισμὸν αὐτῆς. Τὰ πρόσωπα ἐν τῇ **Ὀδυσσεΐᾳ** εἶναι μαλακώτερα καὶ ἀφελέστερα τῶν ἐν **Ἰλιάδι**, οἷον ὁ **Ὀδυσσεὺς** παρίσταται ὡς ἀνὴρ ἰσχυρῶς ἀτομικῆς δράσεως, ὁ βασιλεὺς τῶν Φαιάκων **Ἀλκίνοος** ὡς φιλόξενος καὶ εὐδαίμων, ὁ νεαρὸς **Τηλέμαχος** ὡς εὐγενὴς καὶ ὑπερήφανος, ἡ **Πηνελόπη** ὡς συνετὴ, πιστὴ καὶ σεμνὴ σύζυγος, ἡ **Ναυσικᾶ** ὡς αἰδήμων, ἀφελής, συνετὴ καὶ γενναία κ.λ.π. Ἡ δὲ παρέμβασις τῶν θεῶν ἐν τῇ **Ὀδυσσεΐᾳ** εἶναι σπανιωτέρα καὶ ἀσθενεστέρα· μόνον ὁ Ποσειδῶν καταδιώκει τὸν Ὀδυσσεῖα μετ' ἐπιμονῆς διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην τύφλωσιν τοῦ υἱοῦ του Πολυφῆμου, ἡ δὲ Ἀθηναῖα προστατεύει αὐτὸν καταδιωκόμενον, ὡς καὶ τὸν υἱὸν του Τηλέμα-

χον. Ἡ Ὀδύσσεια εἶναι τὸ δεύτερον καὶ πρᾶσβυτικὸν ἔργον τοῦ Ὀμήρου, δι' ὃ καὶ παρατηρεῖται ἐν αὐτῷ ἡρεμία, σύμφωνος ἄλλως καὶ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου, οὕσαν μᾶλλον οἰκογενειακῆς ἢ πολεμικῆς φύσεως.

Ἐν γένει εἰς τὰ δύο ταῦτα ἔργα τοῦ Ὀμήρου παρατηρεῖται ἀφελῆς καὶ ζωηρὰ ἔκφρασις, χάρις καὶ ἐνάργεια, ὕψος καὶ μεγαλοπρέπεια, ἀγάπη τῆς φύσεως καὶ βαθεῖα γνώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι ἡ ἀρχαία ἰωνικὴ διάλεκτος μετὰ πολλῶν ὅμως αἰολικῶν καὶ ποιικίλων ἄλλων τύπων τῆς προγενεστέρως ἐπικῆς ποιήσεως· ἡ δὲ σύνταξις ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀπλὴ κατὰ παράταξιν ἄνευ μακρῶν καθ' ὑπόταξιν περιόδων· πολυλάκεις δὲ οἱ ἦχος τῶν συλλαβῶν καὶ λέξεων εἶναι δηλωτικὸς τῶν δι' αὐτῶν ἐκφραζομένων πράξεων καὶ συναισθημάτων (Ἰλ. Γ. 362, Ὀδ. Ε 395).

Μέτρον τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι τὸ **δακτυλικὸν ἐξάμετρον**, οὗ ἕκαστος στίχος περιέχει ἕξ πόδας καλουμένους δακτύλους· ἕκαστος ποὺς περιλαμβάνει μίαν μακρὰν συλλαβήν, ἣτις καλεῖται **θέσις**, καὶ δύο βραχείας αἵτινες καλοῦνται **ἄρσις** (—), πλὴν τοῦ τελευταίου ποδός, ὅστις εἶναι ἡ σπονδαίος ἀποτελούμενος ἐκ δύο μακρῶν συλλαβῶν (—) ἢ τροχαῖος ἐκ μιᾶς μακρᾶς καὶ μιᾶς βραχείας (—). Ὡστε τὸ πλήρες μέτρον τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου εἶναι | — — | — — | — — | — — | — — | — — | . Ἄν ὁ στίχος περιέχῃ πολλοὺς σπονδαίους πόδας λέγεται **σπονδιαῶν** καὶ γίνεται χρῆσις αὐτοῦ εἰς σοβαρὰς ἐννοίας καὶ ἐκφράσεις.

Διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ταύτην τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου ἐτιμῶντο τὰ μέγιστα ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνεγίνωσκον αὐτὰ ἐπιμελῶς ἀντιλοῦντες ἐξ αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν καὶ πᾶσαν γνῶσιν, διὰ δὲ τὴν παιδευτικὴν δύναμιν αὐτῶν εἰσῆγον αὐτὰ εἰς τὰ σχολεῖα, ἔνθα οἱ παῖδες ἀπομνημονεύοντες αὐτὰ ἐπαιδαγωγοῦντο ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διδαγμάτων καὶ ἐμορφοῦντο. Ἐξ αὐτῶν ἐνεπνεύσθησαν οἱ πλεῖστοι ἐπικοί, λυρικοὶ καὶ τραγικοὶ ποιηταί, Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλοὶ καλλιτέχναι καὶ συνέθεσαν ἄριστα ἔργα ποιήσεως καὶ τέχνης.

οῖον ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἐκάλει τὰς τραγωδίας αὐτοῦ ψυχία τῆς μεγαλοπρεποῦς τραπέξης τοῦ Ὀμήρου, ὁ Σοφοκλῆς, ὅστις ἐκαλεῖτο φιλόμηρος, ὁ Φειδίας, ὅστις ἀπεικόνισε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τριῶν στίχων τοῦ Ὀμήρου (Ιλ. Α 528)· ὁ δὲ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε πάντοτε ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του τὸν Ὀμηρον ζηλεύων καὶ μιμούμενος τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ δὲ Λατίνος ἐπικός ποιητὴς Βεργίλιος ἐμμήθη τὸν Ὀμηρον γράψας τὴν *Αἰνείαδα* αὐτοῦ κατ' ἀπομίμησιν τῆς Ἰλιάδος κ λ π. Ἀλλὰ καὶ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐλάμβανον ζητὰ καὶ ἐκόσμου καὶ ἐνίσχυνον τοὺς λόγους αὐτῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὴν ἐθνικὴν, μορφωτικὴν, διδακτικὴν καὶ καλολογικὴν ἀξίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἔπαυσεν ἡ ἐπίδρασις τῶν ποιημάτων τούτων, ὧν ἡ μελέτη συγκινεῖ τὰς ψυχὰς καὶ διεγείρει τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τοῦ καλοῦ.

4. Διατήρησις καὶ διάδοσις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη δὲν ἐγράφησαν, μὴ οὔσης τότε γνωστῆς τῆς γραφῆς, ἀλλὰ διετηρήθησαν ἀπαγγελλόμενα ἀπὸ μνήμης ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις (§ 16)· διὰ τοῦτο διεσπῶντο καὶ παρεφθείροντο διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν εἰσαγωγῆς προσθηκῶν ἢ ἄλλων μεταβολῶν. Πρῶτος δὲ ὁ Σπαρτιάτης Λυκούργος, ὡς λέγεται, συνέλεξεν ἐν Σάμῳ καὶ μετήνεγκεν εἰς Σπάρτην τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἀθηναῖος Σόλων ἐτακτοποίησεν αὐτὰ ἐν τῇ κατὰ τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐορτὰς ἀπαγγελίᾳ, βραδύτερον δὲ ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Πεισίστρατος ἀνέθηκεν εἰς λογίους ἄνδρας τὴν συνάθροισιν, ἐκκαθάρισιν καὶ συναρμολόγησιν αὐτῶν καὶ τὸν καταρτισμὸν δύο ἰδίων ἔργων, τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Πεισιστράτου Ἰππάρχος ὥρισεν ἵνα κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων ἀπαγγέλλωνται ἐν τάξει καὶ συναφείᾳ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Οὕτω συναρμολογηθέντα τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα διεδόθησαν ἔτι μᾶλλον παρὰ τοῖς Ἕλλησι, πολλάκις δὲ ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται ἐφιλοτι-

μοῦντο νὰ προμηθεύωνται καὶ νὰ ἐκδίδωσιν αὐτά· οὕτω ἀνεφάνησαν κατ' ἀρχὰς αἱ *κατὰ πόλεις* ἐκδόσεις τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, εἶτα δὲ αἱ *κατ' ἄνδρα*, ὧν ἐπίσημοι ἦσαν ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους, γενομένη πρὸς χρῆσιν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Αἱ διάφοροι ὅμως αὗται ἐκδόσεις δὲν συνεφώνουν πρὸς ἀλλήλας, ὥς εἰκός, μέχρις οὗ οἱ φιλόλογοι τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸν 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνα ἐργασθέντες μετὰ ζήλου κριτικῶς καὶ ἐρμηνευτικῶς ἐτακτοποίησαν ὀριστικῶς τὰς ἐκδόσεις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, διαιρέσαντες ἐκάτερον αὐτῶν εἰς 24 ῥαψωδίας κατὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐργασία τῶν φιλόλογων τούτων, ὧν κορυφαῖος ἦτο ὁ Ἀρίσταρχος (§ 124 ια'), ὥς καὶ ἡ τῶν κατὰ τὸν μεσαῖωνα σπουδαίων σχολιαστῶν τοῦ Ὀμήρου Τζέτζη καὶ Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, ἐχρησίμευσαν ὥς βάσις τῶν νεωτέρων ἐκδόσεων τοῦ Ὀμήρου.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν τακτοποίησιν ταύτην τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἐρμηνευταὶ τινες ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὑπῆρξαν δύο Ὅμηροι, ὧν ὁ εἷς ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα, ὁ δ' ἕτερος τὴν Ὀδύσειαν. Οὕτω ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον τότε οἱ λεγόμενοι *χωρίζοντες* καὶ ἐγεννήθη τὸ λεγόμενον *ὁμηρικὸν ζήτημα* παρ' ἀρχαίοις. Ἐγεννήθη δὲ ἡ ἰδέα αὕτη τῶν χωρίζοντων διότι οὗτοι παρετήρησαν ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς εἶναι τραχυτέρα, πλήρης πολεμικῆς ὁρμῆς καὶ ἄνευ αὐστηρᾶς ἐνότητος, ἡ δὲ Ὀδύσεια μαλακωτέρα, πραγματικωτέρα καὶ τεχνικώτερον συντεθειμένη. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη προέρχεται κυρίως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως ἐκατέρου τῶν ποιημάτων, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ, διότι ἡ μὲν Ἰλιάς ἐποιήθη κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ ποιητοῦ, ἡ δὲ Ὀδύσεια κατὰ τὴν πρεσβυτικὴν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους (τῷ 1795) ἀνεκινήθη τὸ *ὁμηρικὸν ζήτημα* ὑπὸ τῶν Γερμανῶν Wolf, Lachmann, καὶ Hermann, ἀμφισβήτησάντων τὴν ἐνότητα καὶ γνησιότητα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Τότε ἐπιστεύθη ὑπὸ πολλῶν ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὥς ἔγραψεν αὐτὰ ὁ Ὅμηρος, ἀλλὰ συνεπληρώθησαν κατὰ καιροὺς ὑπὸ διαφόρων ἄλλων ἐπικῶν ποιητῶν.

§ 22. Κυκλικὸν ἔπος.

Ἐκτὸς τῶν δύο ἐξόχων τούτων ὁμηρικῶν ἐπῶν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα ποιήματα μυθικῶν ὑποθέσεων προγενεστέρων ἢ μεταγενεστέρων τῆς τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας. Τὰ ποιήματα ταῦτα, ἔχοντα ὡς ὑπόδειγμα καὶ βάσιν τὰ δύο μεγάλα ὁμηρικὰ ποιήματα καὶ στρεφόμενα περὶ αὐτὰ ὡς περὶ κέντρον, ἀπετέλεσαν τὸ *κυκλικὸν* καλούμενον ἔπος. Τῶν ποιημάτων τούτων ἀπολεσθέντων ἐλλείπει τῆς γραφῆς ἐσώθησαν μόνον, οἱ τίτλοι ἢ αἱ ὑποθέσεις ἢ τὰ ὀνόματα τῶν ποιητῶν αὐτῶν ἢ καὶ ἐλάχιστα τινα ἀποσπάσματα. Τοιαῦτα ποιήματα τοῦ κυκλικοῦ ἔπους εἶναι ἐκ μὲν τοῦ τρωϊκοῦ κύκλου τὰ *Κύπρια ἔπη* τοῦ Σιασίου, ὧν ἡ Ἰλιάς ἐθεωρεῖτο συνέχεια, ἢ *Αἰθιοπὶς* τοῦ Ἀρχίνου τοῦ Μιλησίου, θεωρηθεῖσα καὶ αὕτη ὡς συνέχεια τῆς Ἰλιάδος, καὶ ἡ *Ἰλίου πέρσις* τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὸν δούρειον ἵππον καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ἡ *μικρὰ Ἰλιάς* τοῦ Λεσβίου ποιητοῦ Δέσχου, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ τὴν Ἰλίου πέρσιν (ἄλωσιν), οἱ *Νόστοι* τοῦ ἐκ Τροιζῆρος ποιητοῦ Ἀγία, ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν τύχην τῶν ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὰς πατρίδας τῶν ἐπιστρεφόντων Ἑλλήνων, πλὴν τοῦ Ὀδυσσεως, ἡ *Τηλεγονία* τοῦ ἐκ Κυρήνης Εὐγάμωνος, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν τύχην τῶν ἀπογόνων τοῦ Ὀδυσσεως, θεωρηθεῖσα δὲ ὡς συνέχεια τῆς Ὀδυσσεΐας· ἐκ δὲ τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου εἶναι ἡ *Θηβαΐς*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὸν πόλεμον τῶν ἐπὶ ἐπὶ Θήβας, οἱ *Ἐπίγονοι*, συνέχεια ταύτης, καὶ ἡ *Οἰδιπόδεια*. Πλὴν τούτων εἰς τὸ κυκλικὸν ἔπος ἀνῆκον καὶ ἄλλα ποιήματα, ἡ *Τιτανομαχία*, ἡ *Δαναΐς*, ἡ *Οἰχάλιας ἄλωσις* καὶ θεογονικά τινα ποιήματα (ἰδὲ καὶ § 16).

Τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ κυκλικοῦ ἔπους, ὄντα πολὺ ὑποδεέστερα τῶν ὁμηρικῶν κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν δύναμιν, ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντλουν τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τραγικοὶ ποιηταί, ἀλλὰ καὶ ὡς πηγὴ ἱστορικῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς διαμορφώσεως τῆς *ἱστορίας*. Ταῦτα δεικνύοντα τὴν ἀρχομένην παρακμὴν τοῦ ἔπους παρασκευάζουσι τὴν ἐμφάνισιν νέου εἵδους ποιήσεως, τῆς *Δυρκεῆς*.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

§ 23. Ἀρχή, ἀνάπτυξις καὶ εἶδη τοῦ διδακτικοῦ ἔπους.

Τὸ διδακτικὸν ἔπος, πραγματευόμενον περὶ θεογονίας ἢ περὶ κοσμογονίας (§ 18), ἔχει προορισμὸν μᾶλλον νὰ διδάξῃ ἢ νὰ τέρψῃ

διὰ τῆς ἐκθέσεως γεγονότων ὡς τὸ ἡρωϊκόν· διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὴν προσωπομίαν ταύτην. Ὁ σκοπὸς λοιπὸν αὐτοῦ εἶναι πρακτικὸς καὶ οὐχὶ ἰδεώδης, ὡς ὁ τοῦ ἡρωϊκοῦ. Τὸ διδακτικὸν ἔπος, οὐ πρότερον ὑπῆρχον ἀτελῆ τινα καὶ ἄτεχνα δοκίμια ἐν Ἑλλάδι, ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἐν Βοιωτίᾳ κυρίως, διότι ἡ χώρα αὕτη, συνταραχθεῖσα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεταναστεύσεων τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν δεινότερον πάσης ἄλλης καὶ ὑποστᾶσα μεγάλην κοινωνικὴν διαφθοράν, εἶχεν ἀνάγκην τοιαύτης ποιήσεως, ἐχούσης θρησκευτικὴν ἀρχὴν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα, πρὸς θεραπείαν αὐτῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διδακτικοῦ ἔπους ἐν Βοιωτίᾳ συνετέλεσε πολὺ, ὡς φαίνεται, καὶ αὕτη ἡ ἰδιοφυΐα καὶ ἀτομικότης τοῦ βοιωτοῦ ποιητοῦ **Ἡσιόδου**, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτής, διαμορφωτὴς καὶ κορυφαῖος τοῦ ἔπους τούτου.

Τὸ διδακτικὸν ἔπος ἡ ἔχει βάσιν τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν, ὅτε διδάσκει περὶ γενέσεως τῶν θεῶν καὶ περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ λέγεται κυρίως **διδακτικόν**, ἡ ἔχει βάσιν τὴν πρακτικὴν ἠθικὴν καὶ βιοτικὴν ἐμπειρίαν, ὁπότε παρέχει συμβουλὰς χρησίμους εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ λέγεται **συμβουλευτικόν**. Ἐνίοτε δὲ ὁ ποιητὴς τοῦ διδακτικοῦ ἔπους, λαμβάνων τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ παρόντος, δὲν μένει ἀπαθὴς ἐν τῇ ποιήσει του, ἀλλ' ἐκφέρει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ ἴδια αἰσθήματα καὶ ἰδίας σκέψεις καὶ οὕτω προσεγγίζει εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν (§ 28).

Γλῶσσα καὶ μέτρον τοῦ διδακτικοῦ ἔπους εἶναι τὰ αὐτά, ἅτινα εἶναι καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ.

§ 24. Ὁ Ἡσιόδος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Ἡσιόδου. Ὁ Ἡσιόδος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 750 π.Χ. ἐν Βοιωτίᾳ, ἔνθα ἕνεκα πενίας μετόχησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκ Κόμης τῆς Αἰολίδος, χώρας τῆς Μ. Ἀσίας, διεβίωσεν ὡς ποιμὴν καὶ γεωργός· συκοφαντηθεὶς δὲ ὅτι ἀπέκρυπεν ἐγκλημα ὑπ' ἄλλου πραχθέν, ἐφονεύθη καὶ τὸ πτώμα αὐτοῦ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκβρασθὲν δὲ παρὰ τὴν Ναύπακτον ἔταφη ἐκεῖ τιμω-

τικῶς· τὰ δὲ ὁστὰ αὐτοῦ, μετακομισθέντα βραδύτερον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας, ἐτάφησαν ἐκεῖ, ὅπου ἠγέρθη καὶ μνημεῖον· ἀλλὰ καὶ ἀνδριάντες αὐτοῦ ἰδρύθησαν πολλαχοῦ τῆς Βοιωτίας.

2. Ἔργα τοῦ Ἡσίοδου εἶναι 1ον ἡ **Θεογονία**, ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς περιγράφει ἐν ἀρχῇ μὲν τὴν ἐκ τοῦ Χάους καὶ τῆς Γῆς γένεσιν τοῦ κόσμου, μετὰ δὲ ταύτην τὴν γένεσιν τῶν 12 ὀλυμπίων θεῶν, ἐκθέτων διὰ μακρῶν τὴν νίκην τοῦ Διὸς κατὰ τῶν ἀρχαιοτέρων θεῶν Τιτάνων, περατοῖ δὲ τὸ ποίημά του διὰ τῆς γενεαλογίας ἡρώων· 2) **Ἔργα καὶ Ἡμέραι**, ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ δύο μερῶν· καὶ ἐν μὲν τοῖς **Ἔργοις** ὁ ποιητὴς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀδικίας τοῦ ἀδελφοῦ του Πέρσου κατὰ τὴν διανομήν τῆς ἑαυτῶν περιουσίας συμβουλεύει αὐτὸν νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἀδικίαν καὶ νὰ ζῇ βίον ἔντιμον δι' ἐργασίας· ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας παρεμβάλλων ὠφελίμους γνώμας περὶ γεωργίας, ναυτιλίας, ἀνατροφῆς παίδων, οἰκιακῆς οἰκονομίας, ἐτι δὲ καὶ μύθους ἀλληγορικοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου· διαιρεῖ δὲ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων εἰς διαφόρους βαθμοὺς εὐτυχίας, ἥτοι εἰς βίον χρυσοῦ, ἀργυροῦ, χαλκοῦ καὶ σιδηροῦ αἰῶνος· ἐν δὲ ταῖς **Ἡμέραις** ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ αἰσίων καὶ ἀποφράδων ἡμερῶν καὶ λέγει κατὰ τίνας ἡμέρας πρέπει νὰ ἐκτελῇται ἡ μὴ ἕκαστον ἔργον· 3) **Γυναικῶν ἡρώωνων κατάλογος**, συμπλήρωμα τῆς θεογονίας, ἔργον ἀπολεσθὲν ὅπερ ὠνομάσθη καὶ **Μεγάλαι Ἥοιαι**, διότι ὁ ποιητὴς ἤρχισε τὸ ἐγκώμιον ἐκάστης ἡρωίδος διὰ τοῦ **ἡ οἷη**.

Εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδίδονται καὶ ἄλλα ποιήματα διδακτικὰ καὶ μυθολογικὰ ἀνήκοντα εἰς ἀοιδοὺς μιμηθέντας αὐτόν· ἐκ τούτων σφίζεται ἡ **Ἀσπίς τοῦ Ἡρακλέους**, ποίημα χαλαρόν, διαλαμβάνον περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡρακλέους καὶ περὶ τῆς μάχης αὐτοῦ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἄρεως Κύκνον.

3. Ἀξία τῶν ἔργων τοῦ Ἡσ. Μεγίστη εἶναι ἡ ἀξία τῶν ἡσιοδείων ποιημάτων διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς σπουδαῖα ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ διδάγματα, τὰ συντελοῦντα πολὺ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου· ἰδίᾳ δὲ ἡ μὲν **θεογονία** ἔχει ἀξίαν διὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἐξέτασιν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας,

τὰ δὲ *Ἔργα* καὶ αἱ *ἡμέραι* διὰ τὰ ἄριστα διδάγματα τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς. Ἡ *ἐνότης* ἐν τοῖς ἡσιοδεύουσιν ποιήμασι δὲν εἶναι ἰσχυρά, τὸ μὲν διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῇ δὲν ἐπιδέχεται τοιαύτην, τὸ δὲ διότι ἔχουσι παρεμβληθῇ εἰς τινὰ μέρη αὐτῶν παρεμβολαὶ μεταγενέστεραι.

Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ μέτρον τῶν ἡσιοδεύουσιν ποιημάτων εἶναι τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμηρικῶν ποιήμασιν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς παρατηροῦνται πλείονες αἰολισμοὶ καὶ μᾶλλον δημῶδες ἰδίωμα ἕνεκα τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν ἡσιοδεύουσιν ἔργων δὲν ἔχει τὴν ἐνάργειαν καὶ εὐστροφίαν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, οὐδὲ τὸ ὕψος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς παρ' Ὀμήρῳ ἀφηγήσεως ἡρωϊκῶν πράξεων, οὐδὲ τὰς παραβολὰς αὐτῶν, ὧν σπανίως γίνεται χρῆσις, διότι ὁ Ἡσίοδος εἶναι οὐχὶ ἡρωϊκὸς ἀλλὰ κοινωνιολόγος καὶ ἠθικολόγος ποιητής. Μόνον ἐν τῇ *θεογονίᾳ* ἡ περιγραφή τῆς μάχης τῶν Τιτάνων καὶ τοῦ Διὸς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ ἐξοχώτερα μέρη τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως.

Διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ταύτην τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου πολὺ ἐπέδρασαν οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς νεωτέρας. Διειρηθήθησαν δὲ καὶ ταῦτα, ὥς καὶ τὰ ὁμηρικά, κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τῆς ἀπαγγελίας, βραδύτερον δὲ διὰ τῆς γραφῆς, σχολιασθέντα πολλαχῶς κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ὥς καὶ τὰ ὁμηρικά ἔπη.

§ 25. Ἡ μεθ' Ὀμηρον καὶ Ἡσίοδον ἀρχαία ἐπικὴ ποίησις (650—400 π. Χ.).

Μετὰ τὸν Ὀμηρον, τὸν Ἡσίοδον καὶ τὸ κυκλικὸν ἔπος, ἡ ἐπικὴ ποίησις ἤρχισε νὰ ἀποβάλλῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν φυσικὴν καὶ ἐθνικὴν ἔκφρασιν, τὸ μὲν διότι, ἀναπτυχθέντος τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα δὲν ἐτέρπετο πλέον ἐκ τῶν μυθικῶν διηγήσεων τοῦ ἔπους, τὸ δὲ διότι ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ ἐπικρατῇ νέον εἶδος ποιήσεως, ἡ *λυρικὴ* ποίησις καὶ βραδύτερον τὸ *δραῦμα*. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν μέσων περιήκου τοῦ

7ου π. Χ. αἰῶνος ἡ ἐπική ποίησις ἐκαλλιεργεῖτο ὡς τεχνικὸν προϊόν μόνον ὑπὸ τῶν ἀρεσκομένων εἰς αὐτό

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ μορφῇ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἀνεφάνησαν ἐπικοί ποιηταί, ὁ ἐκ Ῥόδου **Πείσανδρος** (645 π. Χ.), ποιήσας ἐπικὸν ποίημα ὀνομαζόμενον **Ἡράκλειαν**, ὁ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ **Πανύσις** (480 π. Χ.), ποιήσας καὶ οὗτος **Ἡράκλειαν** καὶ **Ἰωνικά**, ἔπος πραγματευόμενον τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἰωνίας ἐν ἐλεγειακῷ μέτρῳ (§ 30), ὁ ἐκ Σάμου **Χοιρίλος** (467 π. Χ.), ποιήσας τὴν Περσηΐδα, ἔχουσαν ὑπόθεσιν σύγχρονον τότε, ἦτοι τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Ξέρξου, ὁ ἐκ Κολοφῶνος **Ἀντίμαχος** (410 π. Χ.), ποιήσας τὴν **Θηβαΐδα**, ἣτις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα τοῦ μετὰ ταῦτα τεχνικοῦ ἔπους τῶν Ἀλεξανδρινῶν.

Τὴν αὐτὴν περίπου ἐξέλιξιν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὸ διδακτικὸν ἔπος, οὗ ὁ κύκλος ἀπέβη βαθμηδὸν εὐρύτερος περιλαβὼν ποικίλα θέματα καὶ μεταπεσὼν σχεδὸν εἰς φιλοσοφίαν, οὕτως ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τῆς περιόδου ταύτης (Ξενοφάνης, Παρμενίδης, Ἐμπεδοκλῆς § 94 καὶ 92) δι' αὐτοῦ ἐξέθεσαν τὰς θεωρίας αὐτῶν.

Περὶ δὲ τοῦ μετέπειτα ἔπους, ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ ἐφεξῆς ἰδὲ § 69, 70 καὶ 71.

ἈΛΛΑ ΕΙΔΗ ΕΠΟΥΣ

§ 26. Ὁ μῦθος.

Εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν ἀνήκει καὶ ὁ συγγενὴς αὐτῇ **μῦθος**, ὅστις εἶναι διήγησις πλαστή, ἀλληγορικὴ καὶ συμβολικὴ, περιέχουσα ἠθικὴν τινα διδασκαλίαν, γινομένη δὲ οὐ μόνον μεταξὺ ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ζώων. Τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ μύθου προῆλθον ἐκ τῶν πρώτων λαϊκῶν παραδόσεων καὶ ἦσαν περιβεβλημένα μέτρον λυρικῆς ποιήσεως (§ 30), πρὸς ἣν ὡσαύτως εἶχον ὁμοιότητα ἐπομένως ἀναφαίνονται παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Ἄλλ' ἢ διαμόρφωσις τοῦ μύθου ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκ Φρυγίας *Αἴσωπον*, ἀκμάσαντα περὶ τὸ 570 π. Χ. Οὗτος ἦτο δοῦλος φιλοσόφου τινός, ἐφρονεῦθη δ' ἐν Δελφοῖς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ἱερόσυλος· ὑπῆρξε βαθὺς μελετητὴς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κοινωνίας καὶ ὡς τοιοῦτος ἐδημιούργησε τὴν διδακτικὴν μυθοποιῶν καὶ ἐτελειοποίησεν αὐτὴν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτόν. Οἱ μῦθοι αὐτοῦ, γραφέντες ἐν Ἀσίᾳ τὸ πρῶτον ἐν πεζῷ λόγῳ καὶ διαδοθέντες ἐν Ἑλλάδι, ἐστιχουργήθησαν κατόπιν ὑπὸ πολλῶν, ὧν διασημότερος εἶναι ὁ κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας *Βαβρίας* καὶ ὁ κατὰ τὸν 9ον μ.Χ αἰῶνα ζήσας διάκονος *Ἰγνάτιος*. Ἐκ τῶν ἐμμέτρων δὲ τούτων αἰσωπειῶν μύθων ἐφιλοπονθήθησαν βραδύτερον ὑπὸ βυζαντινῶν λογίων οἱ νῦν ἐν πεζῷ λόγῳ σφρζόμενοι τοιοῦτοι.

Τοὺς μύθους παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων οἱ Ῥωμαῖοι καὶ παρὰ τούτων οἱ νεώτεροι Εὐρωπαῖοι, εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῶν ὁποίων ἐπέδρασαν πολὺ διὰ τὴν παιδευτικὴν αὐτῶν δύναμιν, δι' ἣν καὶ σήμερον οἱ Ἕλληνες, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μεταχειρίζονται αὐτοὺς πρὸς μόρφωσιν τῶν παίδων.

§ 27. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

Τοιαύτη εἶναι ἡ γένεσις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἔπους κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς γραμματολογίας, ἥτοι ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῶν Ἀλεξανδρινῶν (900—300 π. Χ.). Ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς προσημερίου ἀτελοῦς λαϊκῆς ποιήσεως ἐμορφώθη ἐντέχνως κατὰ τὴν ποιητικὴν κυρίως περίοδον· καὶ διὰ μὲν τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ ἔθνους ἐν Ἰωνίᾳ ἐφθασε διὰ τοῦ Ὀμήρου κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα εἰς τὸ μεγαλειῶδες *ἡρωϊκὸν ἔπος*, διὰ δὲ τῶν θρησκευτικῶν καὶ πατριαρχικῶν ἡθῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐφθασε διὰ τοῦ Ἡσιόδου εἰς τὸ παιδευτικώτατον *διδακτικὸν ἔπος*. Οὕτω δὲ τὸ ἔπος, τὸ τε ἐπικὸν καὶ τὸ διδακτικόν, εἶναι προῖον τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοῦ ἔθνους, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ ἡ ζωηρὰ φαντασία καὶ ἡ ἀφελὴς ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ φυσικοῦ κάλλους τῆς μορφῆς. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ λαοῦ ἀνδρουμένου καὶ μορφουμένου διὰ τῶν σπουδαίων γεγονότων τοῦ 7ου καὶ 6ου π. Χ. αἰῶνος, ἥτοι τῆς καταλύσεως

τῶν βασιλειῶν καὶ τυραννίδων καὶ διὰ τῆς κοινωνικῆς, πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, τὸ ἔπος ἐχαλαρώθη καὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν αἰτιακὴν περιόδον (600—350) νέα εἴδη ποιήσεως, ἡ *λυρική* (§ 28) καὶ ἡ *δραματική* (§ 36), αἵτινες εἶναι προϊόντα τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας τοῦ ἔθνους, εἰς ἣν προήγαγεν αὐτὸ ἡ διὰ τῶν νικηφόρων περσικῶν ἀγώνων ἑξαρσις τοῦ φρονήματος καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἐπελθοῦσα σὺν τῷ χρόνῳ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδος τοῦ ἔθνους.

Τὸ ἔπος τῶν δύο τούτων περιόδων χαρακτηρίζει μετὰ τῆς ἀπλότητος καὶ φυσικότητος καὶ *πρωτοτυπία* ἣν ἔχει ὡς ἀναπτυχθὲν κατὰ φύσιν σὺν τῇ βαθμιαίᾳ ἀναπτύξει καὶ ἐξελίξει τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, *ἐνότης*, ἣν ἔχει διότι ἔχει ἓνα καὶ μόνον χαρακτηῖρα, τὸν γνήσιον ἑλληνικόν, καὶ *κανονικότης*, ἣν ἔχει διότι προβαίνει κανονικῶς ἐκ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ ἀτεχνοτέρων εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ τεχνικώτερα ἐν συνδυασμῷ μετὰ σπουδαίου περιεχομένου καὶ μορφῆς ἐξόχου κάλλους.

Τὸ ἔπος τῶν δύο τούτων περιόδων οὐ μόνον τοῦ τῶν ἄλλων περιόδων τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας ὑπερέχει, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔπους πάσης ἄλλης γραμματολογίας, ἣν ἀρχαίον ἢ νέον ἔθνος παρήγαγε ποτε. Καὶ οἱ Σῖναι καὶ οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ ἀνατολικῶν λαῶν, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτῷ καὶ νεωτέρων, ἐδημιούργησαν καὶ ἀνέπτυξαν ἔπη (ὡς καὶ τὰ ἄλλα εἴδη τῶν γραμμάτων), ἀλλὰ ταῦτα στεροῦνται τοῦ κάλλους, τοῦ πλούτου καὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔπους· τὸ δὲ Ῥωμαϊκὸν ἔπος, καθόλου εἰπεῖν, εἶναι ἀπομίμησις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ νεώτερα ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἔπους αὐτῶν τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔπος εἶχον ὡς πρότυπον, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα εἴδη τῶν γραμμάτων.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ πρώτου τούτου εἶδους τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐπὶ τε τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων νεωτέρων κοινωνιῶν.

II. ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ Η ΜΕΛΟΣ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΛΟΥΣ (900—300 π.Χ.).

§ 28. Φύσις, ἀντικείμενον, ἀνάπτυξις καὶ εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως.

Ἐν ᾧ ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει ὁ ἐπικός ποιητὴς πραγματεύεται φαινόμενα καὶ γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀναγόμενα εἰς τὸ παρελθόν, ἐν τῇ λυρικῇ ὁ λυρικός ποιητὴς πραγματεύεται φαινόμενα τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἀναγόμενα εἰς τὸ παρόν, ἥτοι ἐκφράζει ἰδίας αὐτοῦ σκέψεις καὶ συναισθήματα ἢ πάθη μετὰ συγκεκλινημένης ψυχῆς ἢ διερμηνεύει τὰς ἰδέας καὶ συναισθήματα τῶν ἄλλων, συνυποδηλῶν ἅμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ὅθεν ἡ λυρική ποίησις εἶναι ὑποκειμενική καὶ οὐχὶ ἀντικειμενική, ὥς ἡ ἐπική, περιέχουσα ἐπουσιώδη μόνον στοιχεῖα ἔπους, ἥτοι τὴν *πραξίν* καὶ τὸν *μῦθον*, ἀπαραίτητα πρὸς ἐκδήλωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν σκέψεων καὶ συναισθημάτων. Ἡ ποίησις αὕτη ὠνομάσθη *λυρική* ἐκ τοῦ σπουδαιοτέρου τῶν συνοδευόντων αὐτὴν μουσικοῦ ὄργανου, τῆς *λύρας*.

Ἡ λυρική ποίησις ὑπῆρχε παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔχουσα τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἐν τοῖς ᾠσμασι τοῦ λαοῦ (§ 14), αἵτινα ἦσαν βαυκαλίσματα τῶν βρεφῶν, ᾠσματα συμποσίων, πολέμων, ὤρων τοῦ ἔτους, ποιμενικά, ἀγροτικά, ἐρωτικά, οἰκογενειακά κ.λ.π., πεποιημένα ἐν δημῳδῇ ἔτι ἀτέχνῳ ποιητικῇ μορφῇ, ψαλλόμενα δὲ ὑφ' ἐνὸς ἢ πλειόνων ἀτέχνως πῶς καὶ κατὰ ποικίλους ρυθμούς. Καλλιεργηθεῖσα δὲ καὶ μορφωθεῖσα βαθμηδόν, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἀνεφάνη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 8ου π. Χ. αἰῶνος ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς νήσοις τῆς Μ. Ἀσίας, εἶτα δὲ καὶ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι, τὸ πρῶτον ὡς *ἐντεχνος λυρική ποίησις* ὡς τοιαύτη δὲ ἀναπτυσσομένη ἐτελειοποιήθη μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐκ παραλλήλου παρημελεῖτο καὶ κατέπιπεν ἡ ἐπική ποίησις, ἐξ ἧς ἡ λυρική ἠντίλησε πλοῦτον λέξεων, φράσεων καὶ τύπων. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ

ἡ ἐκ παραλλήλου κατάπτωσης τῆς ἐπικῆς ἐπῆλθε κατὰ φυσικὸν λόγον, διότι μετεβλήθη ὁ ἀνθρώπινος βίος ἕνεκα τῶν σπουδαίων τότε γεγονότων, ἤτοι τῶν ἀποικιῶν, τῶν μεταναστεύσεων, τῆς καταλύσεως τυραννίδων, τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλιακῆς κινήσεως κ.λ.π., δι' ὧν ἐπῆλθεν αὖξισις πλούτου καὶ γνώσεων, ἰδρύθησαν ἀγῶνες καὶ μεγαλοπρεπεῖς πανηγύρεις καὶ ἐν γένει ἐμορφώθη ἡ κοινωνία καὶ ἀνεπτύχθησαν σκέψεις καὶ ποικίλα συναισθήματα φαιδρὰ ἢ λυπηρά, ἀτομικά, οἰκογενειακά, πατριωτικά κ.λ.π. ἅπανα ἔδωσαν ἄφθονον ὕλην εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν.

Ἐνεκα τοῦ διαφόρου χαρακτῆρος καὶ βίου τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν τόπων καὶ ἕνεκα τῶν ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἡ λυρικὴ ποίησις ἔλαβε διαφόρους κατευθύνσεις καὶ μορφὰς καὶ ἐκ τούτου προέκυψαν διάφορα εἶδη αὐτῆς, ἀναπτυχθέντα ἀλληλοδιαδόχως ἢ συγχρόνως. Τὰ κυριώτερα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἶναι 1) ἡ *ἐλεγειακὴ* μετὰ τοῦ ἐπιγρῆμματος, 2) ἡ *λαμβικὴ*, 3) ἡ *μελικὴ* καὶ 4) ἡ *χορικὴ*, ὧν ἕκαστον ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ ἰδίας ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ ἔχει ἴδιον μέτρον, ἀνάλογον πρὸς τὸ ποικίλον περιεχόμενον. Πάντα τὰ εἶδη ταῦτα συνωδεύοντο ὑπὸ μουσικῆς, ἡ δὲ *χορικὴ* καὶ ὑπὸ δρχήσεως (χορευτικῶν κινήσεων).

§ 29. Μουσικὴ, μουσικὰ ὄργανα, Ἑλληνες μουσικοὶ καὶ ὀρχησις.

Ἡ μουσικὴ παρ' Ἑλλήσιν ἀνεπτύσσεται στοιχειωδῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν λυρικὴν ποίησιν, ἥς ἦτο ἀπαραίτητον στοιχεῖον, κυρίως ὁμως ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος, ὅτε μετὰ τῆς *λύρας* ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον καὶ ὁ *αὐλός*.

Ἐν τῇ μουσικῇ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διεκρίνοντο τρεῖς κύριαι ἁρμονίαι, ἡ *δωρία*, οὕσα σεμνή, μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀνδρική, ἡ *φρυγία*, οὕσα ζωηρὰ καὶ παθητικὴ καὶ ἡ *λυδία*, οὕσα μαλακὴ εἴτε θρηνώδης εἴτε εὐθυμος. Ἐκ τούτων μόνον ἡ πρώτη εἶναι καθαρῶς ἐλληνική, αἱ δ' ἄλλαι προῆλθον ἐκ τῶν ὁμωνύμων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας.

Εἰς ταύτας τὰς ἀρμονίας προσετέθη βραδύτερον καὶ ἡ *αἰολική*, ἣν ἐξαπακτῆριζεν ἡ ἡδύτης. Παρὰ τὴν *ἀρμονίαν* ἐν τῇ μουσικῇ τῶν ἀρχαίων διεκρίνετο καὶ ὁ *νόμος*, ὅστις ἦτο εἶδος μουσικῆς συνθέσεως εἴτε *μελωδίας* ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν ποίησιν, ἐκτελούμενος ἢ δι' ἐμπνευστῶν ὀργάνων ἢ διὰ χορδοτόνων (ἐγχόρδων).

Μουσικὰ ὄργανα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον κατ' ἀρχὰς ὀλίγα καὶ ἀπλᾶ, ἅτινα ἦσαν 1) *χορδοτόνα*, ὧν σπουδαιότερον καὶ ἀρχαιότερον ἦ *φόρμιγξ* ἢ *κιθάρα* ἢ *λύρα*, ἔχον τρεῖς ὀνόματα ἄνευ φανεράς διαφορᾶς μορφῆς, νεώτερα δὲ ἦσαν ἡ *πηκτις* ἢ *μάγαδις*, λυδικὸν εἰκοσάχορδον μουσικὸν ὄργανον ὅμοιον μὲ ἀρπαν, ἡ *κινύρα*, ἁσιατικὸν δεκάχορδον μουσικὸν ὄργανον πλήκτρῳ κρουόμενον, ἡ *σαμβύκη*, τρίγωνον ἑγχόρδον μουσικὸν ὄργανον ἀγενὲς διὰ τὴν σφοδρότητα τῶν τόνων του, τὸ *τρίγωνον*, τριγωνοειδὲς μουσικὸν ὄργανον ἀνισομήκων χορδῶν ὅμοιον μὲ ἀρπαν καὶ ἡ *βάμβιτος*, πολὺ χορδον μουσικὸν ὄργανον ὁμοιάζον τῇ λύρᾳ, 2) *ἐμπνευστά*, ὧν σπουδαιότερον καὶ ἀρχαιότερον ὁ *αὐλός*, νεώτερα δὲ τὰ διάφορα εἶδη αὐλοῦ βραδύτερον δὲ μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον εἰσῆχθησαν πολλὰ καὶ ποικίλα ἄλλα μουσικὰ ὄργανα ὡς καὶ ἀρμονίαί, δι' ὧν ἡ μουσικὴ ἀπώλεσε τὸ ἀρχαιοπρεπὲς κάλλος καὶ ἦθος αὐτῆς.

Οἱ διασημότεροι μουσικοὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἦσαν 1) ὁ *Ὀλυμπος*, ἀκμάσας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰῶνος καὶ γενόμενος ὁ πρῶτος διαμορφωτὴς καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς· 2) ὁ *Τέρπανδρος* ὁ Λέσβιος (675 π. Χ.) πρῶτος διοργανῶσας καὶ τελειοποιήσας τὴν μουσικὴν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐπταχόρδου ἀντὶ τῆς τετραχόρδου κιθάρας, διὰ τῆς μελοποιήσεως ποιημάτων διὰ μουσικῶν στοιχείων καὶ διὰ τῆς διαμορφώσεως ἑναρμονίου συστήματος καὶ 3) ὁ *Θαλήτας* ἐκ Κρήτης, σύγχρονος τοῦ Τερπάνδρου, ἱερεὺς καὶ ποιητῆς, εἰσαγαγὼν εἰς Σπάρτην θρησκευτικὴν καὶ πολεμικὴν ὄρχησιν καὶ τὴν μουσικὴν συνδυάσας αὐτὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ὀργανωθείσῃ ἑορτῇ τῶν *γυμνοπαιδῶν* (688 π. Χ.).

Ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ προήχθη διὰ τῶν μουσικῶν ἀγώνων καὶ ἑορτῶν ἐν ταῖς πανηγύρεσι σὺν τῇ λυρικῇ ποιήσει μετ' αὐτῆς

δὲ συνανептύχθη καὶ ἡ ὄρχησις, ἥς σπουδαιότερα εἶδη ἦσαν ἡ *πυρρίχη*, χορὸς πολεμικός. ἡ *γυμνοπαιδική* ὄρχησις, χορὸς σεμνός, καὶ ἡ *ὑπορχηματική*, χορὸς ἐλεύθερος καὶ ζωηρὸς διατηρηθεὶς καὶ ἐν τῷ δράματι (§ 44).

ΕΛΕΓΕΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 30. Ἑλεγειακὴ ποίησις καὶ ἐλεγεῖακοὶ ποιηταί.

Τὸ πρῶτον τοῦτο εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἦτο κατ' ἀρχὰς θρηνηῶδες ᾄσμα συνοδευόμενον ὑπ' αὐλοῦ, διότι ἡ λέξις *ἐλεγος*, ἐξ ἧς παράγεται ἡ *ἐλεγεία*, φρυγικὴ οὖσα ἐσήμαινεν ᾄσμα θρηνηῶδες ὑπ' αὐλοῦ συνοδευόμενον· σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως δὲν εἶχεν αὕτη ὡς ὑπόθεσιν μόνον τὸν θρήνον, ἀλλ' οἰανδήποτε ψυχικὴν ταραχὴν, οἷον χαράν, λύπην, ἔρωτα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ δὲ περιεῖχεν ἡ ἐλεγεία ἀφθόνους γνώμας καὶ ἀποφθέγματα ὠνομάσθη καὶ *γνωμικὴ ποίησις*.

Ἡ ἐλεγεία ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἴωσι τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν 8ον π. Χ. αἰῶνα, ὅτε ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐκεῖ αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μεταβολαί, ἡ κατάλυσις τῶν βασιλειῶν καὶ τυραννίδων καὶ ἡ σύμπηξις πανωνίου συνδέσμου τῶν ἰωνικῶν πόλεων καὶ ἡ ἵδρσις δημοκρατικῶν πολιτευμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐν παρομοίαις μεταβολαῖς ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς. Ἡ ἐλεγεία ἀπηγγέλλετο ἡ ἐψάλλετο ἐν συνοδίᾳ αὐλοῦ κατὰ τὰ συμπόσια ἢ ἐν δημοσίαις συναθροίσεσιν. Γλῶσσα αὐτῆς εἶναι ἡ ἰωνικὴ ὡς καὶ τοῦ ἔπους, μετὰ πολλῶν ὅμως αἰολισμῶν καὶ δωρισμῶν, *μέτρον* δὲ αὐτῆς εἶναι τὸ *ἐλεγεῖακὸν μέτρον*, ἀποτελούμενον ἐκ διστίχων, ὧν ὁ μὲν α' στίχος εἶναι δακτυλικὸς ἐξάμετρος (§ 19), ὁ δὲ β' ὡσαύτως, ἀλλ' ἐλλείπουνσιν ἀπ' αὐτοῦ δύο συλλαβαί, ἡ ἄρσις τοῦ τρίτου καὶ ἡ ἄρσις τοῦ ἔκτου ποδός.

Τὸ μέτρον τοῦτο

α' 100	100	100	100	100	100
β' 100	100	1	100	100	1

ἐκά-
στου διστίχου ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἐλεγείας.

Διὰ τὴν συγγένειαν τῆς ἐλεγεΐας καὶ τοῦ ἔπους ὥς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ μέτρον μᾶλλον ἢ ὥς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἡ ἐλεγεΐα θεωρεῖται ὡς μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικήν ποιήσιν.

Ἐπισημότεροι ἀρχαῖοι ἐλεγεϊακοὶ ποιηταὶ εἶναι 1) **Καλλίνος** ὁ Ἐφέσιος, ὅστις ἀκμάσας περὶ τὸ 650 π. Χ. ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς ἐλεγεΐας. Ἐν τοῖς σφωζομένοις ἀποσπάσμασι τῶν ἐλεγεῖων αὐτοῦ διαφαίνεται ἡ φλόγερά φιλοπατρία, ἡ φιλελευθερία καὶ τὸ πολεμικὸν μένος αὐτοῦ, ὅστις πρῶτος ἐσάλπισεν εἰς τοὺς ἔνεκα τοῦ πλούτου τρυφηλὸν βίον διάγοντας συμπολίτας του τὸ πολεμικὸν σάλπισμα τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς Μ. Ἀσίαν ἐχθρῶν Κιμμερίων (ἐκ τῆς Κριμαϊκῆς ἢ Ταυρικῆς χερσονήσου τῆς νῦν Ρωσσίας) τῶν ἀπειλησάντων καὶ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα.

2) **Τυρταῖος** ὁ ἐξ Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς, ὅστις ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος ἐποίησε πολλὰς ἐλεγεΐας, ἐν αἷς διαλάμπει ἡ ἀνδρεία, ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸν θάνατον, περιέχονται δὲ πολεμικαὶ παρακελεύσεις ἢ ἐγκώμια τῆς τάξεως καὶ τῶν νόμων. Οὗτος ἐποίησε καὶ **ἐμβατήρια**, ἐλεγεΐαν πολεμικοῦ περιεχομένου ἐν διαλέκτῳ δωρικῇ καὶ μέτρῳ ἀναπαιστικῷ (οὗ ὁ πόνος εἶναι 3-4). Ὁ Τυρταῖος διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ὧν λείψανα μόνον σφύζονται, ἐνέβαλε μέγα θάρρος εἰς τοὺς κατεπτομένους Σπαρτιάτας, οἵτινες οὕτω ἐνίκησαν τοὺς Μεσσηνίους.

3) **Μίμνερος** ὁ Κολοφώνιος, ὅστις ἀκμάσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος ἐποίησεν ἐλεγεΐας ἐρωτικοῦ ἰδίως περιεχομένου, πρῶτος αὐτὸς ἀπομακρυνθεὶς τοῦ πολιτικοῦ καὶ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐλεγεΐας τῶν προκατόχων του καὶ διδάξας οὕτω πρῶτος τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀπολαύῃ τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου πρὶν ἐπέλθῃ τὸ ἄσχημον γῆρας. Εἰς τοῦτο προέβη ὁ ποιητὴς κατ' ἀνάγκην, διότι οἱ συμπολίται αὐτοῦ, ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Λυδοὺς, ἐζήτησαν ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας παραδιδόμενοι εἰς βίον τρυφηλὸν καὶ ἡδυπαθῆ, τὸν ὁποῖον ἀπεικονίζουσιν αἱ ἐλεγεΐαι αὐτοῦ, ὧν ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται.

4) **Σόλων** ὁ Ἀθηναῖος (640—559), ὁ περίφημος νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἐκ τοῦ γένους τοῦ φιλοπάτριδος Κόδρου καταγόμε-

μενος. Οὗτος πολλά ταξείδια ἐπιχειρήσας καὶ βαθεῖαν γνῶσιν καὶ μεγάλην πείραν καὶ σοφίαν ἀποκτήσας ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα του πολεμικῶς καὶ πολιτικῶς, ποιήσας ἐλεγείας *πολεμικάς*, ὧν ἕξεῖ· χεν ἡ *Σαλαμῖς*, δι' ἧς παρώτρυνε τοὺς συμπολίτας του πρὸς ἀνάγκησιν τῆς νήσου Σαλαμῖνος ἀπὸ τῶν Μεγαρέων, *πολιτικάς* ἡ *ὑποθήκας* καλουμένας, δι' ὧν ἀπηύθυνε πατριωτικωτάτας παραινήσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐν αἷς διαλάμπει ἡ πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν δικαιοσύνην φλογερὰ ἀγάπη καὶ τὸ πρὸς τὴν τυραννίδα μῖσος αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ *ὑποθήκας εἰς ἑαυτὸν* ἐποίησεν ὁ Σόλων ἐν μέτρῳ δακτυλικῷ (— —) καὶ ἱαμβικῷ (—) ἑξαμέτρῳ, ποίημα ἄριστον διὰ τὰς ἠθικάς περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν πράξεων θεωρίας· κατὰ δὲ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν του ἐποίησε καὶ ἔρωτικὰς ἐλεγείας καὶ ἄλλας πολλὰς καὶ ἔπος κατὰ τὸ γῆρας του. Τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος, πλήρη ζωῆς, ἁρμονίας, φυσικότητος καὶ γνησίου αἰτικοῦ χαρακτήρος, ἐτιμῶντο τὰ μέγιστα ἐν Ἀθήναις καὶ ἡδοντο καὶ βραδύτερον ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπισήμως ἐν ταῖς ἑορταῖς.

5) *Θέογνις* ὁ Μεγαρεὺς (540—470) ποιήσας ἐλεγείας περιεχούσας βαθεῖας πολιτικὰς συμβουλὰς καὶ ἠθικάς γνώμας, δι' αἷς πολὺ ἐτίματο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἰσαγαγόντων αὐτὰς καὶ εἰς τὰ σχολεῖα ὡς διδακτικάς. Ἐν αὐταῖς, ὧν σφύζονται ἀποσπάσματα μετὰ παρεμβολῶν νεωτέρων στίχων, ὁ ποιητὴς ἀγανακτεῖ κατὰ τῶν ὀχλοκρατικῶν ἀτασθαλιῶν τῶν δημοκρατικῶν συμπολιτῶν του, οὓς ἀποκαλεῖ *κακοὺς* καὶ *δειλοὺς*, διότι ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν του ὅτε ὡς ἀριστοκρατικὸς εἶχεν ἐξορισθῇ ὑπ' αὐτῶν.

6) *Φωκυλίδης* ὁ Μιλήσιος, σύγχρονος τοῦ Θεόγνιδος, γράψας γνωμικάς καὶ ἠθικάς ἐλεγείας ἰδιορρύθμους, ἦτοι ἐν διαστίχοις ἐλεγειακοῦ μέτρου καὶ οὐχὶ ἐν συνεχεῖ ποίηματι, περιεχούσας διὰ τοῦτο ἰδέας λίαν συνεσφιγμένας. Τούτων σφύζονται ὀλίγα ἀποσπάσματα ἀρχόμενα πάντα διὰ τῆς ἐγωϊστικῆς φράσεως καὶ *τόδε Φωκυλίδεω*.

7) Καὶ πλείστοι τῶν 7 *σοφῶν* (§ 91 σημ.) ἐποίησαν ἐλεγείας καὶ ὁ φιλόσοφος *Ξενοφάνης* ὁ Κολοφώνιος (§ 94) καὶ ὁ ἐπιγραμματοποιὸς *Σιμωνίδης* (§ 31) καὶ ὁ μελοποιὸς Ἀνακρέων (§ 33) κλπ. Κατὰ δὲ τὴν αἰτικὴν περίοδον ἡ ἐλεγεία ἤρξατο παρακμάζουσα

διὰ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἡθῶν, δι' ἣν ἐπεκράτησε νέον εἶδος ποιήσεως, ἡ **δραματική**. Περί τῆς ἐλεγείας τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ ἐφεξῆς χρόνων ἰδὲ § 72.

§ 31. Ἐπίγραμμα καὶ ἐπιγραμματοποιία.

Εἰς τὴν ἐλεγειακὴν ποίησιν ἀνήκει καὶ τὸ **ἐπίγραμμα**, ὅπερ ἦτο κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλιγόστιχος ἐπιγραφὴ χαρασσομένη ἐπὶ τάφων, ἀναθηματικῶν στηλῶν κ.λ.π. πρὸς ἐξήγησιν τῶν μνημείων τούτων, βραδύτερον δὲ ἐγένετο εὐρύτερας χρήσεως καὶ κατήντησεν ἐλεγεία, ἐκφράζουσα ἠθικὰς ἢ σκωπτικὰς ἰδέας. Ἡ ἐν βραχυλογίᾳ εὖστοχος αὕτη ἐκδήλωσις τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ὅπερ ἦτο σοβαρὸν ἢ φαιδρὸν, ἐγκωμιαστικὸν ἢ σαρκαστικόν, εἶναι ἀποδείξεις τῆς ἐτοιμότητος καὶ ὀξύτητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος,

Μέτρον τοῦ ἐπιγράμματος ἦτο κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον τοῦ ἔπους, εἶτα δὲ τὸ ἐλεγειακὸν δίστιχον τῆς ἐλεγείας καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις τὸ ἱαμβικὸν τοῦ δράματος (§ 41).

Ἐπιγραμματοποιὸς ποιητὴς ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰδικὸς ἦτο ὁ **Σιμωνίδης** ὁ Κεῖος (556 – 468), ὅστις ἀνήγαγε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα. Τοῦτου τὰ λαμπρότερα ἐπιγράμματα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς πεσόντας ἐν ταῖς μάχαις τῶν περσικῶν πολέμων, ἐν οἷς ἐξυμνοῦνται εὖστοχῶτα οἱ πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας (ἰδὲ καὶ § 34).

Καὶ ἄλλοι δὲ ποιηταὶ ἐποίησαν δίστιχα ἐπιγράμματα καὶ πρὸ τοῦ Σιμωνίδου, ὁ ἱαμβογράφος **Ἀρχίλοχος** ὁ Πάριος (§ 32) κ.λ.π. καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ ἐπικοί, λυρικοὶ καὶ τραγικοὶ ποιηταί, ἔτι δὲ συγγραφεῖς, φιλόσοφοι, ἱστορικοὶ καὶ ῥήτορες, ὧν ἀποσπάσματα σφύζονται, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται.

ΙΑΜΒΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 32. Ἰαμβικὴ ποίησις καὶ ἱαμβικοὶ ποιηταί.

Συγχρόνως πρὸς τὴν ἐλεγείαν ἀνεφάνη καὶ δεύτερον εἶδος λυρικῆς ποιήσεως, ἡ **ἱαμβική**, λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ σκωπτικοῦ.

καὶ τοῦ γελοίου, ἅτινα εἶναι πάντοτε ἀναποσπάστως συνδεδεμένα πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αὕτη ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ *ἰάμβου*, ὅστις ἦτο σκῶμμα, τὸ ὁποῖον ἐξηκόντιζον κατ' ἀλλήλων οἱ πανηγυρισταὶ τῶν διονυσιακῶν ἐορτῶν, οἵτινες ἐπιτρέπετο νὰ σκώπτωσιν ἐλευθέρως ἀλλήλους καὶ πάντας ¹. Τὰ κατ' ἀρχὰς ἄτεχα σκωπτικὰ ταῦτα ποιήματα τοῦ λαοῦ ἐπεξεργασθέντα βραδύτερον ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀπετέλεσαν ἴδιον εἶδος λυρικῆς ποιήσεως, τὴν *ἰαμβικὴν*, ἣς ἀντικείμενον μὲν εἶναι τὸ σκώπτειν τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων, σκοπὸς δὲ ἡ ἠθικὴ βελτίωσις αὐτῶν, ἀλλ' ἐνίστε καὶ ὁ κορεσμὸς ἰδίου πάθους. Ὅθεν ἡ ἰαμβικὴ ποίησις διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀπεμακρύνθη τῆς ἐπικῆς καὶ ἐλαχίστην σχέσηιν εἶχε πρὸς αὐτήν, ἐν ᾧ ἡ ἐλεγειακὴ δὲν εἶχεν ἀποχωρισθῇ αὐτῆς τόσον πολὺ.

Ἡ ποίησις αὕτη ἐκαλλιεργήθη ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Ἰώνων, εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν ὁποίων ἰδίαζε διὰ τὸ ζωηρόν, φιλελεύθερον καὶ δημοκρατικὸν αὐτῆς· δὲν ἤκμασε δὲ ἐπὶ πολὺ ὥς ἴδιον εἶδος ποιήσεως, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ ποικίλου περιεχομένου καὶ ὕψους αὐτῆς (οἰκείου, παιδρῶν, ὑψηλοῦ, ἐμπαθοῦς, ἀγροίκου) ἐχρησίμευσε μᾶλλον πρὸς ζωογόνησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἄλλων γεωτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως τῆς τραγωδίας μὲν ἡ σοβαρά, τῆς κωμῆς δὲ ἡ παιδρὰ (§ 38).

Γλῶσσα τῆς ἰαμβικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος, διάφορος ὅμως τῆς ἐπικῆς ὥς μᾶλλον ἐγγυτέρα πρὸς τὴν αἰτιαίν.

Μέτρον δὲ εἶναι τὸ γοργὸν καὶ ἐλαφρὸν ἰαμβικὸν ἐξάμετρον (— | — | — | — | — | —), ὅπερ ἀρμόζει εἰς τὸν ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως ταύτης. Οἱ ἰάμβοι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλοντο ὀυθμικῶς ἐν συνοδίᾳ ἰδίου μουσικοῦ ὀργάνου, τῆς *ἰαμβύκης* (τριγώνου ἐγχόρδου μουσ. ὀργάνου εἰδικοῦ δι' ἰάμβους). Ἐπισημότεροι ἀρχαῖοι ἰαμβικοὶ ποιηταὶ εἶναι

1) ὁ *Ἀρχίλοχος* ὁ Πάριος (688 π.Χ.). οὗτος ἔζησε βίον λίαν περιπετειώδη· ἀποικίσας μετὰ τοῦ πατρὸς του εἰς Θᾶσον διὰ πενίαν ἠτύχησεν ἐν τῷ πολέμῳ τῶν Θασίων κατὰ τῶν ἀπέναντι Θρακῶν,

1. *Ἰαμβος* (ἐκ τοῦ ἰάπτειν = πέμπειν, ῥίπτειν, πλήττειν, προσβάλλειν) = σκῶμμα. Παράβαλε καὶ τοὺς *γεφυρισμούς* § 53.

Ξπανελθὼν δ' εἰς Πάρον ἠτύχησε καὶ ἐν τῇ μνηστείᾳ του τυχοδιώκτης δὲ γενόμενος ἀπέθανεν ἐν τινι κατὰ τῶν Ναξίων ἀγῶνι. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ εἶναι πικρός. Τόσον δὲ πικρῶς ἔσκωψε τὸν συμπολίτην του Λυκάμβαν, ἀρνηθέντα νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν μεμνηστευμένην μετ' αὐτοῦ θυγατέρα του Νεοβούλην ἐξ ἰδιοτελείας, ὥστε αὕτη ἀπηγχονίσθη. Οὗτος ἔγραψεν οὐ μόνον θαυμασίους λάμβους ποικιλωτάτου περιεχομένου, παιδρὺς, εἰρωνικούς, καυστικούς, ἀλλὰ καὶ ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα καὶ ὕμνους ἐπινοητικώτατος δὲ γενόμενος εἰς μουσικὴν ποικιλίαν καὶ εἰς μέτρα κατέλαβεν ἔξοχον θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει ταχθεὶς μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῶν κωμικῶν. Ἡ χάρις, ἡ διαύγεια, ἡ ὀξύνοια καὶ ἡ ζωηρὰ ἐκφραστικότης διαλάμπουσιν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· πολλοὶ δὲ ποιηταὶ ἐμιμήθησαν αὐτόν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος.

2) **Σιμωνίδης** ὁ Ἀμοργῖνος, κατὰ τι νεώτερος τοῦ Ἀρχιλόχου, γράψας λάμβους καὶ ἐλεγείας, ἐν οἷς ἡ ὀνειδίζει τὰς γυναῖκας, ὣν τὴν καταγωγὴν ἀνάγει εἰς ἀλώπεκα, κύνα, γαλῆν, μέλισσαν κ.λ.π., ἡ δεικνύει τὸ ἐφήμερον τοῦ ἀνθρώπινου βίου ὄντος πλήρους ἀθλιότητος. Ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει φυσικὴν ἀπλότητα καὶ κάλλος, στερεῖται ὅμως τῆς χάριτος, εὐχερείας καὶ ὀξυνοίας τῆς τοῦ Ἀρχιλόχου.

3) Ὁ **Ἰππῶναξ** ὁ Ἐφέσιος (540 π. Χ.). Οὗτος ἐξορισθεὶς ὡς μισοτύραννος διεβίωσεν ἐν πενίᾳ. Τόσον πικρῶς ἔσκωψε δύο ἀγαλματοποιούς κατασκευάσαντας αὐτὸν μικρὸν καὶ δυσειδῆ, ὥς ἦτο, ὥστε οὗτοι ἀπηγχονίσθησαν. Ἐσκωπτε καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ Ἀρχιλόχος, ἀνοησίας καὶ ἐλαττώματα ψυχικὰ τῶν ἀνθρώπων πικρότατα. Μετεχειρίσθη δὲ οὗτος ἐν τῇ σκωπτικωτάτῃ ποιήσει αὐτοῦ καὶ τὸν **σκάζοντα** στίχον ἢ **χωλίαμβον**, ὅστις ἦτο λαμβικός ἐξάμετρος ἔχων τὸν τελευταῖον πόδα σπονδεῖον (⋮) ἢ τροχαῖον (⋮).

4) Καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ἄλλων εἰδῶν ποιήσεως ἔγραψαν λάμβους ἐν οἷς καὶ ὁ **Σόλων**, οὐ οἱ ἱάμβοι ἦσαν εἶδος πολιτικῶν ὑπομνημάτων.

Κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, δὲν καλλιεργεῖται ἡ λαμβικὴ ποίησις ὡς ἴδιον εἶδος διὰ τε τὴν φύσιν αὐτῆς

καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας. Περὶ δὲ τῆς μετέπειτα, κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ ἑφεξῆς χρόνους, ἱαμβικῆς ποιήσεως ἴδὲ § 72 καὶ ἑφεξῆς.

ΜΕΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 33. Μελικὴ ποίησις καὶ μελικοὶ ποιηταί.

Τὸ τρίτον τοῦτο εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἡ *μελική*, ἣτις ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ μέλους, ἥτοι τῆς μουσικῆς μελωδίας ὅφ' ἣς παρηκολουθεῖτο, ἔχει ἴδιον χαρακτηριστικὸν τὴν ἐλευθέραν καὶ ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τῶν ἀτομικῶν παθῶν τοῦ ποιητοῦ, οἷον τῆς χαρᾶς, τῆς θλίψεως, τῆς ὀργῆς, τοῦ μίσους, τοῦ πόθου, τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτος κ.λ.π., ἥτοι ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ παρόντος. Διὰ τοῦτο αὕτη εἶναι ἡ τελειότερα μορφή τῆς λυρικῆς ποιήσεως, μηδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὸν ἑξωτερικὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος, ὥς ἡ ἐλεγεία, ἣτις ὥς γέφυρα συνδέει τὸ παρελθὸν τῆς ἐπικῆς ποιήσεως πρὸς τὸ παρὸν τῆς λυρικῆς, καὶ ὁ ἱαμβος, παρ' ᾧ προβάλλει μὲν πολὺ ἰσχυρότερον τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, διασφύζονται ὅμως καὶ ἔχνη ἀντικειμενικότητος.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄσμα ἀνθεῖ ἐκεῖ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εὐποροῦσι καὶ ἀγαπῶσι τὸν οἶνον καὶ τὴν μουσικὴν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μέλος ἐκαλλιεργήθη ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ Λέσβῳ πλουσίων Αἰολέων, διακρινομένων διὰ τὸ φιλήδονον καὶ παθητικόν, αἵτινα προσιδιάζουσι τῇ ποιήσῃ ταύτῃ.

Οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς μελικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ *μουσική*, ποιητικὴ δὲ μορφή αὐτῆς εἶναι ἡ *ῥοδή*, ἥτοι σειρὰ ἀπλῶν καὶ βραχείων τετραστίχων στροφῶν, ᾗδομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀλληλοδιαδόχως τῇ συνοδίᾳ βαρβίτον· τούτων κυριώτεροι εἶναι ἡ *ἀλκαϊκή στροφή*, ἐφευρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλκαίου, καὶ ἡ *σαπφική*, ἐφευρεθεῖσα ὑπὸ τῆς Σαπφούς. Ὁ ὕμνος τῆς μελικῆς ποιήσεως

εἶναι ἀνάλογος τοῦ χαρακτῆρος τῆς αἰολικῆς φυλῆς, ἥτοι γοργός, ζωηρὸς καὶ παθητικός.

Γλῶσσα δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ αἰολικὴ καὶ μέτρον ποικίλον, ἥτοι τὸ τῆς σαπφικῆς στροφῆς $\left| \begin{array}{c} \text{---} \text{---} \text{---} \\ \text{---} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{---} \text{---} \text{---} \\ \text{---} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{---} \text{---} \text{---} \\ \text{---} \end{array} \right| = \text{τρὶς λαμβανόμενον} \\ = \text{ἄπαξ ἐν τέλει μό-}$
νον καὶ τὸ τῆς ἀλκαϊκῆς, ὅπερ εἶναι ποικίλον, διατηρηθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ ῥωμαίου ποιητοῦ Ὁρατίου.

Ἡ μελικὴ ποίησις μόνον ἤδετο τῇ βοηθείᾳ μουσικοῦ ὄργανου ἢ ἄνευ τοιούτου, οὐδέποτε δὲ ἀπηγγέλλετο, ὥς καὶ σήμερον τὰ ὅσματα.

Σπουδαιότεροι ἀρχαῖοι μελικοὶ ποιηταὶ εἶναι· 1) **Ἀλκαῖος** ὁ Μυτιληναῖος (640 π. Χ.), ὅστις καταγόμενος ἐξ εὐπόρου καὶ ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας ἦτο ἀνδρεῖος καὶ φιλελεύθερος ἀγωνισθεὶς τολμηρῶς ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του διὰ στάσεων κατὰ τῶν τυράννων Μελάγχρου καὶ Πιπτακῶ, μεθ' οὗ ἐν τέλει συνεφιλώθη· διὸ καὶ οἱ συμπολιταὶ αὐτῶν ἤγειραν εἰς ἀμφοτέρους ἀνδριάντας. Τὸ τέλος τοῦ ποιητοῦ τούτου εἶναι ἄγνωστον. Ἐν μέσῳ τῆς πολιτικῆς ταύτης τρικυμίας ζῶν συνέθεσε τὰ καλούμενα στασιωτικὰ ποιήματά του, ἐν καιρῷ δὲ ἡσυχίας καὶ ἀναπαύσεως ἐτόνιζε τὴν λύραν αὐτοῦ πρὸς ἐξύμνησιν τῶν θεῶν, τοῦ κάλλους, τοῦ ἔρωτος, τοῦ οἴνου· ὅθεν τὰ ποιήματα αὐτοῦ εἶναι πολιτικά, θρησκευτικά, ἐρωτικά, συμποσιακὰ κ.λ.π., ἅπαντα διακρινόμενα διὰ τὴν χάριν, τὴν βραχύτητα, τὴν φυσικότητα, τὴν ἡδύτητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Τὴν ποίησιν καὶ τὰ μέτρα αὐτοῦ ἐμιμήθη ὁ Ὁράτιος.

2) **Σαπφώ** ἡ Λεσβία (628—562 π. Χ.), ἥτις καταγομένη ἐξ ἐπισήμου γένους ἔφυγεν ἔνεκα τῶν ἐν τῇ πατρίδι τῆς πολιτικῶν ταραχῶν ὥς ἀριστοκράτις καὶ αὐτὴ εἰς Σικελίαν, ὁπόθεν ἐπανῆλθε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της εἰς Μυτιλήνην, ὅπου ἰδρύσασα μουσικὴν σχολὴν ἐδίδασκεν ἐπὶ μακρὸν τὰς εὐγενεῖς νεάνιδας τὴν μουσικὴν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν περὶ τοὺς τρόπους καὶ τὴν περιβολήν. Τὰ περὶ ἐρώτων αὐτῆς μετὰ τοῦ νεανίου Φάωνος καὶ τῆς χάριν αὐτοῦ αὐτοκτονίας της παρὰ τὸν Λευκάταν εἶναι θρύλος. Τοῦναντίον ἐζησε βίον σεμνὸν σεβαστὴ οὖσα

καὶ τιμωμένη ἐν Μυτιλήνῃ μέχρι τοῦ θανάτου της, ἄγνωστον πότε γενομένου. Ἐποίησε ποικίλα ποιήματα ὕμνους καὶ ἐπιθαλάμια, ἦτοι γαμήλια ἄσματα ᾄδόμενα ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νέων. Κυρίως δὲ ἡ Σαπφὼ ἐξύμνησε τὸν ἔρωτα καὶ τὸ κάλλος τῆς νεότητος τόσον περιπαθῶς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ποιητής· διὰ τοῦτο ὠνομάσθη *δεκάτη μοῦσα* καὶ ἐτιμήθη καὶ ἐθαυμάσθη ἐν τε τῇ πατρίδι αὐτῆς καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑλλάδι, ὅπου τὰ ἄσματα αὐτῆς ἀπλήστως ἐψάλλοντο καὶ ἀνδριάντες ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτήν. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ Ὀράτιος καὶ Κάτουλλος ἐθαύμασαν καὶ ἐμιμήθησαν αὐτήν. Ἐκ τῶν μαθητριῶν τῆς Σαπφούς λέγεται ὅτι διέπρεψεν ἡ ποιήτρια *Ἥρινα*, ἀποθανοῦσα νεαρῶτάτῃ (§ 34).

3) *Ἀνακρέων* (560 π. Χ) ὁ ἐκ Τέω τῆς Λυδίας καταγόμενος· οὗτος φεύγων τὴν τυραννίαν τῶν Περσῶν ἐγκατεστάθη εἰς τὰ Ἀβδηρα, ἀποικίαν τῶν Τητῶν ἐν Θράκῃ, διεβίωσεν ὅμως ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν τυράννων Πολυκράτους ἐν Σάμῳ, Ἰπάρχου ἐν Ἀθήναις καὶ τῶν Ἀλευαδῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, τὰ μέγιστα τιμώμενος ὑπὸ πάντων καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν του ἀξίαν, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν εὐφυΐαν, ὅφ' ὧν ἐκοσμεῖτο ὡς γήσιος Ἴων. Ἀπέθανε δὲ ἐν βαθεῖ γήρατι ἄγνωστον ποῦ καὶ πότε, τιμηθεὶς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα δι' ἀνδριάντων καὶ διὰ τῆς ἐπὶ νομισμάτων προτομῆς αὐτοῦ.

Ἐποίησε πολλὰ ἄσματα, δι' ὧν ὕμνησε τὴν εὐζωΐαν, τὰ συμπόσια, τὸ κάλλος, τὸν ἔρωτα, τὴν μουσικὴν, τὸν χορὸν καὶ ἐν γένει τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν ἡδονήν, ἐν μέτρῳ ἰδίῳ, κληθέντι *ἀνακρεοντεῖω*, ὅπερ εἶναι ἐξάμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν (— | — | — ὦ | — | — | — ὦ), καὶ ἐν γλώσσῃ ἰωνικῇ, περιεχούσῃ ὅμως δωρικοὺς καὶ αἰολικοὺς τύπους. Ἡ ποίησις αὐτοῦ δὲν ἔχει τὸ βάθος καὶ τὸ πάθος τῆς τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφούς, ἀλλ' εἶναι παιγνιώδης καὶ πλήρης χάριτος.

Κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον παρακμάζει καὶ ἡ συστηματικὴ μελικὴ ποίησις δι' οὗς λόγους καὶ τὸ ἔπος καὶ τὸ μέλος καθόλου. Περί δὲ τῆς μετέπειτα, κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς καὶ ἐφεξῆς χρόνους, μελικῆς ποιήσεως ἰδὲ § 72 καὶ ἐφεξῆς.

ΧΟΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 34. Χορική ποίησις καὶ χορικοὶ ποιηταί.

Παραλλήλως πρὸς τὴν μελικὴν ποίησιν ἀνεπτύχθη καὶ τὸ τέταρτον εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἡ χορική, ἣτις ἦτο ἄσμα μετὰ χοροῦ, διδασκόμενος κατὰ τὴν ᾠδὴν καὶ τὴν ὄρχησιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν προσωνυμίαν. Ἐν ᾧ ὁ μελικὸς ποιητὴς διερμηνεύει ἀτομικὰ πάθη, σκέψεις καὶ πόθους, ὁ ποιητὴς τῆς χορικῆς ποιήσεως διερμηνεύει σκέψεις καὶ πόθους τοῦ πλήθους, ἦτοι τὰ πάθη τῶν ἄλλων, λαμβάνων ὡς θέμα τὴν ἐν πανηγύρεσι καὶ ἑορταῖς ἐξύμνησιν θεῶν, ἡρώων, ἐπισήμων ἀνδρῶν ἢ νικητῶν. Διὰ τοῦτο ἡ χορική ποίησις, ἔχουσα τὸ αὐτὸ περίπου περιεχόμενον μετὰ τῆς μελικῆς, ἔχουσα δὲ καὶ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἦτοι *μουσικὴν* καὶ *ᾠδὴν*, εἶναι πολὺ συγγενὴς πρὸς αὐτήν. Διαφέρει δὲ αὐτῆς μόνον κατὰ τὸ ὅτι ἔχει γενικώτερον, ἐθνικώτερον, καὶ μεγαλοπρεπέστερον χαρακτῆρα, κατὰ τὸ ὅτι ἡ μουσικὴ ἐν αὐτῇ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ὀρχήσεως, ἦτοι χορευτικῶν κινήσεων, καὶ κατὰ τὸ ὅτι αἱ στροφαὶ τῆς ᾠδῆς ἐν αὐτῇ δὲν εἶναι βραχεῖαι, ἀλλὰ μεγάλαι, τεχνικαὶ καὶ πολυσύνθετοι, ἀδόμεναι ὑπὸ χοροῦ συνήθως ὀρχουμένου περὶ βωμόν· ἔχει δὲ καὶ μέτρα καὶ ῥυθμοὺς πολὺ ποικιλωτέρους τῶν τῆς μελικῆς ποιήσεως. Κατὰ τὴν ὄρχησιν ὁ χορὸς κινούμενος πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἔψαλλε τὴν στροφήν, ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν πρώτην θέσιν ἔψαλλε τὴν *ἀντιστροφήν*, ἱστάμενος δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν ἔψαλλε τὴν *ἐπωδὸν*.

Ἡ χορική ποίησις ἐκαλλιεργήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Δωριέων καὶ ἰδίως ἐν Σπάρτῃ, διὸ καὶ φέρει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα αὐτῶν, ἦτοι τὸ σοβαρὸν καὶ ἀρρενωπὸν, καὶ ἐγράφη εἰς δωρικὴν διάλεκτον, ἀναμειγμένην ὅμως μετὰ πολλῶν ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν τύπων. Διὰ δὲ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, διότι τὸ χορικὸν ἄσμα ἀπετέλει μέρος τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἐν πανηγύρεσι, διδόθη βαθμὴδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέβη πανελληνίως διατηρηθεῖσα καὶ ἐν τῷ δράματι (§ 42 καὶ 44). Εἰς τὴν τεχνικὴν διαμόρφωσιν αὐτῆς συνεβάλλοντο πολὺ καὶ οἱ μουσικοὶ ποιηταὶ Τέρπανδρος καὶ Θαλήτας (§ 29).

Τὰ ἄσματα τῆς χορικῆς ποιήσεως εἶναι ποικιλώτατα, ἥτοι ὕμνοι πρὸς θεοὺς, ἥρωας ἢ ἄνδρας ἀναφερόμενοι, *παιᾶνες*, ἥτοι ὕμνο-
γία ἢ προσευχαί πρὸς θεοὺς καὶ ἰδίᾳ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτε-
μιν, *προσόδια*, ἥτοι ἄσματα κατὰ τὴν εἰς ναοὺς ἢ βωμοὺς πορείαν,
παρθένεια, ἄσματα ψαλλόμενα ὑπὸ κυκλίου χοροῦ παρθένων, *ἐγ-
κώμια*, ἥτοι ἔπαινοι ἐξόχων ἀνδρῶν, *ἐπινίκια*, *παροίνια* ἢ *συμ-
ποτικά*, *ἐπιθαλάμια* (ἢ ὑμέναιοι), ἄσματα ἀναλόγου περιεχομένου,
θρηνοί, ἥτοι ἄσματα ψαλλόμενα ἐπὶ θανάτῳ, *διθύραμβοι*, ἄσματα
παθητικὰ ἐν ταῖς ἐορταῖς τοῦ Διονύσου, *δαφνηφορικὰ* καὶ *ἐπι-
λήνια*, ψαλλόμενα κατὰ τὴν συγκομιδὴν τοῦ οἴνου παρὰ τοὺς λη-
νοὺς, καὶ *σκόλια*, ψαλλόμενα ἐν συμποσίοις ὑπὸ ἐμπειρῶν ᾠδῆς καὶ
μουσικῆς αὐτοσχεδιαζόντων καὶ ἀλληλοδιαδόχως ψαλλόντων εἴτε
κατ' ὠρισμένην σειρὰν καὶ τάξιν, εἴτε καὶ κατ' ἀκαθόριστον καὶ
σκολιάν, ἐξ οὗ καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα, ὥς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶχεν
ἀκριβῆ ἄλλ' ἔλευθέραν καὶ ἀνώμαλον κατατάξιν τῶν ἐννοιῶν καὶ
τῆς μελωδίας. Τὰ σκόλια εἶχον ὥς ὑπόθεσιν ἢ ἐπίκλησιν θεοῦ ἢ
φαιδρὰν τινα βιοτικὴν γνῶμην ἢ ἔπαινον ἡρώων ἢ πολιτικὴν ἰδέαν
ἢ ἐξύμνησιν οἴνου ἢ ἔρωτος, κατέληγον δὲ συνήθως εἰς χορὸν καὶ
διὰ τοῦτο κατατάσσονται εἰς τὴν χορικὴν ποιήσιν, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς
ἦσαν ἀπλᾶ συμποσιακὰ ἄσματα ἐπινοηθέντα ὑπὸ τοῦ Τερπάνδρου
(§ 29). Ἐπισημότεροι ποιηταὶ τῆς ἀρχαίας χορικῆς ποιήσεως, ἧς
πρόδρομοι θεωροῦνται οἱ μουσικοὶ *Τέρπανδρος* καὶ *Θαλῆτας*
(§ 29), εἶναι·

1) Ὁ *Ἀλκμᾶν* (660—570 π. Χ.), ὅστις ἐκ Σάρδεων κατα-
γόμενος καὶ εἰς Σπάρτην ἀχθεὶς ὡς δοῦλος πολέμου ἔζησεν ἐκεῖ,
μεταλαβὼν πολιτικῶν δικαιοματῶν, μέχρι βαθέος γήρατος. Οὗτος
ἐποίησε ποικίλα ποιήματα, ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια, ἐρωτικά
καὶ παρθένεια, δι' ὧν συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς
ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς ἐν Σπάρτῃ νεωτερίσας εἰς τὰ μέτρα
καὶ τὰς στροφάς, αἱ πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν χορικὴν ποιήσιν.

Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται, εἶναι
γεγραμμένα ἐν παλαιᾷ δωρικῇ διαλέκτῳ μετὰ τύπων ἰωνικῶν καὶ
αιολικῶν, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν χάριν, τὴν φυσικότητα, τὸ ἐνθου-
σιαστικὸν καὶ τὸ ἐθνικόν.

2) **Ὁ Σησίχορος** (640—555), ὅστις ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας καταγόμενος διεβίωσεν ἐν Ἰμέρᾳ τῆς Σικελίας καὶ ἀπέθανεν ἐν Κατάνῃ. Οὗτος ὀνομαζόμενος πρότερον **Τισίας** μετονομάσθη Σησίχορος, διότι πρῶτος ἔστησεν, ἥτοι ἵδρυσεν καὶ ἥσκησεν χορόν, ψάλλοντα μετὰ κιθαρωδίας ἐν ταῖς ἑορταῖς ἢ μεγαλοπρεπεῖς ἡρωϊκούς, ὕμνους, οὓς μετεποίει εἰς χορικά ἔσματα (διὸ καὶ ὠνομάσθη **μελικὸς** **Ὁμηρος**), ἢ καὶ συγχρόνους τοιούτους ἐρωτικῆς φύσεως (Δάφνιδος καὶ νύμφης τινὸς Καλύκης, Εὐάθλου κ.λ.π.) διὸ θεωρεῖται ἰδρυτῆς τῆς βραδύτερον ἐπικρατήσασης ἐρωτικῆς μυθιστοριογραφίας (§ 124, Ζ'). Γόνιμον καὶ ζωηρὰν φαντασίαν ἔχων προσέθηκεν εἰς τὴν στροφήν καὶ ἀντιστροφὴν καὶ τὴν **ἐπωδὸν**, τὰς δὲ στροφὰς καὶ ἀντιστροφὰς ἐποίησεν πρῶτος αὐτὸς μακράς, γενόμενος διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ ἡθικὸν βάθος τῶν ποιημάτων αὐτοῦ γέφυρα μεταξὺ τῆς τέως περιορισμένης λυρικῆς ποιήσεως καὶ τῆς καθολικῆς τοιαύτης τοῦ Πινδάρου, οὗ θεωρεῖται πρόδρομος. Πολλοὶ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καὶ ἐμιμήθησαν αὐτὸν ἐν οἷς καὶ ὁ Ἴβυκος.

3) **Ὁ Ἴβυκος**, ὅστις ἐκ Ῥηγίου τῆς Ἰταλίας καὶ ἐξ ἐπισήμου γένους καταγόμενος ὑπῆρξεν ὀλίγω νεώτερος αὐτοῦ φονευθεὶς ὑπὸ ληστῶν προδοθέντων, ὥς γνωστόν, ὑπὸ γεράνων καὶ τιμωρηθέντων, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «Ἴβυκὸν γέρανοι». Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἀποσπάσματα σφύζονται, διακρίνονται διὰ τὰς ἐντέχνους στροφὰς καὶ τὴν περιγραφικὴν δύναμιν, ὄντα κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, κατὰ τὰ μέτρα καὶ κατὰ τοὺς ῥυθμούς ἀπομίμησις τῶν τοῦ Σησίχορου.

4) **Ὁ Σιμωνίδης** ὁ Κεῖος (556 - 468). Πολυμαθέστατος λυρικὸς ποιητὴς ὧν δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἐν τῇ μικρᾷ πατρίδι του, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἥσκησεν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χοροδιδασκάλου, ἀλλ' ἀπῆλθε καὶ διεβίωσεν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν φιλομούσων τυράννων, Ἰππάρχου ἐν Ἀθήναις, Ἀλεουάδων καὶ Σκοπαδῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, Θήρωνος ἐν Ἀκράγαντι καὶ Ἰέρωνος ἐν Συρακούσαις, ὅπου καὶ ἀπέθανε τιμηθεὶς καὶ φημισθεὶς ἀπανταχοῦ. Ἐγραψε ποικιλότατα ποιήματα **ὕμνους**, **παιᾶνας**, **παρθένεια**, **διθυράμβους** καὶ ἄριστα **ἐπιγράμματα** (§ 31), ὧν σφύζονται ἱκανὰ ἀποσπάσματα, ἐν οἷς διαφαίνεται λεπτότης καὶ ὕψος διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων,

γλαφυρότης, ἀκρίβεια καὶ εὐστοχος ἀπεικόνις τῆς κυρίας ιδέας. Οὗτος ἔγραψε ποιήματα οὐχὶ ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἀλλ' ἐπὶ χρήμασι, κατέστησε δὲ τὴν λυρικήν ποιήσιν καθολικὴν εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπέβη ὁ ἐθνικὸς μελοποιὸς τῶν Ἑλλήνων.

5) Ὁ *Βακχylίδης* ὁ Κεῖος (550), ἀνεψιὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Σιμωνίδου. Οὗτος μεταβὰς εἰς Σικελίαν καὶ Πελοπόννησον, ἄγνωστον εἶναι ποῦ καὶ πότε ἀπέθανεν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐξυμνεῖ μᾶλλον τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἔχουσι χάριν οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ βάθος καὶ τὴν φυσικότητα τῶν τοῦ θεοῦ του.

6) Ὁ *Πινδαρος* ὁ Βοιωτὸς (522 – 422), ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς, χωρὶς παρὰ τὰς Θήβας, ἐξ εὐπόρου καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας ἐπαιδεύθη λαμπρῶς ἐν τῇ μουσικῇ καὶ τῇ ποιήσει, ἔχων διδασκάλους τὸν αὐλωδὸν πατέρα του, τὸν ἐν Ἀθήναις διθυραμβοποιὸν Λᾶσον (§ 36), τὰς ποιητρίας Μύρτιν καὶ Κόρινναν καὶ ἄλλους, καὶ ἀπέβη ὁ κορυφαῖος τῶν λυρικῶν ποιητῶν.

Μπροσκληθεὶς διὰ τὴν φήμην του περιώδευσεν ἀνὰ τὰς αὐλὰς τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σικελίας, τῆς ἐν Ἀφρικῇ Κυρήνης, ὅπου πολλαχῶς ἐτιμήθη διὰ τὰ ποιήματα αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν χαρακτῆρά του. Τοιούτων τιμῶν ἔτυχε καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὀνομασθεὶς *ἐθνικὸς* ποιητῆς, ἐν Ἀθήναις δὲ ἐτιμήθη καὶ διὰ δωρεᾶς μυρίων δραχμῶν, διότι ἔγραψε διὰ τὴν πόλιν ταύτην σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν περίφημον διθύραμβον «ὦ ται λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ αἰοίδιμοι, Ἑλλάδος ἔρρεισμα, κλειναὶ Ἀθῆναι, δαιμόνιον πτολίεθρον». Οὗτος παρηκολούθει συνηθέστατα καὶ τοὺς ἄλλους, ἀλλ' ἰδίᾳ τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν Δελφοῖς ἀγῶνας ἐπανακάμπτων συχνὰ μετὰ τῶν νικητῶν, οὓς ἐξύμνει, εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα· ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ θεάτρῳ ἐν Ἀργεῖ, τὰ δὲ ὅσα αὐτοῦ ἐκομίσθησαν εἰς Θήβας. Τόσος δ' ἦτο ὁ σεβασμὸς πρὸς αὐτὸν καὶ μετὰ θάνατον, ὥστε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Θηβῶν διέταξε νὰ μείνη ἄθικτος ἡ οἰκία καὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ.

Τὰ ποιήματα τοῦ Πινδάρου ἀνάγονται εἰς πάντα τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως, μόνον ὅμως ἐπινίκιοι ᾠδαὶ διεσώθησαν τέλειαι, οἷαι εἶναι εἰς *Ὀλυμπιονίκας*, *Πυθιονίκας*, *Νεμεονίκας* καὶ

Ἰσθμιονίκας, ἐν αἷς, ψαλλομέναις ἐπισήμως ἐν ἰδίᾳ ἐπίτηδες γενομένη πανηγύρει ὑπὸ χοροῦ ἡλικιωτῶν καὶ φίλων τοῦ νικητοῦ πρὸς αὐλὸν καὶ λύραν, ἐξυμνεῖται μεγαλοπρεπῶς, ἐπισήμως τιμώμενος, ὁ νικητὴς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ καὶ οἱ ἰδρυταὶ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων. Οὕτως ὁ ποιητὴς ἐκ τῶν μερικῶν ὑψοῦται εἰς τὰ γενικὰ καὶ ἐθνικὰ ἀναμειγνύων ἅμα καὶ γνώμας σοφάς. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ποιημάτων αὐτοῦ μόνον ἀποσπάσματα σφίζονται.

Τὰ ποιήματα τοῦ Πινδάρου διακρίνει δημιουργικότης, μεγαλεῖον, ὕψος, σεμνότης, θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ ἀπαράμιλλος ποιητικὴ ἔξαρσις, μόνον ἐν τῷ δραματικῷ Αἰσχύλῳ (§ 47) παρατηρουμένη.

Γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ἡ αἰολικὴ διάλεκτος μετὰ πολλῶν δωρισμῶν. Ἐν αὐτῇ διακρίνονται ἀρχαιοπρεπὲς ἔκφρασις, τολμηραὶ φράσεις, ἐκτενεῖς προτάσεις, ἀνωμαλίαι συντάξεως καὶ συνδέσεως καὶ πολλαὶ μεταφοραί, δι' ἃ ἀποβαίνει δυσνόητος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ὅρατιος παραβάλλει αὐτὸν πρὸς χεῖμαρρον μετὰ πολλῶν βαθέων καὶ ταραχῶδων ὑδάτων ῥέοντα. Τὰ δὲ μέτρα, αἱ ἀρμονίαι, ὁ ῥυθμὸς καὶ αἱ στροφαὶ αὐτοῦ εἶναι ποικιλώτατα, ἀνάλογα πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος.

Μετὰ τοῦ Πινδάρου λήγει ἡ ἀκμὴ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἥς οὗτος εἶναι ἡ ὑψίστη τελειότης, τὸ μὲν διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ βίου καὶ τῶν ἡθῶν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ **δράματος**, εἰς ὃ εἰσεχώρησε καὶ αὕτη διατηρηθεῖσα ἐν τοῖς χορικοῖς αὐτοῦ. Κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Πίνδαρον χρόνους μόνον μιμηταὶ τινες τῶν λυρικῶν ποιημάτων ἢ κακοὶ νεωτερισταὶ ἀναφαίνονται. Περὶ τούτων ἰδὲ § 72 καὶ ἐξῆς.

7) **Ἑλληνίδες ποιήτριαι**. Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων λυρικῶν ποιητῶν διέπρεψαν καὶ Ἑλληνίδες ποιήτριαι ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει, ὧν διασημότεραι ἦσαν ἡ **Κόριννα** ἐκ Τανάγρας τῆς Βοιωτίας, σύγχρονος τοῦ Πινδάρου, διδάσκαλος καὶ ἀνταγωνίστρια αὐτοῦ, ἡ **Μύρτις** ἐκ Βοιωτίας, διδάσκαλος καὶ αὕτη τοῦ Πινδάρου, ἡ **Ἥρηννα** ἡ Λεσβία, μαθήτρια τῆς Σαπφούς, ἀποθανοῦσα νεωτάτῃ, ἡ **Τελέσιλλα** ἡ Ἀργεῖα (450), ἀναδειχθεῖσα καὶ ἡρώϊς ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῆς πατρίδος της κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ἡ **Πράξιλλα** ἡ Σικυνώϊα, (450) περίφημος διὰ τὴν ποίησιν σχολίων.

§ 35. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμοὶς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς λυρικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀντικῆς)

Τοιαύτη εἶναι ἡ γένεσις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς λυρικῆς ποιήσεως κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς Γραμματολογίας (900—300 π. Χ.).

Ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἀπλουστάτης μορφῆς τῶν βρεφικῶν βανκαλισμάτων καὶ τῶν ἀγροτικῶν, ποιμενικῶν καὶ γαμηλιῶν ᾠσμάτων καὶ ἀναπτυσθεῖσα μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνικῶν συναισθημάτων καὶ παθῶν, αἵτινα παρηκολούθησαν τὴν βαθμίδον ἀνδρουμένην κοινωνίαν, ἐξειρίχθη εἰς τὰ τέσσαρα αὐτῆς εἶδη, τὴν ἐλεγειακὴν, τὴν ἱαμβικὴν, τὴν μελικὴν καὶ τὴν χορικὴν, καὶ ἀνῆλθῃ διὰ τῶν πολλῶν ἀναφανέντων λυρικῶν ποιητῶν εἰς τὴν τελειότεραν αὐτῆς μορφήν διὰ τοῦ Πινδάρου, συναναπτυσσομένη μὲν κατ' ἀρχὰς στοιχειωδῶς μετὰ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, ὑποσκελίσασα δὲ αὐτὴν βαθμίδον ἀπὸ τοῦ 750—500, ἥτις περίοδος εἶναι ἡ κυρίως λυρικὴ περίοδος τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὴν πρόοδον ταύτην τῆς λυρικῆς ποιήσεως συνετέλεσαν τὰ σπουδαῖα ἐθνικὰ γεγονότα τοῦ 7ου καὶ 6ου π. Χ. αἰῶνος, ἡ κατάλυσις δηλονότι τῆς βασιλείας καὶ τυραννίας κ.λ.π, αἱ πολλαὶ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων εἰς Συκελίαν, Ἰλλυρίαν, Προποντίδα, Εὐξεινον κ.λ.π, δι' ὧν ἐπεξετάθη καὶ ἐμεγαλύνθη τότε ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, ἡ ἴδρυσις πανελληνίων ἀγώνων καὶ ἑορτῶν, οἱ μεγάλοι περσικοὶ πόλεμοι, ἰδίᾳ δὲ ἡ διὰ τῶν γεγονότων τούτων ἐπελθοῦσα διαμόρφωσις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους, ἀνδρωθέντος ἤδη, διότι ἡ λυρικὴ ποίησις ὡς ποίησις ὑποκειμενικὴ, εἶναι προϊόν τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας τοῦ λαοῦ (§ 27).

Τὴν λυρικὴν ποίησιν τῶν δύο τούτων περιόδων χαρακτηρίζει πρωτοτυπία, πάθος ποικίλον, ἀναλόγως τῶν ποικίλων αἰσθημάτων ἃ διερμηνεύει, ὕψος καὶ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, ἐξυψούμενον διὰ τῆς ποικίλης μουσικῆς καὶ τῶν ποικιλωτάτων ῥυθμῶν, δι' ὧν ἀνεπτύχθη ὁ τελειότερος λυρισμὸς τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ μουσικὸς χαρακτὴρ τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἐξηγεῖ καὶ τὴν προσωνυμίαν, ἣν ἔλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου μουσικοῦ ὀργάνου, τῆς λύρας.

Ἡ λυρικὴ ποίησις τῶν δύο πρώτων περιόδων, ὑπερέχουσα τῆς τῶν ἄλλων περιόδων τῆς ἐλληνικῆς Γραμματολογίας διὰ τὰ εἰρημένα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς, ἀπέβη τὸ πρότυπον οὐ μόνον πάσης ἐλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ πάσης τοιαύτης παντός ἄλλου ἔθνους διὰ τὴν τελείαν διατύπωσιν καὶ ἔκφρασιν τῶν ποικίλων αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ δὲ τῶν μεγάλων γεγονότων τῶν περσικῶν πολέμων, δι' ὧν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐμεσουράνησεν ἀφηρωϊσθὲν καὶ μεγαλουργήσαν, ἀρχεταὶ ἐπικρατοῦσα νέα ποίησις ἡ δραματικὴ, ἥτις ἐπισκιάζει τὴν λυρικὴν, ἐκπεσοῦσαν βαθμίδον καὶ μεταβληθεῖσαν εἰς θεραπεινίδα τοῦ δράματος (§ 36).

III. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ Η ΔΡΑΜΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ (900-300 π.Χ.)

§ 36. Ἀρχὴ καὶ γένεσις τοῦ δράματος.

Τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ τρίτου τούτου εἶδους τῆς ποιήσεως, τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἢ τοῦ δράματος, εὐρίσκονται ἐν ἀτέχνῳ ἔτι μορφῇ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ λαϊκῇ ποιήσει (§ 14). Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρωτογόνῳ αὐτοῦ καταστάσει βλέπων μετὰ θαυμασμοῦ τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, τὴν ἀνατολὴν καὶ δύσιν τοῦ ἡλίου, τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ σκότους τῆς νυκτός, τὴν εὐφορίαν καὶ ἀφορίαν τῆς γῆς, τὴν βλάστησιν καὶ τὸν μαρasmus τῶν δένδρων κ.λ.π., ἐξέλαβε ταῦτα ὡς πάθη τοῦ θεοῦ καὶ ἐπροσωποποίησε καὶ ἐθεοποίησεν αὐτὰ αἰσθανθεὶς μεγίστην συμπάθειαν πρὸς αὐτά. Ἰδίᾳ δὲ τὴν μὲν εὐχάριστον βλάστησιν τῆς γῆς ἐθεώρησεν ὡς γέννησιν καὶ ἀνάστασιν τοῦ θεοῦ Διόνυσον, τὸν δὲ δυσάρεστον μαρasmus αὐτῆς ὡς περιπετείας καὶ θάνατον αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Διόνυσον διετέθησαν οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀρχαίων ἐκείνων χρόνων συμπαθέστατα, ἰδίως δὲ οἱ γεωργοὶ καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ ἀμπελουργοί, οἵτινες νομίζοντες τὸν θεὸν τοῦτον ὡς ἴδιον θεὸν τοῦ οἴνου ἐθεώρησαν αὐτὸν ὥς τὸν μεγαλύτερον εὐεργέτην τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ οἴνου προερχομένην εὐθυμίαν καὶ χαρὰν.

Διὰ τοῦτο ἐνωρίτατα οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ οἱ ἀμπελουργοὶ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν ταύτην πρὸς τὸν Διόνυσον ἐξεδήλωσαν δι' ᾠσμάτων ἀτέχνων καὶ ἀρρῦθμων κατ' ἀρχὰς μετὰ κραυγῶν καὶ κινήσεων καὶ αὐλοῦ ᾄδόμενων ἐν ταῖς ὁδοῖς ἢ περὶ βωμόν τινα τοῦ θεοῦ. Τὰ ᾠσματα ταῦτα συστηματοποιήσαντες σὺν τῷ χρόνῳ ἀπετέλεσαν ἐνθουσιωδέστατα λυρικά ποιήματα, ἅτε ὑπὸ μεθυόντων ᾄδόμενα, ἅτινα ἤδον μετὰ μιμητικῶν κινήσεων τῇ συνοδίᾳ αὐλοῦ. Ταῦτα καλλιεργηθέντα πρὸ πάντων ἐν οἰνοφόροις χώραις ὠνομάσθησαν **διθύραμβοι**. Ὁ διθύραμβος τελειοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μηθυμναίου Ἀρίωνος πρῶτον περὶ τὸ 600 π. Χ. καὶ λα-

βών τεχνικὴν μορφήν ἤδετο ὑπὸ χοροῦ ἐκ 50 ἀνδρῶν συστηματικῶς πέριξ βωμοῦ τοῦ Διονύσου ἐνώπιον τοῦ συνηθροισμένου πλήθους τῶν θεατῶν, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀπέβη ὁ πατήρ τοῦ δράματος· ἐγένετο δὲ ἡ τελειοποίησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρίωνος ἐν Κορίνθῳ τὸ πρῶτον ὡς ἐξῆς. Οἱ χορευταὶ τοῦ διθυράμβου ψάλλοντες συγκεκινημένοι τὰς περιπετείας τοῦ προσφιλοῦς θεοῦ τῶν ἐνεθουσιάζοντο ζωηρῶς καὶ συνέπασχον αὐτῷ. Οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ περιβάλλοντο δέρματα τράγων καὶ ἐκαλοῦντο Σάτυροι ἀποτελοῦντες εἰδικοὺς ὁπαδοὺς τοῦ θεοῦ. Εἰς ἐκ τούτων ἀποσπῶμενος τοῦ χοροῦ καὶ ἀναβαίνων ἐπὶ τινος παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης, ἵνα εἶναι ὁρατὸς καὶ ἀκουστὸς τοῖς θεαταῖς, διελέγετο πρὸς τὸν χορὸν περὶ τῶν παθημάτων τοῦ θεοῦ. Οὗτος ἐκαλεῖτο ὁ **ἐξάρχων τοῦ διθυράμβου**. Ἀντὶ τούτου βραδύτερον ἐν Ἀθήναις εἰσηγάγεν ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Θέσπις (536 π. Χ.) ἴδιον πρόσωπον μετημφιεσμένον εἰς Διόνυσον ἀνεξάρτητον τοῦ χοροῦ, τὸν **ὑποκριτὴν**, ὅστις ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ **ὑποκρίνεσθαι** (=ἀποκρίνεσθαι), διότι ἀπεκρίνετο εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ χοροῦ καὶ διηγείτο τὰ παθήματά του, μεθ' ὃ ὁ χορὸς ὠρχεῖτο ἐκδηλῶν ἐν ᾧσματι τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα συναισθήματά του. Οὕτως ἔχομεν ἐν τῷ διθυράμβῳ ἅψ' ἑνὸς μὲν τὸν διάλογον ἐκθέτοντα τὰ πάθη τοῦ θεοῦ, στοιχεῖον ἐπικόν, ἅψ' ἑτέρου δὲ τὸ ῥῆσμα τοῦ χοροῦ ἐκδηλοῦν τὰ συναισθήματα αὐτοῦ, στοιχεῖον λυρικόν. Ὁ διθυράμβος οὕτως ἀναπτυχθεὶς καὶ τελειοποιηθεὶς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Λάσου τοῦ Ἑρμιονέως (500 π. Χ.) ἀπετέλεσε τὴν βάσιν νέου εἶδους ποιήσεως, τῆς δραματικῆς ποιήσεως εἴτε τοῦ δράματος, ὅπερ κατ' ἀρχὰς εἶχεν ὡς ὑπόθεσιν μόνον μύθους τοῦ Διονύσου ¹.

1. Οἱ περὶ τοῦ Διονύσου μῦθοι ἦσαν πολλοί, ὧν σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ τῆς καρποφορησάσης ἀμπέλου, ὁ τῆς συλλήψεως τοῦ θεοῦ ὑπὸ πειρατῶν, ὁ τοῦ διαμελισμοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου τῆς Θράκης, ὁ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀμπέλου ἐν Ἀττικῇ κ.λ.π., περὶ ὧν ἰδὲ τὴν Μυθολογίαν.

§ 37. Φύσις, ὁρισμός, σκοπὸς καὶ στοιχεῖα τοῦ δράματος.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ *δραματικὴ* ποίησις εἶναι νεωτέρα τῶν δύο ἄλλων, *λυρική* καὶ *ἐπική*, προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ συγχωνεύσεως αὐτῶν· εἶναι δὲ αὕτη οὐχὶ φυσικὸν εἶδος ποιήσεως, ὡς ἡ ἐπική καὶ λυρική, ἀλλὰ τεχνικὸν προὔδον παραχθὲν ἐκ τῆς ἁρμογικῆς ἐνώσεως τῶν δύο πρώτων. Καὶ τὸ μὲν ἐπικὸν στοιχεῖον παρυσιάζεται ἐν τῷ διαλογικῷ μέρει τοῦ δράματος, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται διήγησις (ἔλος) ἅμα καὶ δραῖσις τῶν προσώπων, τὸ δὲ λυρικὸν στοιχεῖον παρυσιάζεται ἁμειγρὸς ἐν τῷ ἐτέρῳ μέρει τοῦ δράματος, τοῖς χορικοῖς (ᾄσμασιν), ἐν οἷς ἐκφράζονται σκέψεις καὶ συναισθήματα σχετικὰ πρὸς τὴν διήγησιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ δράματι, ἔκτος τοῦ ἐπικοῦ καὶ λυρικοῦ στοιχείου, ὑπάρχουσι καὶ νέα οὐσιώδη στοιχεῖα, ἡ *δραῖσις* τῶν ἐμφανιζομένων προσώπων, ἡ *ὑπόκρισις* (ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις) καὶ ἡ *μίμησις* αὐτῶν, ἀπαιτεῖται δὲ ἐν τῷ δράματι καὶ *τόπος* καὶ *χρόνος*, ἐν οἷς τελεῖται ἡ δραματικὴ πράξις, τὸ δράμα, ὀνομασθὲν οὕτω ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ δράσεως (τοῦ δράν), δύναται νὰ ὁρισθῇ ὡς ἑξῆς·

Δράμα εἶναι *μίμησις πράξεως ὅλης καὶ τελείας παριστανομένης ὡς ἀληθοῦς, δι' ἐμμέτρου διαλόγου καὶ ᾠδῆς, ἐνώπιον θεατῶν ἐν ὁρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὑπὸ δρώντων προσώπων ἡσκημένων πρὸς τοῦτο.*

Ὁ δραματικὸς ποιητὴς δηλονότι δὲν διηγεῖται μύθους ἢ γεγονότα, ὡς ὁ ἐπικός, οὐδὲ ἐκφράζει ἰδίᾳ σκέψεις καὶ συναισθήματα, ὡς ὁ λυρικός, ἀλλὰ παρυσιάζει πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν θεατῶν πρόσωπα ζῶντα, ἅτινα νοοῦντα, αἰσθανόμενα, διαλεγόμενα καὶ δρῶντα φέρουσιν εἰς πέρας πράξιν τινα ὁρισμένην, ἣν ὁ ποιητὴς πλάττει κατὰ τὸ δοκοῦν, διότι ἔργον αὐτοῦ δὲν εἶναι νὰ ἐκθέσῃ τὰ γενόμενα, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ αὐτὰ τοιαῦτα ὅποια δύνανται νὰ γίνωσι, κατὰ τὸ πιθανὸν ἢ ἀναγκαῖον. Ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῆς πράξεως ταύτης ὁ δραματικὸς ποιητὴς δὲν μένει ἀπαθής, ἀλλὰ συμπάσχει μετὰ τῶν δρώντων προσώπων διεργαυέων δι' αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ σκέψεις. Οὕτω ὁ δραματικὸς ποιητὴς

δημιουργεῖ χαρακτῆρας ἰδίους, οὗς ἐκθέτει πρὸς τῶν θεατῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔχη καὶ ἱκανότητα καὶ σύντονον προσοχὴν, ἵνα ἐπιτύχη τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Εἶναι δὲ σκοπὸς τοῦ δραματικοῦ ποιητοῦ νὰ διδάξῃ ὑψηλὰς ἰδέας καὶ νὰ παραγάγῃ γενναῖα συναισθήματα διὰ τῶν δημιουργουμένων ὑπερόχων πράξεων ἢ νὰ διακομῇ καὶ οὕτω καυτηριάσῃ διὰ ζωηρῶν εἰκόνων ἑλαττώματα καὶ κακίας, ἥτοι γενικῶς εἰπεῖν νὰ παραστήσῃ αἰωνίαν ἠθικὴν τινα ἰδέαν πρὸς διδασκαλίαν τῶν θεατῶν.

Οὕτω διαμορφωθὲν καὶ ἀναπτυχθὲν τὸ δράμα, λαβὼν δὲ βραδύτερον ὥς ὑπόθεσιν, ἐκτὸς τῶν διονυσιακῶν μύθων, τὰς τύχας διαφόρων ἡρώων καὶ βασιλέων, ἀπέβη γενικὴ ποίησις, ἣτις εἶναι τὸ τελειότερον εἶδος τῆς ὅλης ποιήσεως, δημιούργημα καθαρῶς ἑλληνικὸν προελθὼν ἐκ τοῦ διθυράμβου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Διόνυσου, μεθ' ὧν εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένον. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ δράμα ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ διθυράμβου 1) τὸν χορὸν ἐκ 50 ἀνδρῶν μετῃμφεσμένων καὶ ἐστεφανωμένων διὰ κισσοῦ, ἱεροῦ φυτοῦ τοῦ Διονύσου, 2) τὸ ὅτι παρίστατο ἐν ὀρχήστρᾳ, 3) τὸ ὅτι ἐθεωρεῖτο ἱερὸν τοῦ Διόνυσου ἀποτελοῦν μέρος τῆς λατρείας αὐτοῦ, 4) τὸ ὅτι ἐδιδάσκετο ἐν ἡμέρᾳ κατὰ τὰ Διονύσια καὶ 5) τὸ ὅτι ὠρίζοντο ὑπὸ τῆς πολιτείας πρὸς παραστάσιν δραματικοὶ χοροῖ (§ 45), ὡς ἐγένετο καὶ διὰ τὸν διθυράμβον. Ἐκαλλιεργήθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἰώνων καὶ ἤκμασεν ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ὅτε αὐταὶ μετὰ τοὺς ἐνδόξους κατὰ τῶν Περσῶν πολέμους ἔφθασαν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς τέχναις καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀκμὴν τῆς παιδεύσεως καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἔθνικὴ ἐλευθερία ἔχειραφετήθη καὶ ἐξυψώθη.

§ 38. Διαίρεσις τοῦ δράματος εἰς εἴδη καὶ ἀνάπτυξις αὐτῶν.

Ἐπειδὴ οἱ μῦθοι τοῦ Διόνυσου, οὗς μόνους κατ' ἀρχὰς εἶχεν ὡς ὑπόθεσιν τὸ δράμα, ἦσαν ἢ θλιβεροί, ἐφ' ὅσον ἀνεφέροντο εἰς τὰ πάθη αὐτοῦ, ἢ φαιδροί, ἐφ' ὅσον ἀνεφέροντο εἰς τοὺς θριάμβους του, τὸ δράμα διαιρεῖται εἰς δύο κύρια εἴδη, τὴν *τραγῳδίαν*,

ἔχουσιν ὑπόθεσιν σοβαρὰν καὶ θλιβεράν, καὶ τὴν *κωμωδίαν*, ἔχουσιν ὑπόθεσιν φαιδρὰν καὶ ἱλαράν. Καὶ ἡ μὲν τραγωδία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ τραγόμορφοι Σάτυροι ἦδον τὸ ἄσμα (τραγῶν—ῳδή=τραγωδία) ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ χορὸς ἦδε τὸ ἄσμα περὶ τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου ὅτε ἐθυσιάζετο ἐπ' αὐτοῦ ὁ λυμαντήρ τῆς ἀμπέλου τραγὸς (τραγῶν—ῳδή), ἡ δὲ κωμωδία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ὅτι ὁμιλος εὐθύμων νέων (=κῶμος) περιερχόμενος πεζὸς ἢ ἐφ' ἀμάξης κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου ἦδεν ἄσμα φαιδρὸν καὶ ἐλευθεριάζον (κῶμος—ῳδή=κωμωδία). Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως χάριν ποικιλίας αἱ ὑποθέσεις τῶν δραμάτων ἐλαμβάνοντο καὶ ἐκ μύθων ἡρώων ἢ βασιλέων πολυπαθῶν ¹, ὅτε κατ' ἀνάγκην μετεβάλλετο καὶ ὁ χορὸς καὶ ἀντὶ Σατύρων ἀπετέλουν αὐτὸν πρόσωπα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν ἥρωα καὶ μετ' ἀναλόγου περιβολῆς περιβεβλημένα. Οὗτοι ἐξετοπίζοντο ἐκ τοῦ δράματος βαθμηδὸν οἱ Σάτυροι. Οὗτοι ὅμως ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὸν ἀγαπητὸν θεὸν Διόνυσον ἔπρεπε νὰ μὴ ἐκλίπωσι παντελῶς ἐκ τοῦ δράματος· διὸ ἐδημιουργήθη καὶ τρίτον εἶδος δράματος ἱλαροῦ, ὅπερ ὠνομάσθη *σατυρικὸν δράμα*, διότι ὁ χορὸς αὐτοῦ ἀπετελεῖτο ἀποκλειστικῶς ἐκ Σατύρων. Ὅθεν τὸ δράμα διαιρεῖται εἰς *τραγωδίαν*, *κωμωδίαν* καὶ *σατυρικὸν δράμα*. Οὕτω διαμορφωθὲν καὶ εἰς εἶδη διαιρεθὲν τὸ δράμα δὲν εἶχε πλέον τὴν πρώτην καὶ ἀπλουστάτην μορφήν, ἣν ἔλαβεν ἐκ τοῦ διθυράμβου, ν' ἀποτελεῖται ἐκ πολλοῦ χορικοῦ μέρους (μέλους καὶ ὀρχήσεως) καὶ ἐξ ὀλίγου διαλογικοῦ, ἀλλὰ τὸ μὲν χορικὸν μέρος αὐτοῦ περιορίσθη, τὸ δὲ διαλογικὸν ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη.

1. Πρῶτον δράμα ἔχον ὑπόθεσιν ἄσχετον πρὸς τὸν Διόνυσον, ἀναφερομένην δὲ εἰς τὸν ἐξ Ἄργους ἥρωα Ἄδραστον, παρεστάθη ἐν Σικωνί, ὁπότε οἱ θεαταὶ ἀσυνήθιστοι εἰς τοιαῦτα δράματα ἐξεπλάγησαν καὶ ἐφώνησαν «οὐδὲν πρὸς Διόνυσον», ἐξ οὗ τὸ ἐπίθετον *ἀπρὸς διόνυσος*, σημαίνον τὸ μὴ σύμφωνον πρὸς τι καὶ ἀσυνήθιστον καὶ ἀκατάλληλον.

ΣΑΤΥΡΙΚΟΝ ΔΡΑΜΑ

§ 39. Διαμορφώσεις τοῦ σατυρικοῦ δράματος καὶ διαμορφωταὶ αὐτοῦ.

Τὸ σατυρικὸν δράμα ταυτίζεται πρὸς τὴν πρώτην καὶ ἀπλου-
στέραν μορφήν τῆς τραγωδίας ἕνεκα τοῦ ἐκ Σατύρων χοροῦ, ἐξ
οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν. Σὺν τῇ διαμορφώσει ὅμως τῆς τρα-
γωδίας ἐν ᾧ ἔτεινεν εἰς ἐξαφάνισιν, διεκρίθη αὐτῆς καὶ διετη-
ρήθη ὡς ἴδιον εἶδος δράματος ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς
παραδόσεις καὶ τὸν Διόνυσον, διότι ὁ Ἕλλην συντηρητικοῦ πνεύ-
ματος ὢν ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασι δὲν ἠδύνατο εὐκόλως
νὰ ἀποσπᾷ καθολοκληρίαν ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου τοὺς
δπαδοὺς αὐτοῦ Σατύρους.

Ὑπόθεσις τοῦ σατυρικοῦ δράματος εἶναι πράξεις θεῶν ἢ
ἡρώων, ὡς τοῦ Διονύσου, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ὀδυσσέως, οἵτι-
νες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταδιώκουσι τοὺς κακοὺς, οὕτως ὥστε ἡ
σοβαρὰ δρᾶσις αὐτῶν νὰ ἔρχηται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐλαφρόν
καὶ παιγνιώδες τοῦ χοροῦ τῶν Σατύρων, προκαλούντων διὰ τῶν
φαιδρῶν καὶ ἀγροίκων αὐτῶν πράξεων τὴν εὐθυμίαν¹. Διὰ τοῦτο
τὸ δράμα τοῦτο ἀπόλλυσι τὸν σπουδαῖον χαρακτήρα τῆς τραγωδίας
καὶ λαμβάνει μορφήν παιζούσης τραγωδίας. Εἰς τοῦτο συνετέλει
καὶ ἡ θορυβώδης καὶ ἄσεμνος τοῦ χοροῦ ὄρχησις, ἡ καλουμένη
σίγκινις.

Διαμορφωτὴς τοῦ σατυρικοῦ δράματος ὑπῆρξε μὲν καὶ ὁ Ἀθη-
ναῖος δραματικὸς *Χοιρίλος*, ἀλλ' ἰδιαιτέρως διέπρεψεν εἰς αὐτὸ
ὁ ἐκ Φλυῦντος *Πρατίνας* (505 π. Χ) ποιήσας πρῶτος τέλεια αὐ-
τοτελῆ σατυρικά δράματα. Ἐκ τῶν ἀπείρων ἀρχαίων σατυρικῶν
δραμάτων ἐν μόνον ἐσώθη ἄρτιον, ὁ *Κύκλωψ* τοῦ Εὐριπίδου (§ 49).

1. Παράβαλε τὰ σημερινὰ κωμικὰ πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν καὶ τοὺς
παλιάτσους.

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

§ 40. Διαμόρφωσις τῆς τραγωδίας καὶ
διαμορφωταὶ αὐτῆς.

Ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τοῦ διαλογικοῦ μέρους τοῦ δράματος ἀπῆται κατ' ἀνάγκην καὶ αὔξησιν ὑποκριτῶν καὶ ἄλλας μεταβολὰς ἐν τῇ παραστάσει τοῦ δράματος. Προσετέθη λοιπὸν βραδύτερον εἰς τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν τοῦ Θέσπιδος καὶ δευτερος τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου. Καὶ ὁ μὲν α' ὑποδύμενος τὸν ἥρωα τοῦ δράματος ἐκαλεῖτο *πρωταγωνιστής*, ὁ δὲ β' ὑποδύμενος ἄλλα πρόσωπα τοῦ δράματος, ἐκαλεῖτο *δευτεραγωνιστής*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μῦθοι περιελάμβανον καὶ γυναικεῖα πρόσωπα προσετέθησαν καὶ τοιαῦτα, τὰ ὅποια ὅμως ὑπεδύοντο ἄνδρες φέροντες γυναικεῖα προσωπεῖα. Πρὸς τοῦτοις ἐνωρὶς ὁ Θέσπις ἐπενόησε καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ δράμα ἀνδρικά καὶ γυναικεῖα προσωπεῖα ἐξ ὀθόνης, ἅτινα ἐθεωρήθησαν ἀναγκαῖα ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰ θεῖα πρόσωπα, ἃ ὑπεδύοντο οἱ θνητοὶ ὑποκριταί.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ παριστάνοντο κατ' ἀρχὰς τὰ πρῶτα καὶ ἀπλούστατα δράματα, ἔδει νὰ μεταβληθῇ σὺν τῇ ἀναπτύξει τῆς τραγωδίας ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν ὑποκριτῶν καὶ τὰ προσωπεῖα νὰ συμπληρωθῶσι, καὶ ἡ παράστασις τῆς τραγωδίας, ἥτις ἦτο ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ τοῦ λαοῦ, ἔδει νὰ ἐπιβλέπεται καὶ παρακολουθῆται ὑπὸ τῆς πολιτείας· διὸ καὶ συνεστήθησαν δραματικοὶ διαγωνισμοὶ κατὰ τὰς διονυσιακὰς ἑορτὰς κ.λ.π. Ὅθεν ἀναπτυσσομένης τῆς τραγωδίας ἐγεννᾶτο καὶ ζήτημα θεάτρου, ὑποκριτῶν, χορευτῶν καὶ σκευῆς αὐτῶν καὶ δραματικῶν ἀγώνων, περὶ ὧν κατωτέρω γίνεται λόγος.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν πρώτων διαμορφωτῶν τῆς τραγωδίας ἐν Ἀττικῇ εἶναι 1) ὁ *Φρύνιχος* (510 π. Χ.), ὅστις εἰσήγαγε πρῶτος εἰς τὴν τραγωδίαν τὰ γυναικεῖα πρόσωπα, ἅτινα ὑπεδύοντο νέοι φέροντες γυναικεῖα προσωπεῖα, ἀνέπτυξε δὲ πρῶτος καὶ τὴν

πραῖξιν λαβὼν ὡς θέμα οὐ μόνον μύθους, ἀλλὰ καὶ συγχρόνους ἱστορίας, ὡς τὴν ἄλωσην τῆς Μιλήτου ὑπὸ τῶν Περσῶν, τὰς Φοινίσσας, ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου κ.λ.π. 2) ὁ Χοιρίλος ὁ Ἀθηναῖος, σύγχρονος τοῦ Φρυνίχου, βελτιώσας τὰ προσωπεῖα καὶ εἰσαγαγὼν τὰς θεατρικὰς ἐνδυμασίας καὶ 3) ὁ Πρατίνας ὁ Φλιάσιος (505), ἰδρυτὴς τοῦ σατυρικοῦ δράματος διαπρέψας εἰς αὐτό.

§ 41. Ὅρισμός, γλῶσσα καὶ μέτρα τῆς τραγωδίας.

ΤΡΑΓΩΔΙΑ εἶναι μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ πλήρους ἐχούσης ἱκανὴν ἔκτασιν, ἐξαγγελλομένης διὰ λόγου κεκοσμημένου (διὰ μέτρου καὶ μέλους), ἐχούσης κεχωρισμένον ἕκαστον τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς (τὸ διαλογικὸν μετὰ ἰδίου μέτρου καὶ τὸ χορικὸν μετὰ ἰδίου μέτρου καὶ μέλους), ἐκτελουμένης διὰ δρῶντων προσώπων καὶ οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ἐπαναπανούσης δὲ διὰ τοῦ γεννωμένου οἴκτου καὶ φόβου τὴν ἐκ τῶν παρισταμένων γεγονότων ἠθικὴν συγκίνησιν τῶν θεατῶν¹. Καὶ οἶκτον μὲν αἰσθάνονται αἱ θεαταὶ πρὸς τὰ ἐν τῇ τραγικῇ πράξει δυστυχοῦντα πρόσωπα, διότι πάσχουσιν οὐχὶ ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πεπρωμένου, ἢ ἕνεκα ἄλλων προσώπων, φόβον δὲ αἰσθάνονται μήπως καὶ αὐτοὶ εἰς ὁμοίαν δυστυχίαν περιπέσωσιν. Ἄλλ' ἢ συγκίνησις τοῦ θεατοῦ ἐκ τῶν περιπετειῶν τῶν δρῶντων προσώπων τῆς τραγωδίας δὲν εἶναι ὀδυνηρά, ὡς ἡ ἐκ τῆς θέας τῶν πραγματικῶν δυστυχημάτων, ἀλλὰ ἀνακουφιστική, αἶτε παρεχομένη ἐν τῷ θεάτρῳ κατὰ φαντασίαν καὶ μίμησιν, ἐκδηλουμένην μετὰ τέχνης καὶ μεγαλείου.

Γλῶσσα τῆς τραγωδίας ἐν μὲν τῷ διαλογικῷ μέρει εἶναι ἡ ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτος, ἡ πλήρης σεμνότητος καὶ καλλους, ποικίλουσά πως κατὰ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς χρόνους, ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς

1. Ἴδου πῶς ὀρίζει τὴν τραγωδίαν ὁ Ἀριστοτέλης: «Τραγωδία ἐστὶ μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένη λόγῳ χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρῶντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

ἄσμασι πλεονάζει τὸ δωρικὸν στοιχεῖον ὡς ἐν τῇ χορικῇ λυρικῇ ποιήσει.

Μέτρον δὲ τῆς τραγωδίας ἐν μὲν τῷ διαλογικῷ μέρει εἶναι σταθερὸν πάντοτε τὸ **λαμβικὸν ἐξάμετρον** (υ̇ | υ̇ | υ̇ | υ̇ | υ̇ | υ̇), σπανιώτατα δέ, ἐπὶ γοργοτέρων καὶ ταραχωδεστέρων αἰσθημάτων, τὸ τετράμετρον τροχαϊκόν (—υ̇ | —υ̇ | —υ̇ | —υ̇), ὅπερ ἦτο ἀφθονώτερον ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τραγωδίᾳ· ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ἄσμασι τὰ μέτρα εἶναι ποικιλώτατα, ὡς καὶ ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει εἰς ἣν ἀνάγονται. Ἐκτὸς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ μέτρου ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἐξετάζονται καὶ τὰ ἐξῆς μέρη αὐτῆς.

§ 42. Μέρη καὶ στοιχεῖα τῆς τραγωδίας.

Τὰ μέρη τῆς τραγωδίας, ἥτις λέγεται κοινῶς καὶ δρᾶμα, ὡς τὸ κυριώτερον εἶδος τοῦ καθόλου δράματος, κατὰ ποσὸν μὲν εἶναι δύο, τὸ **διαλογικὸν** καὶ τὸ **χορικόν**, κατὰ ποιὸν δὲ ἐξ, ὁ **μῦθος**, τὸ **ῆθος**, ἡ **λέξις**, ὁ **ῥυθμός**, τὸ **μέλος** καὶ ἡ **ὄψις**.

Τὸ μὲν διαλογικὸν μέρος, ὅπερ εἶναι τὸ ἐπικὸν στοιχεῖον τοῦ δράματος, διαιρεῖται εἰς **πρόλογον**, **ἐπεισόδια** καὶ **ἐξοδον**, τὸ δὲ χορικόν, ὅπερ εἶναι τὸ λυρικὸν στοιχεῖον τοῦ δράματος, διαιρεῖται εἰς **πάροδον**, εἰς **στάσιμα** (ἄσματα), εἰς **κομμοὺς** καὶ εἰς **ἀπὸ σκηνῆς ἄσματα**. Ἐκ τούτων τὸ μὲν διαλογικὸν μέρος ἀπηγγέλλετο ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν, τὸ δὲ χορικόν ᾗδετο ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἐν συνοδίᾳ μουσικῶν ὀργάνων. **Πρόλογος** εἶναι τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ δράματος διαλογικὸν μέρος, δι' οὗ ὁ ποιητὴς καθορίζει εἰς τὸν θεατὴν γενικῶς τὸν τόπον, τὸν χρόνον, καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος καὶ προεισάγει αὐτὸν ἀπλῶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν χωρὶς νὰ προλέγῃ καὶ τὴν ἐξέλιξιν καὶ λύσιν αὐτῆς, ἵνα μὴ οὕτω ἀφαιρέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατοῦ. **Ἐπεισόδια** δὲ λέγονται τὰ περαιτέρω τμήματα τοῦ διαλογικοῦ μέρους τοῦ δράματος τὰ περιλαμβανόμενα μεταξὺ δύο χορικῶν ἄσμάτων, καλούμενα δὲ κατὰ σειρὰν πρῶτον, δεύτερον κ.λ. π. ἐπεισόδιον. **Ἐξοδος** δὲ λέγεται τὸ ἐν τέλει μετὰ τὸ τελευταῖον χορικὸν ἄσμα ἐπεισόδιον, ἥτοι τὸ τέλος τοῦ δράματος. **Πάροδος** λέγεται τὸ πρῶτον χορικὸν ἄσμα τοῦ δράματος, ὀνομασθὲν οὕτω

διότι ὁ χορὸς ἔψαλλεν αὐτὸ παρερχόμενος (=εἰσερχόμενος) τὸ πρῶτον εἰς τὴν σκηνήν. **Στάσιμα** δὲ λέγονται τὰ ἄλλα (πλὴν τοῦ πρώτου) χορικά ἔσματα τοῦ δράματος, τὰ διαχωρίζοντα τὰ ἐπεισόδια ἀπ' ἀλλήλων, κληθέντα οὕτω, διότι ὁ χορὸς ἔψαλλεν αὐτὰ οὐχὶ παρερχόμενος πλέον, ἀλλ' ἔχων ὠρισμένην στάσιν (θέσιν) ἐν τῇ σκηνῇ. **Κομμοὶ** δὲ (κόπτομαι) λέγονται θρηνώδη ἔσματα ᾄδόμενα ἀμοibaίως ὑπὸ τοῦ χοροῦ καὶ τῶν ὑποκριτῶν· ἔσματα δὲ ἀπὸ σκηνῆς ἦσαν μονωδία ὑπὸ ὑποκριτῶν μόνον ᾄδόμενα.

Μῦθος εἶναι τὸ σύνολον τῶν πράξεων τῶν στρεφομένων περὶ τὸν ἥρωα, ἥτοι αὐτὴ ἡ *ὑπόθεσις* τοῦ δράματος. Ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς ἀρχαίας τραγωδίας παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς· α') ὅτι ἐλαμβάνετο ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν μύθων καὶ παραδόσεων τῶν διαδεδομένων παρὰ τῷ λαῷ διὰ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, σπανιώτατα δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας. Αἱ μυθικαὶ καὶ ἡρωϊκαὶ πράξεις πορουσιαζόμεναι εἰς τὰ ὅματα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δραματικὴν μορφήν ἐν τῷ θεάτρῳ καλλιτεχνικῶς καὶ μεγαλειωδῶς ἔτερπον καὶ ἐδίδασκον ἅμα αὐτοὺς, συνδεόμεναι δὲ πρὸς τὰς ιδέας, τὰ αἰσθήματα καὶ τὸν βίον αὐτῶν ἀπετέλουν τὴν βάσιν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς· διὸ ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία εἶναι *ἐθνική*· ἀλλὰ καὶ *θρησκευτική* ἦτο αὕτη διότι καὶ τὸ θρησκευτικὸν στοιχεῖον, ὥς ἂν ἄνωτέρω ἐλέχθη, ἦτο συνυφασμένον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας διὰ τε τὴν ἀρχικὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τοῦ διθυράμβου καὶ διὰ τὴν συχνὴν λόγῳ καὶ ἔργῳ παρέμβασιν τῶν θεῶν· β') ὅτι εἶναι ἡ *ἀπλή*, ἐὰν δὲν ἔχη περιπέτειαν (μεταβολὴν τῶν πραττομένων εἰς τὸ ἐναντίον, ἀπὸ εὐτυχίας τοῦ ἥρωος εἰς δυστυχίαν, Οἰδίπ. Τυράν. 716. κφξῆς καὶ 1002 κφξῆς) ἡ ἀγνώρισιν (μεταβολὴν ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν συνεπαγομένην φιλίαν ἢ ἔχθραν Σοφ. Ἡλέκτρα 1205 κφξῆς. Σοφ. Ἴφιγ. ἐν Ταύροις 793 κφξῆς κλπ.) ἡ *περιπεπλεγμένη*, ἐὰν περιέχῃ μίαν τούτων ἢ ἀμφοτέρας· γ') ὅτι ἔχει *δέσεις* καὶ *λύσεις* ἐν τῇ πορείᾳ τῆς πράξεως· καὶ δέσεις μὲν εἶναι τὰ πρὸ τῆς πράξεως συμβάντα καὶ μέρος τῆς πράξεως μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ γίνεται μετάβασις ἀπὸ τῆς εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, λύσεις δὲ εἶναι τὰ λοιπὰ συμβάντα μέχρι τέλους τῆς πράξεως. Ἡ λύσις συνήθως εἶναι ὀδυνηρὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασιν· δ') ὅτι ἔχει τὸ *πάθος*, ἥτοι τὰ καταστρεπτικά

ἢ λυπηρὰ γεγονότα οἷα εἶναι οἱ θάνατοι, τὰ τραύματα κ.λ.π. εἴ
 ὅτι ἔχει *ἐνότητα τῆς ὑποθέσεως*, τηρουμένην αὐστηρότερον ἢ
 ἐν τῷ ἔπει, διότι ἡ διάσπασις αὐτῆς θὰ ἐχαλάρου τὸ ἐνδιαφέρον
 τοῦ θεατοῦ, καὶ ἐνότητα τοῦ *τόπου* καὶ τοῦ *χρόνου*, ἥς ἡδύνατο
 νὰ γίνῃ καὶ παράβασίς τις, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ νεώτερα δράματα
 χωρὶς τοῦτο νὰ θεωρῇται λογοτεχνικὸν μειονέκτημα.

ἦθος ἐν τῇ τραγωδίᾳ εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν αὐτῇ
 δρώντων προσώπων. Ἐκ τοῦ ἥθους καταφαίνονται τὰ ἐλατήρια
 τῶν πράξεων ἐκάστου προσώπου, δι' ὧν τοῦτο λαμβάνει τὴν ἡθο-
 ποιῖαν ἥτοι τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἥθους αὐτοῦ. Ἡ ἡθοποιῖα
 ἔχει μεγάλην σημασίαν ἐν τῷ δράματι, ἐξ αὐτῆς δὲ καταφαίνεται
 ἡ τέχνη καὶ ἡ ἀξία τοῦ ποιητοῦ, οὗ ὡσαύτως ἀπεικονίζει τὸν χα-
 ρακτήρα. Αὕτη τηρεῖται ἀμετάβλητος ἐν ἐκάστῳ προσώπῳ, εἶναι
 δὲ ἀντίθετος μεταξὺ τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ τοῦ δευτεραγωνιστοῦ

Δέξις ἐν τῷ δράματι λέγεται τὸ ἀρμόδιον λεκτικὸν μετὰ τῆς
 προσηκούσης ἀπαγγελίας. *Ρυθμὸς* δὲ εἶναι ἡ μετρικὴ μορφή τῆς
 τραγωδίας καὶ *μέλος* ἡ μουσικὴ ἀρμονία αὐτῆς, αἵτινες ἔχουσι πα-
 ραληφθῆ ἔκ τῆς χορικῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ παρακολουθοῦνται
 καὶ ὑπὸ ὀρχήσεως. *Ὅψις* δὲ εἶναι ἡ ἀρμοδία διακόσμησις τῆς
 σκηνῆς τοῦ θεάτρου καὶ ἡ τῶν ὑποκριτῶν καὶ χορευτῶν σκευή,
 ἀναγκαῖα πρὸς σαφεστέραν κατανόησιν τῶν δρωμένων.

Ἐκ πάντων τούτων σπουδαιότερα εἶναι ὁ μῦθος καὶ τὸ ἦθος
 εἴτε ἡ ἡθοποιῖα.

§ 43. Περὶ θεάτρου καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ.

Ἡ παράστασις τοῦ δράματος ἀπῆτει κατ' ἀνάγκην καὶ ὥρι-
 σμένον τινὰ τόπον ἐν ᾧ μένοντες νὰ θεῶνται οἱ θεαταί, ἥτοι
θέατρον. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θεάτρου ἐγένετο βαθμηδὸν ἐκ πα-
 ραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ δράματος.

Κατ' ἀρχάς οἱ θεαταὶ ἐθεῶντο ἰστάμενοι ἀτάκτως πέριξ
 τοῦ διθυραμβικοῦ χοροῦ, ὅστις ἦδεν ἢ ἔδρα συνήθως ἐντὸς ἱεροῦ
 τινος τεμένους τοῦ Διονύσου· ἀναπτυχθείσης ὅμως τῆς τραγωδίας,
 τὸ πλῆθος τῶν θεατῶν ἔπρεπε νὰ τακτοποιηθῇ ἵνα δύναται νὰ

βλέπη ὅλην τὴν παράστασιν· πρὸς τοῦτο κατεσκευάσθησαν ξύλινα ἐδώλια ἐπὶ ὁμοκέντρων κύκλων ὑπερκειμένων ἀλλήλων, τὰ *ἱκρία*, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ θεαταί, ἐν ᾧ οἱ χορευταὶ καὶ ὑποκριταὶ ἔδρων ἐνώπιον αὐτῶν ἐπὶ κυκλικῷ ἐπιπέδου, τῆς *ὀρχήστρας*, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ἰδρύετο βωμὸς τοῦ Διονύσου καλούμενος *θυμέλη* (θυσιαστήριον)· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλευθέρας πλευρᾶς τῆς ὀρχήστρας, ἀπέναντι τῶν κυκλικῶν ἐδωλίων, κατεσκευάσθη ξυλίνη τις καλύβη, ἡ *σκηνή*, ἵνα ἐνδύωνται καὶ μεταμφιέννυνται ἐν αὐτῇ οἱ ὑποκριταί, κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ δράματος, καὶ φυλάσσονται τὰ ἐνδύματα αὐτῶν καὶ τῶν χορευτῶν καὶ τὰ θεατρικὰ σκεύη. Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον θέατρον ξύλινον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὔτε στερεὸν ἦτο, καταρρεῦσάν ποτε, οὔτε ἀπὸ τῆς πυρκαϊᾶς ἦτο ἔξησφαλισμένον, ἐσκέφθησαν νὰ κατασκευάσωσι μόνιμον καὶ ἀσφαλὲς θέατρον λίθινον. Πρὸς τοῦτο ἐξέλεγον ἐπικλινῇ βραχὴ κοίλα, εἰ δυνατόν, μέρη, ἐφ' ὧν ἐλάβεον ἢ ἔκτιζον ἐδώλια ἐπὶ ὁμοκέντρων κύκλων. Ἐν Ἀθήναις ὡς τοιοῦτον μέρος ἐξέλεξαν τὰς μεσημβρινὰς κλιτύς τῆς ἀκροπόλεως, παρὰ τὰς ὁποίας ὑπῆρχεν ἀρχαῖον ἱερὸν τέμενος τοῦ Διονύσου, καὶ κοιλάναντες καὶ λαξεύσαντες αὐτάς, ἔκτισαν τὸ πρῶτον λίθινον θέατρον. Ἴνα δὲ καλύπτηται ἡ ἀσχημία τῆς ξυλίνης σκηνῆς ἐτέθη πρὸ αὐτῆς μέγα ξύλινον διάφραγμα, καλούμενον *προσκήνιον*, ὅπερ ζωγραφούμενον (σκηνογραφία) ἀπεικονίζει τόπους σχετικὰ πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ δράματος, συνήθως ἀνάκτορα, ἔφερε δὲ καὶ θύρας, συνήθως τρεῖς, δι' ὧν εἰσέρχοντο εἰς τὴν σκηνὴν οἱ ὑποκριταί, ἐὰν μὲν ἦσαν βασιλεῖς διὰ τῆς μεσαίας τῆς καλουμένης *βασιλείου*, εἰ δὲ μὴ διὰ τῶν ἄλλων. Μεταξὺ τῶν ἄκρων τοῦ προσκήνιου καὶ τῶν πτερύγων τοῦ κοίλου θεάτρου, αἵτινες καταλήγουσαι εἰς παράλληλον τῷ προσκήνῳ τοίχον ὑποβαστάζοντα τὰ χῶματα ἐκαλοῦντο *ἀναλήμματα*, ἀφίνοντο δύο εἰσοδοὶ, ἡ *δεξιὰ* καὶ ἡ *ἀριστερά* (ὡς πρὸς τὸν θεατὴν πάντοτε), αἵτινες ἐκαλοῦντο *πάροδοι*¹, δι' ὧν εἰσέρχετο καὶ ἐξήρχετο ὁ χορὸς καὶ πᾶς ὑποκριτὴς ἐρχόμενος ἐξώθεν καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς παρόδου εἰσέρχοντο οἱ ἐκ τῆς πόλεως ἢ τοῦ

1. Ἐκ τοῦ *παρέρχεσθαι* = εἰσερχεσθαι.

λιμένος προερχόμενοι, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἢ τῆς ξένης χώρας ἐρχόμενοι. Βραδύτερον διὰ λόγους στερεότητος καὶ καλαισθησίας ἡ σκηνὴ καὶ τὸ προσκήνιον ἠνώθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν καὶ αὐτὰ λίθινα. Οὕτω διαμορφωθὲν τὸ λίθινον θέατρον ἀπετελέσθη κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους ἐκ τριῶν κυρίως μερῶν, α') ἐκ τῆς *σκηνῆς* μετὰ τοῦ προσκηνίου πρὸς χρῆσιν τῶν ὑποκριτῶν· αὕτη ἦτο ὑψηλὸν ὀρθογώνιον τετράγωνον μετὰ μικρῶν πτερύγων ἐκατέρωθεν καλουμένων *παρασκηνίων*· β') ἐκ τῆς συνηχομένης τῇ σκηνῇ *ὀρχήστρας*, ἐν ἣ ἔδρων ὁ χορὸς καὶ οἱ ὑποκριταί· αὕτη κυκλικὴ οὖσα εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν θυμέλην· γ') ἐκ τοῦ *κοίλου* ἢ κυρίως θεάτρου, πρὸς χρῆσιν τῶν θεατῶν. Ἐν τῷ κοίλῳ ἦσαν τὰ *ἐδῶλια*, ἑφ' ὧν οἱ θεαταὶ ἐκάθηντο εἰσερχόμενοι διὰ τῶν παρόδων καὶ ἀνερχόμενοι διὰ στενῶν κλιμάκων, τεμνουσῶν ἀκτινοειδῶς τὰς κυκλοτερεῖς σειρὰς τῶν ἐδωλίων. Αἱ κλίμακες αὗται ἐκαλοῦντο *ὀλκαί*, τὰ δὲ μεταξὺ δύο ὀλκῶν τμήματα (οἱ τομεῖς) ἐκαλοῦντο *κερκίδες*. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰς κυκλοτερεῖς σειρὰς τῶν ἐδωλίων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὅλου κοίλου ὑπῆρχε καὶ πλατεῖά τις δίοδος χωρίζουσα αὐτὸ εἰς δύο ζώνας, καλουμένη δὲ *διάζωμα*. Ἡ πρώτη παρὰ τῇ ὀρχήστρᾳ σειρὰ τῶν ἐδωλίων ἦτο τιμητικὴ, προωρισμένη διὰ τοὺς ἐπισήμους, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ *καλὸν τοῦ θεάτρου* (διακεκριμένη θέσις).

Τὸ ἔτι καὶ νῦν σφζόμενον λίθινον διονυσιακὸν θέατρον ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς ἀκροπόλεως ἐν Ἀθήναις ἐκτίσθη ἀπὸ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος καὶ εἶναι ὁ τύπος ἑλληνικοῦ θεάτρου, ὁ χρησιμεύσας ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὰ λοιπὰ ἐν Ἑλλάδι θέατρα, ὧν σφάζεται ἀκέραιον σχεδὸν μόνον τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἡρειπωμένα δὲ τὸ ἐν Ἀργεῖ, τὸ ἐν Σικυῶνι, τὸ ἐν Μαντινείᾳ, τὸ ἐν Τεγέᾳ κ.λ.π.

Τὰ ἀρχαῖα θέατρα ἦσαν ἄστεγα, περιεβάλλοντο ὅμως ὑπὸ τοῖου σχηματίζοντος στοάς, εἰς αἷς κατέφενγον οἱ θεαταὶ ἐν καιρῷ βροχῆς. Ὑπῆρχον δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ διάφορα μηχανήματα ἀναγκαῖα πρὸς τελειοτέραν παράστασιν· τοιαῦτα ἦσαν αἱ *περίλακτοι*, δύο μεγάλα ξύλινα τριγωνικὰ πρίσματα στρεφόμενα περὶ ἄξονα καὶ ἔχοντα ἐπὶ τῶν πλευρῶν σκηνογραφίας, διὰ τῆς περιστροφῆς τῶν ὁποίων ἐδηλοῦτο ἀλλαγὴ τόπου· τὸ *ἐκκύκλημα*, δι' οὗ ἐκομίζοντο

εἰς τὴν σκηνὴν νεκροὶ ἢ τραυματῖαι· τὰ *βροντεῖα* καὶ *ἡχεῖα*, δι' ὧν παρήγετο βροντὴ ἢ ἡχος, ἀναγκαῖα εἰς τὴν παράστασιν· αἱ *χαρῶνται κλίμακες*, δι' ὧν ἀνεβιβάζοντο (ἐκ τοῦ ἔδου) εἰς τὴν σκηνὴν νεκροὶ καὶ κατεβιβάζοντο πάλιν, καὶ ἡ *μηχανή*, δι' ἧς πρόσωπα ἄλλα καὶ θεοὶ ἠφωροῦντο ἐν τῇ σκηνῇ καὶ ὁμίλουν· ἐπιφέροντα συνήθως τὴν λύσιν τοῦ δράματος, ἐξ οὗ προήλθε καὶ ἡ φράσις ὁ *ἀπὸ μηχανῆς θεός*.

Κατὰ δὲ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐγένοντο τροποποιήσεις τοῦ θεάτρου· ἡ *ὀρχήστρα* ἐγένετο ἡμικυκλοειδής, τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος αὐτῆς καταληφθέντος ὑπὸ τῆς σκηνῆς· τὸ *προσκήνιον* ἐγένετο ταπεινότερον κοσμηθείσης τῆς ὀψεως αὐτοῦ καὶ δι' ἀναγλύφων· ἡ *σκηνή* ἀννιψώθη εἰς διώροφον οἰκοδόμημα μετὰ πυργοειδῶν ἑκατέρωθεν προεξοχῶν, τῶν παρασκηνίων· τὸ μετὰ τοῦ προσκηνίου καὶ τῶν δύο παρασκηνίων μέρος τῆς ὀρχήστρας ὑψωθὲν ὀλίγον ἐχρησίμευε διὰ τὴν δρᾶσιν τῶν ὑποκριτῶν μόνον, καλούμενον *λογεῖον*, τῶν χορευτῶν μενόντων ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, ἐπικοινωνοῦσῃ ἤδη μετὰ τοῦ λογείου διὰ μικρῶν κλιμάκων· τέλος αἱ *πάροδοι* ἐγένοντο θολωταὶ ἐνωθέντος τοῦ κοίλου μετὰ τῆς σκηνῆς καὶ ἀποτελέσαντος οὕτω ἐν ἑνιαῖον οἰκοδόμημα.

§ 44. Περὶ ὑποκριτῶν, χορευτῶν καὶ σκευῆς αὐτῶν.

Κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ διθυράμβου καὶ τῆς πρώτης ἀπλῆς καὶ ἀμορφώτου τραγωδίας ὑπῆρχεν εἰς μόνον *ὑποκριτής*, ὁ ὑπὸ τοῦ Θέσπιδος (536 π. X.) εἰσαχθείς. Ἀναπτυσσομένης ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διαμορφουμένης τῆς τραγωδίας, εἰσῆλθη ἐπὶ Αἰσχύλου (525—456 π. X.) καὶ δεύτερος, ἐπὶ δὲ Σοφοκλέους (497—406 π. X.) καὶ τρίτος ὑποκριτής καὶ οὕτω ἔχομεν τρεῖς, τὸν *πρωταγωνιστήν*, τὸν *δευτεραγωνιστήν* καὶ τὸν *τριταγωνιστήν*, οἵτινες διετηρήθησαν καὶ κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα περιόδους τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Ἐκ τούτων ὁ μὲν *πρωταγωνιστής* εἶναι τὸ ἐξοχώτερον καὶ παθητικώτερον πρόσωπον τῆς τραγωδίας, τὸ κινοῦν τὴν συμπᾶθειαν τῶν θεατῶν διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ παθήματα, ἃ ὑφίσταται ὑπὲρ εὐγενοῦς τινος ιδέας, καὶ συγκεντροῦν περὶ ἑαυτὸ τὴν κυρίαν ιδέαν τῆς τραγωδίας· ὁ δὲ *δευτεραγωνιστής* εἶναι

πρόσωπον ἡθικῶς καὶ διανοητικῶς κατώτερον, τὸ ὅποιον ἢ συμπάσχει ἢ ἀντιτάσσεται τῷ πρωταγωνιστῇ, χρησιμεῖον πρὸς ἀνάδειξιν αὐτοῦ· ὁ δὲ *τριταγωνιστῆς* εἶναι πρόσωπον κατώτερον γινόμενον συνήθως αἷτιον τῶν συμφορῶν τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ προάγον τὰς περιπετείας αὐτοῦ.

Πλὴν τῶν ὑποκριτῶν εἰσέρχοντο εἰς τὴν σκηνὴν καὶ στρατιῶται, φύλακες, δορυφόροι, ἀκόλουθοι, κ.λ.π., ὧν πολλοὶ ἦσαν πρόσωπα *κωφά* καλούμενα, ἅτε μηδόλως διαλεγόμενα.

Ὁ δὲ χορὸς τῆς τραγωδίας, ὁ λαβὼν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν 50 σατύρων τοῦ διθυράμβου, ἀπετελεῖτο κατὰ τὴν γένεσιν τῆς τραγωδίας ἐκ 48 χορευτῶν διαιρουμένων εἰς τέσσαρα τμήματα ἐκ *12 χορευτῶν* ἑκαστον δι' ἑκαστον τῶν τεσσάρων δραμάτων τῆς τετραλογίας (§ 45): ὅτε ὅμως βραδύτερον οἱ δραματικοὶ ἀγῶνες ἐγίνοντο οὐχὶ διὰ τετραλογίας ἀλλὰ διὰ δράματος πρὸς δράμα, ὁ ἀριθμὸς τῶν χορευτῶν ἑκάστου δράματος ἠϋξήθη εἰς 15 καὶ τοιοῦτος διετηρήθη καὶ κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα περιόδους τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Ὁ χορὸς οὗτος διηρεῖτο εἰς δύο *ἡμιχόρια* διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς χορευτοῦ, ὅστις ἑκαλεῖτο *κορυφαῖος* τοῦ χοροῦ καὶ εἶχεν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἡμιχορίων, τοὺς καλουμένους *παραστάτας*. Τὰ δύο ἡμιχόρια εἰσερχόμενα εἰς τὴν σκηνὴν διὰ τῆς δεξιᾶς συνήθως παρόδου ἀνὰ πεντάδας ἢ τριάδας ἐτάσσοντο ἑκατέρωθεν τῆς θυμέλης καὶ παρὰ τὰ παρασκήνια ἐγκαρσίως, ἔχοντα ἐπὶ κεφαλῆς ἑκαστον τὸν ἑαυτοῦ παραστάτην, ἐν μέσῳ δὲ τὸν κορυφαῖον, καὶ ἦδον ἀμοιβαίως ἑκαστον τὰς στροφὰς καὶ ἀντιστροφὰς τὴν δὲ ἐπὶ πόδιν ὁμοῦ. Παρὰ δὲ τὴν θυμέλην ἦσαν καὶ μουσικοί, κυρίως αὐληταί, βοηθοῦντες τὸν χορὸν ἐν τῷ ᾄσματι. Οἱ χορευταὶ καὶ οἱ μουσικοὶ σπανιώτατα ἀνემειγνύοντο μετὰ τῶν ὑποκριτῶν πρὸς δράσιν.

Ὁ χορὸς ἐκπροσωπῶν τὴν κοινὴν γνώμην εἶχεν ὥς ἔργον νὰ παρακολουθῇ τὴν πορείαν τῆς ἐξελισσομένης δραματικῆς πράξεως καὶ νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν λεγομένων καὶ πραττομένων ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν, ἐκφράζων καὶ ἴδια συναισθήματα καὶ εὐνοῶν ἰδίᾳ τὸν πρωταγωνιστήν.

Ἡ δὲ σκευὴ τῶν ὑποκριτῶν καὶ χορευτῶν ἦτο ποικίλη καὶ

μεγαλοπρεπής, ἰδίᾳ δὲ τῶν ὑποκριτῶν, οἵτινες ἐξεπροσώπουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπουδαῖα πρόσωπα, βασιλεῖς ἢ ἥρωας. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, ἅψ' οὗτου προσετέθη καὶ δεύτερος ὑποκριτῆς δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον οἱ δύο ὑποκριταὶ νὰ ἀναβαίνωσιν ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης καὶ νὰ διαπληκτίζωνται παρουσιάζοντες θέαμα ἐριζόντων ἀλεκτόρων· διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸ δάπεδον τῆς ὀρχήστρας. Ἐπειδὴ ὅμως ἔπρεπε νὰ διακρίνονται καλῶς καὶ μακρόθεν καὶ μάλιστα ἅψ' οὗτου τὸ θέατρον λίθινον γενόμενον ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις, διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ παρίστανται ὄχι μόνον μεγαλοπρεπεῖς ἀλλὰ καὶ μεγαλοσωμότεροι τοῦ δέοντος.

Καὶ τὴν μὲν μεγαλοπρέπειαν, ἣν ἄλλως ἀπῆτει καὶ ἡ λαμπρότης τῶν διονυσιακῶν ἑορτῶν, καθ' ἧς ἐδιδάσκοντο τὰ δράματα, ἐπετύγγανον διὰ πλουσίων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐνδυμάτων ἅτινα ἦσαν **ποδήρεις χιτῶνες** ἔχοντες ἐνυφασμένα ἄνθη, **ἱμάτια** ἢ **χλαμύδες** πορφυρεῖ καὶ χρυσόπαστοι καὶ πολυτελεῖ **ὑποδήματα**· οἱ δὲ χορευταὶ ἔφερον καὶ χρυσοῦς στεφάνους κισσοῦ. Τὴν δὲ ἐξόγκωσιν καὶ μεγέθυνσιν τοῦ σώματος ἐπετύγγανον καθ' ὅσης μὲν διὰ τῶν **καθόρων**, οἵτινες ἦσαν ὑποδήματα μετὰ πολὺ ὑψηλῶν καττυμάτων, διὰ **χιτῶνων** ἔχόντων ἐγχρούς κατακορύφους ραβδώσεις, δι' ὧν ἐγίνετο ὀπτική ἀπάτη, καὶ διὰ ὑψηλῶν **προσωπείων** ἔχόντων τὸν λεγόμενον **ὄγκον**, ἥτοι ἕξαγμα τοῦ μετώπου ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς ὡς περίθετον φενάκην. Τὰ προσωπεῖα μετεχειρίζοντο αὐστηρῶς οἱ ἀρχαῖοι ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὴν ἱερὰν παράδοσιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν προέλευσιν τοῦ δράματος, διότι θὰ ἦτο ἀσέβεια πρόσωπον γνωστὸν τοῖς θεαταῖς νὰ παρουσιάζεται ὑποδυόμενον θεοὺς, ἥρωας ἢ βασιλεῖς. Ἄλλως ὁ αὐτὸς ὑποκριτῆς ὥφειλε νὰ ὑποδυθῇ πολλάκις διάφορα πρόσωπα. Τὰ προσωπεῖα ταῦτα ἐξέφραζον ἰδεώδεις τραγικοὺς τύπους. Κατ' ὄγκον δὲ ἢ κατὰ πάχος ἠϋξανον τὸ σῶμα διὰ τῶν **σωματίων** (παραγεμισμάτων), ἅτινα ἦσαν προστερνίδια, προγαστρίδια, χειρίδες ἀναξυρίδες, κ.λ.π. καταλλήλως προσαρμοζόμενα ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ σώματος.

Διὰ τῆς τοιαύτηςσκευῆς ἐπετυγγάνετο μεγαλοπρέπεια ἀνάλογος πρὸς τὰ ὑψηλὰ πρόσωπα, πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἑορτῶν καὶ πρὸς

τὰ ἡθικά καὶ ἐθνικά διδάγματα τῶν τραγωδιῶν, αἵτινες οὕτω ἀπέβησαν ἐθνική, θρησκευτική καὶ πολιτική διδασκαλία τοῦ λαοῦ.

§ 45. Περὶ τραγικῶν ἀγώνων, χορηγίας καὶ διδασκαλίας τῶν δραμάτων.

Ἡ παράστασις τῆς τραγωδίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι δὲν ἦτο ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις πρὸς διασκέδασιν τῶν θεατῶν, ὅπως σήμερον, ἀλλ' ἔργον τῆς πολιτείας ἐπίσημον πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ἥτοι ἦτο ἐπίσημος θρησκευτικὴ ἐθνικὴ τελετὴ διὰ τοῦτο ἐγένετο μεγαλεπρεπέστατα κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῆς ἐπιμελεία καὶ δαπάνη τῆς πολιτείας· ἦτο δὲ ἡ δαπάνη αὕτη μεγάλη, διότι ἀπητεῖτο σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ μακρὰ ἄσκησις τοῦ χοροῦ καὶ τῶν ὑποκριτῶν. Πρὸς ἀνακούφισίν τῆς δὲ ἡ πολιτεία ἀπὸ τοῦ βάρους τῆς δαπάνης ταύτης συνέστησε τοὺς καλουμένους **τραγικοὺς ἀγῶνας**, ἥτοι διαγωνισμοὺς πρὸς παράστασιν τραγωδιῶν, τὴν συγκρότησιν τῶν ὁποίων ἀνελάμβανεν ὁ **ἐπὶ ὄντων** ἀρχὼν κατὰ τὰ μεγάλα **Διονύσια** καὶ ὁ **βασιλεὺς** κατὰ τὰ **Ἀθήναια**.

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐξέλεγον ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τοὺς χορευτάς, οὓς οἱ διαγωνιζόμενοι ποιηταὶ ὤφειλον νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ φράσις **αἰτεῖν χορόν**, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν σημερινὴν **ὑποβάλλειν ἔργον εἰς τὸν διαγωνισμόν**, ἥ παραδίδειν ἔργον εἰς τὸν θίασον πρὸς διδασκαλίαν. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὁ ποιητὴς ὤφειλε νὰ προσαγάγῃ τέσσαρα δράματα, ἥτοι μίαν **τετραλογίαν**, ἐξ ὧν ἓν ἦτο σατυρικὸν καὶ τρεῖς τραγωδίαί, αἵτινες ἦσαν μὲν αὐτοτελεῖς ἀλλ' εἶχον συγγενεῖς ὑποθέσεις, κοινὴν τὴν κάθαρσιν ἐν τέλει καὶ ἀπετέλουν ὀργανικόν τι ὅλον. Βραδύτερον ὅμως ὁ ἀγὼν οὗτος ἐγένετο οὐχὶ κατὰ τετραλογίαν ἀλλὰ κατὰ **δράμα**. Τὴν δαπάνην τῶν ἀγώνων τούτων, τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἄσκησιν τοῦ χοροῦ καὶ παράστασιν τῆς τετραλογίας εἴτε τοῦ ἑνὸς δράματος, παρεῖχεν ὁ καλούμενος **χορηγός**, ὅστις ἦτο εἷς τῶν πλουσίων πολιτῶν εἰς οὓς ἐπεβάλλετο ἡ δαπάνη αὕτη ὡς μία τῶν ὑποχρεωτικῶν δημοσίων συνεισφορῶν, τῶν καλουμένων **λειτουργιῶν**,

καὶ ἐκολεῖτο *χορηγία*. Ἡ χορηγία ἦτο μὲν καὶ ὑποχρέωσις ἀλλ' ἀπετέλει καὶ ἀντικείμενον φιλοτιμίας καὶ οἱ χορηγοί, οἵτινες ἐθεωροῦντο πρόσωπα ἱερὰ καὶ σεβαστά, προσεπάθουν διὰ πλουσίας χορηγίας νὰ ὑπερβάλλωσι τοὺς τῶν ἄλλων φυλῶν πρὸς ἀπόκτησιν δόξης καὶ εὐνοίας τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ φυλὴ, ἐν ἣ ἀνῆκεν ὁ χορηγός, ἐφιλοτιμεῖτο διὰ τὴν νίκην καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ τιμὴ τῆς νίκης ἀνεφέρετο πρῶτον εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς προήρχετο ὁ χορός, κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὸν χορηγὸν καὶ κατὰ τρίτον εἰς τὸν ποιητὴν. Ὁ νικῶν χορηγὸς ἐλάμβανε παρὰ τῆς πόλεως χρυσοὺν στέφανον κισσοῦ (ἱεροῦ φυτοῦ τοῦ Διονύσου), καὶ τρίποδα, ὃν πρὸς αἰωνίαν ἀνάμνησιν τῆς νίκης ἔθετεν ἐπὶ μνημείου ἰδία δαπάνῃ κατασκευαζομένου, ἐφ' οὗ ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, τοῦ χορηγοῦ καὶ τοῦ ποιητοῦ· τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐν Ἀθήναις *Λυσικράτειον* (355 π. Χ.). Ὁ ἄρχων ἐξέλεγε κατ' ἀρχὰς (βραδύτερον δὲ ἡ βουλὴ τῶν 500 ἐκλήρου) τοὺς κριτάς, οἵτινες παρακολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν ἐβράβευον τοὺς νικῶντας ἐν τῷ ἄγωνι ποιητὰς ἀπονέμοντες αὐτοῖς τρία βραβεῖα, *πρωτεῖα*, *δευτερεῖα* καὶ *τριτεῖα*.

Πρὸ πάσης ἀσκήσεως τοῦ χοροῦ ἐν τινι δράματι ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ὁ καλούμενος *προάγων*, ἥτοι δοκιμὴ τοῦ δράματος τελουμένη ἐν τῷ ᾧδεῳ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἂν εὐρίσκετο κατὰλληλον πρὸς τὴν ἀπὸ *σκηνῆς διδασκαλίαν* ὠρίζετο ἐκ τινος φυλῆς χορηγὸς πρὸς ὃν παρεπέμπετο ὁ ποιητής. Καὶ ὁ μὲν χορηγὸς τότε ἔδιδε μισθὸν εἰς τοὺς ὑποκριτάς καὶ εἰς τοὺς χορευτάς καὶ εἰς τὸν ἀσχοῦντα αὐτοὺς χοροδιδάσκαλον καὶ μουσικὸν καὶ ἐδαπάνᾳ πρὸς παρασκευὴν καταλλήλου ἱματισμοῦ, ὁ δὲ ποιητής ἐδίδασκε τοὺς ὑποκριτάς καὶ χορευτάς ὑποδύμενος αὐτὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πρωταγωνιστοῦ μέχρι τοῦ Σοφοκλέους, ὅστις πρῶτος ἀνέθεσε τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ἴδιον κατὰλληλον πρόσωπον ἕνεκα τῆς σωματικῆς του ἀδυναμίας.

Αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο τὴν ἡμέραν ἀπο πρωίας μέχρις ἑσπέρας μόνον κατὰ τὰς ἑορτάς τοῦ Διονύσου, ἐγίνοντο δὲ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς θρησκευτικαὶ πανηγύρεις· διὰ τοῦτο ἡ παράστασις τραγωδίας ἐκαλεῖτο *διδασκαλία*, ὁ δὲ λαὸς

πάσης τάξεως, πλὴν τῶν δούλων, συνέρρεεν ἄθροός εἰς τὸ θέατρον μετ' εὐλαβείας. Οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ θέατρον θεαταὶ κατ' ἀρχὰς εἰσέρχοντο δωρεάν, ἀφ' οὗτος ὅμως ἐκτίσθησαν λίθινα θέατρα ἐπλήρωνον τίμημα εισόδου (εἰσιτήριον) διὰ μὲν τὰς καλυτέρας θέσεις μίαν δραχμὴν διὰ δὲ τὰς κατωτέρας δύο ὀβολούς· τὸ τίμημα τοῦτο ἀπὸ τοῦ Περικλέους καὶ ἐντεῦθεν τῇ εἰσγηγῆσει αὐτοῦ, ἐπιθυμοῦντος τὴν διαμόρφωσιν τοῦ λαοῦ, ἐλάμβανον οἱ πτωχοὶ παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου δωρεάν καὶ ἐκαλεῖτο **θεατρικόν**. Εἰσέπραττε δὲ τὸ τίμημα τῆς εισόδου ὁ **θεατρῶνης**, ἦτοι ὁ ἐνοικιαστὴς τοῦ θεάτρου, ὅστις ἐμισθοῦτο αὐτὸ παρὰ τῆς πολιτείας καὶ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διατηρῇ αὐτὸ ἐν καλῇ καταστάσει καὶ νὰ ἐπιμελῆται αὐτοῦ καὶ τῶν θεατῶν. Οἱ θεαταὶ ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἐδωλίων, μεταχειριζόμενοι στρώματα διὰ τὸ ψυχρὸς καὶ πετάσους διὰ τὸν ἥλιον, ἐν καιρῷ δὲ βροχῆς κατέφευγον εἰς τὰς πέριξ στοὰς καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα.

§ 46. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας ἐν Ἀττικῇ καὶ οἱ ἐπισημότεροι ποιηταί.

Ἡ τραγωδία οὕτω ἀπὸ τοῦ Θέσπιδος διαμορφουμένη ἐν Ἀττικῇ καὶ ἀναπτυσσομένη διὰ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας πανηγυρικῆς παραστάσεως προώδευσε καταπληκτικῶς, τὸ μὲν διὰ τὰ ἐν αὐτῇ θρησκευτικὰ καὶ ἐθνικὰ στοιχεῖα, τὸ δὲ διὰ τὰς γεννηθείσας ἐκ τῶν κατὰ τῶν Περσῶν νικῶν ὑψηλὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, τὸ δὲ διὰ τῆς ἀμίλλης, ἣτις ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς πρώτοις τραγικοῖς ποιηταῖς ἕνεκα τῶν δραματικῶν ἀγώνων. Οὕτω προηγμένην εὐρόντες τὴν ἐλληνικὴν τραγωδίαν ἐν Ἀθήναις, παρέλαβον καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ πρῶτοι ἐπίσημοι τραγικοὶ ποιηταί, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, ἀποτελέσαντες τὴν ἀκμὴν αὐτῆς καὶ ἀνυπέρβλητοι ἀναδειχθέντες καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας.

§ 47. Ὁ Αἰσχύλος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Αἰσχύλου. Ὁ Αἰσχύλος ἐγεννήθη τῷ 525 π. Χ. ἐν Ἐλευσίνι, ἀλλὰ ζήσας καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἐν Ἀθῇ-

ναις ονομάζεται Ἀθηναῖος. Ἦτο υἱὸς τοῦ εὐπατρίδου Εὐφορίωνος, ὅστις εἶχε στενὰς σχέσεις πρὸς τὰ ἔλευσίνα μυστήρια. Νέος ὢν ὁ Αἰσχύλος, ἠγωνίσθη γενναίως ἐν Μαραθῶνι, ὅπου καὶ ἐτραυματίσθη, εἶτα δὲ καὶ ἐν Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυναίγειρος ἀνδραγαθήσας ἔπασεν ἐνδόξως ἐν Μαραθῶνι καὶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀμεινίας ἠρίστευσεν ἐν Σαλαμῖνι.

Ζήσας οὗτος καθ' οὓς χρόνους ἔζησαν οἱ μεγάλοι λυρικοὶ ποιηταὶ Σιμωνίδης καὶ Πίνδαρος καὶ καθ' οὓς ἐτελέσθησαν τὰ μεγάλα κοσμοῖστορικά γεγονότα τῶν περσικῶν πολέμων, ὃν αὐτοπροσώπως μετέσχε, τυχὼν δὲ καὶ λαμπρᾶς ἀριστοκρατικῆς παιδεύσεως καὶ ἐκ θρησκευτικῆς καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας καταγόμενος ἠδυνήθη νὰ διαπλάσῃ ἦθος εὐγενές, εὐσεβές, φιλόπατρι καὶ ὑψηλόν.

Τοιοῦτος γενόμενος ὁ Αἰσχύλος ὡς ἄνθρωπος ἀνεδείχθη ταχέως καὶ ὡς ποιητῆς, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως καθ' ἣν μεираκίον ὢν καὶ τὰς σταφυλὰς τοῦ πατρὸς φυλάττων διετάχθη ὑπὸ τοῦ Διονύσου, ἐπιστάντος καθ' ὕπνον, νὰ ποιῇ τραγῳδίαν. Ἐπιδοθεὶς λοιπὸν ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐνθους εἰς τὴν δραματικὴν ποίησιν ἠγωνίσθη τῷ 500 π. Χ., εἰκοσιπενταετῆς ὢν, πρὸς τὸν Πρατίναν· καὶ δὲν ἐνίκησε μὲν τότε, ἐνίκησεν ὅμως βραδύτερον τῷ 484 τὸ πρῶτον ἐν δραματικῷ ἀγῶνι, μετὰ δὲ ταῦτα δωδεκάκις, καὶ ἀπέκτησε μέγα δραματικὸν κῦρος, τὸ ὁποῖον διετήρησεν ἐπὶ πολὺ, ἔφ' ὅσον ἐπεκράτουν ἐν Ἀθήναις οἱ μεγάλοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι· τῷ 468 ὅμως ἐνίκηθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους, ἀγωνοδίκου ὄντος τοῦ Κίμωνος τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν νέαν γενεάν. Καὶ ἐνίκησε μὲν καὶ πάλιν βραδύτερον, τῷ 458, διὰ τῆς τριλογίας Ὁρρεστείας, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐβλεπε καταπίπτουσαν μὲν τὴν δύναμιν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς ἀριστοκρατίας, διαδιδομένης δὲ τὰς νεωτεριστικὰς ἰδέας καὶ ἐξαπλουμένην τὴν δημοκρατίαν, ἀπῆλθε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς Γέλαν τῆς Σικελίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη φρονευθεὶς ὑπὸ χελώνης ῥιφθείσης ὑπ' αἵτου. Ἐν Γέλα ἀνηγέρθη μεγαλοπρεπὴς τάφος αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις δὲ βραδύτερον χαλκοῦς ἀνδριὰς.

Ὁ Αἰσχύλος, γενόμενος ὡς ἄνθρωπος γενναῖος, εὐσεβής, φιλό-

πατρεις καὶ αὐστηρῶν ἡθῶν, ὑπῆρξεν ὥς ποιητὴς διαμορφωτῆς τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας· πρῶτος αὐτὸς ἡλάττωσε τὰ χορικά ἄσματα καὶ ἐπεξέτεινε τὸ διαλογικὸν μέρος αὐτῆς, προσέθηκεν εἰς τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν τοῦ Θέσπιδος καὶ δευτέρον τοιοῦτον, εἰσήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν πολλὰς βελτιώσεις, τὸν κόθορνον, τὰς χειρίδας, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐνδύματα κ.λ.π., δι' ὧν κατέστησε τὰ δρῶντα πρόσωπα ὑπερφυσικώτερα. κ.λ.π.

2. **Ἔργα τοῦ Αἰσχύ.** Ἐκ τῶν 90 τραγωδιῶν καὶ σατυρικῶν δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου μόνον 7 τραγωδίαὶ σφύζονται πλήρεις, ἐπιγραφόμεναι *Πέρσαι*, *Ἰκέτιδες*, *Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας*, *Προμηθεὺς δεσμώτης*, *Ἀγαμέμνων*, *Χοηφόροι* καὶ *Εὐμενίδες*, ὧν αἱ 3 τελευταῖαι ἀποτελοῦσι τριλογίαν, καλουμένην *Ὁρέστειαν*, αἱ δὲ δύο πρῶται στεροῦνται προλόγου, ὅπερ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ἀρχαιότερας τραγωδίας. Ἐκ τούτων οἱ *Πέρσαι* εἶναι ἡ μόνη σφύζουσα ἀρχαία ἱστορικὴ τραγωδία ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἦταν καὶ φυγὴν τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς Ἑλλάδος, διδαχθεῖσα καὶ βραβευθεῖσα τῷ 472 π. Χ., αἱ δὲ *Ἰκέτιδες* τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀργεῶς Πελασγοῦ προστασίαν τῶν Δαναῶν κατὰ τοῦ καταδιώκοντος αὐτὰς βασιλέως Αἰγύπτου, οἱ δὲ *Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας* τὴν ἔριδα τοῦ Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκου περὶ τῆς βασιλείας τῶν Θηβῶν καὶ τὴν ἀλληλοκτονίαν αὐτῶν, ὁ δὲ *Προμηθεὺς δεσμώτης* τὸν ὑπὸ τοῦ Διὸς βασανισμόν τοῦ Τιτάνος Προμηθέως καὶ τὴν κατακραυάν αὐτοῦ ὡς κλέψαντος ἔξ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ μεταδόντος αὐτὸ κρυφίως τοῖς ἀνθρώποις. Τῆς δὲ τριλογίας *Ὁρεστίας* ἡ μὲν πρώτη τραγωδία *Ἀγαμέμνων* ἔχει ὑπόθεσιν τὸν ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας δόλιον φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡ δὲ δευτέρα *Χοηφόροι* τὴν ἐκδίκησιν τοῦ φόνου τούτου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ φονευθέντος, τοῦ Ὁρέστου, φονεύσαντος τὴν μητέρα αὐτοῦ Κλυταιμνήστραν καὶ τὸν νέον σύζυγον αὐτῆς Αἰγίσθον, καὶ ἡ τρίτη *Εὐμενίδες* τὴν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀθώωσιν τοῦ Ὁρέστου, ἀγρίως καταδιωκομένου ὑπὸ τῶν Ἑρινύων διὰ τὴν μητροκτονίαν ταύτην. Ἡ τριλογία αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἣτις σφύζεται πλήρης.

3. **Χαρακτηρισμὸς καὶ ἀξία τῶν ἔργων τοῦ Αἰσχύ.** Αἱ τραγωδίαὶ τοῦ Αἰσχύλου εἶναι πολὺ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ιδεώδεις, ἀπεικονίζουσαι τὰς ὑψηλὰς ιδέας τοῦ ποιητοῦ, ὡς οὗτος ἀπέκτισεν ἐκ τῆς εὐσεβοῦς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεώς του καὶ ἐκ τῶν μεγάλων συγχρόνων αὐτῷ ἱστορικῶν γεγονότων. Ἰδίως δὲ παρ' αὐτῷ ἐπικρατοῦσιν ἡ ιδέα ὅτι πᾶν ἀνθρώπινον μεγαλεῖον διεγείρει τὸν

φθόνον τῶν θεῶν¹ καὶ ἡ ἰδέα ὅτι αἱ ἀνθρώπινοι τύχαι εἶναι συναφείς πρὸς ἀλλήλας μεταδιδόμεναι μοιραίως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Διὰ τοῦτο ἐν ᾧ ἡ ὑπόθεσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου εἶναι ἀπλῆ ἐν τῇ ἐξελίξει, ἡ πρᾶξις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι φοβερά, πλήρης θρησκευτικῆς βαρύτητος καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν, βαίνουσα πάντοτε πρὸς τι τρομερὸν καὶ ἀναπόφευκτον τέλος κατὰ μοιραίαν ἀνάγκην. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς μοιραίας ἀνάγκης εἴτε τῆς *εἰμαρμένης* εἶναι ἡ γενικωτέρα τῶν παρ' Αἰσχύλῳ ἐπικρατουσῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, ἐκπηγάζουσα ἐκ τῆς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀδυναμίας. Παρόμοιοι εἶναι καὶ οἱ *χαρακτῆρες* τῶν δρώντων προσώπων παρ' Αἰσχύλῳ, ὑψηλόφρονες, ὑπεράνθρωποι, ἰσχυρᾶς θελήσεως καὶ δραματικώτατοι ὅταν συγκρουῶνται πρὸς τὴν εἰμαρμένην, χαρακτῆρες ἀνάλογοι πρὸς τοὺς συγχρόνους Μακρονομάχους καὶ Σαλαμινομάχους. Ἀνάλογοι δὲ πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τούτους εἶναι καὶ ἡ *γλῶσσα* τοῦ ποιητοῦ, περιέχουσα λέξεις ἀρχαιοπρεπεῖς, βαρείας, μεγαλοφθόγγους καὶ τολμηρῶς ἐσχηματισμένας, καὶ ἡ *ποίησις* αὐτοῦ, κοσμουμένη δι' ἀσυνήθων καὶ καταπληκτικῶν μεταφορῶν καὶ εἰκόνων καὶ διὰ καταπλησσοῦσης φαντασίας, δι' ὧν αἰσθητοποιοῦνται καὶ πλαστικῶς παρίστανται τὰ ἐκφραζόμενα. Διὰ ταῦτα καὶ διὰ τὴν βραχυλογία τοῦ ποιητοῦ καὶ διὰ τὰ πολλὰ σχήματα καὶ τοὺς δωρικοὺς καὶ αἰολικοὺς τύπους, οὓς μεταχειρίζεται, ἡ κατανόησις τῶν αἰσχυλείων ἔργων εἶναι δυσχερής.

4. Ἐπίδρασις τοῦ Αἰσχύ. Ὁ Αἰσχύλος πρῶτος διαμορφωτὴς τῆς τραγωδίας γενόμενος καὶ καταλαβὼν ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ δράματος ἦν θέσιν ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ ἔπους, ἐπέδρασε πολὺ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν δύο μεγάλων διαδόχων αὐτοῦ, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, οὔτινες αὐτὸν εἶχον ὥς βάσιν ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ἀποθαυμαζούσης τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀποκαλυφθέντα καὶ διερευνηθέντα ἔξοχα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ προβλήματα, αἵτινα καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους λαοὺς ἐπέδρασαν, ἐπιδρῶσι καὶ θὰ ἐπιδρῶσιν ἐπωφελῶς.

1. Τὴν ἰδέαν ταύτην εὗρισκομεν καὶ παρ' Ἡροδότῳ (§ 83).

§ 48. Ὁ Σοφοκλῆς καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ Σοφοκλῆς ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 496 π. Χ. ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ Σοφίλλου, εὐπόρου Ἀθηναίου ἔχοντος ἐργοστάσιον μαχαιοποιίας. Εὐτυχήσας νὰ ζήσῃ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐν μέσῳ τῆς θαυμαστῆς φύσεως καὶ τῶν ἑρασμίων τοπειῶν τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας δήμου *Ἰππίου Κολωνοῦ*, νὰ ἴδῃ ὅλην τὴν μεγαλουργὸν δρᾶσιν τῶν Περσοφάγων συμπολιτῶν του καὶ τὴν ἀνύψωσιν τῆς πατρίδος του εἰς ἡγεμονίδα πόλιν τῆς Ἑλλάδος, νὰ ἴδῃ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας προαχθείσας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἰς τὴν ὑπάτην τελειότητα, νὰ ἀνδρωθῇ ἐν μέσῳ τοιούτου κοινωνικοῦ καὶ ἑξαισίου φυσικοῦ περιβάλλοντος, νὰ παιδευθῇ λαμπρῶς καὶ νὰ μορφωθῇ τελείως διὰ τῶν ἀφειδῶν μέσων τοῦ πλουσίου καὶ φιλοστόργου αὐτοῦ πατρὸς εἰς τὴν γυμναστικήν, τὴν μουσικήν καὶ τὴν μελέτην πάντων τῶν ποιητῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Αἰσχύλου, οὗ παρηκολούθει μετὰ ζήλου καὶ θαυμάζε τὰς τραγωδίας, ἠδυνήθη νὰ γίνῃ καὶ ἄνθρωπος μεγάλης ἀρετῆς καὶ ποιητῆς ἔξοχος, νὰ ἐπιδράσῃ δὲ τὰ μέγιστα ἐπὶ τε τῶν συγχρόνων αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων μέχρι σήμερον.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος μὲν ὁ Σ. ὑπῆρξεν *εὐσεβέστατος*, τὸ μὲν διότι καὶ οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ σωθέντες ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων τῶν περσικῶν πολέμων, ἦσαν τοιοῦτοι, τὸ δὲ διότι ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ εὐσεβὴς οἰκογενειακὴ ἀνατροφή καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ ὑπάρχον ἱερὸν τῶν Εὐμενίδων· διὸ ἀνδρωθεὶς ἐγένετο ἱερεὺς τοῦ θεραπευτικοῦ θεοῦ Ἀλκωνος καὶ ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους ἀνήγειρεν. Ὡσαύτως ὑπῆρξεν *εὐγενὴς* καὶ *φιλόφρων* πρὸς πάντας καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀντιτέχνους· διὸ μαθὼν ποτε τὸν θάνατον τοῦ Εὐριπίδου προσῆλθεν εἰς τὸ θέατρον κατὰ τὸν προάγωνα περιβεβλημένος φαῖδον (πένθιμον) ἱμάτιον, τοὺς δὲ χορευτὰς εἰσήγαγεν ἀστεφανώτους εἰς ἔνδειξιν πένθους. Πρὸς τούτοις ὑπῆρξε *πρᾶος* καὶ *κοινωνικός*, συναναστρεφόμενος οἰκειότατα μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Περικλέους κ.λ.π., *μετριόφρων* καὶ *φιλόπατρις*, διὸ καίπερ ὑπὸ πολλῶν ἡγεμόνων

προσκληθῆις πρὸς οὐδένα μετέβη, ἀλλ' ἔμενε καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ εἰργάζετο πάντοτε ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως ποιῶν θαυμάσια ἐγκώμια καὶ ὕμνους πρὸς τὸ *κλεινὸν ἄστυ τῆς Παλλάδος*, τὰς ἰοστεφάνους Ἀθήνας. Εἰς τὰ πολιτικὰ δὲν ἀνემειγνύετο, ἀλλ' ἦτο ἐξ αἰσθήματος ἀκραιφνῶν *δημοκρατικῶν φρονημάτων*, αἵνα καταφαίνονται καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ δὴ ἐν τῇ *Ἀντιγόῃ*, ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται καὶ *στρατηγικός* δι' ὃ καὶ ἐξελέγη τῷ 440 στρατηγὸς καὶ ἐστάλη ὡς πρεσβευτὴς εἰς Χίον καὶ Λέσβον.

Ὡς ποιητὴς δὲ ὁ Σ. πολὺν πρωΐμως ἔδειξε σημεῖα δράσεως. Δεκαεξαετίας, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐώρτασαν τὰ ἐπινίκια τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας τῷ 480, ἡγήθη χοροῦ παίδων περὶ τὸ τρόπαιον γυμνὸς παίζων λύραν, ἐκλεχθεὶς ὡς ἄριστος μεταξὺ χιλίων νέων. Παρακολουθῶν δὲ μετὰ ζήλου παιδιόθεν τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου καὶ ζηλώσας τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἀντιμετρεῖται τῷ 468 αἴφνης ἐπὶ σκηνῆς πρὸς αὐτὸν τὸν παλαίμαχον Αἰσχύλον ἐν κρατερῷ ἄγωνι καὶ μετὰ διχασμὸν τοῦ θεάτρου λαμβάνει παρὰ τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν συστρατῆγων αὐτοῦ ὡς κριτῶν τὸν στέφανον τῆς νίκης, ὃν καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβεν εἰκοσάκις ἐν ὅλῳ ἀφοσιωθείς εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην καὶ γράψας ἐν διαστήματι 60 ἐτῶν 123 δράματα ποικιλωτάτων ὑποθέσεων, δι' ὧν ἔτερπε καὶ ἐδίδασκε τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ καὶ ἐμεγάλυνε τὴν πόλιν πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν πολυαρίθμων ξένων, οἵτινες πανταχόθεν συνέρρεον εἰς τὸ θέατρον. Διὰ ταῦτα καὶ ἡγαπήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐτιμήθη διὰ πολλῶν τιμῶν καὶ ἀξιομάτων διὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸν χαρακτῆρά του, γενόμενος καὶ ταμίας τοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει συμμαχικοῦ ταμείου, ἀποσταλεὶς δὲ καὶ εἰς Χίον καὶ Λέσβον ὡς πρεσβευτὴς μετὰ τὴν κατὰ τὸ 441 εὐδόκιμον διδασκαλίαν τῆς Ἀντιγόνης.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Σ. ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ποιητὴς διήλθεν ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἀνέφελον καὶ εὐτυχῇ ἀγαλλόμενος διὰ τοὺς ἐθνικοὺς θριάμβους καὶ τὰς συχνὰς νίκας, καθ' ἃς πρωτεῖα μόνον, σπανίως δὲ δευτερεῖα καὶ οὐδέποτε τριτεῖα ἔδρεπεν. Ἀπέθανε δὲ τῷ 406, ἄγνωστον πῶς, ποιῶν τραγωδίας μέχρι τῶν τελευταίων σιγμῶν τοῦ βίου του.

2. **Ἔργα τοῦ Σοφ.** Ἐκ τῶν 123—150 τραγωδιῶν, ἃς ἐποίησεν ὁ Σ. μόνον 7 σφύζονται πλήρεις αἱ ἐξῆς· 1) ὁ *Αἴας*, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος, μανέντος, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔδωσαν αὐτῷ ἄλλὰ τῷ Ὀδυσσεὶ τὰ ὄπλα τοῦ ἀποθανόντος Ἀχιλλεύως ἐν Τροίᾳ· 2) ἡ *Ἡλέκτρα*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὸν ἐν Μυκῇναις φόνον τῆς Κλυταίμνηςστρας καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Αἰγίσθου ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου, ἐκδικουμένου τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀγαμέμνονος· 3) ὁ *Οἰδίπους τύραννος*, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν αὐτοτύφλωσιν τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν Οἰδίποδος, ἀποκαλύψαντος ὅτι ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ φονεὺς τοῦ πατρὸς τοῦ καὶ σύζυγος τῆς μητρὸς του· 4) ὁ *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν κατ' ἄλλην παράδοσιν τύφλωσιν τοῦ Οἰδίποδος ἐν Θήβαις διὰ τὸ ἀποκαλυφθῆν στυγερὸν ἐγκλημα καὶ τὴν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀντιγόνης ποδηγέτησιν αὐτοῦ εἰς τὸν παρὰ τὰς Ἀθήνας Ἰππιον Κολωνόν, ἐνθα οὗτος εἰσελθὼν εἰς τὸ δάσος τῶν Εὐμενίδων ἐγένετο ἀφαντος ἐν μέσῳ φοβερᾶς βροντῆς· 5) ἡ *Ἀντιγόνη*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Θηβῶν Κρέοντος καταδίκην εἰς θάνατον τῆς θυγατρὸς τοῦ Οἰδίποδος Ἀντιγόνης, ἀνεμῆς δὲ αὐτοῦ καὶ μνηστῆς τοῦ μόνου υἱοῦ τοῦ Αἴμονος, διότι παρὰ τὴν διαταγὴν τοῦ θῆταψεν ἐν Θήβαις τὸν νεκρὸν τοῦ κατὰ τῆς πατρίδος τοῦ ἐπελθόντος ἀδελφοῦ τῆς Πολυνείκους· 6) αἱ *Τραχίνιαι*, ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὴν αὐτοκτονίαν τῆς συζύγου τοῦ Ἡρακλέους Δηϊανείρας, ὡς συντελεσάσης ἀκουσίως εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξ ἐρωτικῆς ἀντιζηλίας ἐν Τραχίνι τῆς Φθιώτιδος· 7) ὁ *Φιλοκτήτης*, ἔχων ὑπόθεσιν τὰ δεινὰ τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος ἐν τῇ νήσῳ Δήλῳ, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλειψαν αὐτὸν πάσχοντα κατὰ τὴν εἰς Τροίαν ἐκστρατείαν αὐτῶν, καὶ ὁπόθεν μάτην ἀπεπειράθησαν βραδύτερον νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν εἰς Τροίαν, ὅπου ἦτο ἀναγκαία, κατὰ τινα χρησμόν, ἡ παρουσία τοῦ πρὸς ἄλλωσιν αὐτῆς.

3. Χαρακτηρισμὸς τῆς τέχνης καὶ τῶν ἔργων τοῦ Σοφ. Ὁ Σ. ἔνεκα τοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἔζησε, τῆς μεγάλης μορφώσεώς του καὶ τῆς ἐξόχου διανοίας του, ἐτελειοποίησε τὴν τραγικὴν τέχνην εἰς μέγιστον βαθμὸν διὰ τῶν πολλῶν καινοτομιῶν, ἃς πρῶτος εἰσήγαγε. Πρῶτος οὗτος εἰσήγαγε τὸν ἀγῶνα διὰ δράματος πρὸς δράμα, εἰσήγαγεν ἴδιον πρόσωπον ὡς πρωταγωνιστὴν παραιτηθεὶς αὐτὸς διὰ τὴν ἰσχυροφωμίαν του καὶ ἀπαλλάξας οὕτω τὸν ποιητὴν τοιοῦτου βάρους, προσέθηκε τὸν τρίτον ὑποκριτὴν, ἠὔξησε τὸν χορὸν ἀπὸ 12 εἰς 15 χορευτάς, ἠλάττωσε τὸ μῆκος τῶν χορικῶν ᾠμάτων ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, αἵτινα διηγκρίστωσε πρὸς τὸ διαλογικὸν μέρος, ὥστε νὰ καταστῶσι ταῦτα δευτερεῦόν τι πρόσωπον ὑποκριτοῦ, μέρος ἀναπόσπαστον

τοῦ ὅλου πλήρες χάριτος, ἀνέπτυξε καὶ ἐτελειοποίησε τὴν σκηνογραφίαν καὶ τὴν μουσικὴν, διεργούμισε τὴν ἐσωτερικὴν τέχνην τῆς τραγωδίας, ἐκλέγων ὡς ὑποθέσεις πράξεις, ἐν αἷς ὑπῆρχε διδαγμα γενικοῦ καὶ αἰωνίου κύρους, καὶ πλέκων αὐτὰς τεχνηέντως, ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ὀργανικόν τι ὅλον ἐναρμόνιον, ἔχον στενὴν ἀλληλουχίαν πράξεων καὶ φυσικὴν καὶ ἀβίαστον ἐξέλεξιν, ἥτοι **δέσιν** καὶ **λύσιν**. Πρὸς τούτοις ἀνέπτυξε θαυμασίως ὡς ἄριστος ψυχολόγος καὶ κοινωνιολόγος καὶ τὴν **ἡθοποιίαν**, ἥς ἄριστον παράδειγμα διὰ τὴν τελειότητα καὶ βραχυλογίαν εἶναι ὁ στίχος 323 τῆς Ἀντιγόνης «οὐτὶ συνέχθειν ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν», ποιῶν τοὺς χαρακτῆρας τῶν δρώντων προσώπων φυσικοὺς καὶ πραγματικοὺς ἀλλ' ἰδεώδους ἠθικοῦ κάλλους, ὅποιοι ἔπρεπε νὰ εἶναι, πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας.

Οὕτω αἱ τραγωδίαι τοῦ Σ. εἶναι πλήρεις ποικίλων περιστάσεων, περιπετειῶν καὶ συγκρούσεων, γοργῶς ἐξελισσομένων, διότι ὁ μῦθος ὅλος ἀναπτύσσεται ἤδη ἐν ἐνὶ μόνον δράματι καὶ οὐχὶ ἐν τριλογίᾳ· διὸ καὶ ἡ λύσις ἐπέρχεται φυσικὴ καὶ ἀβίαστος· οἱ χαρακτῆρες εἶναι οὐχὶ ὑπερφυσικοὶ καὶ καταπληκτικοί, ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, ἀλλὰ φυσικοί, ἐνιαῖοι, πλαστικοὶ καὶ ἰδεώδεις, ὡς παρ' Ὀμήρῳ, ἐξαιρούμενοι ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀντιθέσεως, ἣν θαυμασίως δημιουργεῖ ὁ ποιητής.

Κυρία ἰδέα τοῦ ποιητοῦ τούτου ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βίῳ παλαίει ἀκαταπαύστως κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν κωλυμάτων, ἀλλὰ ἡ πάλη αὕτη πρέπει νὰ εἶναι λελογισμένη καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως, οὕτως ὥστε νὰ τιμᾷ αὐτὸν καὶ ὅταν καταστρέφεται χάριν ὑψηλῆς τινος ἰδέας. Ἐν δὲ τῇ πάλει πρὸς τὴν εἰμαρμένην ὁ ἄνθρωπος παρὰ Σοφοκλεῖ δὲν ἀγωνίζεται ἀποτόμως καὶ τολμηρῶς, ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ συναισθήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης. Διὰ τοῦτο οἱ ἥρωες παρὰ Σοφοκλεῖ εἶναι ἄνθρωποι ἀνυψωθέντες ὑπὲρ τοὺς ἄλλους διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀρετῆς κατὰ τὸν ἠθικὸν νόμον· αἱ δὲ παρατηρούμεναι ἐνίοτε ἀδυναμίαι τῶν ἡρώων ἢ ἡρωίδων τοῦ Σοφ. εἶναι φυσικαὶ ἰδιότητες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀδυναμίας.

Ἐν γένει δὲ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Σ. παρατηρεῖται αὐστηρὰ

ἐνότης, συνοχή καὶ συμμετρία τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, διαλάμπει δὲ πολλὴ χάρις, φυσικότης, γλαφυρότης καὶ περιπάθεια.

Ἀνάλογος δὲ πρὸς τὴν πλοκὴν, τὴν τέχνην, τοὺς χαρακτηῖρας καὶ τὴν περιπάθειαν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα τῶν τραγῳδιῶν τοῦ γλωσσολάστου ποιητοῦ καὶ ἡ σύνταξις αὐτῆς, ἔντεχος, ἀκριβής, πυκνή, τετορνευμένη, μετὰ λαμπρῶν σχημάτων, εἰκόνων καὶ μεταφορῶν.

Διὰ τῶν τοιούτων καινοτομιῶν καὶ τελειοποιήσεων τῆς τραγῳδίας ὁ μὲν Σ. ἀνεδείχθη ἄριστος τελειωτὴς τῆς τραγικῆς τέχνης, ὀνομασθεὶς κατ' ἐξοχὴν **τραγικός**, αἱ δὲ τραγῳδαὶ αὐτοῦ διὰ τὰς εἰρημένας ἀρετὰς αὐτῶν εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τελειότητος, πισταὶ εἰκόνες τῶν ποικίλων διαθέσεων καὶ τῶν παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀπαραμίλλου πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν χρόνων τοῦ Περιπλέους.

4. Ἐπίδρασις τοῦ Σοφ. Ὁ Σ. γενόμενος ὁ τεχνικώτερος τραγικός ποιητής, οἷος οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, ἐπέδρασε σπουδαίως ἐπὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Εἰς τῶν υἱῶν καὶ εἰς τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ ἐγένοντο δόκιμοι τραγικοί, αἱ τραγῳδαὶ αὐτοῦ παριστάνοντο διαρκῶς οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχεν ἑλληνισμός, ἐξεδόθησαν δὲ ἐπισήμως ἐν Ἀθήναις καὶ διεδόθησαν ἀπανταχοῦ, διαπλάσασαι οὕτω γενεὰς ὅλας κατὰ τὰ ὑψηλὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ διδάγματα τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ μέχρι σήμερον αἱ περιωθεῖσαι τραγῳδαὶ αὐτοῦ ἀναγινώσκονται καὶ παριστάνονται ἀπλήστως ὑπὸ τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος, εἴτε ἐν πρωτοτύπῳ, εἴτε ἐν μεταφράσει ἢ παραφράσει, καὶ εἶναι τὸ πρότυπον πάσης τραγῳδίας. Ταύτας εἶχεν ὑπ' ὄψει ὡς πρότυπον καὶ ὁ μέγας φιλόσοφος Ἀριστοτέλης (§ 102) γράψας περὶ δραματικῆς τέχνης.

§ 49. Ὁ Εὐριπίδης καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Εὐριπίδου. Ὁ Εὐριπίδης ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι τῷ 480 π. Χ. καθ' ἣν ἡμέραν παρὰ τὴν νῆσον ταύτην οἱ Ἕλληνες ἐνίκων τὴν λαμπροτέραν νίκην, ἦτο δὲ υἱὸς Μνησάρχου

τινός, καπήλου. Νέος ὢν ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀθλητικὴν καὶ ζωγραφικὴν, βραδύτερον ὅμως ἐγκαταλείψας αὐτὰς ἡσχολήθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν γενόμενος μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου (§ 92), τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου (§ 95) καὶ στενώτατα συνδεθεὶς μετὰ τοῦ Σωκράτους (§ 95). Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἡτύχησε, διότι καὶ αἱ δύο γυναῖκες, αἷς ἐνυμφεύθη, δὲν ὑπῆρξαν ἐντιμοί· διὸ βαρύθυμος καὶ σκυθρωπὸς γενόμενος ἔζη μακρὰν τῆς κοινωνικῆς τύρβης ἀσχολούμενος εἰς μελέτας καὶ ἀπέχων πάντων καὶ τῶν πολιτικῶν. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ βίου του προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελαοῦ μετέβη παρ' αὐτῷ εἰς Πέλλαν, ὅπου ἔτυχε μεγάλων τιμῶν. Φθονηθεὶς δέ, ὥς φαίνεται, διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν αὐλικῶν εὗρεν οἰκτρότατον θάνατον ἐκ τῶν δηγμάτων κυνηγετικῶν κυνῶν, ἐπίτηδες κατ' αὐτοῦ ἐξαπολυθέντων, καὶ ἐτάφη παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν τῷ 406 π. Χ. Πρὸς τιμὴν δ' αὐτοῦ ἰδρύθη ἐν Ἀθήναις κενοτάφιον καὶ ἀνδριάς.

Ὁ Εὐρ. καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ἀτυχὴς καὶ ὡς ποιητής, καίτοι ἦτο βαθύς μελετητὴς τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας καὶ δεινὸς ψυχολόγος καὶ ἀνατόμος τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἰδίως δὲ τῆς γυναικείας φύσεως, ἣν καὶ ἐκ πικρᾶς πείρας τελείως εἶχε γνωρίσει. Ποιῶν δράματα ἀπὸ τοῦ 26ου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ διηγωνίσθη πρὸς τὸν Σοφοκλέα καὶ ἄλλους τραγικούς, ἀλλὰ σπανίως ἐνίκα, πεντάκις μόνον λαβὼν τὰ πρωτεῖα.

2. Ἔργα τοῦ Εὐρ. Ἐκ τῶν 92 τραγωδιῶν καὶ σατυρικῶν δραμάτων, ἃ ἔγραψεν ὁ Εὐριπίδης, σφύζονται ἀκέραια μόνον ἐν σατυρικῶν δράματι, ὁ *Κύκλωψ*, καὶ 18 τραγωδίαι αἱ ἑξῆς· 1) ἡ *Ἠλέκτρα*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν καὶ παρὰ τῷ ὁμώνυμῳ δράματι τοῦ Σοφοκλέους μετ' ἐλαχίστων διαφορῶν ἐν τέλει· 2) ἡ *Ἑκάβη*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν θυσίαν τῆς Πολυξένης, θυγατρὸς τῆς Ἑκάβης, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Τροίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ τῆς Ἑκάβης Πολυδώρου παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτῆς καὶ βασιλέως τῆς Θράκης Πολυμήστορος, θελήσαντος νὰ σφετερισθῇ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ, καὶ τὴν φοβεράν ἐκδίκησιν τῆς Ἑκάβης τυφλωσάσης αὐτόν· 3) ἡ *Ἀνδρομάχη*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὰς ἐν Φθίᾳ περιπετείας τῆς ὁμώνυμου ἡρωίδος, ἣτις εἶχε δοθῇ μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν ὡς γέρας πρὸς τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως· 4) ἡ *Ἀλκίνοισ*, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἀφοσίωσιν τῆς ἡρωίδος ταύτης πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Φερῶν καὶ σύζυγον αὐτῆς Ἀδμήτον, ὑπὲρ οὗ ἀπέθανεν ἔκου-

σίως· 5) ἡ **Ἑλένη**, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πρωτέως ἀναγνώρισιν τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης (ἀπαχθείσης ἐκεῖ) καὶ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς Ἑλλάδα· 6) αἱ **Βάκχαι**, ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὴν κάθειρξιν τοῦ Διονύσου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν Πενθέως, ἀνθισταμένου εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ τὴν κατασπάραξιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Βακχῶν ἐν Κιθαιρῶνι· 7) ὁ **Ἴων**, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν ἐν Δελφοῖς ἀναγνώρισιν τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος ὑπὸ τῶν γονέων του καὶ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν· 8) οἱ **Ἡρακλεῖδαι**, ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν σωτηρίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως, βασιλέως τῶν Μυκηνῶν, καταδιωχθέντων καὶ εἰς Ἀθήνας καταφυγόντων παιδῶν τοῦ Ἡρακλέους, θυσιασθείσης πρὸς τοῦτο τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους Μακαρίας· 9) ὁ **Ὀρέστης**, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν ὑπὸ τῶν Ἀργείων καταδίκην τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἥλέκτρας εἰς θάνατον διὰ τὴν μητροκτονίαν καὶ τὴν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον παραπομπὴν αὐτοῦ ὅπως δικασθῇ (Ἰδ. Ἥλέκτραν)· 10) αἱ **Τρωάδες**, ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὰς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πριάμου θλιβεράς σκηνάς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ἧς ἡ πυρπόλησις ἐπακόλουθεῖ ἐν τέλει· 11) ὁ **Ἡρακλῆς μαινόμενος**, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν ἐν Θήβαις ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους τιμωρίαν τοῦ Λύκου τοῦ Εὐβοέως, ἐπελθόντος κατὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Θηβαίων, καὶ τὴν διὰ τοῦτο ἐμβληθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Ἥρας μανίαν, δι' ἣν ἐφρόνευσε τὰ τέκνα του καὶ τὴν σύζυγόν του· 12) ὁ **Ρῆσσος**, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῦς καὶ τοῦ Διομήδους νύκτωρ γενομένην τιμωρίαν τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Ρήσσου ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τροίας, ὅπου ἦλθεν ὁ γενναῖος καὶ ἀλαζὼν οὗτος Θραξ πρὸς βοήθειαν τῶν Τρώων (Ἰδ. Ἰλ.Κ)· 13) αἱ **Ἰκέτιδες**, ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὴν ὑπὸ τῶν μητέρων τῶν Ἀργείων λοχαγῶν, τῶν ἐν Θήβαις φρονευθέντων, ἰκεσίαν πρὸς τὸν Θησέα ἐν Ἑλευσίνι ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῶν Θηβαίων τὰ πτώματα τῶν λοχαγῶν, ὅπερ καὶ ἐπιτυγχάνεται καὶ δίδεται εἰς τὰς Ἰκέτιδας ἢ σποδός· 14) ἡ **Μῆδεια**, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν κατὰ τοῦ συζύγου της Ἰάσονος τρομερὰν ἐκδίκησιν τῆς Μηδείας, φρονευσάσης τὰ τέκνα της καὶ τὴν νέαν σύζυγον αὐτοῦ Γλαύκην ἐν Κορίνθῳ, διότι ἐγκατελείφθη ὑπ' αὐτοῦ ἀστόργως· 15) αἱ **Φοίνισσαι**, ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὴν αὐτὴν ἦν καὶ οἱ **ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας** τοῦ Αἰσχύλου μετ' ἐλαχίστων διαφορῶν, λαβοῦσαι δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐκ παρθένων Φοινισσῶν χοροῦ· 16) ὁ **Ἰππόλυτος**, ἔχων ὑπόθεσιν τὴν συκοφαντίαν τοῦ Ἰππολύτου, υἱοῦ τοῦ Θησέως, ὑπὸ τῆς μητριᾶς αὐτοῦ Φαίδρας καὶ τὸν ὑπὸ τὰς ἀράς τοῦ πατρὸς θάνατον αὐτοῦ· 17) ἡ **Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι**, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἐν Αὐλίδι θυσίαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος Ἰφιγενείας χάριν τοῦ εἰς Τροίαν ἀπόπλου τῶν Ἑλλήνων· καὶ 18) ἡ **Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις**, ἔχουσα ὑπόθεσιν τὴν ἐν Ταύροις τῆς Κριμαίας, ὅπου ἡ Ἰφιγ. ἦτο ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος, γενομένην ἀναγνώρισιν τοῦ Ὀρέστου ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐ-

τοῦ Ἰφιγενείας, ὅτε οὗτος ἔμελλε νὰ θυσιασθῇ ὑπ' αὐτῆς ἐν ἀγνοίᾳ της, καὶ τὴν ἐπάνοδον ἀμφοτέρων εἰς Ἑλλάδα.

Τὸ δὲ σατυρικὸν δράμα *Κύκλωψ* ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς τύφλωσιν τοῦ μονοφθάλμου Κύκλωπος Πολυφήμου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ I τῆς Ὀδυσσεΐας.

3. Χαρακτηρισμὸς τῆς τέχνης καὶ τῶν ἔργων τοῦ Εὐρ. Ἡ δραματικὴ τέχνη τοῦ Εὐρ. εἶναι κατωτέρως τῆς τοῦ Σοφοκλέους, ἀνάλογος πρὸς τὰς ἔξεις τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῆς νεωτεριζούσης ὁσμῆραι συγχρόνου αὐτῷ κοινωνίας· ἔχει ὅμως καὶ αὕτη πολλὰς ἀρετὰς καὶ νεωτερισμούς. Οὕτω αἱ τραγωδίαι τοῦ Εὐρ. στεροῦνται μὲν τοῦ ὕψους τῶν Αἰσχυλείων τραγωδιῶν καὶ τοῦ ἰδεώδους κάλλους τῶν Σοφοκλείων τοιοῦτων, ἀλλ' εἶναι πολὺ τραγικώτεραι ἐκείνων· διὸ ὁ Εὐρ. ἐκλήθη *τραγικώτατος*. Οὗτος ὢν βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας του καὶ τὰς οἰκογενειακὰς περιπετείας του περιγράφει μετὰ λεπτότητος τὰ πάθη αὐτῆς, ἅτινα πολλάκις παριστᾷ νικῶντα τὸ λογικὸν ἕνεκα τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ἰσχυρότατον δὲ ἔλαττήριον τῆς τραγικότητος θεωρεῖ τὸν ἔρωτα καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ νεώτερον δράμα. Εἰς τὰς γυναῖκας ἀποδίδει πολλάκις ἔμπαθεστάτας πράξεις καὶ σχέδια δολιώτατα, ἕνεκα τῆς ἰδίας οἰκογενειακῆς περιπετείας, ἔχει ὅμως καὶ γυναικίους χαρακτηήρας ἐξόχου ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα ("Ἀλκίσις, Ἑκάβη, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι). Ἐν γένει δὲ οἱ χαρακτηήρες παρ' Εὐριπίδῃ εἶναι καθαρῶς ἀνθρώπινοι λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ οὐχ ὑπερφυσικοί, ὥς παρ' Αἰσχύλῳ, ἢ τεχνικῶς κατεσκευασμένοι, ὅποιοι πρέπει νὰ παρουσιάζωνται, ὥς παρὰ Σοφοκλεῖ. Πολλάκις δὲ παρ' Εὐριπίδῃ τὰ δρῶντα πρόσωπα φιλοσοφοῦσιν αὐτόπως, ῥητορεύουσι δικανικῶς καὶ μέφονται καὶ αὐτοὺς τοὺς θεοὺς. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς σοφιστικῆς καὶ ῥητορικῆς παιδείας, ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔτυχε καὶ πάντες οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν ἀντιλήψεων· διὸ καὶ ἐκλήθη ὁ Εὐριπίδης *ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος*. Τὸν δὲ μῦθον πραγματεύεται ὁ Εὐρ. ἐλευθέρως καὶ αὐθαγέτως πολλάκις, ἐν δὲ τῇ πλοκῇ αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει τέχνη, ἐνότης καὶ συμμετρία. Οὕτω οἱ πρόλογοι τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχουσι τὸ μειονέκτημα ὅτι

ἐν αὐτοῖς προλέγεται ἡ ὑπόθεσις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ λύσις, ἐξ οὗ μειοῦται πολὺ τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον· ἡ δὲ λύσις πολλὰκις περιπλεκομένη καὶ εἰς ἀδιέξοδον φθάνουσα ἐκβιάζεται διὰ τοῦ **ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ**. Ὁ χορὸς γίνεται ἐνίοτε συνένοχος ἐγκλημάτων, πολλὰ δὲ χορικά ἢ οὐδόλως ἢ χαλαρῶς συνδέονται μετὰ τῆς ὑποθέσεως, ἄλλα ὅμως, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἐξεταζόμενα, ἔχουσι μεγάλην ποιητικὴν ἄξιαν ὡς ἄσματα, διὰ τὰς ἰδέας καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν.

Ἄνάλογος πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν δρώντων προσώπων εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐριπίδου, ἀπλῆ, σαφής, εὐή·χος, πλήρης χάριτος καὶ ῥητορικῷ κόσμου, ἡ συνήθως τότε λαλουμένη ἐν Ἀθήναις, δι' ἧς ἡὐχαριστοῦντο μᾶλλον ἢ ἐδιδάσκοντο οἱ θεαταί. Ὡστε καὶ διὰ τῆς γλώσσης καὶ δι' ὅλης τῆς ποιήσεως ἐν γένει ὁ Εὐριπίδης ἀνατέμνει καὶ παρουσιάζει τὴν κοινωνίαν οἷα πράγματι εἶναι διδάσκων διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῆς. Διὰ τοὺς νεωτερισμοὺς τούτους ὁ Εὐρ. θεωρεῖται ὁ ἀρχαιότερος πρόδρομος τοῦ νεωτέρου δράματος.

4. Ἐπίδρασις τοῦ Εὐρ. Αἱ τραγωδίαί τοῦ Εὐρ. ἐπὶ μὲν τῆς συγχρόνου κοινωνίας ἐπέδρασαν, διότι συνεφώνουν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς καὶ ἥρεσκον, ἐπὶ δὲ τῶν μεταγενεστέρων διὰ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ κοινωνικὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ διὰ τὰ ὠραῖα ἄσματα, ἐξ ὧν ᾗδοντες πολλοὶ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι ἐν Σικελίᾳ (415 π. Χ) ἠλευθερώθησαν ἢ ἄλλως ἔτυχον περιποιήσεων ὑπὸ τῶν Σικελῶν εὐχαριστηθέντων ἐξ αὐτῶν. Εἰς δὲ τοὺς Ρωμαίους ἥρεσκον κατ' ἐξοχὴν αἱ τραγωδίαί τοῦ Εὐρ. θεωρηθέντος ἀνωτέρου πάντων τῶν τραγικῶν.

§ 30. Σύγκρισις τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν.

Συγκρίνοντας τοὺς τρεῖς μεγάλους τραγικοὺς τῆς ἀρχαιότητος, Αἰσχύλον, Σοφοκλέα καὶ Εὐριπίδην, ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς τραγικῆς τέχνης παρατηροῦμεν ὅτι ὁ μὲν Αἰσχύλος, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἡρωικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ μένους τῆς συγχρόνου αὐτῷ Περσομάχου γενεᾶς, εἶναι **ὑπερφυσικὸς καὶ ἰδεώδης**, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ του, ποιῶν τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν του ὑπεράνθρωπα καὶ καταπληκτικά, **ἀνώτερα τῆς πραγματικότητος**· ὁ Σοφοκλῆς, ἐμπνεό-

μενος ὑπὸ τοῦ ιδεώδους ἠθικοῦ κόσμου τοῦ Περικλέους καὶ ἐνώσας τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν μετὰ τῆς ἐλευθεροφροσύνης τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, εἶναι **ἀριστοτεχνικὸς καὶ παιθητικὸς**, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ του, ποιῶν τὰ πρόσωπα τεχνικώτερα τῆς πραγματικότητος, **ὅποια ἔπρεπε νὰ εἶναι**· ὁ δὲ Εὐριπίδης, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ σκεπτικισμοῦ τοῦ αἰῶνός του καὶ τῆς πραγματικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι **πραγματικὸς** παριστῶν τὰ πρόσωπα **ὅποια ὄντως εἶναι**, φιλοσοφικώτερα δὲ μόνον καὶ τραγικώτερα. Ὅθεν οἱ τρεῖς οὗτοι ποιηταὶ ἀντιπροσωπεύουσι τὸν **ὕψηλόν**, τὸν **μέσον** καὶ τὸν **μαλακὸν** χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς του ἕκαστος.

§ 51. Χαρακτηρισμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τραγωδίας καὶ ἐπίδορας αὐτῆς.

Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία θερησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ οὕσα ἀπετέλεσε μέγα κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν σχολεῖον διὰ τοὺς Ἕλληνας. Θερμαίνουσα καὶ δονοῦσα τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν διὰ τῆς ἐκφράσεως βαθέων καὶ ὑψηλῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, θέλουσα τὴν φαντασίαν διὰ τοῦ θαύματος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· παρουσιαζομένης ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν αὐτῆς ὄψιν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς καὶ διὰ τῆς μιμητικῆς καὶ τῆς ἀπαγγελίας, παρεῖχεν ἔξοχον πνευματικὴν ἀπόλαυσιν καὶ μόρφωσιν ἅμα διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ περιεχομένου ὑψίστου ἠθικοῦ κάλλους. Ἐν τῷ θεάτρῳ ἐτίθεντο πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν Ἑλλήνων ζῶσαι πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ἐκεῖ ἔβλεπον τοὺς ἐθνικοὺς ἥρωας δρῶντας καὶ ἤκουον αὐτοὺς ὁμιλοῦντας καὶ συνησθάνοντο μετ' αὐτῶν τὰ αὐτὰ συναισθήματα. Ἐκεῖ ἔβλεπον ἀναπαύσασθαι τὴν ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλον τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον. Ἐκεῖ ἔβλεπον ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀνατεμνομένην καὶ παρουσιάζουσαν πᾶσας τὰς ὁψεις αὐτῆς, τὸ ἀγαθόν, τὸ δίκαιον, τὸ νόμιμον, τὸ λογικόν, τὸ κακόν, τὸ ἄδικον, τὸ παράνομον, τὸ παράλογον, τὸ πάθος τὴν ὀργήν, τὸ καθῆκον, τὸν ἥρωϊσμόν, τὴν ἀλαζονείαν, τὴν βίαν, τὴν σφροσύνην κ.λ.π. καὶ ἐξωκειοῦντο οὕτω πρὸς τὰς ὑψηλὰς ἰδέας, τὰς γενναίας πράξεις, τὰ εὐγενῆ συναισθήματα καὶ ἀπέβαλλον οὕτω τὰ ψυχικὰ ἐλαττώματα ἀπερχόμενοι τοῦ θεάτρου κεκαθαρμένοι τὴν ψυχὴν καὶ ἀνεπτυγμένοι τὴν διάνοιαν. Τοιαύτην ἐπίδρασιν εἶχεν ἡ ἀρχαία τραγωδία ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς διαμορφώσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ μάλιστα ἐν ἱεραῖς ἡμέραις. Ἀνέπτυσε καὶ ἔλυε τὰ μεγαλύτερα προβλήματα τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ βίου γοργῶς καὶ ἐμπράκτως.

§ 32. Ἡ μετὰ ταῦτα τραγωδία καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Εὐριπίδου ἡ τραγωδία δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνήγαγεν αὐτὴν ἡ πλειὰς τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ἡ τραγικὴ τέχνη βαίνει βαθμηδὸν εἰς τὴν παρακμὴν κατὰ τὸν μῦθον, τὴν πλοκὴν, τὸ ὕψος, τὴν ἡθοποιῶν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἑλλείπει δὲ κατ' ὀλίγον ἀπ' αὐτῆς ἡ δύναμις καὶ ἡ πρωτοτυπία. Βραδύτερον δέ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους (384 — 322), ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ῥητορικῆς αἱ τραγωδίαὶ ἐξέπεσαν ἀκόμη περισσότερον καταντήσασαι ἀπλῶς **ἀναγνωστικαὶ τραγωδίαι**.

Σύγχρονοι τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ποιηταὶ ὑπῆρξαν πολλοί, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο, καὶ ὧν τινες ὑπῆρξαν σπουδαῖοι, διότι πολλάκις διηγωνίσθησαν πρὸς ἐκείνους νικηφόρως. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται **Ἴων** ὁ Χίος, ἀναφανείς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αἰσχύλου, **Ἀχαιὸς** ὁ Ἑρετριεύς, ζήσας ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ζηλωτὴς τοῦ Εὐριπίδου, ἀγαπῶν τὰς ἀντιθέσεις καὶ διακριθεὶς ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι, **Νεόφρων** ὁ Σικυνώνιος, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν τραγωδίαν τὰ κληθέντα **ἐμβόλιμα ἄσματα** ἥτοι ἄσματα ἄσχετα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, **Ἀρίσταρχος** ὁ Τεγεάτης, ποιήσας 70 δράματα καὶ νικήσας δῖς, ὁ **Αγάθων**, πλούσιος καὶ ἄβρὸς Ἀθηναῖος, καὶ ἄλλοι. Μεταγενέστεροι δὲ τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν γράψαντες τραγωδίας κατωτέρας ἀξίας, ὧν ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον συγγενεῖς ἢ ἀπόγονοι ἐκείνων τούτων ἐπισημότεροι ὑπῆρξαν οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰσχύλου **Βίων** καὶ **Εὐφορίων**, οὗ ὁ υἱὸς Ἀστυδάμας νικήσας ἐν δραματικῷ ἀγῶνι ἐτιμήθη διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος. Οὗτοι ἠκολούθησαν ἐν τῇ τραγωδίᾳ τὸν ὑψηλὸν χαρακτῆρα τοῦ γενάρχου αὐτῶν Αἰσχύλου. Ὁ γνήσιος υἱὸς τοῦ Σοφοκλέους **Ἰοφῶν** καὶ ὁ νόθος υἱὸς αὐτοῦ **Ἀρίστων** καὶ ὁ τούτου υἱὸς **Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος**, ἀκολουθήσαντες τὸν μέσον χαρακτῆρα τοῦ γενάρχου Σοφοκλέους. Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Εὐριπίδου **Εὐριπίδης ὁ νεώτερος** καὶ ἄλλοι, ἀκολουθήσαντες τὸν μαλακὸν χαρακτῆρα τοῦ Εὐριπίδου. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν συγγενῶν

τῶν μεγάλων τραγικῶν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι τραγικοὶ νεώτεροι, οἵτινες ἦσαν μὲν παραγωγικώτεροι, ἀλλὰ στερούμενοι δημιουργικῆς δυνάμεως ἐπειρῶντο νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν διὰ ῥητορικῶν σχημάτων καὶ φιλοσοφημάτων. Ἐκ τούτων ἄξιοι λόγου εἶναι οἱ **Χαιρέμων** ὁ Ἀθηναῖος, σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους, διαπρέψας ἐν ταῖς ἀναγνωστικαῖς τραγωδαῖς, ταῖς ποιουμέναις πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον, καὶ ὁ **Καρκίνος** ὁ νεώτερος.

Περὶ δὲ τῆς τραγῳδίας ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ ἐφεξῆς ἰδὲ § 75 καὶ ἐφεξῆς.

Κ Ω Μ Ω Ι Δ Ι Α

§ 53. Γένεσις. ὀνομασία καὶ φύσις τῆς κωμῳδίας.

Ἡ κωμῳδία, ὥς ἐλέχθη ἀνωτέρω (§ 38), ἐγεννήθη ἐκ τοῦ φαιδρου ἑορτασμοῦ τῶν διονυσιακῶν ἑορτῶν. Ὅτε δηλαδὴ ἐτελοῦντο τὰ κατ' ἀγροὺς Διόνυσια ὅμιλοι (κῶμοι) εὐθύμων ἐκ τῆς τοῦ οἴνου γεύσεως ἑορταστῶν ἦδον ἄσματα πρὸ τινος βωμοῦ ἢ ναοῦ τοῦ Διονύσου· θύοντες δὲ καὶ εὐχοῦμενοι ἐκεῖ περιεφέροντο εἴτα ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἢ πεζοὶ ἢ ἑφ' ἀμάξης, προεξάρχοντος ἑνὸς φέροντος *φαλλόν*, καὶ ἐξηκολούθουν ἄγοντες ἄσματα μετ' ἀκολάστων σχημάτων καὶ ὀρχήσεως, κατὰ μίμησιν τῶν Σατύρων, ἀποτείνοντες ἅμα σκώμματα κατ' ἀλλήλων καὶ κατ' ἄλλων παρόντων καὶ ἀπόντων, ὅπερ ἐπετρέπετο κατὰ τὰς διονυσιακὰς ἑορτὰς ¹. Ἡ τοιαύτη πομπὴ τῶν κωμαζόντων ἐκαλεῖτο *κῶμος*, ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ *ῥόδης* ἔλαβε τὸ ὄνομα *κωμῳδία*.

Κατὰ ταῦτα ἡ κωμῳδία εἶναι μίμησις ταπεινῶν καὶ γελοίων

1. Τοιοῦτόν τι ἐγίνετο ἐν Ἀθήναις καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος, καθ' ἣν οἱ ἑορτασταὶ φθάνοντες εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Κηφισοῦ, ὅτε μετέβαινον εἰς Ἐλευσίνα, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ σκώπτωσιν ἢ πειράζωσιν ἀλλήλους καὶ πάντας δι' αὐτοσχεδίων ἱαμβικῶν (σκαπικῶν § 32) στίχων. Τὰ σκώμματα ταῦτα ἐκαλοῦντο *γεφυρισμοί*, διότι ἤρχίζον ἀπὸ τῆς γεφύρας, καὶ τὰ ἐξ ἀμάξης, διότι ἐγίνοντο συνήθως ἐκ τῆς ἀμάξης τῶν εὐθύμων ἑορταστῶν.

πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς ἐλαττώματα καὶ κακίας τῶν ἀνθρώπων. Τὸ γελοῖον τοῦτο, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ μηδαμινοῦ καὶ τοῦ σπουδαίου, δὲν εἶναι σκοπὸς τῆς κωμωδίας, ἀλλὰ μέσον διὰ τούτου, ἀποκαλυπτομένου διὰ τοῦ σκόμματος, ἐπιτυγχάνεται ἡ ἠθικὴ βελτίωσις τῶν θεατῶν. Ὅθεν ἡ κωμωδία διδάσκει ὥς καὶ ἡ τραγωδία, ἐξ ἀντιθέτων ἀρχῶν ὁρμωμένη, οὐχὶ δηλ. διὰ τοῦ σοβαροῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς γελοιοποιήσεως τῆς κακίας καὶ τοῦ ἐλαττώματος.

§ 54. Διαμόρφωσις καὶ διαμορφωταὶ τῆς κωμωδίας.

Τελειωθέντος σὺν τῷ χρόνῳ τοῦ χοροῦ τοῦ κόμου τεχνικῶς διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ κατ' ἀρχὰς ἐνὸς ἐκ τῶν κωμαστῶν, ὅστις ἐξῆρχε τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ ὅσματος, εἶτα δὲ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν εἰσαγωγῆς ἰδίου ὑποκριτοῦ, ὅστις διελέγετο μετὰ τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ, ἡ κωμωδία ἔλαβε τὴν πρώτην μορφήν δράματος, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ τραγωδία (§ 37 καὶ 40) πρότερον. Πρῶτος δὲ ὁ **Σουσαρίων** ὁ ἐκ Τριποδίσκου τῆς Μεγαρίδος (570 π. Χ) διεμόρφωσεν ἐν Μεγάρῳ τεχνικῶς τὸν κωμικὸν χορόν, εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὸν καὶ στοιχειώδη πράξιν καὶ μεταβαλὼν τὸν ἐξάρχοντα τοῦ χοροῦ εἰς ὑποκριτὴν, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐδίδασκεν ἀτελῇ κωμωδίᾳ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Θέσπιδος Ἰκαρίᾳ τῆς Ἀττικῆς. Τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια τῆς κωμωδίας ἦσαν ἀτεχνα ἀποτελοῦντα μᾶλλον σειρὰν σκωμμάτων μετὰ μύθων περιπελεγμένων πρὸς παραγωγὴν γέλωτος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὴ παρενέπεσε τότε ἡ τυραννὶς τοῦ Πεισιστράτου ἡ πολιτεία δὲν ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὴν κωμωδίαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὥς ἔπραξε διὰ τὴν τραγωδίαν. Τεχνικώτερον δὲ διεμόρφωσε τὴν κωμωδίαν βραδύτερον ὁ **Ἐπίχαρμος** ὁ Κῷος (484—454) ἐν Σικελίᾳ, ὅπου διέμεινε καθ' ὅλον τὸν βίον του, πραγματευθεὶς μῦθον τέλειον μετὰ πολλῶν γνωμικῶν καὶ ἀποτελέσας οὕτω τεχνικὸν προῖόν ποιήσεως. Οὕτω τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς κωμωδίας ἔδωκεν ἡ δωρικὴ φυλὴ, διότι καὶ ἐν Μεγαρίδι καὶ ἐν Σικελίᾳ κατόικουν Δωριεῖς εἰς τοὺς ὁποίους προσιδιάζει τὸ σκωπτικόν. Ἄλλ' εἰς τὴν μεγίστην τελειό-

τητα ἀνήγαγε τὴν κωμωδίαν ἢ ἰωνικὴ φυλὴ ἐν Ἀττικῇ διὰ τοῦ λεπτοῦ πνεύματος, ὅπερ διακρίνει αὐτήν. Τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθη τὸ τρίτον τοῦτο εἶδος τοῦ δράματος, ἡ κωμωδία, ἣτις εἶναι νεωτέρα τῆς τραγωδίας.

§ 55. Ἀνάπτυξις τῆς κωμωδίας ἐν Ἀττικῇ, κωμικοὶ ποιηταί, γλῶσσα καὶ μέτρον τῆς κωμωδίας.

Ἡ κωμωδία εἰσαχθεῖσα ἐν ἀτελεῖ, ὥς εἴρηται, καταστάσει εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ τοῦ Σουσαρίωνος περὶ τὸ 500 π. Χ ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῇ βαθμηδὸν διὰ σειρᾶς κωμικῶν ποιητῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 500—430 προπαρεσκεύασαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ἀκμὴν αὐτῆς. Ἐκ τούτων ἐπισημότεροι ὑπῆρξαν 1) *Κρατῖνος* ὁ Ἀθηναῖος (520—435), δώσας ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν εἰς τὴν κωμωδίαν, τελειοποιήσας τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς, εἰσαγαγὼν καὶ τρίτον ὑποκριτὴν, καταλαβὼν δὲ διὰ ταῦτα ἐν τῇ κωμωδίᾳ οἷαν θέσιν ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ, 2) *Κράτης* ὁ Ἀθηναῖος, ἀναβιβάσας ἐπὶ τῆς σκηνῆς μεθύοντα πρόσωπα, 3) *Εὐπολῖς* ὁ Ἀθηναῖος, σύγχρονος καὶ ἐφάμιλλος τοῦ Κρατίνου, ἀλλὰ λεπτότερος αὐτοῦ. Τῶν κωμωδιῶν τῶν ποιητῶν τούτων ἀποσπάσματα μόνον σφύζονται. Ἄλλ' ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς κωμωδίας εἶναι ὁ *Ἀριστοφάνης* (§ 59).

Γλῶσσα τῆς ἀττικῆς κωμωδίας εἶναι ἡ ἀττικὴ διάλεκτος, πλήρης ποιητικοῦ κάλλους καὶ ἀττικοῦ ἁλατος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς κωμωδίας, ἐκπεσοῦσα ὅμως βραδύτερον διότι παρηκολούθησε καὶ αὕτη τὴν ὅλην πορείαν τῶν γραμμάτων. Μέτρον δὲ ἡ κωμωδία αὕτη ἔχει τὸ αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔχει καὶ ἡ τραγωδία, ἀλλ' ἐν τοῖς χορικοῖς παρατηρεῖται μείζων ποικιλία περὶ τὰ μέτρα καὶ τοὺς ρυθμούς, οἵτινες εἶναι ζωηρότεροι καὶ γοργότεροι ἢ ἐν τῇ τραγωδίᾳ.

§ 56. Μέρη καὶ στοιχεῖα τῆς κωμωδίας, θέατρον, ὑποκριταί, χορευταί καὶ σκευὴ αὐτῶν, κωμικοὶ ἄγῶνες.

Τὰ μέρη καὶ στοιχεῖα τῆς κωμωδίας εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ τὰ τῆς

τραγωδίας (§ 42) μετ' ἐλαχίστων διαφορῶν, οἷον τὰ χορικά τῆς κωμωδίας εἶναι συντομώτερα, εἶναι δὲ σκωπτικά ἄσματα ἄνευ ἐπιδόου, οἷονεὶ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου κώμου, ὁ πρόλογος ἐν τῇ κωμωδίᾳ εἶναι διεξοδικώτερος παρασκευάζων τὴν λύσιν, ἡ δὲ πάροδος ἐν αὐτῇ ἔχει μᾶλλον δραματικὸν ἢ λυρικὸν χαρακτήρα. Ὑπάρχει ὁμοίως ἐν τῇ κωμωδίᾳ καὶ ὅλως ἰδιαίτον στοιχεῖον ἡ λεγομένη *παράβασις*, ἣτις εἶναι τὸ μετὰ τὴν πάροδον ἄσμα τοῦ χοροῦ, καθ' ὃ, ἀπερχομένων τῶν ὑποκριτῶν, οἱ χορευταὶ στρεφόμενοι *ἔβαινον παρά τοὺς θεατὰς* (ἔξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία) ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας. Τὸ ἄσμα τοῦτο εἶναι ὁ πρῶτος πυρὴν τῆς κωμωδίας καὶ περιέχει συνήθως κρίσεις τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐν δὲ τῇ ἀναπτύξει τῆς ὑποθέσεως τῆς κωμωδίας ἡ ἐνότης τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς, ὥς ἐν τῇ τραγωδίᾳ.

Θέατρον, ἐν ᾧ παρίστατο ἡ κωμωδία ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ τῆς τραγωδίας μετὰ διαφορᾶς τῆς σκηνογραφίας, ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως.

Ὑποκριταὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ ἦσαν ὥς καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ τρεῖς, ἀλλάσσοντες συχνὰ προσωπεῖα, ὥς ὑποδυόμενοι πολλὰ πρόσωπα θεῶν, ἡρώων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, αἵτινα ἦσαν ἢ πραγματικά καὶ γνωστά, ὥς ὁ Διόνυσος, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Σωκράτης, ὁ Κλέων κ.λ.π. ἢ πλαστά, ὥς ὁ Στρεψιάδης, ἡ Λυσιστράτη κ.λ.π. ἢ συμβολικά, ὥς τὸ Δίκαιον, τὸ Ἄδικον, ἡ Πενία κ.λ.π. ἢ ἀνώνυμα, ὥς ἱερεὺς, γράϊα, πατροκτόνος κ.λ.π.

Ἡ δὲ ἡθοποιία δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς ἐν τῇ κωμωδίᾳ ἕνεκα τῆς σκωπτικῆς φύσεως αὐτῆς.

Οἱ χορευταὶ ἦσαν 24 εἰσερχόμενοι ἐν στίχοις ἀνὰ ἕξ καὶ ἦσαν παράφοροι καὶ θορυβώδεις ἐρεθίζοντες πολλὰκις τοὺς ὑποκριτὰς πρὸς δρᾶσιν, ἄλλοτε δὲ δρῶντες αὐτοὶ κυρίως καὶ ἐκπροσωποῦντες τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς κωμωδίας, ἣτις πολλάκις λαμβάνει τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χοροῦ (Σφήκες, Νεφέλαι κ.λ.π.). Ἡ δὲ ὀρχησις αὐτῶν ἦτο ζωηρά, παράφορος καὶ ἄσεμνος ἐνίοτε, ἐκαλεῖτο δὲ *κόρδαξ*.

Ἡ δὲ ἐνδυμασία τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν χορευτῶν ἦτο παράδοξος καὶ ποικίλη, ὥς καὶ αἱ προσωπίδες, κωμικαὶ συνήθως, ἀνα-

λόγως τῆς ὑποθέσεως, ἵνα συντελῶσιν εἰς τὴν παραγωγὴν γέλωτος· ἐνίοτε δὲ ἦτο φανταστικὴ ἢ ἐνδυμασία τῶν χορευτῶν, ἐμφανίζομένων ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς πτηνῶν, σφηκῶν, βασιλέων, νεφελῶν κ.λ.π. Ἀντὶ δὲ τῶν ὑψηλῶν ὑποδημάτων τῆς τραγωδίας, τῶν κοθόρνων, ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ἐγίνετο χρῆσις λαμπρῶν ἐλαφρῶν ὑποδημάτων, ἅτινα ἐκαλοῦντο *ἐμβάδες*.

Οἱ δὲ κωμικοὶ ἀγῶνες ἐγίνοντο πάντοτε διὰ κωμωδίας πρὸς κωμωδίαν καὶ οὐδέποτε διὰ τριλογίας. Τὴν φροντίδα δὲ τούτων ἀνέλαβεν ἡ πολιτεία οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ βραδύτερον, διότι τὸ ἔργον τῆς κωμωδίας δὲν ἐθεωρήθη σπουδαῖον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὡς τὸ τῆς τραγωδίας.

§ 57. Διαίρεσις τῆς κωμωδίας.

Ἡ κωμωδία, ἐνεκα τῶν κατὰ καιροὺς γινομένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν μεταβολῶν, δὲν διετήρησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν αὐτὴν μορφήν καὶ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ἔλαβε διάφορον κατὰ καιροὺς χαρακτῆρα· ἀναλόγως δὲ τοῦ χαρακτῆρος τούτου διαίρεται εἰς *ἀρχαίαν* ἢ *ἀττικὴν*, περιλαμβάνουσαν τὴν Σικελιωτικὴν τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ τὴν ἐν Ἀττικῇ ἀναπτυχθεῖσαν, εἰς *μέσην*, προελθοῦσαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς βραδύτερον (ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, 404—338 π. Χ.), καὶ εἰς *νέαν*, ἀναπτυχθεῖσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων.

§ 58. Ἀρχαία ἀττικὴ κωμωδία.

Αὕτη διαμορφωθείσα ὑπὸ τοῦ Σουσαρίωνος ἐν Ἀττικῇ καὶ τελειοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κρατίνου, τοῦ Εὐπόλιδος καὶ ἄλλων Ἀθηναίων κωμικῶν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (§ 54 καὶ 55), ἀνέχθη εἰς μεγίστην ἀκμὴν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις εἶναι ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς. Ἐν αὐτῇ ὡς ὑποθέσεις ἐλαμβάνοντο τὰ *ἡθῆ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας* μετὰ τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς προσώπων, αἱ *θεωρίαι τῶν σοφιστῶν* καὶ τὰ

ἔργα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς. Τούτων τὰ τρωτὰ καὶ ἔλαττωματικά μέρη διακωμῶδει ὁ κωμικὸς ποιητὴς μετὰ μεγίστης ἐλευθερίας καὶ σφοδρότητος. Οὐσιωδέστατον δὲ γνώρισμα τῆς κωμωδίας ταύτης εἶναι ἡ *ὀνομαστί διακωμῶδῆσις* τῶν προσώπων καὶ ἰδίᾳ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Ἡ παρρησία αὕτη, μεθ' ἧς ἡ ἄττικὴ κωμωδία διεκωμῶδει καὶ ἐσατύριζε τὰ πρόσωπα ταῦτα, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἄκρατον ἐλευθερίαν τοῦ ἐν Ἀττικῇ ἀναπτυχθέντος δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· διὰ τοῦτο ἡ παρρησία αὕτη ἦτο περιορισμένη ὥς πρὸς τὰ πρόσωπα ἐν τῇ σικελιωτικῇ κωμωδίᾳ τοῦ Ἐπιχάρμου, ἕνεκα τῶν ἐν Σικελίᾳ τυραννικῶν πολιτευμάτων.

Ἡ πλοκὴ τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμωδίας εἶναι ἀπλῆ, ἐξελίσσεται δὲ μετὰ μεγάλης χάριτος, λεπτότητος καὶ εὐτραπείας περιλαμβάνουσα πολλὰς τολμηρὰς καὶ ἐλευθέρως ἐκφράσεις, μεταφοράς, εἰκόνας καὶ παρῳδίας. Ἐν αὐτῇ τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς κωμωδίας περιλαμβάνει συνήθως ὁ χορὸς μᾶλλον ἢ οἱ ὑποκριταί.

§ 59. Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος Ἀριστοφάνους. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐγεννήθη τῷ 450 π. Χ. ἐν τῷ δήμῳ Κυδαθηναίων τῆς Ἀττικῆς ἐκ πατρὸς Φιλίππου τινὸς καὶ ἦτο Ἀθηναῖος πολίτης. Ἀνῆκεν εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα καὶ ἦτο ἐνθουσιώδης λάτρης τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἔχων ὥς πρότυπον τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ Σαλαμινομάχους, ὑπῆρξε δὲ καὶ θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς εἰρήνης κατὰ τὸν πελοπον. πόλεμον. Διεβίωσεν ἐν Ἀθῆναις τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 380 π. Χ.

Ὡς κωμικὸς ποιητὴς ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων του, ὃν νοῦς φύσει ποιητικὸς καὶ βαθὺς γνώστης τῆς τε λυρικῆς καὶ τῆς τραγικῆς ποιήσεως. Ἀνεφάνη δὲ ἡ κωμικὴ εὐφυΐα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας, ἀλλ' ὅμως τὰς πρώτας κωμωδίας αὐτοῦ, τοὺς *Δαιταλεῖς* (συμπότας), τοὺς *Βαβυλωνίους* καὶ τοὺς *Ἀχαρνεῖς* ἐδίδασεν ὑπὸ ὄνομα ἄλλων ἵνα ἔχῃσι μείζον κῦρος. Σκώψας δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ τούτων τὸν δημαγωγὸν πολιτικὸν Κλέωνα κατεδιώχθη ὑπ'

αὐτοῦ καὶ διέτρεξε μέγαν κίνδυνον. Πολλάκις ἐνίκησε καὶ ἐστέφθη ἐν κωμικοῖς ἀγῶσι. τῷ δὲ 405 π. Χ. νικήσας διὰ τῶν *Βατράχων* ἐστέφθη διὰ κλάδου τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει ἱερᾶς ἐλαίας, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἰσότημος χρυσῷ στεφάνῳ.

2. Ἔργα Ἀριστοφ. Ἐκ τῶν 40 ἢ 50 κωμωδιῶν, ἃς ἔγραψεν ὁ Ἀρ. ἐσώθησαν, πλὴν ἄλλων ἀποσπασμάτων, καὶ 11 πλήρεις αἱ ἐξῆς· α') αἱ 4 *πολιτικαί*, ἧτοι οἱ *Δχαρνεῖς*, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ ἐξ Ἀχαρνέων ἀποτελουμένου χοροῦ, διδαχθεῖσα τῷ 425 καὶ τυχούσα τῶν πρωτείων, οἱ *Ἰππεῖς*, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ χοροῦ ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ἱππέων, ἧτοι τῆς πλουσίας τάξεως τῶν πολιτῶν, διδαχθεῖσα τῷ 424 καὶ τυχούσα τῶν πρωτείων, ἡ *Εἰρήνη*, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὅστις ἦτο ἡ ἐπίτευξις τῆς εἰρήνης, διδαχθεῖσα τῷ 421 καὶ τυχούσα τῶν δευτερείων, καὶ ἡ *Δυσιστράτη*, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἡ κατάλυσις τοῦ πολέμου καὶ διάλυσις τῆς ἐπιστρατεύσεως, διδαχθεῖσα τῷ 411. Ἐν πάσαις ταύταις κυρία ἰδέα εἶναι ἡ θερμὴ προτροπὴ πρὸς εἰρήνην καὶ ἡ σφοδρὰ διαμαρτυρία κατὰ τοῦ ὀλεθρίου πελοπον. πολέμου· ἐν δὲ τοῖς Ἰππεῦσι σκόπτεται ἅμα καὶ ἡ ἀχαλί-νωτος ὀλοκρατία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κλέωνος· β') αἱ 4 *κοινωνικαί*, ἧτοι αἱ *Νεφέλαι* ἐν ᾗ, ὀνομασθείση οὕτω ἐκ τῶν νεφελῶν ἃς ἔρευνᾷ ὁ Σωκράτης καὶ διδαχθείση τῷ 423, τυχούση δὲ τῶν τριτείων, στιγματίζεται ἡ σοφιστικὴ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους, ὃν ὁ ποιητὴς ἐκ παραγνωρίσεως θεωρεῖ ὡς σοφιστὴν, οἱ *Σφήκες*, ἐν ᾗ διδαχθείση τῷ 422 καὶ τυχούση τῶν δευτερείων, διακωμωδεῖται ἡ μανία τῶν Ἀθηναίων περὶ τὸ δικάζειν καὶ παραβάλλονται οἱ δημοκρατικοὶ δικασταί, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ χορὸς, πρὸς σφήκας ἔχοντας κέντρον καὶ πλήττοντας, αἱ *Ἐκκλησιάζουσαι*, ἐν ᾗ διδαχθείση τῷ 392 σατυρίζονται ἄτοποι κοινωνικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι περὶ κοινοκτημοσύνης καὶ περὶ πολιτείας περιελθούσης εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καὶ διευθυνομένης ὑπὸ ἐκκλησίας γυναικῶν, αἵτινες περιβαλλόμεναι ἀνδρικὰ ἱμάτια ἐκκλησιάζουσι κ. λ. π. ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τῆς κωμωδίας, καὶ ὁ *Πλούτος*, ἐν ᾗ διδαχθείση τῷ 388 διακωμωδεῖται ἡ τυφλὴ διανομὴ τοῦ πλούτου, διανεμομένου ἀτόπως καὶ οὐχὶ κατ' ἀξίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ κωμωδία αὕτη στερομένη παραβάσεως καὶ προσωπικῶν πολιτικῶν σκωμμάτων ἀποτελεῖ μετάδασιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν μέσσην κωμωδίαν (§ 60). Ἐν πάσαις ταύταις ταῖς κωμωδίαις κυρία ἰδέα εἶναι ἡ διόρθωσις κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων. γ') ἡ *πολιτικοκοινωνικὴ* κωμωδία οἱ *Ὀρνίθες*, ἐν ᾗ διδαχθείση τῇ 414 καὶ τυχούση τῶν δευτερείων, λαβούση δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐξ ὀρνίθων χοροῦ, φέγεται ἡ τότε καθόλου κακὴ κατάστασις τῆς πόλεως καὶ διακωμωδεῖται ἡ τυχοδιωκτικὴ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων καὶ δ') αἱ δύο *καλολογικαί* κωμω-

δαίαι, ἤτοι *Θεσμοφοριάζουσαι*, ἐν ἣ διδαχθεῖση τῷ 411 καὶ ὀνομασθεῖση οὕτω ἐκ τοῦ τόπου τῆς θεσμοφόρου Δήμητρος, ἐν ᾧ αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν χορὸν γυναῖκες συνεδρίασαν, σκώπεται ὁ μαλακὸς χαρακτήρ τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας μῖσος αὐτοῦ, καὶ οἱ *Βάτραχοι*, ἐν ἣ διδαχθεῖση τῷ 405 καὶ τυχούση τῶν πρωτείων, λαβούση δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐκ βατράχων ἀποτελουμένου χοροῦ, κρίνεται ἡ δραματικὴ τέχνη τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν.

3. Χαρακτηρισμὸς τῆς τέχνης καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἄρ. Ἡ τέχνη τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφ. δὲν ἔγκειται ἐν τῇ πλοκῇ τῆς ὑποθέσεως, ἥτις καὶ ἀπλῇ εἶναι, ὥς καὶ ἀνωτέρω (§ 58) ἐλέχθη, καὶ παρεκβάσεις καὶ ἀπίθανα περιέχει ἔνεκα αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς κωμωδίας καὶ ἐνότητος χρόνου καὶ τόπου στερεῖται κ.λ.π., ἀλλ' ἐν τῷ κωμικῷ χαρακτηρισμῷ ἀτόμων καὶ τάξεων. Καὶ ὄντως ἡ διακωμώδησις τῆς τότε πολιτικῆς ἀθλιότητος, τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων, τῆς καταπεσούσης τραγωδίας, μουσικῆς καὶ ὀρχήσεως καὶ τῶν ἐλσειῶν καὶ κοινωνιοκτόνων θεωριῶν τῶν σοφιστῶν κ.λ.π. γίνεται ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ τούτου μετὰ χάριτος ἀπαραιμίλου καὶ εὐστροφίας σπινθηροβολούσης, ὁ δὲ σατυρισμὸς αὐτῶν εἶναι πλήρης πνεύματος καὶ ἀττικοῦ ἁλατος καὶ λαμπρᾶς ποιήσεως ¹. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς κωμικῆς ταύτης ἐπιτυχίας ὑπάρχει εἰς τὰς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ σκοπὸς ὑψηλὸς καὶ ἱερός, ἡ προσπάθεια τοῦ ποιητοῦ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν πανταχοῦ εἰσχωρήσασαν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν διαφθοράν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει οὗτος καυστικώτατα σατυρίζων τὸ παρὸν καὶ ἐγκωμιάζων τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Ἀλλ' εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐπιτυχίαν ταύτην συντελεῖ καὶ αὐτὸ τὸ λεκτικὸν τοῦ ποιητοῦ, ὅπερ εἶναι ποικίλον καὶ γλαφυρόν, ὥς τὸ τοῦ Εὐριπίδου, τὸ ὁποῖον ἐμμήθη Ἰδίᾳ δὲ ποικίλλουσιν αὐτὸ τὰ πολλὰ λογοπαίγνια, αἱ τολμηρῶς ἐσχηματισμέναι καὶ κωμικῶς συνθεταίμεναι λέξεις, ἡ δεξιότης μίμησις τῶν διαλέκτων καὶ φωνῶν ζῶν καὶ αἱ ζωηρόταται

1. Πολλοὶ ἐκφράσεις καὶ λέξεις φέρουσι τὸν τύπον τοῦ αἰσχροῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀνήθικον, ἐπετρέπετο δὲ τότε ἐλευθέρως ἔνεκα αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς κωμωδίας καὶ ἔνεκα τοῦ τότε ἐλευθέρου χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλως τὴν τοιαύτην κωμικὴν ὕλην ἐξωγόνοι τὸ ὀξυνοῦστατον καὶ εὐφρέστατον πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ.

καὶ πολὺ ἐλευθεριάζουσαι ἐνίστε ἐκφράσεις. Πάντα ταῦτα, ὥς καὶ ἡ ἔξοχος ποιητικὴ ἔμπνευσις τοῦ Ἀριστ. καὶ ἡ λαμπρὰ μετρικὴ καὶ ῥυθμικὴ μορφή τῶν χορικῶν, κοσμοῦσι θαυμασίως τὰς κωμωδίας τοῦ Ἀρ. καὶ παρέχουσιν εἰς αὐτὰς μεγάλην ἀξίαν καὶ ὑπέροχον κάλλος, καθιστῶσι δὲ αὐτὸν τὸν κορυφαῖον κωμικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

§ 60. Μέση κωμωδία.

Ἡ μέση κωμωδία ἀκμάσασα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πελοπον. πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης (400—338), ἦτοι κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀθηναίων, δὲν διακωμωδεῖ πλέον, ὥς ἡ ἀρχαία, ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ *κοινωνικὰς τάξεις*· ἂν δέ ποτε σκόπηται καὶ πρόσωπά τινα ταῦτα εἶναι οὐχὶ πολιτικά ἀλλὰ τῶν γραμμάτων καὶ οὐχὶ σύγχρονα ἀλλὰ ἱστορικά· οὕτω ἀποκλείεται ἀπ' αὐτῆς ὁ σατυρισμὸς τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου.

Ἡ πλοκὴ τῆς μέσης κωμωδίας εἶναι πολὺ τεχνικωτέρα τῆς τῆς ἀρχαίας, τὸ σκῶμμα λεπτόν καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ ἄφθονοι, ἐλλείπει δὲ ἀπ' αὐτῆς ἡ παράβασις καὶ περιορίζεται ὁ χορὸς ἐλλείψει χορηγῶν πρὸς προπαρασκευὴν αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ἐκ τοῦ πελοπ. πολέμου ἐλαττώσεως τοῦ πλούτου. Καὶ ἀναπληροῦται μὲν ὁ χορὸς ὑπὸ μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἡ μετρικὴ ποικιλία εἶναι ἡλαττωμένα ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ χοροῦ. Ἡ δὲ γλῶσσα γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ ἀπλουστερά καὶ πεζοτέρα πληρουμένη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ῥητορικῶν σχημάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τέλει ἐξέλιπε σχεδὸν ὁ χορὸς καὶ ἡ δαπάνη τῆς παραστάσεως κωμωδίας ἦτο ἀσήμαντος, ὁ ἀριθμὸς τῶν κωμωδιῶν καὶ τῶν κωμικῶν ποιητῶν ἠϋξάνετο σὺν τῷ χρόνῳ, ἐν ᾧ συγχρόνως τὸ ποῖον αὐτῶν ἐγένετο κατώτερον. Οὕτω τὸ ποιητικὸν κάλλος καὶ ἡ ἀξία τῆς μέσης κωμωδίας ἐμειώθησαν κατὰ πολὺ.

Τῶν κωμωδιῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα τινα διεσώθησαν· ἐπιφανέστεροι δὲ ποιηταὶ ὑπῆρξαν ὁ *Ἀντιφάνης* ὁ Καρύστιος (407—333 π. Χ.), ὁ ὀλίγον νεώτερος αὐτοῦ *Ἀλέξης* ἐκ Θουρίων τῆς κάτω Ἰταλίας, ὅστις ἐλάμβανε συνήθως γυναικείας ὑποθέσεις, καὶ ὁ *Εὐβουλος* ὁ Ἀθηναῖος ἀκμάσας περὶ τὸ 375 π. Χ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων παρακμασάσης οὕτω τῆς μέσης κωμωδίας ἄρχεται ἡ νέα κωμωδία, ἣτις ἔχουσα ὡς θέμα χαρακτηῖρας καὶ πάθη ἀνθρώπινα, ἦτοι ἡθογραφικὸν χαρακτηῖρα, ἤκμασε κατὰ τοὺς ἄλεξανδρινούς χρόνους (ιδ. § 75).

§ 61. **Περίληψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς δραματικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).**

Τοιαύτη εἶναι ἡ γένεσις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς δραματικῆς ποιήσεως κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς Γραμματολογίας (900—300 π.Χ.). Ἀρξάμενη αὕτη ἀπὸ τῆς πρώτης λατρείας τῶν φυσικῶν φαινομένων, τῶν προσωποποιηθέντων καὶ δὴ εἰς τὸν Διόνυσον, καὶ ἀπὸ τοῦ διθυράμβου παραχθεῖσα μετὰ θρησκευτικῆς πάντοτε βάσεως, ἐξειλίχθη εἰς τὰ δύο μεγάλα εἶδη τοῦ δράματος, τὴν σοβαρὰν τραγωδίαν, διαμορφωθείσαν ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐξικομένην εἰς ἀφθαστον ὕψος τελειότητος ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, καὶ εἰς τὴν ἱλαρὰν κωμωδίαν, ἀρξάμενην ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἀττικῇ, διαμορφωθείσαν δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ τελειοποιηθείσαν ὑπὸ τοῦ ἀπαρμιλλοῦ κωμικοῦ Ἀριστοφάνους. Οὕτω ἡ δραματικὴ ποίησις παραχθεῖσα ἀπὸ τῆς θρησκείας ἐξειλίχθη εἰς τεχνικὸν ποιητικὸν προϊόν τοῦ ἔθνους σὺν τῇ διὰ τῶν νικηφόρων περσικῶν πολέμων διαμορφωθείσῃ ἐθνικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἀνδρωθείσῃ κοινωνίᾳ· εἶναι δὲ ἔργον τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας τοῦ ἔθνους ὡς ἐμπεριέχουσα δρᾶσιν, ἡθοποιᾶν καὶ κοινωνικὴν ἐμβάθυνσιν.

Ἡ ἐξέλιξις αὕτη τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἐγένετο φυσικώτατα καὶ κοινωνικώτατα, ἀρξάμενη ἐκ τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀτεχνωτέρων καὶ προβάσα εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ τεχνικώτερα. Χαρακτηρίζει δὲ αὐτὴν ἡ *πρωτοτυπία*, τὸ *ἐθνικὸν* καὶ τὸ *διδασκικόν*, αἵτινες ιδιότητες ἐνισχυόμεναι καὶ διὰ τοῦ ρυθμικοῦ καὶ μουσικοῦ κάλλους ἀνήγαγον αὐτὴν εἰς ἀπαρμιλλον καὶ ἀνέφικτον μεγαλεῖον, ἀπαθανάτισαν οὐ μόνον, τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Τοιαύτη γενομένη ἡ ἀρχαία δραματικὴ ποίησις ἐπέδρασε τὰ μέγιστα οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, οὓσα ἀνεξάντλητον ταμεῖον τελείας καὶ ἰδεώδους ποιήσεως, ἐξ ἧς ἀντλήσας τὰ στοιχεῖα ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος Ἀριστοτέλης (§ 102) συνέγραψεν εἰδικὸν σύγγραμμα τὴν *Ποιητικὴν*. Ἡ δὲ μετὰ τὸ 400 π. Χ. παρακμὴ αὐτῆς σημαίνει καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν παρακμὴν τῶν Ἑλλήνων (ιδ. Κεφ. Β').

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

§ 62. Περὶ τῶν δευτερευόντων εἰδῶν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινομένων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, τοῦ Ἑπους, τοῦ Μέλους καὶ τοῦ Δράματος, ὑπῆρξαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα εἶδη ποιήσεως, εἴτε ἀμειγῇ εἴτε σύμμεικτα· τοιαῦτα εἶναι τὸ *παρωδικὸν ἔπος*, ἀνῆκον εἰς τὸ ἔπος, ἢ *ἱλαροτραγωδία*, ἀνήκουσα εἰς τὴν τραγωδίαν, *οἱ μῦμοι*, ἀνήκοντες εἰς τὴν κωμῶδιαν, καὶ ἡ *βουκολικὴ ποίησις*, ἣτις εἶναι σύμμεικτος, ἀνήκουσος εἰς τὸ ἔπος, τὸ μέλος καὶ τὸ δράμα ὁμοῦ.

§ 63. Τὸ παρωδικὸν ἔπος.

Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους (450 π. Χ.) ἀκμασάσης τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἡ ἀπλότης καὶ τὸ φυσικὸν κάλλος τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἔπαισε νὰ ἐμποιῇ πλέον αἴσθησιν διὰ τοῦτο φυσικῶς ἐπῆλθεν εὐχαρίστησις καὶ ἐπιθυμία εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ πραγματεύωνται τὸ ἀρχαῖον ἔπος *ἀστείως* καὶ *γελοίως*, ἥτοι νὰ παρωδῶσιν αὐτὸ μεταχειριζόμενοι τὰ ὑψηλὰ νοήματα καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ῥυθμὸν τοῦ Ὀμήρου ἐπὶ εὐτελῶν ἀντικειμένων πρὸς γελοιοποίησιν. Τὸ ἔπος τοῦτο ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς ἀττικῆς περιόδου ἐκαλλιεργήθη κυρίως κατὰ τὴν ἀλεξανδρινὴν καὶ ὀνομάσθη *παρωδικὸν ἔπος*. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀττικὴν περίοδον εἶχε γράψει τοιοῦτον ἔπος Ἡγέμων ὁ Θάσιος, τὴν *Γιγαντομαχίαν*, ἣτις ἦτο παρωδία τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες παρ' ὅλην τὴν λύπην αὐτῶν διὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ δυστυχίαν πολὺ ἐγέλασαν ἀναγνόντες αὐτήν· ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης καὶ ἠγάπησε πολὺ καὶ ὑπεστήριξε τὸν ποιητὴν. Κατὰ δὲ τὴν ἀλεξανδρινήν

πιθανῶς περίοδον ἄγνωστός τις ἐποίησε τὴν *Βατραχομνομαχίαν*, ἣτις εἶναι παρωδία τῆς Ἰλιάδος ἀποδοθεῖσα, ἐπίτηδες ἴσως, εἰς τὸν Ὅμηρον. Ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ἡ τῶν μυῶν πρὸς τοὺς βατράχους ἐγερχομένη τυχαίως μάχη, εἰς ἣν ἐδέχθη νὰ ἐπεμβῇ ἐν τέλει καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν βατράχων! Ὡσαύτως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου (360 — 300 π. Χ.) ἔγραψαν παρωδικὰ ἔπη καὶ ὁ *Εὐβοίος* ὁ Πάριος καὶ ὁ *Μάτρων* καὶ ἄλλοι.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔπους παρωδίαν ἐποίησαν ὁ φιλόσοφος *Ξενοφάνης* (§ 94), ὁ *Τίμων* ὁ Φλιάσιος καὶ ἄλλοι.

Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τοιοῦτον εἶδος ποιήματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ λεγόμενοι *Κέντρωνες*, προϋόντα πνευματικῆς πενίας, συντασσόμενοι διὰ συλλογῆς ξένων στίχων, καὶ τὰ *Ὀμηρόκεντρα* (§ 70).

§ 64. Ἡ ἱλαροτραγωδία.

Παρὰ τὰ ἐντέχνως διαμορφωθέντα εἶδη ταῦ δράματος ὑπῆρχον καὶ ἄλλα τινὰ ἄτεχνα δραματικά εἶδη, ἅτινα κατ' ἀρχὰς ἦσαν διάφορα παίγνια ἀναπτυχθέντα ἰδίως ἐν Σικελίᾳ, ἐνθα οἱ κάτοικοι διεκρίνοντο διὰ τὸ λεπτὸν πνεῦμα. Ἐν τοιοῦτον δραματικὸν εἶδος εἶναι καὶ ἡ ἱλαροτραγωδία, ἥς εὐρεταὶ εἶναι οἱ φιλήδονοι Ταραντῖνοι, ἄποικοι τῶν Σπαρτιατῶν. Οὗτοι μὴ ὑποφέροντες τὰ βίαια πάθη τῆς τραγωδίας συνεκέρασαν αὐτὴν μετὰ τοῦ εὐθύμου καὶ γελοίου καὶ ἀπετέλεσαν τὴν ἱλαροτραγωδίαν, ἣτις κυρίως εἶναι παρωδία τῆς τραγωδίας. Ταύτην διεμόρφωσεν εἰς τεχνικὸν εἶδος ποιήσεως (μείγμα τραγωδίας καὶ κωμωδίας) ὁ *Πίνθων* ὁ Συρακούσιος ζήσας ἐν Τάραντι κατὰ τὸ 323 - 284 π. Χ.

§ 65. Οἱ μῦμοι.

Οἱ μῦμοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς εἶδος ἀτέχνου κωμωδίας, ἥτοι εὐφρεῖς καὶ τερπναὶ ἠθογραφίαι ἀτόμων τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ λαοῦ, μεταξὺ δύο προσώπων ἐν πεζῷ λόγῳ περαινόμεναι ζωηρῶς

καὶ φυσικῶς ἄνευ δραματικῆς πλοκῆς. Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς ποιήσεως ἐπενόησαν οἱ Σικελοί, οἵτινες διεκρίνοντο διὰ τὴν κλίσιν αὐτῶν εἰς τὴν μίμησιν, διεμόρφωσε δὲ ὁ μετὰ τὸν Ἐπίχαρμον (§ 54) ἄκμασας, περὶ τὸ 430, **Σόφρων** ὁ Συρακόσιος, οὗτινος οἱ μῆμοι ἦσαν συντεταγμένοι εἰς πεζὸν λόγον ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ προσωρισμένοι πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ οὐχὶ πρὸς διδασκαλίαν· ἦσαν δὲ **μῆμοι ἀνδρεῖοι** ἢ **γυναικεῖοι** ἀναλόγως τῶν δρώντων προσώπων. Τοὺς μίμους τοῦ Σόφρωνος πολὺ ἠγάπα καὶ ἐπῆγει ὁ Πλάτων διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς ψυχολογικὰς γνώμας καὶ κρίσεις.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνευρέθησαν ἐν Αἰγυπτιακοῖς πατύροις μῆμοι γυναικεῖοι τοῦ κατὰ τὸν 3 π. Χ. αἰῶνα ζήσαντος **Ἡρώδα** τοῦ Κόφου, ὀνομασθέντες **μιμίαμβοι** ὡς γεγραμμένοι ἐν στίχοις χωλιάμβοις (ἔχουσι τὸν τελευταῖον πόδα σπονδεῖον). Οὗτοι εἶναι πλήρεις ζωῆς καὶ δυνάμεως καὶ πιστὴ ἀντιγραφὴ τοῦ πραγματικοῦ βίου, εἶναι δὲ γεγραμμένοι ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ μετὰ δωρισμῶν καὶ δημῶδους ἐκφράσεως.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν μίμων παρήγαγε βραδύτερον τὴν βουκολικὴν ποίησιν.

§ 66. Ἡ βουκολικὴ ποίησις.

Ἡ βουκολικὴ ποίησις δὲν εἶναι ἀμειγρὸς εἶδος ποιήσεως, ἀλλὰ σύμμεικτον μετέχουσα ἔπους, διότι περιλαμβάνει ἐπικάς διηγήσεις καὶ ἔχει δακτυλικὸν ἐξάμετρον στίχον, λυρικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως ἐρωτικῆς ἐλεγείας, διότι περιλαμβάνει ᾠσματα καὶ ἐπφδόν, καὶ δράματος, διότι περιέχει διάλογον δρώντων προσώπων.

Ἡ βουκολικὴ ποίησις εἶναι κυρίως ἀγροτικὴ ποίησις, ἥτοι ἀπομίμησις τοῦ βίου τῶν ἀγροτῶν, ποιμένων, γεωργῶν, ἀλιέων καὶ ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων τῶν κατωτέρων λαϊκῶν τάξεων· κατ' ἐξοχὴν ὅμως εἶναι ποιμενικὴ ποίησις ὀνομασθεῖσα **βουκολικὴ** ἀπὸ τῶν βουκόλων, οἵτινες ἦσαν τὸ ἐπικρατέστερον εἶδος τῶν ποιμένων.

Προῆλθε δὲ αὕτη ἡ ποίησις ἐκ δημῶδων ᾠμάτων, ἀδομένων ἐν δωρικαῖς χώραις ὑπὸ ποιμένων καὶ ἄλλων ἀγροτῶν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς τῶν δασῶν Ἀρτέμιδος· ἰδίως δὲ τὰ ᾠσματα ταῦτα ἐκαλ-

λιεργοῦντο ἐν Σικελίᾳ, ὅπου ἤδοντο ἀμοιβαίως ὑπὸ δύο ἀοιδῶν ποιμένων, διαγωνιζομένων διὰ ποιητικῶν στροφῶν (ῥιμάτων ἐκ τοῦ προχείρου συντιθεμένων) καλουμένων **βουκολισμῶν**. Ἄλλ' εἰς τὴν γένεσιν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως συνετέλεσαν καὶ οἱ ὁμοιόζοντες πρὸς τοὺς βουκολισμοὺς **μῦμοι**, ὧν αὕτη εἶναι τελειοποίησις.

Οὕτω λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἐν Σικελίᾳ ἀνεπτύχθη εἰτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ὁ κόρος τοῦ μαλθακοῦ καὶ ἄβροῦ βίου τῆς πλουσίας μεγαλοπόλεως ἐγέννησε τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν φυσικὸν ποιμενικὸν καὶ ἀγροτικὸν βίον καὶ ἔδωκεν ὄθισιν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ποιήσεως ταύτης. Διὰ τοῦτο αὕτη εἶναι τὸ μόνον ποιητικὸν εἶδος, ὅπερ εἶναι πρωτότυπον φυσικὸν δημιουργημα τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων.

Ἡ βουκολικὴ ποίησις, ἥς μέτρον εἶναι τὸ ἐπικόν, ἐγράφη ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, τὰ δὲ ποιήματα αὐτῆς καλοῦνται **εἰδύλλια**, ἥτοι μικρὰ εἶδη (ποιημάτια) εἶτε μικραὶ εἰκόνες τοῦ ποιμενικοῦ βίου.

Σπουδαιότατος διαμορφωτῆς καὶ τελειωτῆς τῆς βουκολικῆς ποιήσεως εἶναι ὁ **Θεόκριτος** ὁ Συρακούσιος. Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὸ 315 ἐν Συρακούσαις ἐκ πατρὸς Πραξαγόρα καὶ μητρὸς Φιλίνης, ἔσχε διδασκάλους ἐν τῇ ποιήσει τὸν ἐλεγειακὸν ποιητὴν Φιλητᾶν ἐν Κῷ καὶ τὸν ἐπιγραμματοποιὸν Ἀσκληπιάδην, φίλον δὲ τὸν ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας ποιητὴν Ἀρατον. Διέτριβε δὲ ὅτε μὲν ἐν Συρακούσαις, ὅτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τιμώμενος πολὺ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῶν χωρῶν τούτων Ἰέρωνος Β' καὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Ἀπέθανε δὲ ἐν προβεβηκυῖᾳ ἡλικίᾳ ἄγνωστον ἐν ποίᾳ τῶν πόλεων τούτων.

Ὁ Θεόκριτος ἔγραψε ποικίλα ποιήματα, ἐλεγείας, ὕμνους, ἐπιγράμματα, ὧν μόνον ἐπιγράμματά τινα σφύζονται· ἀλλὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ὀφείλει ὁ Θ. εἰς τὰ εἰδύλλια, ὧν σφύζονται περὶ τὰ 30, ἔξ ὧν περὶ τὰ 10 ἔχουσι βουκολικὴν ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι δραματικαὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, ἥτοι μῦμοι, ἐρωτικά ἔσματα, ἐπικὰ διηγήματα καὶ ἐγκώμια ἢ ὕμνοι.

Τὰ εἰδύλλια τοῦ Θ. εἶναι πιστὴ καὶ χαριεστάτη εἰκὼν τοῦ φυσικοῦ βίου. Ἐν αὐτοῖς τὰ πράγματα ἐκτίθενται μετὰ τσαύτης ἀπλότητος καὶ ἀφελείας, ὥστε νομίζει τις ὅτι εἶναι πραγματικότης

καὶ οὐχὶ μίμησις· τὰ πρόσωπα, αἵτινα εἶναι ποιμένες, γεωργοὶ καὶ ἐν γένει ἄνθρωποι τῆς κατωτάτης τάξεως, διαγράφονται τόσον πιστῶς καὶ ἀκριβῶς, ὥστε φαίνονται ὡς ζῶντα· ἡ γλῶσσα, οἱ τρόποι, αἱ σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῶν εἶναι τόσον φυσικά, ὥστε φαίνονται μᾶλλον πραγματικοὶ ποιμένες ἢ ἀγρόται.

Τὰ εἰδύλλια τοῦ Θ. χαρακτηρίζει πλὴν τῆς φυσικότητος καὶ εὐθυμοῦς εὐτραπείας καὶ χάρις. Τοιαύτη χάρις, εὐφυΐα καὶ ζωνρότης ἐπανθεῖ καὶ εἰς τὰ εἰδύλλια τὰ μὴ φέροντα βουκολικὸν χαρακτῆρα.

Μέτρον τοῦ Θ. εἶναι τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, τομὴ δὲ ἡ γινόμενη μετὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου ποδός, ἡ καλουμένη *βουκολικὴ τομὴ* ἢ *διαίρεσις*.

Γλῶσσα δὲ τοῦ Θ. εἶναι ἡ δωρική διάλεκτος πεπλουτισμένη καὶ διὰ τύπων αἰολικῶν καὶ ἰωνικῶν.

Μιμηταὶ τοῦ Θ. ἐγένοντο πολλοί, ὧν σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ μαθηταὶ καὶ ὀλίγον νεώτεροι αὐτοῦ *Βίων* ὁ Σμυρναῖος, οὗ σφίζεται ποίημα ἐπιγραφόμενον *ἐπιτάφιος τοῦ Ἀδωνίδος*, καὶ *Μόσχος* ὁ Συρακόσιος, οὗ σφίζεται τὸ ἐπικὸν ποίημα *Εὐρώπη*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΥΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (300 π.Χ.—1450 μ.Χ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 67. **Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατὰ τοὺς ἀλεξάνδρινους, ρωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.**

Κατὰ τοὺς ἀλεξάνδρινους χρόνους ἀπολεσθείσης τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ παρακμασάσης πολιτικῶς τῆς χώρας ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἔνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν κ.λ.π., παρήκμασαν καὶ τὰ γράμματα καλλιεργούμενα σχεδὸν μόνον ἐν Ἀθήναις, τῇ πρώτῃ αὐτῶν

κοιτίδι, καὶ ἐν διαφόροις νέοις ἑλληνικοῖς κέντροις, οἷα ἦσαν ἡ **Ἀλεξάνδρεια**, ἡ **Πέργαμος**, ἡ **Ἀντιόχεια** καὶ ἡ **Ρόδος** ¹.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μάτην ἀποπειρᾶται νὰ παραγάγῃ νέα ἔργα, μᾶλλον δὲ ἀποθανυμάζει τὰ ἔξοχα τοῦ παρελθόντος ἔργα. Ἐλλείπει λοιπὸν ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρωτοτυπία, δημιουργεῖται ὅμως τότε ἡ Φιλολογία καὶ ἀναπτύσσονται αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς ἃς ἔδωκεν ὥθησιν ἡ τὸ πρῶτον τότε ἐκεῖ ἰδρυθεῖσα **γραμματικὴ** ἐπιστήμη, ἡ θεραπευτικὴ τῆς Φιλολογίας, καὶ αἱ καλλιεργηθεῖσαι εὐρέως θετικαὶ ἐπιστήμαι, ἡ **Μαθηματικὴ**, ἡ **Μηχανικὴ**, ἡ **Ἀστρονομία** καὶ ἡ **Γεωγραφία**. Ἡ τοιαύτη ἐπιστημονικὴ κίνησις εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον γνῶρισμα τῆς Γραμματολογίας τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Καὶ παρήχθησαν μὲν τότε δι' αὐτῆς νέα θανμαστὰ ἔργα, ἀλλὰ ταῦτα ὑστεροῦσι πολὺ κατὰ ποιὸν τῶν προγενεστέρων, ὅντα ἐπιτετηδευμένη μίμησις αὐτῶν.

Κατὰ δὲ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους (146 π. Χ — 476 μ. Χ) ¹ ἡ παρακμὴ ἀπέβη ταχύτερα παρακολουθοῦσα τὴν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος προϋοῦσαν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν κατὰπτωσιν. Καὶ ἐνίσχυσε μὲν καὶ ἀνεξωογόνησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα πρὸς καιρὸν ἡ φιλομουσία Ρωμαίων τινῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Ἀδριανοῦ, τῶν

1. Ἡ **Ἀλεξάνδρεια** ἐπὶ τῶν φιλομούσων βασιλέων **Πτολεμαίων** (323—50 π. Χ.) ἀπέβη λαμπρὸν κέντρον γραμμάτων μετὰ μουσείου, μετὰ 2 βιβλιοθηκῶν, πολλῶν σχολῶν, λογίων, σοφῶν κ.λ.π. Ἐκεῖ ἀνεπτύχθη τὰ μέγιστα ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων ἔργων καὶ ἐδημιουργήθησαν τὸ πρῶτον αἱ νέαι ἐπιστήμαι. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ὡς νέου κέντρου γραμμάτων, ἔλαβε τὸ ὄνομα ὅλη ἡ περίοδος αὕτη τῆς Γραμματολογίας (300—0 π. Χ.) ὀνομασθεῖσα ἀλεξανδρινὴ ἢ ἀλεξανδρεωτικὴ περίοδος. Ἐν **Περγάμῳ** δὲ τῆς Μ. Ἀσίας ἐπὶ τῶν φιλομούσων **Ἀτταλικῶν** βασιλέων (240—133 π. Χ.) ἰδρύθη νέον κέντρον γραμμάτων μετὰ μουσείου, βιβλιοθήκης, ἱατρικῆς σχολῆς καὶ ἑξόχων ἔργων τέχνης Ἐκεῖ τότε ἐφευρέθησαν αἱ **περγαμναὶ** πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παπύρου. Ἡ **Ἀντιόχεια** δὲ ὡσαύτως ἐγένετο νέον πνευματικὸν κέντρον μετὰ μουσείου, βιβλιοθήκης καὶ ῥητορικῆς σχολῆς. Καὶ ἐν **Ρόδῳ** δὲ ἤκμασε περίφημος ῥητορικὴ σχολὴ κ.λ.

1. Ἰδὲ § 11 ὑπόσημ. 2.

Ἀντωνίνων, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, κ.λ.π. ἰδρυσάντων πολλὰ φιλοσοφικὰ καὶ ῥητορικὰ σχολὰς, ἀλλὰ τοῦτο ἀπετέλεσε βραχὺν σταθμὸν ἀκμῆς, ἥτις ἦτο ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ ἐκπνέοντος ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἀνεγνώρισε τὸν χριστιανισμὸν ὡς ἐπίσημον τοῦ κράτους θρησκείαν καὶ αἱ ἔθνικαὶ σπουδαὶ ἠλαττώθησαν, ἐπῆλθε βαθμὴδὸν μοιραία ἡ κατὰ πτωσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κλείσαντος τῷ 529 μ. Χ. τὰς ἐν Ἀθήναις ἐθνικὰς σχολὰς.

Καὶ ταύτης τῆς περιόδου χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀπομίμησις τῶν ἀρχαιοτέρων ἔργων καὶ ἡ ἔλλειψις πρωτοτυπίας.

Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (476—1453)¹ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καλλιεργοῦνται μόνον ἐν τῷ βυζαντίῳ, ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ὅλη ἡ περίοδος, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα περιορίζονται μόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων ἔργων ἄνευ παραγωγῆς νέων. Οὐχ' ἦττον ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Βυζαντινῶν παρουσιάζει καὶ αὐθυπαρξίαν τινὰ δημιουργηθέντος ἐν τῷ μακρῶνι τούτῳ βίῳ νέου ἰδιάζοντος τύπου, ἐν τῷ ὁποίῳ συνεχωνεύθησαν μὲν ἑλληνικά, ρωμαϊκὰ καὶ χριστιανικὰ στοιχεῖα ἀλλ' ἐπικρατοῦν στοιχεῖον παρέμεινε τὸ ἑλληνικόν. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου (330—640) εἶναι μεταβατικὴ τις περίοδος ἐκ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος εἰς τὸ νέον· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἡρακλείου ἐπέρχεται ἀποτόμως μέγα κενὸν ἐπὶ δύο αἰῶνας (640—840), καθ' οὓς ἐκλείσθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἡ ἐν Κωνσταντινῇ καὶ ἀνεφάνη ἡ σπουδαίως βλάβασα τὴν παιδείαν εἰκονομαχία· ἀπὸ δὲ τοῦ Φωτίου (850) ἀνοιχθείσης τῆς Ἀκαδημίας ἐμφυσᾶται νέα ἰσχυρὰ πνοὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ εὐρύνονται αἱ σπουδαὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, διακρινόμεναι οὐχὶ ἐπὶ πρωτοτυπία ἀλλ' ἐπὶ ζήλῳ εἰς ἔρανίσματα καὶ συλλογὰς, ἰδίᾳ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅστις ἐκλήθη *αἰὼν τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν* κατὰ δὲ τὸν 11ον αἰῶνα διὰ τοῦ πολυμαθεστάτου *Μιχαὴλ Ψελλοῦ* ἡ ἑλληνικὴ παιδεία προσλαμβάνει ῥητορικόν, φιλοσοφικόν καὶ ἱστορικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀναπτύσσεται ἐπιτυχῆς μελέτῃ τῶν ἀρ.

1. ἰδὲ § 11 ὑποσημ. 2.

χαίων ἔργων, ἣτις παρήγαγε γλωσσικὴν ἀντίδρασιν, ἐξ ἧς ἐμορφώθη τὸ πρῶτον τότε *δημώδης γλωσσικὸς τύπος*, εἰσχωρήσας βαθμῆδόν εἰς τὴν Γραμματολογίαν οὐχὶ ἄνευ ἐθνικῆς βλάβης· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων αἱ περὶ τὰ ἀρχαῖα γράμματα σπουδαὶ εὐρύνονται καὶ παράγεται, παρ' ὅλην τὴν παρακμὴν τοῦ κράτους, μέγα πλῆθος ἔργων, στερουμένων ὅμως βάθους. Τέλος ἐπελευθούσης τῆς τουρκικῆς κατακτίσεως τῷ 1453 κατέπαυσε πᾶσα ὑψηλὴ πνευματικὴ ἐργασία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐφυγαδεύθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου συνετέλεσαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς καὶ ἐν ταῦτῳ διετερήθησαν κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας τέσσαρας αἰῶνας δουλείας τῶν Ἑλλήνων (1453—1821) ἵνα ἐξακολουθήσωσι καλλιεργούμενα καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου (ἀπὸ τοῦ 1828 μέχρι σήμερον) ¹.

§ 68. Ἡ ποίησις κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς, ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ ἐξῆς ἡ ποίησις ὀλίγον κατ' ὀλίγον χαλαροῦται τεχνικῶς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ δὲν διακρίνεται εἰς εἶδη, ὥς κατὰ τὰς προηγουμένης περιόδους, ἀλλὰ καὶ τὰ τρία εἶδη αὐτῆς καλλιεργοῦνται συγχρόνως καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ πολλάκις, ὅπερ εἶναι δεῖγμα παρακμῆς τῆς ποιήσεως. Καὶ διακρίνονται μὲν ἀκόμη καὶ ἐν τῇ ἀναμείκτῳ ταύτῃ ποιήσει ἄρεταί τινες, ἀλλ' οὔτε πρωτοτυπία ὑπάρχει ἐν αὐτῇ, οὔτε δύναμις οὔτε φυσικὴ ἔμπνευσις οὔτε ἐθνικὸν πνεῦμα καὶ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἰδίως ἐφ' ὅσον παρέρχονται τὰ ἔτη.

Ἀντὶ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ποιημάτων (ἐπικῶν, λυρικῶν καὶ δραματικῶν) συντίθενται ἤδη ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπύλλια, ὕμνοι πλήρεις πολυμαθείας, ποικίλα ἐπιγράμματα, ἐπιτετηδευμένα ἐλεγεῖαι καὶ εἰδύλλια, ἅτινα πάντα εἶναι πεποιημένα ὑπὸ λογίων κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἀρχαίων, πλὴν τῶν εἰδυλίων, ἅτινα μόνα φέρουσι

1. Περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον ἰδὲ νέαν ἑλληνικὴν Γραμματολογίαν.

πρωτότυπὸν τινα γραμματολογικὸν τύπον· διὰ τοῦτο ἡ Ἀλεξανδρινὴ ποίησις, ὥς καὶ ἡ μεταγενεστέρα αὐτῆς, ἀποτελεῖ τὸ ἐντρυφήμα τῶν λογίων μόνον ὥς ἀνάγνωσις, οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ λαοῦ ὥς ἐθνικὴ ποίησις, οἱ δὲ ποιηταὶ αὐτῆς εἶναι μᾶλλον φιλόλογοι ἢ ποιηταὶ (§124). Τὴν ποίησιν τῶν τριῶν τούτων περιόδων ἐξετάζομεν ὁμοῦ ἐνταῦθα (Πρβλ καὶ § 11).

I. ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΕΠΟΣ

§ 69. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. X.).

Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους τὸ ἔπος εἶναι τεχνικὸν καὶ ἐπιτετηδευμένον, μίμησις τοῦ ἀρχαίου, ἔχον κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν ἐπίδειξιν πολυμαθείας, ἄνευ ἰσχυρᾶς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ κάλλους ποιητικοῦ. Ποιηταὶ ἐπισημότεροι ἐν μὲν τῷ ἡρωϊκῷ ἔπει εἶναι·

1) Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (283 π. X.), γεννηθεὶς καὶ ζήσας ἐπὶ πολὺ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ γράψας ἐκεῖ τὰ Ἀργοναυτικά, ἅτινα ἀνέγνω δημοσίᾳ ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος· ἐπειδὴ δὲ τὸ ποίημα τοῦτο κατεκρίθη κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀντιπάλου του ποιητοῦ Καλλιμάχου, ὁ Ἀπολλώνιος λυπηθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Ρόδον, ἔνθα ἐπεξεργασθεὶς αὐτὸ καὶ ἀναγνοὺς ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν παρὰ τοῖς Ροδίοις, οἵτινες καὶ ἄλλως εἰμήσαν αὐτὸν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου ἔδωκαν· ἐκ τούτου δὲ ἀπεκλήθη Ρόδιος ἐν ᾧ ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ἐπανελθὼν δὲ βραδύτερον εἰς Ἀλεξανδρείαν ἐγένετο ἔφορος τῶν ἐκεῖ βιβλιοθηκῶν. Ἐγραψε καὶ ἄλλα ποιήματα, ἀλλὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει εἰς τὰ Ἀργοναυτικά, ἐπικὸν ποίημα πολλῆς τέχνης καὶ φιλολογικῆς ἀξίας ἐκ 5835 στίχων ἀποτελούμενον καὶ ὑπόθεσιν ἔχον τὰς περιπετείας τῶν ἡρώων τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας· τοῦτο εἶναι τὸ μόνον ποίημα ὅπερ ἐσώθη ἀκέραιον ἐκ πάντων τῶν μεθ' Ὀμηρον καὶ Ἡσίοδον ποιηθέντων, ἐμμήθησαν δ' αὐτὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. 2) Ριανὸς ὁ Κρής (250 π. X.), γράψας

σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ Μεσσηνιακά, αἷται ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ περιηγητὴς Πausanías (§ 122) καὶ 3) *Εὐφορίων ὁ Χαλκιδεὺς* (224 — 187 π.Χ.).

Ἐν δὲ τῷ διδακτικῷ ἔπει, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκαλλιεργήθη πολὺ ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῶν θετικῶν καὶ πρακτικῶν ἐπιστημῶν, ὧν αἱ γνώσεις τότε μετεδίδοντο ποιητικῶς, διεκρίθη 1) *Ἄρατος ὁ Σολεὺς*, ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, γεννηθεὶς τῷ 315 π.Χ. ἐξ ἐπιφανοῦς γένους. Οὗτος κληθεὶς τῷ 276 π.Χ. εἰς Πέλλαν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐποίησεν ἐκεῖ τὰ *Φαινόμενα*, ποίημα ἀστρονομικοῦ περιεχομένου ἐκ 1154 στίχων, διασφζόμενον καὶ πολὺ ἐκτιμώμενον καὶ ἐπαινούμενον ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος. 2) *Νίκανδρος ὁ Κολαφόνιος*, ἱατρὸς καὶ ποιητὴς ζήσας ἐπὶ πολὺ ἐν Αἰτωλίᾳ (160 — 140 π.Χ.) καὶ γράψας τὰ *Θηριακὰ* ἐκ στίχων 958, ποίημα σφζόμενον καὶ ὑπόθεσιν ἔχον τὴν θεραπείαν τῆς δήξεως δηλητηριωδῶν θηρίων, καὶ *Ἀλεξίφάρμακα* ἐκ στίχων 630 κ.λ.π.

§ 70. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῆς ρωμ. αἰκῆς περιόδου (0 — 500 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους τὸ ἔπος μόλις παρέχει σημεῖα τινα ζωῆς, ἔχον ὡς κύριον χαρακτῆρα τὴν ἐπίδειξιν γνώσεων ἀνευ ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ τέχνης. Ἐπισημότεροι δὲ ποιηταὶ αὐτοῦ, ὧν τὰ ἔπη σφζονται εἶναι 1) ὁ ἱατρὸς *Μάρκελλος* ἐκ Σίδης τῆς Παμφυλίας (150 μ.Χ.) γράψας *ἱατρικὰ* ἐν ἡρωϊκοῖς ἑξαμέτροις, ὧν ἐσώθησαν 100 στίχοι, πραγματευόμενοι περὶ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τῶν ἰχθύων. 2) *Κόϊντος ὁ Σμυρναῖος*, γράψας κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μ.Χ. τὰ μεθ' *Ὁμηρον*. 3) *Νόνος ὁ Πανοπολίτης*, ποιήσας κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὰ *Διονυσιακά*. 4) *Ὀππιανὸς* ὁ ἐκ Ναζάρβου τῆς Κιλικίας, γράψας κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα τὰ *Ἀλιευτικά*, κάλλιστον σφζόμενον ποίημα πραγματευόμενον περὶ τῆς διαίτης καὶ ἄγρας τῶν ἰχθύων. 5) ὁ *Μουσαῖος*, γράψας κατὰ τὸ 500 μ.Χ. τὰ καθ' *Ἡρῶ καὶ Λέανδρον*, ὅπερ εἶναι «τὸ τελευταῖον ῥόδον τοῦ μαρανθέντος κήπου τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως». Χριστιανικῆς δ' ὑποθέσεως ἔπος εἶναι τὰ *Ὀμηρό-*

κεντρα τῆς αὐτοκρατείας **Εὐδοκίας**, περιλαμβάνοντα ἐν 2343 ὁμηρικοῖς στίχοις τὸν βίον καὶ τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ βραδύτερον ἔγραψαν καὶ **Κυνηγετικά** καὶ **Ἱερευτικά** ἀπολεσθέντα.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔπους τῶν χρόνων τούτων ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς **Ὀππιανὸς** καὶ **Μάξιμος** τῆς Ἡπειρώτης καὶ ὁ **Μανέθων** ἐξ Αἰγύπτου, ποιήσαντες ἔπη ἀστρολογικά. Τοῦ δὲ χριστιανικοῦ διδακτικοῦ ἔπους κυριώτερος ἀντιπρόσωπος ἐγένετο ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (§ 122).

§ 71. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοί ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300—1453 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ ἔπος ἀποτελεῖ κυρίως τὴν καλουμένην **ἐθνικὴν βυζαντινὴν** καὶ τὴν **δημώδη ἐθνικὴν** ποίησιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν **ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν**, ἣτις εἶναι καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν λυρική ποίησις τῶν Βυζαντινῶν. Ἐν τῇ ἐθνικῇ δὲ ταύτῃ βυζαντινῇ ποιήσει συμπεριλαμβάνονται καὶ δράματά τινα μὴ διακρινόμενα εἰς ἴδιον εἶδος. Κατὰ ταῦτα ἡ βυζαντινὴ ποίησις καθόλου δὲν διαιρεῖται εἰς ἐπικήν, λυρικήν καὶ δραματικὴν ποίησιν, ἀλλὰ α') εἰς ἐθνικήν, β') εἰς δημώδη καὶ γ') εἰς ἐκκλησιαστικήν.

α') Ἑθνικὴ ποίησις· αὕτη εἶναι κυρίως ἐπική καὶ ἐπιγραμμaticὴ ποικίλων ὑποθέσεων οὐχὶ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ ἀρχαίων ἐθνικῶν ὑποθέσεων μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀρχαίων μέτρων. Αὕτη κατὰ μὲν τοὺς παλαιότερους βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι κατὰ τὸ πνεῦμα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα συνέχεια τῆς τῶν ἀλεξάνδρινων καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων τοιαύτης, ἥτοι ἀρχαίzzουσα ποίησις ἄνευ πρωτοτυπίας· σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ὑφισταμένη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ τοῖς μέτροις ἐπελθουσῶν μεταβολῶν ἀλλάσσει μορφήν καὶ ἀποκτᾷ ἴδιον **βυζαντινὸν** τύπον. Σπουδαιότεροι ποιηταὶ τῆς ἐθνικῆς ταύτης ποιήσεως, ὧν τὰ ἔργα σφῆζονται, εἶναι· 1) ὁ **Γεώργιος Πισίδης**, ὅστις ἀκμάσας ἐπὶ Ἡρακλείου (575—640) ἔγραψε ποικίλα ποιήματα, ὧν ἐξέχουσι τὰ ἐξυμνοῦντα τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν

ἀπόκρυσιν τῶν Ἀράβων ἀπὸ τῆς Κωνσ(τ)λεως γεγραμμένα εἰς ἱάμβους. Οὗτος εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ἐθνικῶν βυζαντινῶν ποιητῶν, τυχὼν πολλῶν μιμητῶν· 2) *Ἰγνάτιος ὁ διάκονος*, ὅστις ζήσας κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἔγραψε τοὺς *Στίχους εἰς τὸν Ἀδάμ*, ποίημα δραματικῆς μορφῆς, ἐν ᾧ παρίστανται διαλεγόμενοι ὁ Θεός, ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα· 3) *Θεοδόσιος ὁ διάκονος*, ὅστις ζήσας κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἐποίησε τὴν *ἄλωσιν τῆς Κρήτης*, ποίημα ἔχον ὑπόθεσιν τὴν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκά ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν Ἀράβων· 4) *Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων* τῆς Μ. Ἀσίας ἐπίσκοπος, ὅστις ζήσας κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἐποίησε διάφορα ποιήματα ἀποδεικνύοντα μεγάλην παιδευσιν. 5) ὁ *Θεόδωρος Πρόδρομος* ὁ καὶ *Πτωχοπρόδρομος* ὀνομασθεὶς διὰ τὴν πενίαν του, ὅστις ζήσας κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπῆρξε γονιμώτατος ποιητῆς καὶ συγγραφεὺς γράψας ποικίλα ἔργα, ἐν τισι τῶν ὁποίων μιμεῖται τὸν Λουκιανόν· σφύζονται ἔκτενέστατον μυθιστόρημα αὐτοῦ τὰ *κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα* καὶ δραματικὴ τις παρωδία ἡ *Γαλεομνομαχία* κατὰ μίμησιν τῆς Βατραχομυομαχίας κ. λ. π. Οὗτος εἶναι πολὺ φιλοπαίγμων καὶ σκαπτικὸς ἀλλὰ καὶ τραχὺς καὶ ἀγροϊκός· 6) *Μιχαὴλ ὁ Ἀπλούχειρ* ζήσας κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα καὶ 7) ὁ *Μανουὴλ Φιλῆς*, ζήσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος, ποιητῆς γονιμώτατος, γράψας ποικιλώτατα ἔργα ὥς καὶ ὁ Πτωχοπρόδρομος. Ἐν τῇ ἐθνικῇ ποιήσει καταλέγονται καὶ αἱ συλλογαὶ ἐπιγραμμάτων αἱ καλούμεναι *Ἀνθολογαί*, οἷα εἶναι ἡ ὑπὸ *Κωνστ. Κεφαλᾶ* κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα συνταχθεῖσα, ἔξ ἧς βραδύτερον συνέταξε συνοπτικωτέραν ὁ μοναχὸς *Μάξιμος Πλανούδης*, καὶ τὸ κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα συνταχθὲν δρᾶμα ὁ *Χριστὸς πάσχων* ἐκ στίχων τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου ἀποτελούμενον καὶ ἔχον ὑπόθεσιν τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος, προωρισμένον δὲ πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον.

β') *Δημῳδὸς ἐθνικὴ ποίησις*· αὕτη ἔχει θέμα ποικίλον, ἰδίᾳ δὲ μυθικὰς ἢ ἐθνικὰς ἱστορίας καὶ μέτρον ἰδιάζον, τὸν λεγόμενον *πολιτικὸν* στίχον, ὅστις εἶναι δεκαπεντασύλλαβος ἱαμβικός. Ἡ ποίησις αὕτη ἀνεφάνη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὅτε τὸ πρῶτον διεκρίθη ἡ δημῳδὸς γλῶσσα (§ 67).

Ποιηταὶ δὲ αὐτῆς εἶναι ὁ μνημονευθεὶς *Πτωχοπερόδρομος* καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ (12ος αἰών) ποιητὴς καὶ χρονογράφος *Μιχαὴλ Γλυκάς*, ποιήσαντες *διδασκικά* ποιήματα, καὶ ἄλλοι ἄγνωστοι ποιηταὶ ποιήσαντες ἡρωϊκὰ ἔπη μετὰ ὑποθέσεων μυθολογικῶν ἢ ἱστορικῶν ἐθνικῶν, ἀναφερομένων εἰς ὀρισμένους κύκλους, οἷον εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κων/λεως, τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς, τὴν κτίσιν τῆς γεφύρας τῆς Ἀρτης κ.λ.π. Ἐξοχώτερον διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν εἶναι τὸ γνήσιον βυζαντινὸν ἔπος *Διγενῆς Ἀκρίτας*, οὗ ἥρωες εἶναι ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, τοῦ ὁποίου ἐξυμνοῦνται τὰ κατορθώματα καὶ αἱ περιπέτειαι ἐν ταῖς κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπιδρομαῖς τῶν Τούρκων. Ἐτερον δὲ ἔσοχον βυζαντινὸν ἔπος εἶναι τὸ *Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, ὅπερ εἶναι ἕμμετρος ἐκτενὲς χρονογραφία περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκαθιδρύσεως τῶν φραγκικῶν κρατιδίων μετὰ τὸ 1204. Παρόμοιον δὲ πρὸς τὸν *Διγενῆ Ἀκρίταν* εἶναι καὶ τὸ ἕτερον μυθῶδες ἔπος περὶ *Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*. Τὰ ἔπη ταῦτα ἐψάλλοντο ὑπὸ ῥαψωδῶν περιοδεύόντων κατ' ἀπομίμησιν τῶν ῥαψωδῶν τοῦ Ὁμήρου (§ 16. παρὰβαλε καὶ τοὺς σήμερον αὐτοσχεδίους ποιητὰς τῆς Κρήτης ἢ ἄλλων μερῶν τοὺς ἀπαγγέλλοντας ποιήματα ἐκτενῆ ἐν ταῖς ὁδοῖς). Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐπικῆς ποιήσεως ἰδὲ νέαν ἐλληνικὴν γραμματολογίαν· καὶ

γ') *Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις*, περὶ ἧς ἰδὲ § 74.

II. ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΜΕΛΟΣ

§ 72. *Ἡ λυρική ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).*

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἡ λυρική ποίησις εἶναι ἀκόμη διακεκριμένη ἀπὸ τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς δραματικῆς ποιήσεως, ὥς καὶ κατὰ τὰς δύο προηγουμένας περιόδους, ἀλλὰ δὲν διακρίνεται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων πάντα τὰ εἶδη αὐτῆς, ἐξ ὧν κυρίως ἐκατέρωθεν ἐπὶ τὸ ἐπίγραμμα καὶ ἡ ἐλεγεία.

Καὶ τὸ μὲν *ἐπίγραμμα* τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἔχον γινω-

μολογικὸν καὶ λεπτὸν σκαπτικὸν χαρακτῆρα ἀναφέρεται εἰς τὸν πολιτικόν, κοινωνικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν βίον μετὰ πολλῆς εὐστοχίας, καὶ ἦτο τὸ προσφιλέστερον ποιητικὸν εἶδος τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Τοιαῦτα ἐπιγράμματα ἐγράφησαν ἄπειρα συλλεγέντα τῷ 80 π. Χ. ὑπὸ **Μελεάγρου** τοῦ Σύρου εἰς ἀρίστην συλλογὴν ἐξ ἐκείνων αἵτινες βραδύτερον ὠνομάσθησαν **Ἀνθολογίαι**.

Ἡ δὲ **ἐλεγεία** τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ὑπολείπεται τῆς ἀρχαιοτέρας διὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, οὕσα μᾶλλον ἐπίδειξις γνώσεων μεταξὺ τῶν λογίων.

Διασημότερος τῶν ἀλεξανδρινῶν λυρικῶν ποιητῶν εἶναι 1) ὁ **Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος** (310—240 π. Χ.), ὅστις ἦτο συγχρόνως καὶ γραμματικὸς καὶ διετέλεσε διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης. Οὗτος ἐποίησεν ἐπιγράμματα, ἐλεγείας, ὕμνους καὶ ἄλλα ποιητικὰ καὶ περὶ ἔργα, ἐν οἷς τὰ **Αἷτια** καὶ ἡ **Κόρη τῆς Βερενίκης**· ἐκ τούτων πολλὰ σφζονται. Οὗτος γράψας πρῶτος γραμματολογικὰ ἔργα θεωρεῖται καὶ πατὴρ τῆς Γραμματολογίας, ἥτις τότε τὸ πρῶτον ἀνεφάνη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὥς καὶ ὅλη ἡ Φιλολογία (§ 67)· 2) Ὁ **Φίλητας** ὁ Κῶος σύγχρονος τοῦ Καλλιμάχου, ὦν συγχρόνως καὶ γραμματικὸς, ποιήσας δὲ ἐλεγείας ἐρωτικὰς, ἐπιγράμματα καὶ μικρὸν ἔπος.

§ 73. Ἡ λυρικὴ ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—300 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ λυρικὴ ποίησις εὐρίσκεται ἐν μεγίστῃ παρακμῇ ἕνεκα τῆς ἐθνικῆς καταπτώσεως. Τὰ μεγάλα εἶδη αὐτῆς παρημελήθησαν ἐντελῶς καὶ μόνον τὸ ἐπίγραμμα ἐκαλλιεργεῖτο· συλλογὴν δὲ τῶν ποικίλων ἐπιγραμμάτων τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι **Ἀνθολογίαν**, ἐποίησαν καὶ ἄλλοι καὶ ὁ **Φίλιππος** ὁ Θεσσαλονικεὺς κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα.

§ 74. Ἡ λυρικὴ ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300—1453 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους λυρικὴ ποίησις εἶναι, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη (§ 71), μόνον ἡ **ἐκκλησιαστικὴ**, ἥτοι ἡ
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ Α. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ 8

ὑπηρετοῦσα τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ πίστιν· ἔχει δὲ αὕτη οὐ μόνον ὑπόθεσιν χριστιανικὴν, ἀλλὰ καὶ μέτρον ἴδιον, οὐ βάσις εἶναι οὐχὶ τὸ μακρὸν ἢ βραχὺ τῶν φωνηέντων, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν καὶ ὁ τόνος τῶν λέξεων· προσέλαβεν ὅμως ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη ποίησις ἐν τοῖς ᾠσμασιν αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς τὰς ἀρμονίας (§ 29), ἃς ὠνόμασεν *ἤχους*.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἶναι τὸ μόνον νέον ποιητικὸν δημιουργήμα τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὅπερ ἤρξατο διαμορφούμενον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων διὰ τῶν *ὑμνων*, οἵτινες κατ' ἀρχὰς εἶχον μορφήν ἀρχαίων λυρικῶν ποιημάτων· βραδύτερον ὅμως τὰ ἐκκλησιαστικά ταῦτα ᾠσματα μετεβλήθησαν καὶ ἀπετέλεσαν νέαν ἰδιόρρυθμον μορφήν, ἣτοι ἐγράφοντο μὲν καταλογάδην ἀλλ' ἐνεῖχον ῥυθμὸν καὶ μέτρον, βάσιν ἔχον τὸν *τόνον* μόνον. Ταῦτα ἦσαν ποικίλα, οἷον *εἰρμοὶ*—πρότυποι στροφαὶ πρὸς ἃς ἐρρυθμίζοντο ἄλλαι, *τροπάρια*—στροφαί, *κοντάκια*—ᾠσματα περιληπτικὰ ὀρισμένων ἐορτῶν, *κανόνες*—ἐκτενῆ ᾠσματα περιλαμβάνοντα πολλὰς ᾠδὰς, ὧν ἑκάστη περιέχει πλείστας στροφὰς κ.λ.π.

Διασημότεροι λυρικοὶ ποιηταὶ εἶναι· 1) οἱ πρῶτοι ἄριστοι ὑμνογράφοι *Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς* καὶ *Γρηγόριος ὁ Νύσσης* (330—394), οἵτινες ἐποίησαν τοὺς πρώτους θαυμασίους ὕμνους τῆς ἐκκλησίας, οὓς πάντες οἱ μετὰ ταῦτα εἶχον ὡς ὑπόδειγμα· 2) *ὁ Ρωμανός*, ὅστις ἀκμάσας κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἀνῆγαγε τὴν ὑμνογραφίαν εἰς ὑψίστην ἀκμήν, διακριθεὶς ἰδίως εἰς τὰ κοντάκια καὶ θεωρηθεὶς ὁ Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως διὰ τὴν εὐρεῖαν φαντασίαν, τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὕψος καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν πλαστικότητα τοῦ λεκτικοῦ· 3) *ὁ Σέργιος*, ὅστις πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὢν ἐπὶ Ἡρακλείου (575—640) ἐποίησε τὸν πλήρη ὕμνον, χάριτος καὶ ὡραίων μεταφορῶν *Ἀνάθιστον ὕμνον*· 4) *Ἀνδρέας ὁ Κρήτης* ἀρχιεπίσκοπος (650—720), ὅστις ἦτο μιμητὴς τοῦ Ρωμανοῦ δοξασθεὶς διὰ τοῦ ἐξόχου ποιήματός του, τοῦ λεγομένου *Μεγάλου κανόνος*· 5) *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*, ὅστις, ἀκμάσας κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα καὶ πρότυπον ἔχων Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, διέπρεψεν εἰς τοὺς κανόνες. Εἰς τοῦτον ὄνομασθέντα *Χρυσορρόαν* ἀποδίδεται καὶ ἡ μεταρρῦθμισις τῆς *Ὀκτω-*

ήχον· 6) *Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης*, σύγχρονος καὶ ἐφάμιλλος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· 7) *Θεόδωρος ὁ Στουδίτης*, ὅστις μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωσήφ ἀνήκει εἰς τὴν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἀναφανείσαν ἐν Κων)λει νέαν σχολὴν ὑμνογράφων, ἣτις προήλθεν ἐκ τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς εἰκονομαχίας καὶ εἶχεν ὡς γνώρισμα τὸ πομπῶδες καὶ τὸν πλατειασμόν· 8) ἡ *Κασσιανή*, ἣτις, ζήσασα ἐπὶ Θεοφίλου κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, εἶναι ἡ μόνη ἀξία λόγου βυζαντινὴ ποιήτρια, ποιήσασα ποιήματα πλήρη εὐφυΐας, πρωτοτυπίας καὶ ζωηρᾶς φαντασίας, ὧν ἐξέχει τὸ γνωστὸν ἰδιόμελον «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», ψαλλόμενον μετὰ κατανύξεως τὴν ἐσπέραν τῆς μεγάλης Τρίτης.

Ἡ ὑμνογραφία παρακμάσασα ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἔληξε κατὰ τὸν 11ον. Τόσος δ' εἶναι ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ποίησιν, ὥστε αὕτη ὑπάρχει μέχρι σήμερον ἀμετάβλητος καὶ ἄθικτος, οὐδενὸς νεωτέρου τολμήσαντος νὰ προσθέσῃ τι εἰς αὐτὴν θαυμαζομένην διὰ τὸν λυρισμὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς.

Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα λυρικῆς ποιήσεως ἰδὲ νέαν ἐλληνικὴν γραμματολογίαν.

III. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΔΡΑΜΑ

§ 75. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. X.)

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους τὸ δράμα διακρίνεται ἀκόμη σαφῶς τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς ποιήσεως καὶ καλλιεργεῖται περισσότερον αὐτῶν, ἀλλὰ κατ' ἀπομίμησιν πάντοτε τοῦ ἀρχαίου δράματος· ἰδίως δὲ καλλιεργεῖται ἡ κωμωδία διὰ τὸ δαπανηρὸν τῆς παραστάσεως τῶν τραγωδιῶν, ὧν ὀλίγαι ποιοῦνται καὶ αὗται πρὸς ἀνάγνωσιν μᾶλλον ἢ πρὸς διδασκαλίαν. Διάσημότερος δραματικὸς ποιητὴς εἶναι ὁ *Δυκόφρων*, ποιήσας τὴν *Κασσάνδραν* ἢ *Ἀλεξάνδραν*, ἐν ἣ ἡ ἡρώς αὕτη προφητεύει περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας καὶ περὶ τῆς τύχης τῶν ἡρώων Τρώων καὶ Ἑλλήνων.

Ἡ Ἀλεξανδρινὴ κωμωδία εἶναι μεταρρυθμισίς τῆς μέσης κωμωδίας (§ 60) ὑπὸ νέαν μορφήν, διὸ καὶ ὠνομάσθη *νέα κωμωδία*. Αὕτη εἶναι *ἡθογραφικὴ*, ἥτοι ἔχει ὡς θέμα χαρακτηῖρας καὶ πάθη ἀνθρώπινα· διὰ τοῦτο τὰ δρῶντα πρόσωπα ἐν αὐτῇ εἶναι ἄσσωτοι, φιλάργυροι, ἀδηφάγοι, πανοῦργοι, δοῦλοι, ἀλαζόνες κ.λ.π. Ἐν αὐτῇ γίνεται ἄφθονος μίμησις τῶν γνωμικῶν τοῦ Εὐριπίδου, ἡ πλοκὴ τῆς ὑποθέσεως εἶναι λίαν τεχνικὴ ἕνεκα τῆς συγκρούσεως τῶν χαρακτήρων, ἐλλείπει ὅμως ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις, ἡ δὲ γλῶσσα εἶναι ψυχρὰ καὶ ἄχρους, ἥτοι ἡ τοῦ κοινοῦ βίου. Περὶ τῆς *νέας κωμωδίας*, ἐπειδὴ ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα αὐτῆς ἐσώθησαν, δύναται τις νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν μόνον ἐκ τῶν ῥωμαίων κωμικῶν ποιητῶν Πλαύτου καὶ Τερεντίου, οἷτινες ἐμιμήθησαν καὶ μετέφρασαν τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς κωμικούς. Πολυάριθμοι ἦσαν οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων· τούτων διασημότεροι ἦσαν 1) ὁ *Φιλῆμων* ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας (361 π. Χ.), διακρινόμενος διὰ τὴν ζωηρότητα τῶν σκηνῶν του καὶ τὴν γελοιοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας· 2) ὁ *Μένανδρος* ὁ Ἀθηναῖος (342—290), ὅστις ἦτο εὐφυέστατος καὶ ὀξυνούστατος, ἀντιγράφων εὐστόχως καὶ πιστῶς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ δι' ὥραίων γνωμικῶν περικοσμῶν τὰ ἔργα του. Ἐκ τῶν 105 κωμωδιῶν, αἷς ἐποίησεν ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν, ἐσχάτως δὲ ἀνεκαλύφθησαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ νέαι κωμωδίαὶ αὐτοῦ. Ἦτο ὁ προσφιλέστατος τῶν ποιητῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, τιμηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ δι' ἀνδριάντος στηθέντος ἐν τῷ διονυσιακῷ θεάτρῳ· 3) ὁ *Δίφιλος* ἐκ Σινώπης σύγχρονος τοῦ Μενάνδρου, ποιήσας περὶ τὰς 97 κωμωδίας μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν ὑποθέσεων μὴ διασωθείσας.

§ 76. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 π. Χ.)

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἡ δραματικὴ ποίησις, ὡς καὶ ἡ ἐπικὴ (§ 70) καὶ ἡ λυρική (§ 73), εὐρίσκεται ἐν μεγίστῃ παρακμῇ ἕνεκα τῆς ἐθνικῆς καταπτώσεως. Ὁ λαὸς ἠρέσκετο τότε εἰς παραστάσεις γέλωτοποιῶν καὶ μίμων, οἷτινες ἐπεκράτησαν ὡς

προσαρμοζόμενοι εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα· διὰ τοῦτο οὐδὲν σχεδὸν ἄξιον λόγου δράμα ἐποιήθη· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δράματα σπανίως ἐδιδάσκοντο ἐν τοῖς θεάτροις, τὸ μὲν διότι τὸ δεσποτικὸν τῆς Ρώμης κράτος ἀπέκρουε τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐλευθέρου φρονήματος τοῦ ἀφθονοῦντος ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι, τὸ δὲ διότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπεστρέφετο τὰ ἀρχαῖα δράματα ἕνεκα τῶν ἐν αὐτοῖς ἐθνικῶν ἰδεῶν, ἀντιμαχομένων πρὸς τὰς χριστιανικὰς. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὀλίγοι λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ συνέτασσον τραγωδίας πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον προωρισμένας, ὧν οὐδεμία ἐσώθη.

§ 77. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300—1453 μ. Χ.)

Κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ δράμα δὲν ἐκαλλιεργήθη ὡς ἴδιον εἶδος ποιήσεως, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἐπικῆς ποιήσεως εὐρίσκονται καὶ στοιχεῖα δραματικῆς καλλιεργηθέντα ὑπὸ ἐπικῶν ποιητῶν (ιδ. § 68)· ἴδιον δράμα χριστιανικῆς ὑποθέσεως σφύζεται μόνον ἐν ὃ *Χριστὸς πάσχων*, οὗτινος ὁ ποιητὴς ἀμφισβητεῖται.

Ἄλλα εἶδη ποιήσεως δὲν ἀνεφάνησαν κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιόδους τῆς γραμματολογίας καὶ μόνον αἱ ἀναφανεῖσαι ἐπιστῆμαι ἐκαλλιεργήθησαν (§ 124).

Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα δραματικῆς ποιήσεως ἰδὲ νέαν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΩΝ (900—300 π. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΖΟΝ ΛΟΓΟΝ

§ 78. Ἀρχὴ καὶ διαμόρφωσις τοῦ πεζοῦ λόγου,
διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ποιήσεως
καὶ διάλεκτος αὐτοῦ.

Τὸ ἔθνος ἐν τῇ νεαρχῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ἤρκεϊτο εἰς τὴν τέρψιν, ἣν ἡσθάνετο ἐκ τῶν μυθωδῶν διηγήσεων τοῦ παρελθόντος ἢ ἐκ τῆς ἐκδηλώσεως ἀπλῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ παρόντος διὰ ποιητικοῦ λόγου. Ὅτε ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπτύχθη ὁ ἰδιωτικὸς καὶ δημόσιος βίος τῶν Ἑλλήνων, ἰδίᾳ δὲ ἐν Μ. Ἀσίᾳ, καὶ τὸ ἔθνος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, ἣς κύριον γνώρισμα εἶναι ἡ κρίσις καὶ ὁ πρακτικὸς βίος, ὁ λαὸς ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἵνα σὺν τῷ πρᾶκτικῷ βίῳ εὕρῃ καὶ ἀκριβέστερον τρόπον λεκτικοῦ πρὸς διατύπωσιν τῶν σκέψεων του καὶ διατήρησιν τῶν πράξεών του. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὴ ἡ πρότερον ἐλλείπουσα γραφὴ διεδόθη ἤδη εὐρέως διὰ τῆς ἐξ Αἰγύπτου εἰσαγωγῆς τοῦ πατύρου ¹, ἐξεπῆγασε κατὰ τὸν ὅσον αἰῶνα π. Χ., ὅτε

1. Πάπυρος ἐκλήθη ὁ χάρις ὁ κατασκευαζόμενος κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐν Αἰγύπτῳ ἐκ τῶν ἰνῶν καὶ τῆς ἐντεριώνης τοῦ φυτοῦ τοῦ καλουμένου πατύρου, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὰ κυπερώδη φυτὰ τὰ φυόμενα ἐν Αἰγύπτῳ, Συρίᾳ καὶ Β. Ἀφρικῇ. Τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τοῦ πατύρου

ἡ ποίησις εἶχε τελειοποιηθῇ, νέα μορφή λόγου ὁ *πεζὸς λόγος*. Οὗτος ἐξωτερικῶς μὲν διαφέρει τῆς ποιήσεως, διότι γράφεται *καταλογάδην* (κατὰ σειράν), ἄνευ περιορισμῶν μέτρου καὶ ῥυθμοῦ ὥς ἡ ποίησις, ἐσωτερικῶς δέ, διότι περιστρέφεται περὶ τὸν κύκλον τῆς πραγματικότητος ρυθμίζων τὸν βίον καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ατόμου καὶ τοῦ λαοῦ, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, ἐν ᾧ ἡ ποίησις ἐξαγγέλλει καὶ περιγράφει ἐντυπώσεις καὶ συναισθήματα κείμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπεράνω τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς κακοδαιμονίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ τοῦτο ὄργανον τοῦ πεζοῦ λόγου εἶναι ὁ *νοῦς*, δι' οὗ αἱ ἔννοιαι παρίστανται ἀκριβεῖς καὶ καθαραί, τῆς δὲ ποιήσεως ἡ *φαντασία*, δι' ἧς αἱ ἔννοιαι παρίστανται ἐν εἰκότι. Γενικὰ λοιπὸν χαρακτηριστικά τοῦ πεζοῦ λόγου εἶναι ἡ *πραγματικότης* καὶ ἡ *ἀκρίβεια*.

Ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἔργον κρίσεως, ἀναφαινομένης κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν ατόμων καὶ λαῶν, ἀνεπτύχθη βραδύτερον τῆς ποιήσεως, ἥτις ὡς ἔργον τῆς φαντασίας, ἐπικρατούσης κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ατόμων καὶ λαῶν, ἀνεφάνη καὶ ἐκαλλιεργήθη πρότερον (§ 12). Ὁ πεζὸς λόγος, ἀναφανείς ἀπὸ τοῦ βουαίῳνος σποραδικῶς ἐχρησίμευε πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρωθέντος ἔθνους· ἐκαλλιεργήθη δὲ στοιχειωδῶς ὑπὸ ὀλίγων μόνον ἀνδρῶν θετικωτέρου πνεύματος καὶ κατωτέρας φαντασίας· μετὰ δυσκολίας δὲ ἐπεκράτησε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἔνεκα τῆς προσηλωσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν ποιητικὸν λόγον καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ποιητικοῦ λεκτικοῦ καὶ τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος, αἵτινα ἐν ἀρχῇ ὑπῆρξαν σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πεζοῦ λόγου. Πρῶτοι δὲ οἱ Ἰῶνες ἐκαλλιέργησαν τὸν πεζὸν λόγον ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, ὡς καὶ τὴν ποίησιν, καὶ ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος ὑπῆρξεν ἐν ἀρχῇ ἐπὶ πολὺ ἡ διάλεκτος τοῦ πεζοῦ λόγου

περιγράφει ὁ Λατίνος φυσιολόγος Πλίνιος (23—79 μ. Χ). Τοῦτου ἐγίνετο μεγάλη χρῆσις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς καὶ τῆς *διφθέρας*, ἥτις ἦτο χάρις ἐκ λεπτοῦ ἐπεξεργασμένου δέρματος αἰγῶν καὶ προβάτων καθαριζομένου ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ λειαινομένου καὶ ἀποκτώντος σκληρότητα καὶ κερατοειδῆ ὑφήν. Αὕτη τελειοποιηθεῖσα ἐν Περγᾶμῳ κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα ὠνομάσθη *Περγαμηνή*· ἐπ' αὐτῆς γράφονται τὰ σπουδαῖα ἔγγραφα.

μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀττικῆς, ἣτις ἀπέβη εἴτα ἡ κατ' ἐξοχὴν γλῶσσα τοῦ πεζοῦ λόγου, ἐν ἣ ἐγράφησαν τὰ ἀθάνατα ἑλληνικὰ συγγράμματα τῆς ἀρχαιότητος.

§ 79. Διαίρεσις τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς εἶδη καὶ καλλιέργεια αὐτῶν.

Ὁ πεζὸς λόγος διαιρεῖται εἰς τρία εἶδη, τὴν *Ἱστορίαν*, τὴν *Φιλοσοφίαν* καὶ τὴν *Ρητορείαν*, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀντιστοιχεῖ ὑπό τινας ἐπόψεις εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως (§ 9). Καὶ ἡ μὲν Ἱστορία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Ἔπος, μεθ' οὗ ἔχει κοινὸν γνῶρισμα τὴν διήγησιν καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἡ δὲ Φιλοσοφία πρὸς τὴν λυρικήν ποιήσιν, μεθ' ἧς ἔχει κοινὸν γνῶρισμα τὸ ὑποκειμενικὸν τῆς σκέψεως, ἥτοι τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου (νοῦ καὶ καρδίας), ἡ δὲ Ρητορεία πρὸς τὸ Δρᾶμα, μεθ' οὗ ἔχει κοινὸν γνῶρισμα τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὸν ἐναγώνιον λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν μέρει. Ὡς δηλ. τὸ Ἔπος εἶναι ἀπλῇ διήγησις γεγονότων ἐν ποιητικῷ λόγῳ (ἐν στίχοις), οὕτω καὶ ἡ Ἱστορία εἶναι ἀπλῇ διήγησις γεγονότων ἐν πεζῷ λόγῳ, ὅπως δὲ τὸ Μέλος ἐν τῷ ποιητικῷ λόγῳ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου (τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν), ἥτοι ἐκφράζει συναισθήματα, οὕτω καὶ ἡ Φιλοσοφία ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἔχει ἀντικείμενον τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅπως τὸ Δρᾶμα ἐν τῷ ποιητικῷ λόγῳ εἶναι παραστατικὴ ἐκτέλεισις (δρῶν, δρᾶσις) τῶν διανοημάτων τινός, οὕτω καὶ ἡ Ρητορεία ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ εἶναι ζωηρὰ παράστασις τῶν σκέψεων τινος.

Καὶ τὰ ἐξ αὐτὰ εἶδη τοῦ λόγου ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀνέπτυξαν θαυμασίως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὅσον οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐν τῇ ὑψηλῇ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον καὶ κατέλιπον ἡμῖν τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα ἑλληνικὰ ποιήματα καὶ συγγράμματα, ἅτινα πάντες οἱ νεώτεροι λαοὶ ἔχουσιν ὡς πρότυπα εἰς πάσας τὰς πράξεις αὐτῶν ὡς ἀκένωτον πηγὴν πάσης γνώσεως. Καὶ τὴν μὲν Ἱστορίαν καὶ Φιλοσοφίαν ἀνέπτυξαν πρότερον οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας πρῶτοι, ἀνήγαγον δὲ βραδύτερον εἰς ὑψίστην τελειό-

τητα οἱ ὁμόφιλοι αὐτῶν Ἀθηναῖοι ἐν Ἀθήναις, τὴν δὲ Ρητορείαν, ἣς τὰ πρῶτα σπέρματα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ μοναρχικῇ βασιλείᾳ τοῦ Ὁμήρου καὶ ἐν τῷ βραδύτερον ἀναπτυχθέντι τυραννικῷ πολιτεύματι καὶ τῷ ἔτι βραδύτερον ἐπικρατήσαντι δημοκρατικῷ, ἐτελειοποίησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῶν

Οὕτω ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ καθ' ὅλου διεκρίθη μόνον ἡ ἰωνικὴ φυλή, ἐν ᾗ ἐν τῷ ποιητικῷ διεκρίθησαν μετὰ τῆς ἰωνικῆς καὶ ἄλλαι φυλαὶ καὶ ἰδίως ἡ δωρικὴ (§ 34).

I. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (900—300 π.Χ.).

§ 80. Γένεσις, ἀντικείμενον καὶ πατρὶς τῆς Ἱστορίας.

Πρὸ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναφανῆ ὁ πεζὸς λόγος, δὲν ὑπῆρχεν ἱστορία, τὸ δὲ ἔργον αὐτῆς ἔξεπλήρου ἡ ἐπικὴ ποίησις καὶ μάλιστα τὸ κυκλικὸν ἔπος ἐν μυθῳδαι καὶ φανταστικῇ διηγήσει. Ἀναφανέντος ὅμως τοῦ πεζοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος ἐπεκράτησε πρώτη ἡ ἱστορία, ἣς τὰ πρῶτα σπέρματα ἦσαν διάφοροι ἐπιγραφαί, ἀναγραφαὶ τοῦ γένους καὶ τῆς ἀρχῆς βασιλέων, ἀρχόντων καὶ ἱερέων, μνεῖαι λοιμῶν, κτίσεως πόλεων, ὀνομάτων, νικητῶν, συνθηκῶν, νόμων καὶ ἄλλων κοινοῦ ἐνδιαφέροντος πράξεων, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐχαράσσετο ἐπὶ λίθων ἢ μετὰλλων ἢ ἐγράφετο ἐπὶ ξυλίνων πινακίδων, βραδύτερον δὲ ἐπὶ διφθερῶν ἢ ἐπὶ παπύρου (§ 78). Τὴν πρώτην ταύτην ἱστορικὴν ὕλην τακτοποιήσαντες συγγραφεῖς Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας καὶ συμπληρώσαντες, εἴτε διὰ πληροφοριῶν ἐκ παραδόσεως εἴτε δι' ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ γνώσεως ἐκ περιηγήσεων, διεμόρφωσαν τὰ πρῶτα στοιχειώδη ἱστορικὰ δοκίμια, αἵτινα ἦσαν κατ' ἀρχὰς μυθικαὶ διηγήσεις ἢ ἐντυπώσεις ἢ ἱστορικαὶ ἐκθέσεις περὶ κτίσεως πόλεων κλπ. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἱστορία εἶναι τὸ ἀρχαιότερον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ ἔχει ἀντικείμενον τὰς πράξεις τῶν ἀτόμων καὶ λαῶν καὶ

τὰ διάφορα συμβάντα ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις μετὰ κρίσεως περὶ αὐτῶν. Ἀνεφάνη δὲ καὶ ἐκαλλιεργήθη, ὥς καὶ ὅλος ὁ πεζὸς λόγος (§ 78), ἀργά, κατὰ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πολὺ παλαιότερον ἔπος, διότι καὶ τὰ ἄτομα καὶ οἱ λαοὶ κατὰ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν προβαίνουν εἰς σπουδαίας πράξεις. Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ πρῶτον ἐν Ἰωνίᾳ, διότι ἐκεῖ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀνεπτύχθη ταχύτερον καὶ ἐγένετο πρακτικώτερον ἕνεκα τῆς εὐπορίας τῶν κατοίκων καὶ τῆς ἐμπορικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκμῆς αὐτῶν κ.λ.π.

§ 81. Ἡ διαμορφώσις τῆς Ἱστορίας καὶ οἱ πρῶτοι διαμορφωταὶ αὐτῆς.

Ἡ πρώτη αὕτη ἀπλῆ ἱστορικὴ ὕλη, ἡ μυθικὴν καὶ ποιητικὴν χροιάν ἔχουσα ἐκαλλιεργήθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ διαμορφώθη εἰς τελειότερον εἶδος πεζοῦ λόγου ἀποκαθαιρομένη σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τῶν μύθων καὶ τῆς ποιητικῆς μορφῆς. Οἱ πρῶτοι δὲ συγγραφεῖς οἱ συγγράψαντες τοιαύτας ἱστορικὰς πραγματείας ἤρξαντο ἐκ ξένων ἔθνων τὸ πρῶτον, βραδύτερον δὲ ἐπραγματεύθησαν καὶ ἑλληνικὰς πράξεις. Οὗτοι ὠνομάσθησαν **λογογράφοι** ὡς γράφοντες λόγους, ἥτοι διήγησιν ἐν πεζῷ λόγῳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ποιοῦντας ἔπη, ἥτοι διηγήσεις ἐν ποιητικῷ λόγῳ. Τὰ ἔργα τῶν λογογράφων ἦσαν εἰσέτι ἄτεχνα καὶ πλήρη λέξεων καὶ φράσεων ποιητικῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἦτο εὐκόλον ν' ἀπαλλαγῶσιν ἀμέσως οἱ συγγραφεῖς ὡς ἐπικρατούσης τότε τῆς ποιήσεως· διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς δυσκόλως ἀνεγίνωσκε τὰ πρῶτα ταῦτα ἱστορικὰ δοκίμια, ἀρεσκόμενος μᾶλλον εἰς τὰς μυθώδεις καὶ ποιητικὰς διηγήσεις.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ λογογράφοι συνηθισμένοι εἰς τὸ ποιητικὸν περιβάλλον, ἐξέθετον τὸ περιεχόμενον τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν (γενεαλογίας, μυθικάς, ἱστορικάς, γεωγραφικὰς καὶ χρονολογικάς διηγήσεις, κρίσεις πόλεων, περιγραφὰς περιηγήσεων κ.λ.π.) ἐπὶ τὸ μυθικώτερον κυρίως πρὸς τέρεψιν τῶν ἀναγνωστῶν, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνωσι καὶ νὰ χωρίζωσι διὰ κριτικοῦ πνεύματος τὸ θαυμαστὸν

ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ, τὸ μυθῶδες ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τὸ ψευ-
δὲς ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ διάταξις τῆς ὕλης παρ' αὐτοῖς ἦτο
ἄτεχνος, αἱ τεχνικαὶ καὶ ποικίλαι συνδέσεις ἔλειπον καὶ ἐν γένει ἡ
ἱστορία αὕτη ἦτο ἐποποιΐα ἐν πεζῷ λόγῳ· διὰ τοῦτο οὔτε τεχνικὴ
οὔτε ἐθνικὴ οὔτε ἐπιστημονικὴ ἦτο, ἀλλὰ τεχνικῶς καὶ γλωσσικῶς
ἀτελής, παρ' ὅλην δὲ τὴν χάριν καὶ γλυκύτητα τῆς ἰωνικῆς γλῶσ-
σης καὶ τοὺς ἐγκατεσπαρμένους μύθους δὲν ἦτο ἄρεστή κατ' ἀρχάς,
ἕως ὅτου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐτελειοποιήθη καὶ ἐπεκράτησε βραδυ-
τερον ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. ¹. Πάντες σχεδὸν οἱ λογογρά-
φοι, οἵτινες ἔθεσαν τὰς πρῶτας βάσεις τῆς ἱστοριογραφίας ἦσαν
Ἴωνες· οἱ ἐπισημότεροι τούτων, ὧν ἀποσπάσματα τινα μόνον ἐσώ-
θησαν, εἶναι 1) *Κάδμος ὁ Μιλήσιος* (600 π.Χ), γράψας *κτίσιν*
Μιλήτου, ἐν ᾗ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ ὅλης τῆς Ἰωνίας· 2) *Ἐκα-
ταῖος ὁ Μιλήσιος* (540—480 π.Χ), ὅστις περιηγηθεὶς πολλὰς
χώρας ἔγραψε δύο συγγράμματα, *Περίοδον γῆς*, ἥτοι περιήγησιν
χωρῶν Εὐρώπης καὶ Ἀσίας μετὰ γεωγραφικοῦ χάρτου, διὸ καὶ
θεωρεῖται πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς γεωγραφίας, καὶ *Γενεαλογίας*, ἥτοι
μυθικὰς ἱστορίας περὶ Δευκαλίωνος. Ὁ λογογράφος οὗτος πρῶτος
σημειοῖ ἱστορικὴν πρόοδον, διότι δὲν πιστεύει τυφλῶς εἰς τὰς πα-
ραδόσεις καὶ τὰ γεγονότα, ὥς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ κρίνει αὐτὰ
ὀπωσδήποτε. Διὸ καὶ ὁ Ἡρόδοτος (§ 83) πολλὰ ὠφελήθη παρ'
αὐτοῦ πολλάκις ἀναφέρων αὐτόν· 3) *Ἀκουσίλαος ὁ Ἀργεῖος*
(500—458 π.Χ), ὅστις Δωριεὺς ὧν ἔγραψεν ἰωνιστὶ μυθικὰ γεγο-
νότα ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Κόσμου (ἀπὸ τοῦ Χάους) μέχρι
τῶν Τρωϊκῶν, ἥτοι ἀντέγραψεν ἐν πεζῷ λόγῳ τὰ ποιήματα τοῦ
Ἡσιόδου· 4) *Χάρων ὁ Λαμψακηνός*, ὅστις σύγχρονος ὢν τοῦ
προηγούμενου καὶ μιμητὴς τοῦ Ἐκαταίου εἰς τὴν ἐθνογραφίαν,
ἔγραψε περὶ Περσίας, Διβύης, Αἰθιοπίας καὶ ἄλλων χωρῶν, παρ-
εμβάλων καὶ σύγχρονον τότε ἑλληνικὴν ἱστορίαν, μάλιστα δὲ
περὶ περσικῶν πολέμων, ὥστε νὰ θεωρῇται διὰ τοῦτο πρῶδρομος
τοῦ Ἡροδότου· ἔτι δὲ ἔγραψε καὶ *ὥρους* Λαμψακηνῶν ἥτοι, χρο-

1. Διὰ τοῦτο ὁ φιλαλήθης Θουκυδίδης προβλέπων λέγει ἐν τῷ προλόγῳ
τῆς ἱστορίας του ὅτι αὕτη *ἔσται ἀτερεπὴς εἰς ἀκρόασιν* (§ 84).

νικά τῆς πατρίδος του Λαμψάκου· 5) *Ξάνθος ὁ Λυδὸς* σύγχρονος τῶν προηγουμένων γράφας *Λυδικά*, ἥτοι ἱστορίαν τῆς πατρίδος του Λυδίας· 6) *Ἑλλάνικος ὁ Μιτυληναῖος* ὀλίγον νεώτερος τῶν προηγουμένων καὶ σύγχρονος τοῦ Ἡροδότου, πολυμαθέστατος ἀνὴρ, γράφας ποικίλα γενεαλογικὰ καὶ χωρογραφικὰ συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ *κατάλογον τῶν ἐν Ἀργεὶ ἱερειῶν* καὶ *Ἀτθίδα*, ἥτοι ἱστορίαν τῆς Ἀττικῆς. Οὗτος διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς διηγήσεως ἀποτελεῖ μετὰβασις ἀπὸ τῶν λογογράφων εἰς τοὺς ἱστορικοὺς θεωρούμενος ὥς πρῶτος *ἱστορικὸς συγγραφεὺς*.

§ 82. Οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ καὶ ἡ ἔννοια ἱστορίας.

Ὡς πρῶτοι ἱστορικοὶ συγγραφεῖς θεωροῦνται ὁ *Ἑλλάνικος* καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν τελευταίων λογογράφων· οὗτοι διαφέρουσι τῶν προγενεστέρων συναδέλφων αὐτῶν, διότι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ ἀβασάνιστον ἀναγραφὴν τῆς ἱστορικῆς ὕλης καὶ εἰς τὸν διὰ τῆς φαντασίας καλλωπισμὸν τῶν διηγήσεων, ὥς οἱ προγενέστεροι λογογράφοι, ἀλλ' ἐνεβάθυνον εἰς τὸ θέμα αὐτῶν κρίνοντας τὰ γεγονότα μετὰ μεζονος προσοχῆς καὶ ἀκριβείας καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιδιώκοντες. Οὗτοι πρῶτοι ἀπαλλάξαντες τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς μυθικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς χροιάς καὶ τελειοποιήσαντες αὐτὴν ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ πρώτου κατ' ἐξοχὴν ἱστορικοῦ συγγραφέως Ἡροδότου, γενόμενοι οἱ πρόδρομοι τῆς κυρίως ἱστορίας. Ἡ διάταξις τῆς ὕλης παρ' αὐτοῖς εἶναι τεχνικωτέρα καὶ τὸ λεκτικὸν κανονικώτερον περιέχον ζῶην καὶ κάλλος καὶ δύναμιν, ὥστε νὰ ἀποτελῇται αὐτοτελὲς προϊόν πεζοῦ λόγου.

Σημαίνει δὲ ἡ λέξις *ἱστορία* (ἴστωρ—οἶδα) κυρίως τὴν μετ' ἐρεῦνης γνῶσιν πράξεων καὶ γεγονότων τοῦ παρελθόντος· χρῆσις δὲ αὐτῆς ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐγένετο ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου, πρώτου, ὅστις διὰ τοῦτο ἐκλήθη *πατὴρ τῆς ἱστορίας*.

Οὕτω τελειοποιηθεῖσα ἡ ἱστορία διὰ τῶν πρώτων ἱστορικῶν⁽¹⁾

1. Πάντες οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοὶ καλοῦνται [γενικῶς *λογογράφοι*, διότι ἡ μετὰ τῶν παλαιότερων, τῶν κυρίως λογογράφων, καὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν διαφορὰ εἶναι μικρά.

ἀπετέλεσε διὰ τοῦ Ἡροδότου βραδύτερον, ὅτε ἔλαβον χώραν σπουδαῖα ἱστορικά γεγονότα, ἥτοι οἱ μηδικοὶ πόλεμοι, ὁ πελ. πόλεμος κ.λ.π., τέλειον τεχνικὸν προῖον τοῦ πεζοῦ λόγου, ἐξίχθην σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ὑψίστην τελειότητα καὶ ἀκμὴν διὰ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἡροδότου ἀπετέλεσαν τὴν πλειάδα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον τῆς Γραμματολογίας.

§ 83. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Ι. Βίος τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη περὶ τὸ 484 π. Χ. ἐν Ἀλικαρνασσῷ τῆς Καρίας, δωρικῇ ἀποικίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκ πατρὸς Λήξου καὶ μητρὸς Δρυοῦς, καταγόμενος ἐκ γένους εὐγενοῦς καὶ πλουσίου. Θεῖός του ἦτο ὁ ἐπικὸς ποιητῆς Πανύαις, ὃν ἐφόνευσεν ἐν τινὶ στάσει ὁ τύραννος τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λύγδαμις, ὃ ἔγγονος τῆς ἐν Σαλμῖνι ναυμαχίας βασιλείας τῆς Καρίας Ἀρτεμισίας· διὰ τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Σάμον, ἔνθα ἔμαθε καὶ τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον. Ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τινα ἔτη εἰς τὴν πατρίδα του συνήρῃσε μὲν μετ' ἄλλων συγγενῶν του εἰς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ τυράννου, ἀλλὰ ὑποπεσὼν ἔνεκα τῶν ἐκτραγισμῶν ταραχῶν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν συμπολιτῶν του, κατέλιπε διὰ παντὸς τὴν πατρίδα του περὶ τὸ 455 π. Χ. Ποῦ μετέβη τότε δὲν εἶναι γνωστόν, μόλις δὲ μετὰ δεκαετίαν ὄλην, περὶ τὸ 445, εὗρίσκεται ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἀναγνοὺς ἐν τῷ Ὑδρίῳ μέρος τῆς ἱστορίας του, τοσοῦτον συνεκίνησε καὶ ἔτερψε τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε ἡμείφθη γενναίως ὑπὸ τῆς πολιτείας διὰ δωρεᾶς 10 ταλάντων, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ δξυδερκοῦς πολιτικοῦ Περικλέους, ὅστις ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡροδότου διέβλεπε τὸν μοχλὸν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου· τοσοῦτον δὲ συνεδέθη τότε ὁ Ἡρόδοτος μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ὥστε ὅτε οὗτοι κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 444 ἀπέστειλαν ἀποικίαν εἰς τοὺς Θουρίους τῆς κάτω Ἰταλίας μετέσχεν αὐτῆς καὶ οὗτος καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ γενόμενος Θούριος πολίτης. Ἀγνωστοῦν ἀπῆλθεν ἔκτοτε ἐκ Θουρίων μέχρι τοῦ θανάτου του γενομένου ἐκεῖ ἢ ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας πιθανῶς περὶ τὸ 424 π. Χ.

2. Παίδευσις καὶ ἔργον τοῦ Ἑρ. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπαίδευσθαι λαμπρῶς καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ του Πανυάσιος, διδάξαντος αὐτὸν τὸν Ὅμηρον, ὃν πρὸ πάντων ἐδιδάσκοντο οἱ παῖδες τῶν ἀρχαίων· μελετήσας δ' ἐπιμελῶς τὰ ἔργα τῶν παλαιότερων λογογράφων καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ μικρῶν ιστορικῶν συγγραφέων καὶ ἐμπνευσθεὶς ὑπ' αὐτῶν συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συγγράψῃ καὶ αὐτὸς ἱστορίαν οὐχὶ ἀπλῶν γεωγραφικῶν ἢ γενεαλογικῶν διηγήσεων, ἀλλὰ σπουδαίων πραγματικῶν γεγονότων.

Τοιοῦτον ἀξιόλογον ἔργον μεγίστης τότε σημασίας ἦτο ὁ πόλεμος, ὃν οἱ Ἕλληνες διεξήγαγον κατὰ τῶν Περσῶν. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα λαβὼν ὡς ὑπόθεσιν ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματευθῇ αὐτὸ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐμελέτησε καλῶς θέλων νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔργον ἄξιον ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ὕψους τῆς ὑποθέσεώς του. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ περιγηθῇ πολλὰς χώρας ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἐκ τῶν μελετῶν γνώσεις του καὶ ἔχῃ ἀφθονον ὕλην πρὸς πλουτισμὸν τῆς συγγραφῆς του. Ἐπεχείρησε λοιπὸν μακρὰς περιηγήσεις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ βίου του εἰς διαφόρους μεμακρυσμένας χώρας οὐχὶ ἄνευ μεγάλων κόπων καὶ κινδύνων διὰ τὴν ἀτελῆ τότε συγκοινωνίαν· οὕτω περιηγήθη τὴν Μ. Ἀσίαν ὅλην, τὰς σπουδαιότερας χώρας τῆς Ἀσίας, Φοινίκην, Περσίαν, Μηδίαν, Ἀραβίαν καὶ Βαβυλωνίαν, τὴν Κύπρον, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην, τὴν Κυρήνην, τὰς παρὰ τὸν Πόντον καὶ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον ἑλληνικὰς πόλεις, τὴν Σκυθίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὅλην μετὰ τῶν νήσων αὐτῆς καὶ πάσας τὰς πόλεις τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸν βίον τῶν λαῶν πασῶν τῶν χωρῶν τούτων μαθὼν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐγκατέσπειρεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ποικίλας ὠφελίμους καὶ τερπνὰς εἰδήσεις, δι' ὧν κατέστησεν αὐτὸ πλουσιώτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον. Οὕτω δ' Ἡρόδοτος δὲν ἔγραψε πολλὰ μικρὰ ἔργα, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ ἱστορικοὶ καὶ λογογράφοι ἢ οἱ ποιηταί, ἀλλ' ἐν μακρὸν καὶ σπουδαῖον, δι' οὗ ἀπηθανάτισε καὶ ἄλλας μὲν ιστορικὰς παραδόσεις Ἑλλήνων καὶ ἄλλων λαῶν, ἀλλ' ἐξόχως τοὺς μεγάλους τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν πολέμους, δι' ὧν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθεμελίωσαν τὸ

τοσοῦτον θαυμασθὲν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μεγαλεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Αἰσχύλος ὕμνησε καὶ ἡ καλλιτεχνία ἀπεκρυστάλλωσεν εἰς τὰ αἰ-
 ῶνια καὶ ἀφθίτα καλλιμάρμαρα οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ
 τὴν ἰδεώδη σύλληψιν τοῦ Περικλέους.

**3. Περιεχόμενον, σκοπὸς καὶ γλῶσσα τῆς Ἱστο-
 ρίας τοῦ Ἑρ.** Τὸ ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Ἡροδότου ἐπιγράφε-
 ται ὑπὸ τοῦ ἰδίου *ἱστορίας ἀπόδειξις* καὶ διηρέθη ὑπὸ τῶν Ἀλε-
 ξανδρινῶν φιλολόγων εἰς 9 βιβλία, ὧν ἕκαστον φέρει τὸ ὄνομα
 μιᾶς τῶν 9 Μουσῶν ¹. Περιέχει δὲ ἐγκατεσπαρμένα γεγονότα
 320 ἐτῶν μέχρι τῆς ἐν Μυκάλῃ μάχης (479 π. Χ), μετὰ ἀφθόνων
 γνώσεων ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν, φυσικῶν κ.λ.π. ἀλλ' ἡ κυρία
 ἰδέα, περὶ ἣν περιστρέφονται ὡς περὶ ἄξονα πᾶσαι αἱ ἄλλαι γνώ-
 σεις εἶναι οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο τμή-
 ματα, ὧν τὸ πρῶτον (βιβλ. 1—4) περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν ὑπο-
 τεταγμένων εἰς τοὺς Πέρσας ἐθνῶν, ἥτοι τῶν Λυδῶν, Βαβυλωνίων,
 Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων, Αἰθιοπῶν καὶ Σκυθῶν μετὰ ποικίλων πε-
 ριέργων διηγήσεων περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν λαῶν τούτων,
 μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες ἦλθον εἰς ἐπαφὴν κατὰ τοὺς περσικοὺς
 ἀγῶνας· τὸ δὲ δευτέρον τμήμα (βιβλ. 5—9), ὅπερ εἶναι τεχνικώ-
 τερον καὶ δραματικώτερον, περιέχει αὐτοὺς τοὺς ἐνδόξους ἀγῶνας
 τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν μετὰ τῶν πολλῶν περιπετειῶν
 αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως (500 π. Χ.) μέχρι τῆς ἀπὸ
 τῶν βαρβάρων ἀπελευθερώσεως τῆς Σηστοῦ (478 π. Χ.). Τὸ
 ἔργον τοῦτο φαίνεται ὅτι θὰ συνεπληροῦτο ἀλλ' ἔμεινεν ἐνταῦθα
 ἀτελὲς ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ Ἡρόδοτος διὰ τοῦ ἔργου τούτου σκοπὸν ἔχει νὰ ἐκθέσῃ
 τὰ αἷτια καὶ τὴν πορείαν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῶν ἑλλήνων κατὰ
 τῶν βαρβάρων, μετὰ βραχείας ἅμα ἱστορίας τῶν λαβόντων μέρος

1. Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἑρατώ, Πολύμνια,
 Οὐρανία καὶ Καλλιόπη. Διὸ καὶ τὸ σύγγραμμα ὅλον ἔλαβεν ὑπὸ τῶν Ἀλε-
 ξανδρινῶν τὴν ἐπωνυμίαν *Ἡροδότου Μοῦσαι* ἀντὶ τοῦ ἀρχικοῦ τίτλου *ἱστο-
 ρίας ἀπόδειξις* (=ἀπόδειξις), ὅστις σημαίνει=ἱστορία ἐπιβεβαιουμένη ὑπὸ
 ἀποδείξεων ἄρα μεμαρτυρημένη καὶ ἀληθής.

εἰς αὐτὸν ἔθνων. Ὁ ἄγων οὗτος μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, βαρβαρισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, συνεχίζεται κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τοῦ Κροίσου, ὑποτάξαντος τοὺς Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τέλος κρίνεται κατὰ τοὺς μυθικοὺς ¹ πολέμους καθ' ὃν τρόπον ἡ θεία δίκη ὥρισεν, ἥτοι διὰ τοῦ θριάμβου τῶν μικρῶν ἀλλ' ἀνδρείων Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀλαζόνων Περσῶν ².

Ὁ Ἡρόδοτος, ἂν καὶ εἶναι Δωριεὺς, ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ, τὸ μὲν διότι τὴν διάλεκτον ταύτην, λαλούμενην ἄλλως ἐν μέρει καὶ ἐν Ἀλικαρνασσῶ, εἶχεν ἐκμάθει ἐν Σάμῳ κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐξορίαν του, τὸ δὲ διότι εἰς τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον εἶχον γράφει καὶ πάντες οἱ προγενέστεροι αὐτοῦ ἱστορικοί, οἱ γενικῶς καλούμενοι λογογράφοι, καὶ ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος εἶχε καταστῆ οὕτω ἡ καθολικὴ γραφομένη γλῶσσα. Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι ἀπλοῦν, ἡ διήγησις ἀφελὴς καὶ ἡ σύνταξις ἀπερίοδος (**εἰρουμένη λέξις**), ἥτοι **σύντοξις κατὰ παράταξιν** ἄνευ ὑποτελῶν προτάσεων κατὰ τὸ πλεῖστον.

4 Κρίσεις περὶ τοῦ Ἡρ. Ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ διηγῇ-σει πολλὰ πράγματα ἐκθέτει ἀβασανίστως ἕνεκα τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδράσεως τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων ἣ καὶ ἕνεκα ἐσφαλμένων εἰδήσεων καὶ πληροφοριῶν, πολλὰ ὅμως ἐκθέτει μετὰ μεγίστης ἀληθείας, ὥς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν γενομένων ἀρχαιολογικῶν, τοπογραφικῶν καὶ ἐθνογραφικῶν ἐρευνῶν· πολλὰς δὲ διακόπτων τὴν διήγησιν παρεμβάλλει χαρίεντα ἐπει-

1. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν **μυθικοὶ** ἀπὸ τοῦ σπουδαιοτέρου τότε λαοῦ τοῦ ἀπερᾶντου περσικοῦ κράτους τῶν Μήδων. Διὰ τοῦτο καὶ **μυθικὴ ἐσθῆς** λέγεται ἀντὶ **περσικῆ** κ.λ.π.

2. Ἡ πάλῃ καὶ τὸ μῖσος μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, ἥτοι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, συνεχίζεται καὶ κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καθ' οὓς δοξάζονται καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες ἀλλ' ὑποτάσσονται ἐν τέλει εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους καὶ σημερινούς χρόνους διὰ τῆς Μικρασιατικῆς τραγωδίας 1919—1922 καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τῆς ἐπιλύσεως τοῦ **ἀνατολικοῦ ζητήματος**.

σόδια. Καίτοι δὲ κατὰ τὸ λεκτικὸν ὁμοιάζει πρὸς τοὺς λογογράφους διαφέρει αὐτῶν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως, διότι τὸ ἔργον ἐγράφη μετὰ μείζονος ἀκριβείας ὅχι μόνον πρὸς τέρψιν τῶν ἀκροατῶν ἢ ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ κυρίως πρὸς ἠθικὴν μόρφωσιν αὐτῶν, περιέχον ἠθικὰς ἰδέας, ὧν σπουδαιότερα, ἡ **διήκουσα ἠθικὴ ἰδέα τοῦ ἔργου**, εἶναι ἡ **νέμεσις**· πιστεύει δηλαδὴ ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἐν ταῖς τύχαις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν ἐνεργεῖ θεία δύναμις, ἣτις ἄρχει τοῦ παντός ἐν ἄκρῃ δικαιοσύνῃ· αὕτη τοὺς μὲν ἀλαζόνας τιμωρεῖ αὐστηρῶς, εἰς δὲ τοὺς ἀδικηθέντας ἀποδίδει τὸ δίκαιον· τόσον δὲ εἶναι δικαία ἡ θεία αὕτη νέμεσις (ἐκδίκησις) παρ' Ἡροδότῃ, ὥστε τὸ θεῖον ὀνομάζει ὁ ἱστορικὸς **φθονερόν** διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ δικαιοσύνην. Πρὸς τοῦτοις παραδέχεται ὁ Ἡρόδοτος ὅτι τὸ θεῖον τιμωρεῖ καὶ τὰ προγονικὰ ἁμαρτήματα παρὰ τοῖς ἀπογόνους καὶ ὅτι θεωρεῖ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἀσθενῇ καὶ μάταια καὶ ὅτι ὁ θεὸς ἐκδηλοῖ τὴν βούλησίν του εἰς τοὺς ἀνθρώπους δι' ἐκτάκτων φαινομένων καὶ χρησμῶν.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου, καίτοι εἶναι τελειότερον ἔργον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ συγγράμματα τῶν προγενεστέρων ἱστορικῶν, στερεῖται ὅμως καὶ αὐτὸ ψυχολογικῆς βαθύτητος καὶ ἀκριβοῦς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως, διότι τοιοῦτον ἦτο ἀκόμη τότε τὸ περιβάλλον. Ἐν τούτοις εἶναι τὸ πρῶτον τεχνικὸν ἱστορικὸν ἔργον, ἡ πρώτη ἐθνικὴ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων, τὸ πρῶτον λαμπρὸν ὑπόδειγμα τοῦ ἐλληνικοῦ πεζοῦ λόγου, δι' οὗ ἡ ἐλληνικὴ ἱστοριογραφία ἔλαβε μεγίστην ἀνάπτυξιν καὶ διὰ τὸ ὅποιον δικαίως ὁ Ἡρόδοτος ἐκλήθη **πατὴρ τῆς Ἱστορίας**.

§ 84. Ὁ Θουκυδίδης καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 470 π. Χ. ἐκ πατρὸς Ὀλόρου κατήγετο δὲ ἐκ πλουσίας καὶ ἐπισήμου οἰκογενείας πατρὸθεν καὶ μητρὸθεν, συγγενὴς τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Κίμωνος. Πολλάκις μετέβαινε καὶ διέμενε ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ τῆς Θεράκης, ὅπου εἶχε χρυσωρυχεῖα προγονικὰ ἢ προικῶα. Κατὰ τὸν ἐν Ἀθήναις ἐνσκήψαντα τῷ 430

λοιμὸν προσεβλήθη καὶ οὗτος ἀλλ' ἐσώθη. Κατὰ τὸ 8ον ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τῷ 424 ἐξελέγη στρατηγὸς καὶ ἐστάλη ὡς τοιοῦτος μετὰ στόλου εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης· μὴ προφθάσας δὲ γὰ καταλάβῃ, ὡς διετάχθη, τὴν Ἀμφίπολιν καταληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Βρασίδα καὶ κατηγορηθεῖς διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀδίκως ἐπὶ προδοσίᾳ, δὲν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὑπεβλήθη εἰς ἐκουσίαν ἑξορίαν ἐπὶ 20 ἔτη μηδόλως μνησιακῆσας δι' αὐτήν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς ἑξορίας του διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελαίου, εἴτα δὲ ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν· ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους τόπους, ὅπου ἔλαβον χώραν πολεμικὰ γεγονότα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, μετέβη κατὰ τὴν ἑξορίαν του ἵνα ἐξετάσῃ προσωπικῶς ἐπὶ τόπου καὶ ἐξακριβώσῃ αὐτὰ συλλέγων ἐπιμελῶς τὴν ἱστορικὴν ὕλην τοῦ πολέμου. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν 30 τυράννων τῷ 403, ἀνακληθεῖσας διὰ ψηφίσματος τῆς ἑξορίας του, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέμενεν ἐκ περιτροπῆς μεταβαίνων καὶ εἰς τὰ ἐν Θράκῃ κτήματά του. Τῷ 396 ἐφονεύθη ὑπὸ ληστῶν ἢ ἀπέθανεν ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ, τὰ δὲ ὅσα αὐτοῦ μετακομισθέντα εἰς Ἀθήνας ἐτέθησαν εἰς τὰ Κιμώνεια μνήματα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ἐνθάδε κεῖται Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμούσιος».

Ψ 2. **Παίδευσις καὶ ἔργον τοῦ Θ.** Ὁ Θουκυδίδης ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔτυχε λαμπρᾶς καὶ ἐπιμελελημένης παιδείσεως, ἡλικιωθεὶς δὲ ἐμελέτησε συστηματικῶς πάντας τοὺς προγενεστέρους καὶ συγχρόνους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, ἠκροάσατο τοῦ φιλοσόφου Ἀναξαγόρου, τοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος καὶ τῶν σοφιστῶν Πρωταγόρου καὶ Γοργίου καὶ συνανεστρέφετο πάντοτε μετὰ πολλῶν ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς συγχρόνου Περικλείου ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ πόλις ἤκμαζεν ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς τέχναις. Οὕτω παιδευθεὶς καὶ ἐν τοιούτῳ οἰκογενειακῷ καὶ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ περιβάλλοντι ζήσας, ὦν δὲ καὶ φύσις γόνιμος καὶ δεξιὰ, διεμορφώθη τελείως καὶ ἀπέβη μέγιστος μεταξὺ τῶν μεμορφωμένων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Τοιοῦτος ὦν ὁ Θουκυδίδης καὶ ἐπιμελῶς παρακολουθήσας κατὰ

τὴν εἰκοσαετῇ ἑξορίαν τοῦ τὸν πελοπον. πόλεμον καὶ συλλέξας λεπτομερεῖς πληροφορίας, περὶ ὧν ἐτῆρει ὑπομνήματα (σημειώσεις), ἤρχισε βραδύτερον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπομνημάτων τούτων τὴν συγγραφὴν τῆς **ἱστορίας τοῦ πελοπον. πολέμου**, ἣν συνεπλήρωσε κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του· αὕτη περιέχει μόνον τὰ γεγονότα τῶν 20 πρώτων ἐτῶν τοῦ πολέμου τούτου (431—411), διότι ὁ συγγραφεὺς ἀπέθανε πρὶν ἀποπερατώσῃ τὴν συγγραφὴν του, ἣν ἐξηκολούθησε κατὰ συνέχειαν μέχρι τέλους τοῦ πολέμου (404) ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς 2 πρώτοις βιβλίοις τῶν **Ἑλληνικῶν** αὐτοῦ. Τὸν πόλεμον τοῦτον θεωρῶν ὁ συγγραφεὺς ἀξιολογώτατον πάντων τῶν προηγουμένων ἐφρόντισε νὰ περιγράψῃ μετ' ἀκριβείας καὶ νὰ παράσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔργον ἀντάξιον ἑαυτοῦ καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ. Καὶ οὗτος ὁ ἱστορικὸς οὐδὲν ἄλλο ἔργον ἔγραψεν, ὥς καὶ ὁ Ἡρόδοτος.

3. Περιεχόμενον, μέθοδος, σκοπός, γλῶσσα καὶ ὕψος τῆς ἱστορίας τοῦ Θ. Ἡ *ἱστορία* τοῦ Θουκυδίδου διαιρεῖται εἰς 8 βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν 1ον περιλαμβάνει τὸ προοίμιον καὶ τὰ αἷτια τοῦ πολέμου μετὰ παρεχβάσεώς τινος περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, τὸ δὲ 2ον, 3ον, 4ον καὶ μέρος τοῦ 5ου (μέχρι τοῦ 20οῦ κεφαλαίου) περιλαμβάνουσι τὰ γεγονότα τῶν δέκα πρώτων ἐτῶν μέχρι τῆς Νικιείου εἰρήνης (431—421) ἥτοι τὸν καλούμενον **Ἀρχιδάμειον** πόλεμον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ 5ου βιβλίου περιλαμβάνει τὰ συμβάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀσταθῆ ταύτην εἰρήνην μέχρι τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας (415), τὸ δὲ 6ον καὶ 7ον περιλαμβάνει τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἐκστρατείαν καὶ τὸ 8ον περιλαμβάνει τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Δεκελικοῦ πολέμου, μέχρι τοῦ 411, τοῦ ὑπολοίπου συμπληρωθέντος ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θουκυδίδου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἱστορικὴ ὕλη τοῦ πολέμου ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Β' βιβλίου διαιρεῖται εἰς 3 μεγάλα τμήματα, ἥτοι

- α') εἰς τὸν πρῶτον δεκαετῇ πόλεμον μέχρι τοῦ 421 π. X.
- β') εἰς τὸν ἐν τῷ μεταξύ ταραχῶδη χρόνον τῆς ἀγακωχῆς μέχρι τοῦ 423 π. X καὶ
- γ') εἰς τὸν Δεκελικὸν πόλεμον μέχρι τοῦ 404.

Ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου περιεχομένου ἐγκατασπεύρονται ἐπεισοδιακῶς καὶ διηγήσεις σχετιζόμεναι πρὸς τὸν πόλεμον ἢ συντελοῦσαι εἰς τὴν κατανόησιν τῶν λεπτομερειῶν αὐτοῦ, οἷον τὸ Κυνλόνειον ἄγος, τὸ τέλος τοῦ Πανσανίου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ συνοικισμὸς τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ Θησέως, ἡ κατάθρασις τῆς νήσου Δήλου καὶ ἡ κατάλυσις τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιπρατιδῶν.

Τὴν ἱστορικὴν ταύτην ὕλην ἐπιμελῶς ἐκλέξας καὶ ἐξακριβώσας ὁ Θουκυδίδης ταξινομεῖ μετὰ τέχνης, διαιρῶν τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας, διακρίνων σαφῶς τὰ ἱστορούμενα, ἃ αὐτὸς εἶδε ἐκείνων ἃ παρ' ἄλλων μετ' ἀκριβείας παρέλαβε, ἀποστρεφόμενος πᾶσαν μεροληψίαν καὶ πάντα θαυμασμόν, ἐπιφέρων δὲ καὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν μετεχόντων τοῦ πολέμου λαῶν, περὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑξόχων ἀνδρῶν αὐτῶν. Θέλων δὲ νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερον ἐπὶ τῶν πολεμικῶν γεγονότων καὶ ν' ἀποβῇ διδακτικώτερος καὶ ὠφελιμώτερος παρεμβάλλει ἐν τῇ διηγέσει καὶ **δημηγορίας**, ἥτοι ἀγορεύσεις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν σχετικὰς πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἐν αἷς περιέχονται βαθεῖαι σκέψεις περὶ πολιτικῆς, περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ διοικήσεως καὶ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν κρατῶν· ἐν αὐταῖς ὑπάρχουσι σπουδαιότατα κρίσεις, ὁποίας σήμερον εὐρίσκομεν ἐν σπουδαίοις διπλωματικοῖς ἐγγράφοις· δὲν περιλαμβάνουσι δὲ αἱ δημηγορίαι αὗται αὐτολεξεῖ τοὺς λόγους τῶν ἀγορευσάντων, ἀλλὰ τὸ νόημα αὐτῶν ὡς οἷον τε ἀκριβέστερον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διατυπούμενον.

Συνέγραψε δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης οὐχὶ πρὸς τέρψιν τῶν ἀναγνώστων, ἀλλὰ πρὸς διαρκὴ διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν αὐτῶν ἐν ἐνδεχομένῃ περιπτώσει ἐπαναλήψεως ὁμοίων ἐν τῷ μέλλοντι γεγονότων, ἥτοι ἔγραψεν, ὥς ὁ ἴδιος ἐν τῷ προοιμίῳ λέγει, ἔργον ὅπερ θὰ εἶναι **κτῆμα ἐς αἰὶ καὶ οὐχὶ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα**· πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπέβλεψεν εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐξήτασε βαθέως τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν γενό-

μενος ὁ κριτικώτατος πάντων τῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Θουκυδίδης ἔγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν αἰτικήν διάλεκτον, εἰς ἣν εἰσήγαγε καὶ τινας ποιητικὰς λέξεις καὶ ἄλλας ἀρχαιοπρεπεῖς τοιαύτας, δημιουργήσας καὶ αὐτὸς νέας καὶ μεταχειρισθεῖς πρῶτος τὸ οὐδέτερον τῶν ἐπιθέτων καὶ μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀντιστοιχῶν οὐσιαστικῶν ἀφηρημένων. Ἡ αἰτική διάλεκτος εἰσαχθεῖσα διὰ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὴν ἱστορίαν ἐγένετο τοῦ λοιποῦ ἡ γλῶσσα οὐ μόνον τῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ τοῦ λοιποῦ πεζοῦ λόγου ἀντικαταστήσασα τὴν ἰωνικήν. Ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται μὲν ἐνίοτε καὶ τὴν *παράταξιν* τοῦ Ἡροδότου, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκολουθεῖ τὴν λαμπρὰν τεχνικὴν σύνδεσιν τῶν περιόδων *καθ' ὑπόταξιν*, ἣν πρῶτος αὐτὸς εἰσήγαγε μετὰ πολλῶν ἰδιωμάτων καὶ σχημάτων καὶ αὐστηρᾶς λογικῆς, δι' ἣν ὁ λόγος ἀποβαίνει πολλάκις ἀνώμαλος. Χαρακτηριστικὰ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἡ *δεινότης* καὶ τὸ *ὑψος*, τῆς δὲ συνθέσεως τὸ *δραματικόν* καὶ *ῥητορικόν*, τῆς δὲ ἐκφράσεως ἡ *ἀκριβεία*, ἡ *ἐνάργεια* καὶ ἡ *πυκνότης*. Ἰδιάζον δὲ χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ *περιγραφικὴ δεινότης* καὶ ἡ *δεξιότης* τῆς δι' ὀλίγων γνωρισμάτων σαφοῦς διαγραφῆς τῶν χαρακτήρων. Βαθυνοῦστατος ὢν συσσωρεύει ἀφθόνως τὰς ἰδέας καὶ γίνεται οὕτω πυκνὸς καὶ δυσνόητος καὶ μάλιστα ἐν ταῖς δημηγορίαις.

4. Κρίσεις περὶ τοῦ Θ. Ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἀποκρούει τοὺς μύθους, τὰς λαϊκὰς προλήψεις καὶ τοὺς χρησμούς καὶ ζητεῖ τὰ αἷτια καὶ τὴν ἐξηγήσιν τῶν γεγονότων· εἰς αὐτὰ τὰ πάθη, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα ἢ τὰ σφάλματα τῶν ἀρχόντων. Δὲν ἀνάγει λοιπὸν τὰ γεγονότα εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ θεοῦ, ὥς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλ' εἰς τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις καὶ καταστάσεις. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πλήρης βαθυτάτων πολιτικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν ἥτοι ἀληθῶς *ἐπιστημονικὴ ἱστορία*. Εἶναι δὲ ὁ Θουκυδίδης *φιλαλήθης* εἰς μέγιστον βαθμὸν καὶ *ἠθικώτατος*, ἀποστρεφόμενος τὸν ἐμπαθῆ ἀνταγωνισμόν τῶν κοιμμάτων καὶ τὴν διαφθοράν τῶν ἠθῶν καὶ διδάσκων τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Οὕτω συγγράψας τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης ἀπέβη ὁ
 πρῶτος κατ' ἐξοχὴν ἐπιστῆμων ἱστορικὸς ἀναγαγὼν τὴν ἱστορίαν
 εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα καὶ τὰ μέγιστα ἐπιδράσας ἐπὶ τε τῶν
 μετ' αὐτὸν Ἑλλήνων ἱστορικῶν καὶ ρητόρων καὶ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων
 καὶ ἑφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

§ 83. Ὁ Ξενοφῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Ξεν. Ὁ Ξενοφῶν ἦτο Ἀθηναῖος γεννηθεὶς
 τῷ 434 π. Χ. ὑπὸ πατρὸς Γρύλλου ἐκ πλουσίας καὶ εὐγενοῦς ἀρι-
 στοκρατικῆς οἰκογενείας. Ἀπὸ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας του ἦτο ὠραῖος,
 εὐγενὴς καὶ γενναῖος· καταταχθεὶς δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱππέων ὡς
 ἀριστοκράτης, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς μάχας· αἰχμαλωτισθεὶς δὲ
 ἐν μιᾷ τούτων διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Θήβαις. Τῷ 401 προσκλη-
 θεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου του Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ ἵνα παρακολουθήσῃ
 ὡς λόγιος τὸν Κύρον τὸν νεώτερον εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του
 Ἀρταξέρξου ἐκστρατείαν, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος
 Κλέαρχος μετὰ τῶν *μυρῶν*, παρηκολούθησε τὴν ἐκστρατείαν ταύ-
 την, τὴν κληθεῖσαν *Κύρου ἀνάβασιν*, ὡς ἀπλοῦς πολίτης· μετὰ
 δὲ τὴν ἦρταν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὸν διὰ δόλου φόνον
 τοῦ Κλεάρχου καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν τῶν Ἑλλήνων ἐκλεγείς
 μετ' ἄλλων στρατηγὸς κατώρθωσε νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ
 ὀδηγήσῃ αὐτοὺς μετὰ πολλῶν δυσχερειῶν, κινδύνων καὶ κακουχιῶν
 μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Βυζαντίου δειξάς θανμαστὴν στρατηγικὴν
 ἱκανότητα κατὰ τὴν ἐπάνοδον ταύτην, τὴν κληθεῖσαν *κάθοδον τῶν
 μυρῶν*. Ἐπειδὴ δὲ παρέδωκε τὸν στρατὸν τοῦ Κλεάρχου εἰς τὸν
 ἐν Μ. Ἀσίᾳ Λακεδαιμόνιον στρατηγὸν Θίβρωνα καὶ ἐπειδὴ ἤκο-
 λούθησε τὸν Κύρον, ἐχθρὸν τῶν Ἀθηναίων, ἐλθόντα κατὰ τοῦ
 βασιλέως τῶν Περσῶν, φίλου αὐτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐχαρικήρισαν
 αὐτὸν ὡς λακωνίζοντα· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ φόβου μήπως ὁ Ξενο-
 φῶν δοξασθεὶς ὡς στρατηγὸς κατὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρῶν ἰσχύσῃ
 ἐν Ἀθήναις ἐπὶ βλάβῃ τῶν δημοκρατικῶν, κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς
 ἐξορίαν. Ἐνεκα τούτου ὁ Ξενοφῶν ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἐν Μ. Ἀσίᾳ
 ὡς προϋστάμενος τῶν *μυρῶν* μέχρι τοῦ 394, ὁπότε ἐπανελθὼν

μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου εἰς Σπάρτην ἔλαβε τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ὥς δῶρον παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν κτῆμά τι ἐν Σκιλλοῦντι τῆς Ἡλείας, ὅπου ἔζησεν ἡσυχος ἐπὶ εἰκοσασετίαν ἀσχολούμενος εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν ἵπποτροφίαν, τὴν θήραν καὶ τὴν συγγραφὴν. Ἀλλὰ τῷ 371, μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, οἱ Ἡεῖοι γενομένοι ἐχθροὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐξεδίωξαν αὐτὸν ἐκεῖθεν, μεταβάντα οἰκογενειακῶς εἰς Κόρινθον, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του χωρὶς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας, καίτοι τὸ περὶ ἔξορίας αὐτοῦ ψήφισμα ἀνεκλήθη. Ἀπέθανε δὲ ὀγδοηκοντούτης περίπου τῷ 354 ἐν Κορίνθῳ, ὅπου καὶ ἐτάφη.

2. Παιδεύσεις καὶ χαρακτὴρ τοῦ Ξ Ὁ Ξενοφῶν τυχὼν καλῆς ἐγκυκλίου ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς, ὧν δὲ καὶ φύσις γόνιμος, ταχέως διεκρίθη καὶ προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ τότε ἀκμάζοντος ἐν Ἀθήναις μεγάλου φιλοσόφου Σωκράτους, οὗ ὑπῆρξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μαθητὴς καὶ πιστὸς ὁπαδός. Παρὰ τοῦ Σωκράτους παιδευθεὶς ὁ Ξενοφῶν καὶ τοὺς προγενεστέρους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς μελετήσας διεμόρφωσε ταχέως τὸν νοῦν καὶ τὸ ἦθος, ὥς εἶχε διαπονήσει καὶ τὸ σῶμα ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἐν τοῖς κυνηγίοις καὶ ἐν ταῖς μάχαις καὶ ἀπέβη ἀνὴρ καρτερικός, φιλόπονος, εὐσεβής, πρῶτος καὶ ζηλωτὴς παντὸς καλοῦ καὶ γενναίου, ἦτοι ἀνὴρ *καλὸς καγαθός*, ἐν ᾧ συνεδυάζοντο πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ καὶ σωματικαὶ ἀρεταί. Τοιοῦτος γενόμενος ὁ Ξενοφῶν καὶ πεῖραν μεγάλην κεκτημένος ἔγραψεν οὐ μόνον ποικίλα *ιστορικά* ἔργα, ἀλλὰ καὶ *πολιτικά* καὶ *φιλοσοφικά* τοιαῦτα.

3. Ἔργα τοῦ Ξ καὶ περιεχόμενον αὐτῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ξενοφῶντος εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ ἑξῆς:

- 1) **Κύρου Ἀνάβας** εἰς βιβλία 7· ἱστορικὸν σύγγραμμα, ἐν ᾧ περιγράφει τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ ἐκτενέστερον τὴν ἀνάδοδον τῶν παρακολουθησάντων μισθοφόρων Ἑλλήνων, τῶν *μυρίων*, οὓς ὁ ἴδιος ὠδήγησεν· ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ὅπερ εἶναι τὸ αἰώνιον τεκμήριον τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος, ἀπεικονίζονται ἐναργῶς, ζωηρῶς καὶ ἐντέχνως αἱ δυσχέρειαι καὶ αἱ τالαιπωρίαι κατὰ τὴν ὁδοπορίαν, αἱ μάχαι, τὰ ἔθιμα τῶν λαῶν, αἱ χῶραι, αἱ πόλεις κ.λ.π., δι' ὧν τὸ ἔργον καθίσταται τερπνότατον καὶ διδακτικώτατον.
- 2) **Ἑλληνικά** εἰς βιβλ. 7· ἱστορικὸν σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἐκθέτει τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν 50 περίπου ἔτων, ἥτοι ἀπὸ τοῦ σημείου εἰς ὃ κατέλι-

πεν αὐτὴν ὁ Θουκυδίδης τῷ 411 π. Χ. μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης τῷ 362 π. Χ. Καὶ ἐν μὲν τοῖς 2 πρώτοις βιβλίοις περιγράφει τὰ 7 τελευταῖα ἔτη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (411—404), ἅτινα ὁ Θουκυδίδης ἀποθανῶν δὲν ἐτελείωσεν, ἐν δὲ τοῖς ἀκολουθοῦσι 5 βιβλίοις συνεχίζει τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν μέχρι τοῦ 362 π. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι μὲν κατώτερον τῆς *Ἀναβάσεως* ὑπὸ τεχνικὴν ἔποσιν, ἀλλ' εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, δι' οὗ συμπληροῦται ἡ *Ἱστορία* τοῦ Θουκυδίδου.

3) **Κύρου Παιδεία** εἰς βιβλία 8 ἠθικοπολιτικὸν φιλοσοφικὸν μυθιστόρημα, δι' οὗ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀρχαίου Κύρου παριστᾷ τὴν ἀγωγὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα τελείου ἡγεμόνος κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους. Ἐν αὐτῷ λαμβάνει μὲν τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς ἱστορίας Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου, διαπλάττει ὅμως αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἰδανικώτερον καὶ ἀποτελεῖ διδακτικώτατον παιδαγωγικὸν μυθιστόρημα.

4) **Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους** εἰς βιβλία 4 φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, δι' οὗ ὑποστηρίζει τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ διαβολῶν τῶν ἀντιφρονούντων σοφιστῶν (§ 95 καὶ 97).

5) **Μικρὰ ἔργα Ξενοφώντος**. Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον περιέχονται συνήθως ἐν ἐνὶ τεύχει τὰ ἐξῆς μικρότερα ἔργα τοῦ α') *Ἀγησίλαος* εἴτε *ἐγκώμιον Ἀγησίλαου*, ἱστορικὸν ἔργον στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὰ *Ἑλληνικά*, δι' οὗ ἐγκωμιάζει τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης καὶ φίλον τοῦ Ἀγησίλαου, β') *Ἱέρων*, ἱστορικόν, γ') *Ἀπολογία Σωκράτους*, φιλοσοφικόν, δ') *Οἰκονομικός*, φιλοσοφικόν, ε') *Συμπόσιον*, φιλοσοφικόν, ς') *Λακεδαιμονίων πολιτεία*, πολιτικόν, ζ') *Ἀθηναίων πολιτεία*, πολιτικόν, η') *Πόροι*, θ') *Περὶ ἱππικῆς*, ι') *Ἰππαρχικός* καὶ ια') *Κυνηγετικός*, ἔργα εἰδικῶν ὑποθέσεων.

4. Γλῶσσα καὶ λεκτικὸν τοῦ Ξ Ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἄττικῇ διαλέκτῳ, ἣτις ἐπικρατήσασα τότε ἀπέβη ἡ γλῶσσα ὅλου τοῦ περὶ τοῦ λόγου. Πρῶτος ὁ Ξενοφῶν μετεχειρίσθη τὴν γλαφυρὰν ταύτην ἄττικὴν διάλεκτον, ἣτις ἀπέβη τὸ πρότυπον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ καθαρότητα αὐτῆς. Παρὰ Ξενοφῶντι ὅμως εὐρίσκονται καὶ τινες ποιητικαὶ λέξεις, ἐνίοτε δὲ καὶ δωρικαὶ καὶ περσικαί, διότι ὁ Ξενοφῶν καὶ τοὺς ποιητὰς ἐμελέτα διαρκῶς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔζησε μετὰ Σπαρτιατῶν καὶ Περσῶν.

Τὸ δὲ λεκτικὸν τοῦ Ξεν. δὲν εἶναι ἐπιτετηδευμένον, οὐδὲ δεινόν, ὥς τὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλὰ καθαρὸν, σαφές, καὶ χαρίεν καὶ ἡ σύνθεσις γλυκεῖα καὶ ἁρμονική. Διὰ τὴν ἁρμονίαν ταύτην τοῦ λόγου καὶ διὰ τὴν ἀμίμητον χάριν, σαφήνειαν καὶ ἐπιτυχίαν

δνομάτων καὶ πραγμάτων ὠνομάσθη «Ἀττικὴ Μοῦσα» καὶ «Ἀττικὴ Μέλισσα». Καὶ ἐν ταῖς παρεμβαλλομέναις τῇ ἱστορικῇ ὕλῃ δημηγορίας τὸ αὐτὸ λεκτικὸν ἐπικρατεῖ.

Β. Κρίσεις περὶ τοῦ Ξεν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ξενοφῶντος εἶναι σαφῆς εἰκὼν τοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ ἤθους αὐτοῦ. Οὗτος στερεῖται μὲν τῆς βαθυνοίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ Θουκυδίδου ὡς ἱστορικός καὶ ὑπολείπεται τῆς μεγαλοπρεπειας τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ διακρίνεται διὰ τὴν λαμπρὰν φαντασίαν, τὴν σωφροσύνην, τὴν ἀπλότητα καὶ φυσικότητα καὶ τὴν μετριοφροσύνην καὶ φιλαλήθειαν, μεθ' ὧν πραγματεύεται τὰ διάφορα θέματα. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐκθέτει μετὰ μεγίστης ἐναργείας καὶ χάριτος, τὰ δὲ πρόσωπα περιγράφει καὶ χαρακτηρίζει μετὰ θαυμαστῆς ἐπιτυχίας. Ὦν δὲ εὐσεβὴς καὶ ἠθικός ἀναφέρει τὰ γεγονότα εἰς τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἱστορία αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἡροδότου καὶ φέρει τύπον ἠθικόν. Ἐν δὲ τοῖς φιλοσοφικοῖς ἔργοις ἐκθέτει πρακτικῶς τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου του Σωκράτους μετὰ χάριτος καὶ ἀπλότητος ὡν πρακτικὸς κοινωνιολόγος καὶ οὐχὶ θεωρητικὸς φιλόσοφος.

§ 86. Οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱστορικοὶ τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὧν τὰ ἔργα θεωροῦνται ὡς τὰ ἄριστα ὑποδείγματα ἱστορίας, ἀποτελοῦσι τὴν ἐνδοξον πλειάδα τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱστορικῶν, τοὺς ὁποίους πολλοὶ μὲν τῶν μετὰ ταῦτα ἐμμήθησαν ἀλλ' οὐδεὶς ἔφθασεν. Ἐκ τούτων, οἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τοὺς τρεῖς μεγάλους τραγικοὺς τῆς ἀρχαιότητος (§ 50), ὁ μὲν Ἡρόδοτος εἶναι μεγαλοπρεπὴς καὶ ἰδεώδης, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ του, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἐμβριθὴς καὶ κριτικώτατος. ὡς ἡ ἐποχὴ του, ὁ δὲ Ξενοφῶν πρακτικὸς καὶ πραγματικὸς, ὡς καὶ ἡ θετικὴ ἐποχὴ ἐν ἣ ἔζησεν.

Μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος λήγει καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, διότι οἱ ἄλλοι σύγχρονοι καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ μέχρι τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων δὲν εἶναι ἄξιοι λόγου ὡς συγγραφεῖς.

§ 87. Οἱ μετὰ ταῦτα ἀρχαῖοι ἱστορικοί.

Οἱ μετὰ τὸν Ξενοφῶντα ἱστορικοὶ μέχρι τῶν ἀλεξάνδρινῶν χρόνων δὲν διακρίνονται πάντοτε ἐπὶ ἀκριβεῖα καὶ ἀληθεία οὐδὲ ἐπὶ γλωσσικῇ καλαισθησίᾳ. Παρ' ὅλην δὲ τὴν προσπάθειαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ὅπως μιμηθῶσι τοὺς προγενεστέρους μεγάλους ἱστορικοὺς οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ αὐτοὺς οὔτε κατὰ τὸ πνεῦμα οὔτε κατὰ τὴν μορφήν τοῦ λόγου. Οὗτοι ἀντὶ νὰ ἐρευνήσωσι τὴν πλουσίαν ὕλην, ἣν εἶχον ἐκ τῆς μεταδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς εὐρυτέρας ἐκτάσεις, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἔμβριθοῦς Θουκυδίδου, ἐν ἀκριβεῖα καὶ αὐστηρᾷ ἀληθείᾳ, εἰσήγαγον εἰς τὴν ἱστορίαν μύθους ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐπιδράσεως τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, μεθ' ὧν καὶ πρότερον ἄλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦλθον εἰς στενὴν ἐπαφήν, καὶ ῥητορικὰ σχήματα καὶ ῥητορικὰς ὑπερβολὰς ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐπιδράσεως τῶν τότε ἀναφανεισῶν ῥητορικῶν σχολῶν, ὧν ἦσαν μαθηταὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἱστορικῶν τούτων. Καὶ ἡ γλῶσσα δὲ αὐτῶν εἶναι ὑποδεεστέρα οὕσα ἄτονος, ἄχαρις καὶ πλήρης ῥητορικῆς ἐπιτηδεύσεως. Ἐκ τούτων, ὧν ἀποσπάσματα μόνον διεσώθησαν, σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς·

1) **Κτησίας ὁ Κνίδιος**, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Ξενοφῶντος, ἱατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξου ἐπὶ 17 ἔτη. Οὗτος ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του ἔγραψεν *Ἰνδικὰ* καὶ *Περσικὰ* ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ μιμηθεὶς τὸν Ἡρόδοτον ὡς πρὸς τὸ μυθῶδες.

2) **Φίλιππος ὁ Συρακόσιος**, ζήσας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν Διονυσίων τυράννων τῆς Σικελίας καὶ στρατηγὸς αὐτῶν γενόμενος. Οὗτος ἔγραψε *Σικελικά*, ἱστορίαν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου (405—368), ἐν ᾗ ἐγένετο οὐχὶ ἀνεπιτήδεις μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου, ἔτι δὲ καὶ μεροληπτικὸς καὶ κολακευτικὸς καὶ μικρολόγος ὡς φιλοτύραννος.

3) **Θεόπομπος ὁ Χῖος**, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 378 π. Χ. ἐγένετο ἐπιφανὴς μαθητὴς τοῦ ῥήτορος Ἰσοκράτους· περιηγηθεὶς ὡς πλουσιώτατος πλείστας χώρας ἔγραψεν *Ἑλληνικά*, συνέχειαν

τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀπὸ τοῦ 411 μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ μάχης (394 π. Χ), καὶ **Φιλιππικά**, ἱστορίαν σύγχρονον τοῦ Φιλίππου. Οὗτος ἦτο εὐφυὴς καὶ κριτικὸς ἱστορικὸς ἀλλὰ φιλόσοφος, τὸ δὲ λεκτικὸν αὐτοῦ ἦτο σαφές, ἀλλὰ ῥητορικόν.

4) **Ἐξορος ὁ Κυμαῖος** ἐκ Κύμης τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. Ἀσίας (γεν. 380 π.Χ.), μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους γράψας πρῶτος καθολικὴν (γενικὴν) ἱστορίαν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ (1200 – 340 π. Χ). Εἰς τὴν ἱστορίαν του ἔδωκε πρῶτος αὐτὸς κατεύθυνσιν πρὸς τὴν **πραγματικὴν ἱστορίαν** τοῦ Πολυβίου (§ 115), εἶχε δὲ λεκτικὸν καθαρὸν καὶ λεπτομερείας χρονολογικὰς καὶ γεωγραφικὰς, ἐξ ὧν ὠφελήθη καὶ ὁ γεωγράφος Στράβων (§ 124).

5) **Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος**, συγγενὴς καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους (§ 102), γράψας ἱστορίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

6) **Ἀναξίμενης ὁ Λαμψακνός**, γράψας ἱστορίαν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετὰ θαυμαστοῦ ῥητορικοῦ ὕφους.

Οἱ δύο τελευταῖοι κατατάσσονται μὲν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, ἀλλὰ δύνανται γὰρ καταταχθῶσι καὶ μεταξὺ τῶν ἀλεξανδρινῶν, ὥς καὶ ἄλλοι τινὲς ἱστοριογράφοι ἢ χρονογράφοι καὶ ἡμερολόγοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, περὶ ὧν ἰδὲ § 115.

§ 88. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ἱστορίας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

Τοιαύτη εἶναι ἡ γένεσις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς Γραμματολογίας. Ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπιγραφῶν καὶ μυθῶδων διηγήσεων, ἐξελιχθεῖσα δὲ εἰς τὰ πρῶτα ἄτεχνα ἔργα τῶν λογογράφων καὶ διαμορφωθείσα διὰ τῶν πρώτων ἱστορικῶν, ἀπέβη αὐτοτελὲς τεχνικὸν προϊόν τοῦ λόγου διὰ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου κατ' οὗς χρόνους ἐλάμβανον χώραν αἱ πρῶται σπουδαῖαι ἱστορικαὶ πράξεις τοῦ ἀνδρωθέντος ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Οὕτω ἡ ἱστορία, οὕσα τὸ πρῶτον ἀναπτυχθὲν εἶδος τοῦ περὶ λόγου,

Εἶναι πρὶὸν τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας τοῦ ἔθνους ὡς ἔργον κρίσεως, ἥτις κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἀναπτύσσεται.

Ἀναχθεῖσα δὲ εἰς ὑψίστην τεχνικὴν τελειότητα διὰ τοῦ κριτικωτάτου Θουκυδίδου καὶ καθολικωτέρᾳ καὶ πρακτικωτέρᾳ γενομένη διὰ τοῦ κοινωνιολόγου καὶ ἠθικοφιλοσόφου Ξενοφῶντος ἤρχισεν ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ νὰ καταπίπτῃ, παρακολουθοῦσα τὴν ἐκ παραλλήλου κατάπτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας, ὧν εἶναι συναφής.

Τὴν Ἱστορίαν τούτων τῶν δύο περιόδων τῆς Γραμματολογίας χαρακτηρίζει μεγαλοπρέπεια, δημιουργικότης, πρωτοτυπία, βάθος, πραγματικότητα, εἰλικρίνεια καὶ γλαφυρότης ἀνάλογα πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῆς σιγχρόνου Κοινωνίας καὶ Πολιτείας, ὧν ἀντιπρόσωποι ὑπῆρξαν οἱ συγγραφεῖς αὐτῆς. Εἶναι δὲ ἡ Ἱστορία αὕτη καὶ τῶν τριῶν μεγάλων ἱστορικῶν, αἰώνιον καὶ ἀπαράμιλλον ὑπόδειγμα καλλιτεχνικοῦ ἔργου οὐ μόνον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἱστορικούς, οὔτινες αὐτοὺς εἶχον ὡς πρότυπα, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς νεωτέρους λαοὺς, ὡς καὶ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου τῶν δύο πρώτων περιόδων (Πρβλ. § 27, 35 καὶ 61).

II. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

(900—800 π. Χ).

§ 89. Ἀρχή, γένεσις, διαμόρφωσις καὶ ἔργον τῆς φιλοσοφίας.

Ἐν ᾧ ἡ ποίησις, μὴ ὑπάρχοντος ἔτι τοῦ πεζοῦ λόγου, ἐξύμνει τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, ἡρμήνευε τὰ διανοήματα τοῦ ἔθνους καὶ ἐξήγγελλε τὰς θρησκευτικὰς καὶ κοινωνικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις, ἐγεννήθη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ ἀναπτυσσομένου τοῦ νοῦ, ἡ ἔμφυτος ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶσι βαθύτερον αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Κόσμου καὶ νὰ εὐρεθῶσι καὶ

ἐρμηνευθῶσι τὰ αἷτια τῶν φαινομένων αὐτοῦ, αἷτινα ἀπλῶς ἐθαύμαζε καὶ ἐξύμνει ἢ ποιήσεις. Οὕτω ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀρχαιοτέρας ποιήσεως προέκυψε τὸ πρόβλημα πόθεν καὶ πῶς ἐσχηματίσθη ὁ Κόσμος. Ἀλλὰ καὶ αἱ γινῶμαι καὶ τὰ ἀποφθέγματα τῶν βραδύτερον ἀναφανέντων *ἐπὶ τὰ σοφῶν* οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόρροια φιλοσοφικῶν παρατηρήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως. Ἀφ' ἐνὸς λοιπὸν ἢ ἔρευνα τοῦ Κόσμου, εἰς ἣν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προέβη βαθμηδόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ γνωμικὰ ἀποφθέγματα τῶν 7 σοφῶν, αἷτινα κατ' ἀρχὰς ἐγράφησαν ἐν στίχοις, ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα φιλοσοφικὰ σπέρματα τὰ ὑπὸ μυθικὸν καὶ θεολογικὸν πέπλον διαφαινόμενα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐπικτῆ ποιήσει, τῇ κοσμογονίᾳ καὶ τῇ θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου. Ἐκ τῶν πριότων τούτων φιλοσοφικῶν στοιχείων ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος ἡ πρώτη *Φιλοσοφία*, ἣτις μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος εὗρίσκετο ἀκόμη εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα. Ἀπὸ δὲ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἀνεπτύχθη καὶ ὁ περὶ λόγος, ἀνδρωθέντος τοῦ λαοῦ, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐτέθησαν σταθερώτερον αἱ βάσεις αὐτῆς καὶ διεμορφώθη αὕτη εἰς ἴδιον αὐτοτελὲς λογοτεχνικὸν προῖον φέρον ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ Φιλοσοφία αὕτη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐσπούδασε νὰ ἀνατρέψῃ τὰς ἐν τῇ ποιήσει ὑπαρχούσας δόξας καὶ συνηθείας, ἐν αἷς ἠλικιώθη ὁ ἄνθρωπος, νὰ πολεμήσῃ τὰς περὶ θεοῦ καὶ κόσμου πεπλανημένας θεοκρατικὰς δοξασίας τοῦ πλήθους καὶ νὰ διανοίξῃ βαθμηδόν νέας ἠθικὰς ὁδοὺς φωτίζουσα τὸν ἀνθρώπινον νοῦν διὰ τῆς διεισδύσεως εἰς τὴν θεωρίαν τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτίας τῶν ὄντων. Τοῦτο ὅμως ἐπεχείρησαν καὶ ἐπέτυχον βραδέως οἱ φιλόσοφοι, διότι δὲν ἠδύναντο ἀποτόμῳ νὰ ἀπαλλαγῶσιν ἐντελῶς τοῦ ποιητικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἰδεῶν, ἐν αἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἐτράφησαν μεθ' ὅλου τοῦ ἔθνους.

§ 90. Ὅρισμός, πατρὶς καὶ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας.

Φιλοσοφία καθόλου εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐξετάζουσα τὰς πρώ-
τας ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας τῶν ὄντων ¹.

Ἡ Φιλοσοφία ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ 6ου π. Χ αἰῶνος ἐν ταῖς
ἐλληνικαῖς ἀποικίαις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, αἵ-
τινες εἶναι ἡ πρώτη κοιτὶς αὐτῆς, ἐν ᾗ ἔλαβε τὴν πρώτην
τεχνικὴν ἀνάπτυξιν ἡ Φιλοσοφία· διαμορφωθείσα δὲ ἐκεῖ μετῆ-
νεγκε τὴν ἐαυτῆς ἔδραν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἡπειρωτικοῦ
Ἑλληνισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος, τὰς Ἀθήνας, ἐνθα ἀνήχθη εἰς τὴν
ὑψίστην τελειότητα καὶ ἀκμὴν, ἵνα ἐκεῖθεν μεταδοθῇ βραδύτερον
καὶ καλλιεργηθῇ εἰς τὸ νεώτερον πνευματικὸν κέντρον τοῦ Ἑλλη-
νισμοῦ, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ εἶτα εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ὅλον
τὸν κόσμον.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία δύναται νὰ διαιρεθῇ 1)
εἰς τὴν *ἀρχαίαν φιλοσοφίαν*, τὴν καλουμένην φιλοσοφίαν τῆς
Φύσεως, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ Σω-
κράτους (600 — 470 π. Χ.) μὲ ἔδραν τὴν Ἰωνίαν καὶ Ἰταλίαν· 2)
εἰς τὴν *τελείαν φιλοσοφίαν* εἴτε τὴν ἀκμὴν τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ
τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀριστοτέλους (470 — 322 π. Χ.),
τὴν κληθεῖσαν *Ἀττικὴν φιλοσοφίαν* μὲ ἔδραν τὰς Ἀθήνας, ἀμ-
φοτέρας περιλαμβανομένας ἐν ταῖς δυσὶ πρώταις περιόδοις τῆς
Γραμματολογίας ταῖς ἐνταῦθα ἐξεταζομέναις, καὶ 3) εἰς τὴν *νέαν
φιλοσοφίαν*, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ τέλους
τῶν βυζαντινῶν χρόνων (322 π. Χ. — 1453 μ. Χ.) μὲ ἔδραν τὴν
Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ρώμην, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιλαμβα-
νομένην ἐν ταῖς τριαῖς ἐπομέναις περιόδοις τῆς Γραμματολογίας,
ταῖς ἐν τῷ Δ' κεφαλαίῳ ἐξεταζομέναις (§ 118 — 120).

1. Ἐκτὸς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ὁρισμοῦ τῆς Φ. εἶναι καὶ ὁ καθαρῶς
φιλοσοφικὸς ὁρισμὸς αὐτῆς, ὃν εὐρίσκομεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ καὶ Λογικῇ
«Φιλοσ. εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐννοιῶν εἴτε ψυχρὰ ἐπεξεργασία ἐννοιῶν πρὸς
ἀπόκτησιν ἄλλων ἐννοιῶν ἀπληλαγμένων ἀντιφάσεως».

ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ. (600-470 π. Χ.)

§ 91. Ἀρχὴ καὶ περιεχόμενον τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας.

Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἔχει ἀφετηρίαν τὰ πρῶτα φιλοσοφικά στοιχεῖα τῆς κοσμογονίας καὶ θεογονίας καὶ τῶν γνωμικῶν τῶν ἐπὶ σοφῶν· διεμορφώθη δὲ αὕτη μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων καθόλου ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας αἵτινες προηγήθησαν τῆς μητροπόλεως ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν πνευματικῶν προϊόντων διὰ τε τὴν κλίσιν καὶ διὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κατοίκων αὐτῶν πλουτησάντων ταχέως διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ δημιουργησάντων ἄνετον βίον παράγοντα τὸ διαφέρον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης.

Αὕτη ἐξετάζουσα, ὥς εἰκός, αὐτὴν τὴν φύσιν, ἀφ' ἧς δὲν ἡδύναντο οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀποτόμως, περιλαμβάνει, πλὴν τῶν ἐν τῷ διδακτικῷ ἔπει περιλαμβανομένων φιλοσοφικῶν σπερμάτων (§ 23 καὶ 28) καὶ τῶν γνωμικῶν ἀποφθεγμάτων τῶν ἐπὶ σοφῶν ¹, καὶ τὰς ἐξῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, 1) τὴν ἰω-

1. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οὐ μόνον ἡ ποίησις ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκφράζονται διὰ στίχων· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ 7 σοφοὶ τὰ γνωμικὰ αὐτῶν ἐν στίχοις διετύπωσαν τὸ πρῶτον καὶ οἱ πρῶτοι Ἴωνες φιλόσοφοι δὲν ἀπεμακρύνοντο τῶν στίχων καὶ τῆς φαντασίας, διότι ὁ πεζὸς λόγος δὲν εἶχε διαμορφωθῇ ἀκόμη τόσο, ὥστε νὰ μεταχειρίζονται αὐτὸν εὐχερῶς. Ἦσαν δὲ οἱ 7 σοφοί, δι' ὧν ἀρχεῖται ἡ φιλοσοφία, οὔτε φιλόσοφοι, οὔτε ἱστορικοί, ἀλλ' ἄνδρες διαπρέποντες διὰ τὴν ἰδιοφυίαν, τὰς γνώσεις, τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα εὐεργεσίας. Οὗτοι τὰς ἠθικὰς ἀληθείας διετύπωσαν ἐν συντόμοις γνωμικοῖς, ἃ συνέτασσον ἐν στίχοις καὶ ἐχάρασσον ἐπὶ λιθίνων· στήλων, ἃς κατέθετον ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ἱερῷ. Ἦσαν δὲ οὗτοι καὶ τὰ σπουδαιότερα ἀποφθέγματα αὐτῶν 1) Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος «καιρὸν γινῶθι», 2) Σόλων ὁ Ἀθηναῖος «μηδὲν, ἄγαν», 3) Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος «μέτρον ἄριστον», 4) Περίανδρος ὁ Κορίνθιος «μελέτα τὸ πᾶν» 5), Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος «γινῶθι σαυτὸν», 6) Βίαις ὁ Περηνεὺς «οἱ πλείους κακοὶ καὶ 7) Θαλῆς ὁ Μιλήσιος «ἐγγύα πάρα δ' ἄτα».

νικήν φιλοσοφίαν, 2) τὴν δωρικὴν ἢ Πυθαγόρειον, 3) τὴν Ἑλεατικὴν καὶ 4) τὴν τῶν σοφιστῶν ἢ τοῦ σκεπτικισμοῦ.

§ 92. Ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία ἢ φιλοσοφία τῶν αἰσθησεων.

Οἱ Ἴωνες, ὥς ἐν τῇ ποιήσει οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶχον διευθύνειν πρὸς τὸν ἔξω κόσμον ἤτοι πρὸς τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτῶν καλεῖται *φυσικὴ* ἢ φιλοσοφία *τῶν αἰσθησεων*. δὲν ἐξετάζουσι δηλ. οὗτοι τὰ αἷτια τῆς γενέσεως, φθορᾶς καὶ ἀλλοιώσεως τῶν ὄντων, ἀλλὰ ἐρευνῶσι μόνον τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ὁ Κόσμος ἐσχηματίσθη καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξ αὐτῆς συνέστη οὗτος. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν, ὧν ἀποσπάσματα μόνον διεσώθησαν, ἐπεγράφοντο πάντα *περὶ φύσεως*, ἐγράφησαν δὲ ἐν τῇ ἰωνικῇ διωλέκτῳ καὶ ὁμοιάζον κατὰ τὸ ὕφος πρὸς τὰ τῶν Ἰώνων λογογράφων. Διασημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι, 1) *Θαλῆς ὁ Μιλήσιος* (624—546 π.Χ.), εἰς τῶν 7 σοφῶν, πατὴρ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας, διατρίψας περὶ τὰ μαθηματικά καὶ ἀστρονομικά καὶ προειπὼν ἔκλειψιν ἡλίου, εἰσαγαγὼν δὲ τὴν θεωρίαν ὅτι ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχει ἡ ὑπόστασις πάντων τῶν ὄντων, ὧν ἀρχὴν ἐθεώρει τὸ ὕδωρ.

2) *Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος*, σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, διατρίψας περὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ γεωγραφίαν ἐθεώρει ὥς ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸ *ἄπειρον*, ἤτοι τὴν φύσιν ἐν τῷ συνόλῳ, ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ ὁποίου παρήχθη ἡ τάξις καὶ ἐχωρίσθη τὸ *ὑδωρ*, ἢ *γῆ*, ὁ *ἀῆρ* καὶ ὁ *αἰθήρ*.

3) *Ἀναξίμανης ὁ Μιλήσιος*, ὀλίγον νεώτερος καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀναξίμανδρου, οὗ τὴν θεωρίαν μετερρῦθμισε παραδεχόμενος ὥς ἀρχὴν πάντων τῶν ὄντων τὸν *ἀέρα*, ὅστις διὰ τῆς ἀενάου κινήσεως τοῦ ζωογονεῖ τὰ πάντα καὶ διὰ τῶν ἀλλοιώσεων του, πυκνώσεως καὶ ἀραιώσεως, παράγει πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἤτοι γῆν, ὕδωρ, θερμότητα, ψῆχος, νέφη κ.λ.π.

4) *Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος* (535—475). οὗτος κατήγετο ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας, ἦτο ὑπερήφανος καὶ σκυθρωπὸς διάγων βίον μονήρη καὶ οἶονεὶ κλαίων πάντοτε τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρώπων,

διὸ καὶ ἐπεκαλεῖτο *Κλαυσίνος*. Κατὰ τοῦτον ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἁρμονίας εἶναι τὸ *γίγνεσθαι*, ἥτοι διαρκῆς ἐναλλαγὴ φθορᾶς καὶ γενέσεως, θανάτου καὶ ζωῆς, αἰώνιος πόλεμος, ἀέναος κίνησις γιγνομένη καθ' εἰμαρμένην (ἐπιταγὴν) καὶ ἔχουσα αἰσθητὸν ἀντιπρόσωπον τὸ πῦρ· ἐκ τῆς δοξασίας ταύτης προέκυψε καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ *πόλεμος πάντων πατῆρ*.

5) *Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος* (495—435), ὅστις διατέλεσας ἄρχων, ἱατρὸς καὶ θαυματοποιὸς ἐν τῇ πατρίδι του, ἔγραψε *φυσικά* καὶ *καθαρμοὺς*. Οὗτος ἀρχὴν τῶν ὄντων θεωρεῖ τὴν *ἔνωσιν* καὶ τὸν *χωρισμὸν* τῶν ἀγεννήτων, ἀφθάρτων καὶ ἀναλλοιώτων στοιχείων, ἥτοι τοῦ *πυρός*, τοῦ *ἀέρος*, τῆς *γῆς* καὶ τοῦ *ὑδάτος*, ἅτινα ἀποκαλεῖ *ῥιτώματα*. Κατὰ τοῦτον τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἢ συνέρχονται εἰς ἔνωσιν διὰ τῆς *φιλότητος* ἢ ἀποχωρίζονται διὰ τοῦ *νείκους*. Ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά, κατ' αὐτόν, ἐβλάστησαν ἐκ τῆς γῆς, ὅντα κατ' ἀρχὰς ἄμορφοι ὄγκοι, καὶ διὰ τοῦ *αἵματος* ἔλαβον βαθμηδὸν ζωὴν καὶ νόησιν.

6) *Λευκίππος ὁ Μιλήσιος* ὀλίγον νεώτερος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ

7) *Δημόκριτος* ὁ ἐξ Ἀβδήρων, ἀποικίας τῶν Ἰώνων, νεώτερος τοῦ Λευκίππου καὶ μαθητὴς αὐτοῦ, μέγας νοῦς καὶ εὐθυμότητος. Οὗτος δὲν ἔκλειε διὰ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Ἡράκλειτος, ἀλλὰ ἐγέλα, διὸ καὶ ἐπεκλήθη *Γελασίνος*. Ἀμφότεροι οὗτοι ἀκμάσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος ἐγένοντο ἰδρυταὶ τῆς σχολῆς τῶν *ἀτομικῶν*, διότι πάντα τὰ ὄντα ἐθεώρουν διαιρούμενα διαρκῶς εἰς μικρότερα μέρη μέχρι τῆς τελευταίας αἰσθητῆς διαιρέσεως, δι' ἧς κατέληγον εἰς τὰ αἰσθητῶς ἀδιαίρετα ὁμοειδῆ τὰ κληθέντα *ἅτομα*. Ὡς ἀρχὴν τῶν ὄντων οὗτοι παρεδέχοντο τὸ *πλήρες*, ἥτοι τὸ ὄν προερχόμενον ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ τὸ *κενόν*, ἥτοι τὸ μὴ ὄν, προερχόμενον ἐκ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς φθορᾶς τῶν ὄντων. Τὴν γῆν ἐφαντάζοντο ὡς στρογγύλην πλάκα, τὰ ὀργανικά ὄντα ἐθεώρουν προελθόντα ἐκ τῆς ἰλύος, τὴν δὲ ψυχὴν ἐκ τοῦ πυρός, ὡς εὐδαιμονίαν δὲ παρεδέχοντο τὴν φαιδρότητα καὶ τὴν ἡρεμίαν.

8) Ἄναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος (500—428) ὁ τελευταῖος ἀρχαῖος φιλόσοφος, ὅστις μετοικήσας εἰς Ἀθήνας, διετέλεσε διδάσκαλος τοῦ Περικλέους, κατηγορηθεὶς δ' ὡς ἀσεβὴς διὰ τὰς νέας ἰδέας του ἔφυγεν εἰς Λάμψακον ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Οὗτος παρεδέχετο ὡς συστατικὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων τὰ ἅτομα, αἵνα ἐκάλει *σπέρματα* καὶ ἐθεώρει σύνθετα καὶ ἑτεροειδῆ καὶ οὐχὶ ἀπλᾶ καὶ ὁμοιοδῆ, ὡς οἱ *ἀτομικοί*. ἵνα δὲ ἐρμηνεύσῃ πῶς ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ὑλικῶν τούτων στοιχείων τῶν ὄντων παρήχθη τὸ ἀρμονικὸν σύμπαν παρεδέχθη ὅτι ὑπάρχει καὶ ὃν τι (δύναμις τις) ἀμειγές, ὃ ὠνόμασε *νοῦν*, ὅστις κινεῖ, ῥυθμίζει καὶ ζωογονεῖ τὰ πάντα. Οὕτω ὁ Ἄναξαγόρας πρῶτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ ἐκήρυξε τὴν ἀνάγκην ἀρχῆς τινος μὴ φυσικῆς, ἀλλὰ πνευματικῆς, τ. ἔ. παρεδέχθη ἄνλόν τινα δύναμιν, ἣτις τακτοποιεῖ καὶ ζωογονεῖ τὴν ὕλην· κατ' ἀκολουθίαν ὁ κόσμος δὲν εἶναι προῖον τυφλῆς τύχης, ἀλλὰ λογικῆς δυνάμεως. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἄναξαγόρου ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς τῶν προγενεστέρων φυσικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν τῶν μεταγενεστέρων πνευματικὴν φιλοσοφίαν, ἣς οὗτος εἶναι πρόδρομος.

Οὕτω ἀρξαμένη ἡ *φυσικὴ φιλοσοφία* τῶν Ἰόνων φιλοσόφων ἀπὸ τῆς ἀπλῆς καὶ καθαρῶς ὑλικῆς ἐξετάσεως τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν τριῶν ἀρχαίων Ἰόνων φιλοσόφων τοῦ *Θου αἰῶνος*, τοῦ Θαλοῦ, τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ τοῦ Ἀναξιμένους, προβάσας περαιτέρω διὰ τῆς βαθυτέρας ἐξετάσεως τῶν φυσικῶν ὄντων ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα φιλοσόφων Ἡρακλείτου, Ἐμπεδοκλέους, Δευκίππου καὶ Δημοκρίτου, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἀναξαγόρου ὁμοῦ ἐθεωρήθησαν ἀνώτεροι καὶ ἐμβριθέστεροι τῶν προγενεστέρων καὶ ἐκλήθησαν διὰ τοῦτο *φυσικοὶ τοῦ 5ου αἰῶνος*, ἀνῆλθε διὰ τοῦ Ἀναξαγόρου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῆς ἀκμὴν διὰ τοῦ σπουδαίου ἄλματος τοῦ φιλοσόφου τούτου, δι' οὗ ἀπὸ φυσικῆς μετεβλήθη εἰς πνευματικὴν, ἥτοι εἰς κυρίως φιλοσοφίαν.

§ 93. Δωρική ἢ Πυθαγόρειος φιλοσοφία (φιλοσοφία τοῦ πνεύματος).

Ἡ ἀρχαία δωρική φιλοσοφία, ἣν εὐρίσκομεν ἐν ταῖς δωρικαῖς ἀποικίαις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἠκολούθησε τὴν φυσικὴν κλίσιν τῆς δωρικῆς φυλῆς· ἐξετάζει δηλ. καὶ αὕτη τὰ ἐν τῇ φύσει ὄντα, ἀλλὰ τὴν προσοχὴν αὐτῆς δὲν ἐπισύρουσι τόσον τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ὅσον αἱ σχέσεις αὐτῶν· δι' ὃ αὕτη κλίνει πρὸς τὸ πνεῦμα μᾶλλον καὶ εἶναι **φιλοσοφία τοῦ πνεύματος**, ἐν ᾧ ἡ τῶν Ἰώνων εἶναι φυσικὴ **φιλοσοφία τῶν αἰσθήσεων**· ὠνομάσθη δὲ καὶ **Πυθαγόρειος** ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς **Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου** (580—500 π. Χ.). Οὗτος περιοδεύσας ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ πλείστας γνώσεις ἀντλήσας παρὰ τῶν ἐκεῖ ἱερέων καὶ λογίων μετέφησεν εἰς Κρότωνα τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐνθα ἱδρυσε **σχολὴν (σύλλογον)** φέρουσαν θρησκευτικόν, ἐπιστημονικόν καὶ πολιτικόν χαρακτῆρα, σκοποῦσαν δὲ τὴν ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν εἰς αὐτὴν φοιτῶντων διὰ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἀσκήσεων καὶ δι' αὐστηρεῶς ἐπιβολῆς τοῦ καθήκοντος καὶ βελτίωσιν τῆς κοινωνίας καθόλου. Τὰ μέλη τῆς σχολῆς ταύτης ὑπεβάλλοντο εἰς δοκιμασίαν καὶ αὐστηροὺς κανονισμοὺς τοῦ βίου, ὧν βάσις ἦτο ἡ **ἐχεμυθία** εἴτε ὁ **μυστικισμός**, ἐξέχον δὲ θρησκευτικὸν δόγμα ἡ **μετεμψύχωσις**, ἠθικαὶ δὲ ἀρχαὶ ἡ ἐγκράτεια, ἡ ἀγνότης καὶ ὁ ἐλεγχος ἑαυτοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ θεῖα, τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἄρχοντας.

Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐδιδάσκοντο κατ' ἐξοχὴν τὰ **μαθηματικά** καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἥτοι ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ σχήματα, ἐθεωρήθησαν ὡς ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων. Παρεδέχθη δηλ. ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι ἡ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς καὶ τοῖς μαθηματικοῖς σχήμασι καὶ μηχανικοῖς νόμοις καὶ τοῖς μουσικοῖς ὄργανοις παρατηρουμένη ἁρμονικὴ σχέσηις εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν τῷ σύμπαντι ἁρμονίας, μεθ' ἧς κινοῦνται τὰ οὐράνια σώματα. Κατ' αὐτοὺς λοιπὸν **τὸ πᾶν εἶναι ἁρμονία**, ἥτοι διὰ ταξίς τοῦ κόσμου κατὰ μαθηματικὰς σχέσεις.

Ὁ Πυθαγόρας ὅστις πρῶτος μετωνόμασεν ἑαυτὸν εἰς φιλόσοφον ἀπὸ σοφοῦ, οὐδὲν ἔγραψε, τὰ δὲ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα **Χρυσᾶ ἔπη**, ὄντα ἐπιτομὴ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, εἶναι ἔργον μεταγενεστέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως δὲν ἔπραξεν οὗτος ἔπραξαν οἱ ἄλλοι μαθηταὶ αὐτοῦ οἱ καλούμενοι **Πυθαγορικοί**, ἰδίως δὲ οἱ μετὰ ταῦτα ὁπαδοὶ αὐτοῦ οἱ καλούμενοι **Πυθαγόρειοι**, ὧν σπουδαιότεροι οἱ καὶ διάδοχοι αὐτοῦ εἶναι οἱ κατωτέρω ἤτοι

1) **Φιλόλαος ὁ Κροτωνιάτης**, ἀκμάσας περὶ τὸ 420 καὶ ἀναπτύξας τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν· τούτου ἀποσπάσματα σφίζονται παρὰ Στοβαῖον (§124).

2) **Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος**, ἀκμάσας περὶ τὸ 400 καὶ διακρίθεις ὡς μαθηματικὸς καὶ πολιτικός, ἐφευρὼν δὲ καὶ χρησίμους μηχανάς. Οὕτω ἀναπτυχθεῖσα ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία ἐπέδρασε πολὺ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι κοινωνίας καὶ τῶν ἐκεῖ πολιτικῶν πραγμάτων, δι' ὃ καὶ ὁ λαὸς ἐξηγέρθη βραδύτερον κατὰ τῶν Πυθαγορείων καὶ ἐδίωξεν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα φιλοσοφίας καὶ ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ὀφείλεται ἡ βραδύτερον σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις τῆς κινήσεως τῆς γῆς γενομένη κατὰ τὸ 1500 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Κοπερνίκου καὶ ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου μετὰ τὸ 1600 μ.Χ.

§ 94. Ἡ Ἑλεατικὴ φιλοσοφία.

Ἡ Ἑλεατικὴ φιλοσοφία εἶναι παρομοία πρὸς τὴν Πυθαγόρειον ἥτοι εἶναι καὶ αὕτη **πνευματικὴ φυσικὴ φιλοσοφία**, πνευματικωτέρα τῆς Πυθαγορείου, ἀναπτυχθεῖσα κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἐν Ἑλέᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐνθα ἰδρύθη ἰδίᾳ φιλοσοφικὴ σχολὴ ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους, μετασχόντος τῆς ὑπὸ τῶν Φωκαέων ἀποσταλείσης ἐκεῖ ἀποικίας τῆς Ἑλέας, ἐξ ἧς καὶ ἡ σχολὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ὅλη ἔλαβε τὸ ὄνομα. Ἀρχὴ τῆς σχολῆς ταύτης ἦτο ὅτι τὸ **ὄν**, ἥτοι τὸ σύμπαν μόνον ὑπάρχει καὶ αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός, ἡ ἡλικία δὲ χρόνος καὶ κίνησις καὶ γίνεσθαι καὶ μὴ ὄν δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο ἐν εἶδος **θεϊσμοῦ** ἢ **παν-**

θεϊσμοῦ. Ὁ πανθεϊσμός οὗτος καὶ ἡ διαλεκτικὴ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλεατικῆς σχολῆς. Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλεατικῆς φιλοσοφίας εἶναι·

1) Ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς **Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος** (582 — 480), ὅστις περιελθὼν ὡς ποιητὴς καὶ ῥαψωδὸς πολλὰς ἐλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως τῆς κάτω Ἰταλίας ἐγκατέστη κατὰ τὸ 536 ἐν Ἑλέα, ὅπου ἔδρυσεν τὴν Ἑλεατικὴν σχολὴν καὶ ἐδίδασκε καὶ συνέγραψε ζήσας ἐν ὧν ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη. Περιέγραψεν ἐμμέτρως τὴν κτίσιν τῆς Κολοφῶνος καὶ τῆς Ἑλέας, ἐποίησε δὲ ἐλεγείας καὶ ποίημα περὶ **φύσεως**, ἐν ᾧ ἐλέγχων τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον, διότι ἀπέδωκαν εἰς τοὺς θεοὺς μορφὴν καὶ ἐλαττώματα ἀνθρώπινα, ἐκήρυξε τὴν ἐνότητα καὶ ἀδιότητα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ σύμπαντος, ἥτοι ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι ἓν καὶ τὸ ἐν τούτῳ, αἰώνιον καὶ ἀναλλοίωτον, εἶναι ὁ θεός, ὅστις οὐδόλως ὁμοιάζει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· οὕτω πρῶτος ὁ Ξενοφάνης ἐγένετο πατὴρ τοῦ **πανθεϊσμοῦ**.

2) **Παρμενίδης ὁ Ἑλεάτης**, ὅστις περὶ τὸ 500 π. Χ. ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ ὁπαδὸς τοῦ Ξενοφάνους ἀναδειχθεὶς ὁ ἐπισημότερος τῶν Ἑλεατῶν καὶ ἀναπτύξας σὺν τῇ Ἑλεατικῇ διδασκαλίᾳ καὶ τὴν διαλεκτικὴν δι' ἧς ἀνευρίσκεται ἡ ἀλήθεια. Ἐν τῷ **περὶ φύσεως** συγγράμματι αὐτοῦ παραδέχεται ὅτι μόνον τὸ **ὄν**, ἥτοι ἡ τὸν χρόνον πληροῦσα ὕλη ὑπάρχει, τὸ **μὴ ὄν** δὲν ὑπάρχει οὐδὲ δύναται νὰ νοηθῇ, ἀπέκλειε δὲ τὸ **γίγνεσθαι** καὶ **ἀπόλλυσθαι**· θεωρῶν δὲ τὸ **ὄν** ἀναρχον, αἰώνιον, ἀμέριστον καὶ ἀφθαρτον ἐταύτιζεν αὐτὸ πρὸς τὸ **νοεῖν** καὶ παρεδέχετο ὅτι μόνος ὁ **λόγος** δεικνύων ἡμῖν τὸ ὄν τοῦτο ἀναλλοίωτον παρέχει τὴν ἀλήθειαν (διὰ τῆς διαλεκτικῆς), αἱ δὲ αἰσθήσεις, δεικνύουσαι πολλαπλότητα τοῦ ὄντος καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν αὐτοῦ εἶναι πηγαὶ πᾶσης πλάνης. Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης βραδύτερον ὀρμηθεὶς ὁ Πλάτων ἐδημιούργησε τὴν **περὶ ἰδεῶν** θεωρίαν αὐτοῦ. Τὴν γένεσιν τοῦ παντός ἀπέδιδεν ὁ Παρμενίδης εἰς τὴν θερμότητα, τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἐθεώρει γεννωμένους ἐκ τῆς ἰλύος.

3) **Ζήνων ὁ Ἑλεάτης**, νεώτερος τοῦ Παρμενίδου καὶ μαθητῆς αὐτοῦ ἐλθὼν μετ' αὐτοῦ τῷ 460 εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτιμᾶτο πολὺ. Ἀποκρούων καὶ οὗτος τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν κίνησιν μετα-

χειρίζεται διαφόρους αποδείξεις διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐτελειοποίησεν ἐξετάσας διαλεκτικῶς τὰ τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως. Οὗτος διέκρινε τὴν κοινὴν αἴσθησιν (δόξαν) ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως· καὶ

4) **Μέλισσος ὁ Σάμιος**, ὅστις, νεώτερος ὢν τοῦ Ζήνωνος καὶ στρατηγὸς τῶν Σαμίων γενόμενος τῷ 441 κατὰ τῶν ἐκστρατευσάντων κατὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἀθηναίων στρατηγῶν Περικλέους καὶ Σοφοκλέους, ἦτο ὁπαδὸς τῆς θεωρίας τοῦ Παρμενίδου, ἣν κατ' ἐλάχιστον μετερρῶθισεν.

§ 95. Ἡ φιλοσοφία τῶν σοφιστῶν ἢ τοῦ σκεπτικισμοῦ.

Μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, αἱ Ἀθηναὶ δοξασθεῖσαι ἐγένοντο κέντρον τῶν γραμμάτων, εἰς τὸ ὁποῖον συνέρρεον πολλοὶ διαπρεπεῖς ἄνδρες πρὸς εὖρεσιν βίου καὶ δόξης. Τότε οὐ μόνον πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν ἀλλὰ καὶ αἱ καλαὶ τέχναι προήχθησαν ἐκεῖ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία τῶν φυσικῶν διελθοῦσα ἤδη τὴν πρώτην φάσιν μέχρι τοῦ Ἀναξαγόρου εἰσήλθεν εἰς τὴν δευτέραν αὐτῆς φάσιν, τὴν καὶ τελειοτέραν, τὴν τῶν **σοφιστῶν φιλοσοφίαν**.

Ἐκ τῆς συγκρούσεως δηλ. διαφόρων ἐπικρατησάντων ἕως τότε φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἰδίως τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας, διδασκούσης τὴν γέννησιν καὶ φθορὰν τῶν φυσικῶν ὄντων, καὶ τῆς Ἑλεάτικῆς, διδασκούσης τὸ ἀπατηλὸν τῶν φυσικῶν φαινομένων, καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τοῦ νοῦ παρήχθη κατὰ μικρὸν ἡ δυσπιστία καὶ ἡ ἀμφιβολία εἰς τὰς περὶ τοῦ κόσμου ἐπιστημονικὰς ἐξηγήσεις· ἀμφισβητηθείσης δὲ καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως ἐπηκολούθησεν ἡ ἀμφιβολία καὶ περὶ τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως. Ἐκ τούτου ἐπῆλθεν ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ πόθος ἀκριβεστέρας καὶ ὑψηλοτέρας ἐρεῦνης, διὰ τῆς σκέψεως καὶ οὕτω ἐγεννήθη ἡ νέα φάσις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ὁ σκεπτικισμός, οὗτινος ἰδρυταὶ ἐγένοντο οἱ **σοφισταί**.

Οἱ σοφισταὶ ἐποφελήθοντες τῆς συγχύσεως καὶ ἀμφιβολίας

ταύτης ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσι τὸν πόθον τοῦτον τοῦ λαοῦ ἐρμηνεύοντες τὰς ἀναφρεϊσας ἀπορίας. Τῇ βοηθείᾳ δὲ τῆς **διαλεκτικῆς** καὶ τῆς ἐν κάτω Ἰταλίας ἀναπτυνθείσης τότε **ῥητορικῆς**, μεθ' ἧς στενωτάτα συνεδέθησαν, ἐδίδασκον τὴν ἄρνησιν πάσης γνώσεως ἐχούσης γενικὸν κῦρος καὶ παρεδέχοντο μόνον τὴν ἐξ ὑποκειμένου γνώσιν, ἣτις διδασκαλία κατέρριπτε τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἐπηγγέλλοντο δὲ κυρίως οἱ σοφισταὶ τὴν **προπαρασκευὴν** τῶν νέων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ὥστε νὰ γίνωσι **δεινοὶ πράττειν καὶ λέγειν**, ἥτοι δεινοὶ πολιτικοὶ καὶ ῥήτορες διὰ τῆς ῥητορικῆς. Ἐν δὲ τοῖς φιλοσοφικοῖς μαθήμασι μετεχειρίζοντο τὴν **διαλεκτικὴν τέχνην**, δι' ἧς κυρίως ἐπετύγχανον νὰ ἐλέγχωσι τὸν ἀντίπαλον καὶ νὰ φέρωσιν αὐτὸν εἰς ἀμηχανίαν. Ἐδίδασκον δὲ τὰ μαθήματα αὐτῶν οἱ σοφισταὶ ἐπὶ ἀδρῶ μισθῷ μάλιστα εἰς νέους πλουσίους καὶ κενοδόξους μέλλοντας νὰ τραπῶσιν εἰς τὰ πολιτικά. Οἱ σοφισταὶ ἐξέφραζον καὶ ἰδίας φιλοσοφικὰς θεωρίας, δὲν ἦσαν ὅμως εἰδικοί φιλόσοφοι, ἀλλὰ μᾶλλον πρακτικοὶ διδάσκαλοι ἐγκυκλοπαιδικῶν μαθημάτων, ἃ ἐδίδασκον ἐπιδεικτικῶς διὰ τῆς ῥητορικῆς διαστρέφοντες τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο καὶ ἄκροατὰς πολλοὺς προσεῖλκυον καὶ ταχέως ἀπέκτησαν δόξαν καὶ δύναμιν πολλὴν καὶ πλοῦτον μέγαν. Οἱ ἐπισημότεροι τούτων εἶναι·

1) **Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης** (480 — 412), ὅστις ὡς φιλόσοφος ἠκολούθησε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἡρακλείτου, καθ' ἣν τὸ πᾶν μεταβάλλεται, ῥεῖ καὶ διηνεκῶς κινεῖται, ἐξ ἧς ὁρμώμενος ἠρνεῖτο πᾶσαν ἐξ ἀντικειμένου ἀλήθειαν καὶ παρεδέχετο ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι **ἐξ ὑποκειμένου**, ἥτοι δὲν ἔχουσι κῦρος καθολικόν, ἀλλ' εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς ἀναλόγως τῆς καθ' ὠρισμένην στιγμήν ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐθέσπισε δηλ. οὗτος ὅτι μόνον ὁρθὸν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἕκαστος νομίζει τοιοῦτον (**ἀτομικὸν ἐγώ**), ὅπερ εἶναι κανὼν καὶ γνώμων οὐ μόνον πάσης γνώσεως ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἀλλὰ καὶ πάσης πράξεως ἐν τῇ ἠθικῇ. Ἐντεῦθεν προέκυψε τὸ κύριον δόγμα αὐτοῦ, **πάντων χρημάτων μέτρον ὁ ἀνθρώπος τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι, τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστι**. Ὡς διδάσκαλος δὲ τῆς ῥητορικῆς ἐδί-

δασκε τοὺς νέους τὸν ἥτιω λόγον κρείττω ποιεῖν, ἥτοι νὰ παριστῶσι τὸ κακὸν ὡς καλόν.

2) *Γοργίας ὁ Λεοντῖνος*, σύγχρονος τοῦ Πρωταγόρου καὶ μαθητῆς τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Οὗτος ἐδόξαζεν ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει, ἂν δὲ ὑπάρχῃ τι, δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἂν δὲ γνωσθῇ δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰς ἄλλους. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἐδίδασκεν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ὅτι ἔργον παντὸς σοφοῦ ἀνδρὸς εἶναι οὐχὶ νὰ ἐπιζητῇ τὸ ἀληθὲς καὶ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παριστᾷ ὡς τοιοῦτον πᾶν ὅ,τι εἶναι συμφέρον αὐτῷ. Ἐκ τούτου ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον ἢ διδασκαλία τοῦ Πρωταγόρου τὸν ἥτιω λόγον κρείττω ποιεῖν προστεθέντος ὅτι δύναται νὰ θεωρῇται ὡς ὀρθὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἀντίθετον τοῦ τεθέντος ζητήματος (ιδ. καὶ § 107).

3) *Ἰππίας ὁ Ἡλείος*, διακριθεὶς διὰ τὴν πολυμερῆ μάθησίν του καὶ πομπωδῶς ἐπιδεικνυόμενος εἰς μαθηματικάς, φυσικάς, ἱστορικάς, φιλοσοφικάς καὶ τεχνικάς γνώσεις.

4) *Πρόδικος ὁ Κεῖτος*, ἀσχοληθεὶς ἰδίᾳ εἰς γλωσσικάς μελέτας καὶ μάλιστα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συνωνύμων, ἐξ ἧς ἐσχηματίσθησαν πολλοὶ ἐπιστημονικοὶ ὅροι.

5) *Καλλικλῆς ὁ Ἀχαρνεύς*, δοξάζων ὅτι οἱ νόμοι ἐποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων πρὸς ἰδίαν ἀσφάλειαν καὶ ὅτι εἶναι ἠθικὸν τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου.

6) *Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος*, 7) *Εὐθύδημος ὁ Χῖος* καὶ ἄλλοι, πάντες σύγχρονοι τῶν δύο πρώτων, ζήσαντες ἐπὶ πολὺ ἐν Ἀθήναις καὶ διακριθέντες διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ παιδείαν αὐτῶν, μὴ ἔχοντες ὅμως πάντες σπουδαίας ἰδίας πεποιθήσεις, ὡς οἱ δύο πρώτοι, ἀλλὰ τὰς τῶν ἄλλων καλλιεργοῦντες.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι μεταβαίνοντες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐξήγειρον διὰ τῶν νέων θεωριῶν αὐτῶν τὴν περιέργειαν τῶν ἀνθρώπων, ἰδιαίτερος δὲ τῶν νέων διὰ τοῦ πομπώδους ὕφους τῆς γλώσσης, οὗσης πλήρους ῥητορικῶν καλλωπισμῶν, ἀντιθέσεων καὶ εἰκόνων καὶ πειστικωτάτης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὴ ὑπεξέκαιον τὴν φυσικὴν φιλοδοξίαν τῶν νέων, ὑποσχόμενοι ὅτι θὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἱκανοὺς πάσης ἐπιστήμης, ἀπέκτησαν ταχέως πανταχοῦ καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἐγένοντο πανίσχυροι ἐν τῇ

κοινωνία διὰ τὴν σοφίαν καὶ τέχνην αὐτῶν. Διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης οἱ σοφισταὶ ἄγοντες καὶ φέροντες τὰς κοινωνίας ὠφέλησαν αὐτάς, διότι οὕτω ἤσκουν τὰς ψυχικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων, παρεκίνησαν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ποιητῶν καὶ τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης, ἐμόρφωνον βαθμηδὸν τὸν τρόπον τοῦ λέγειν καὶ διέδωσαν οὕτω τὴν παιδείαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, γενόμενοι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι αὐτῆς· ἀπέβησαν ὅμως καὶ ἐπιβλαβέστατοι εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἐπικίνδυνοι, διότι γεννήσαντες τὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἔννοιῶν καὶ ἐμπνεύσαντες εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν *σκεπτικισμόν* ἐκλόνισαν τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν εἰς τὴν ὕλην, εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἑλληνικὰ ἥθη, ἐπήνεγκον μεγίστην μεταβολὴν ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ τῇ παιδείᾳ, ἐξενεύρισαν τὴν ψυχὴν καὶ ἠπειλήσαν νὰ κατασβέσωσι πᾶν αἶσθημα τιμῆς καὶ φιλοπατρίας. Διὰ τοῦτο ταχέως τὸ ὄνομα *σοφιστής*, ὅπερ πρότερον ἐσήμαινε τὸν *σοφὸν* τὸν καὶ *ἄλλους σοφίζοντα* καὶ εἶχε καλὴν σημασίαν, ἐλαμβάνετο ἐπὶ κακῆς σημασίας, καταντῆσαν βραδύτερον νὰ σημαίνῃ τὸν ἀπατεῶνα καὶ διαφθορέα. Ὁ ἠθικὸς οὗτος κλονισμὸς καὶ κίνδυνος τῆς κοινωνίας ταχέως προὐκάλεσεν ἀντίδρασιν καὶ μάλιστα παρὰ τῷ λαῷ, ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ὁποίας ἐτέθη ὁ μέγιστος σοφὸς τῶν χρόνων τούτων Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος.

Οὕτω ἡ διδασκαλία αὕτη τῶν σοφιστῶν, ἡ γεννήσασα τὸν σκεπτικισμόν, ἦτοι τὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθείας, οὕσα τελειότερα τῆς παλαιότερας φυσικῆς φιλοσοφίας ἀπέβη ἢ γέφυρα, δι' ἧς ἡ μέχρι τότε ἀσταθὴς καὶ κυμαινομένη φιλοσοφία τῆς πρώτης περιόδου μετέβη εἰς τὴν σταθερὰν καὶ ὑγιᾶ τῆς δευτέρας ἢ ἀττικῆς περιόδου, ἣν ἐθεμελίωσεν ὁ μέγας φιλόσοφος Σωκράτης.

ΑΤΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ (470—322 π.Χ.).

§ 96. Ἀρχή, ἀντικείμενον καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἀττικῆς φιλοσοφίας.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀσκηθὲν καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως καὶ λεπυνθὲν διὰ τῆς σοφιστικῆς φιλοσοφίας τῶν σοφιστῶν, κατέστη ἱκανὸν οὐ μόνον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παγκοσμίου συστήματος τῶν φυσικῶν ὄντων, ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐρεῦνας του καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν· διὸ ἡ φιλοσοφία ἀπὸ φιλοσοφίας τῆς φύσεως ἀποβαίνει φιλοσοφία τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἀπὸ θεωρητικῆς ἐγένετο διὰ μέσου τῆς σοφιστικῆς κενосπουδίας πρακτικὴ φιλοσοφία, ἐξετάζουσα οὐχὶ τὰ οὐράνια, τὰ μακρὰν κείμενα, ἀλλὰ τὰ ἐπίγεια, τὰ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἀνθρώπου εὐρισκόμενα, αὐτὸν τοῦτον τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὠφέλειαν αὐτοῦ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ. Ἰδρυτὴς καὶ διαμορφωτὴς τῆς νέας ταύτης πρακτικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Σωκράτης.

§ 97. Ὁ Σωκράτης καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Σωκράτους. Ὁ Σ. ἦτο Ἀθηναῖος, γεννηθεὶς τῷ 470 π. Χ. ἐν τῷ δήμῳ Ἀλωπεκῆς ἐκ πατρὸς Σωφρονίσκου, ἀγαματοποιοῦ καὶ μητρὸς Φαιναρέτης μαίας. Καταγόμενος ἐκ πτωχῆς οἰκογενείας ἐξέμαθε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἦν καὶ ἡσκησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη· ῥέπων ὅμως ἐκ φύσεως εἰς τὰ γράμματα, αἵτινα ἠγάπησεν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας, κατέλιπεν ἔνωρὶς τὸ ἐπάγγελμά του καὶ ἐτράπη εἰς φιλοσοφικὰς μελέτας. Μελετήσας δὲ πάντας τοὺς παλαιότερους φιλοσόφους ἀδιακρίτως σχολῆς καὶ φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἀκροασθεὶς πολλοὺς τῶν ἐπισήμων σοφιστῶν, συναναστρεφόμενος δὲ συγχρόνως καὶ μετὰ τῶν τότε ἐν Ἀθῆναις εὐρισκομένων σοφιστῶν καὶ ἄλλων σπουδαίων ἀνδρῶν ὧν δὲ καὶ φύσις δεξιὰ ταχέως διεκρίθη ἐν τοῖς γράμμασι, τῇ παιδείᾳ καὶ τῇ μορφώσει καθόλου καὶ ἀπέβη πολυμαθὴς καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος.

πος, διακριθείς ὡς πολίτης ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων του καὶ ὡς στρατιώτης ἐν διαφόροις μάχαις. Καὶ ὡς στρατιώτης μὲν διεκρίθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας σώσας τὸν Ἀλκιβιάδην, κριθεὶς δὲ διὰ τοῦτο ἄξιος τῆς τιμῆς τῆς ἀνδρείας ἡρηνῆθαι αὐτήν, καὶ κατὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην καθ' ἣν ἔσωσε τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν Ξενοφῶντα ἄρας αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων του, ὡς πολίτης δὲ κατὰ τὴν δίκην τῶν 10 στρατηγῶν τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ἀτυχοῦς ναυμαχίας, ὅτε βουλευτὴς ὢν ὑπερήσπισε γενναίως τοὺς ἀδίκως εἰς θάνατον καταδικασθέντας τούτους στρατηγοὺς, καὶ ἐπὶ τῶν τριάκοντα ὅτε διαταχθεὶς νὰ ἐκτελέσῃ ἀδικον πράξιν δὲν ὑπήκουσεν. Ἡλικιωθεὶς συνεξεύχθη τὴν ἐριστικὴν Ξανθίππην, ἐξ ἣς ἔσχε τρεῖς υἱοὺς, καὶ ἣς ὑπέμεινεν ἀπαθῶς τὸ ἐριστικόν. Ἐξῆσε πένης καθ' ὅλον τὸν βίον του ἄνευ ὅμως ἀναγκῶν διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου αὐτοῦ, γενόμενος βουλευτής, πρύτανις καὶ πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ πολυτρόπως ἐκτιμηθεὶς καὶ ἀγαπηθεὶς ὑπὸ πάντων διὰ τὰς ἀρετάς του· ἀπέθανε δὲ καταδικασθεὶς ἀδίκως εἰς τὸν διὰ κωνείου θάνατον, ὃν ἐδέχθη μετὰ μοναδικῆς ἀταραξίας, τῷ 399 π. Χ. ἐν ἡλικίᾳ 70 ἐτῶν.

2. Τὸ ἔργον καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Σωκ. Ὁ Σωκράτης κατηγάλωσεν ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀρετὴν, παραμελήσας τελείως τὰς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις του· Οὗτος δὲν ἐδίδαξεν ἐν σχολείῳ, ἀλλὰ διελέγετο διαρκῶς περὶ ὑψηλῶν ἠθικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων ἐν παντὶ τόπῳ τῆς πόλεως καὶ μετὰ πάσης τάξεως ἀνθρώπων. Ἰδίᾳ δὲ ἀνεστρέφετο μετὰ τῶν νέων, οὓς προσείλκυε διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρός του. Οὐδεμίαν δὲ ἀμοιβὴν ἐλάμβανε διὰ τὴν διδασκαλίαν του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συγχρόνους σοφιστάς, λαμβάνοντας ἀδροτάτην ἀμοιβήν. Διὰ τῆς διδασκαλίας του ταύτης ὁ Σωκράτης ὠφέλησε τὴν πατρίδα του προφυλάττων τοὺς συμπολίτας του ἀπὸ τῆς ἐπικρατοῦσης ἕνεκα τῶν σοφιστῶν διαφθοράς. Καίτοι δὲ ὁ Σωκράτης καθ' ὅλον τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον του ὑπῆρξε πρότυπον ἠθικῆς, ἀγνότητος, δικαιοσύνης, εὐσεβείας, καρτερίας, ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ ὀλιγαρκείας, ἐν τούτοις παρεξηγήθη ὑπὸ τοῦ πλῆθους τῶν

ἀμαθῶν, οἵτινες συνέχον αὐτὸν μετὰ τῶν συγχρόνων σοφιστῶν, διότι καὶ οὗτος, ὡς καὶ ἐκεῖνοι, ἐδίδασκε τοὺς νέους· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐδίδασκον ἰδιοτελῶς καὶ ὀλέθρια διδάγματα, οὗτος δὲ ἀνιδιοτελῶς καὶ ὠφελιμώτατα, καταπολεμῶν τὰς πεπλανημένας δοξασίας τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν καὶ κηρύττων κοινωνικὴν ἀναμόρφωσιν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀριστοφάνης δὲν διέφυγε τὴν σύγχυσιν ταύτην σοφιστῶν καὶ Σωκράτους, διὸ καὶ ἔσκωπεν αὐτὸν ἐν ταῖς *Νεφέλαις* (§ 59). Διὰ τὴν σύγχυσιν ταύτην καὶ ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης κατεπολέμησε τὰς ὀλεθρίας θεωρίας τῶν σοφιστῶν καὶ ἤλεγχε πάντα ἀδικοῦντα ἀπέκτησε πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ ἰδίως τοὺς σοφιστάς· ἀλλὰ καὶ οἱ δημοκρατικοὶ νομίσαντες ὅτι οὗτος εἶναι ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς νεωτεριζούσης σοφιστικῆς παιδείας, ἣν ἐθεώρησαν οὗτοι ὡς ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἀτυχίας των, βλέποντες δὲ αὐτὸν ψέγοντα τὴν διὰ πλειοψηφίας λῆψιν ἀποφάσεων ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν 30 τυράννων, θεωρήσαντες αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς δημοκρατίας. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθέντες τρεῖς Ἀθηναῖοι ἔχοντες προσωπικὰς ἀφορμὰς κατὰ τοῦ Σωκράτους συν-εγνοήθησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ μετ' ἄλλων καὶ κατηγόρησαν αὐτόν. Οὗτοι ἦσαν ὁ πλούσιος βυρσοδέψης Ἄνυτος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀπειρέπετο ὑπὸ τοῦ Σωκράτους νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς, ὁ ἄσημος ποιητὴς Μέλητος καὶ ὁ ῥήτωρ Λύκων. Κατηγόρησαν δὲ οὗτοι τὸν Σωκράτην ὅτι δὲν πιστεύει τοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους πιστεύουσιν οἱ ἄλλοι πολῖται, ἀλλ' εἰσάγει νέους θεοὺς, καὶ ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας του διαφθείρει τοὺς νέους. Μετὰ λαμπρὰν ἀλλ' ἀγέρωχον ἀπολογίαν, ἐξοργίσασαν τοὺς δικαστάς, ὁ Σωκράτης κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ κωνείου θάνατον. Καίτοι δὲ ἡδύνατο εὐκόλως νὰ δραπετεύσῃ τῇ βοηθείᾳ τῶν φίλων του, ἡρνήθη λέγων ὅτι ὤφειλε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του καὶ οὕτω καὶ διὰ τοῦ βίου του καὶ διὰ τοῦ θανάτου του ἐπεκύρωσε τὴν διδασκαλίαν του καὶ τὴν πρακτικὴν ἠθικὴν του (Πλατ. Ἀπολογία καὶ Κρίτων).

Τὸ ἔργον τοῦ Σωκράτους εἶναι μεγίστης σημασίας, διότι δι' αὐτοῦ ἀνέτρεψεν οὗτος τὰς ὀλεθρίας ἀρχὰς τῶν σοφιστῶν καὶ ἐθεμελίωσε τὴν ἠθικὴν κοινωνίαν διὰ τῆς ἀρετίας φιλοσοφικῆς διδα-

σκαλίας του. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι διῶδόντες τὸ σφάλμα αὐτῶν μετεμελήθησαν μετ' ὀλίγον διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ δι' ἀνδριάντος καὶ ἄλλως πολυτρόπως ἐτίμησαν τὴν μνήμην αὐτοῦ κλείσαντες εἰς ἔνδειξιν πένθους τὰς παλαιίστρας καὶ τὰ γυμνάσια καὶ φυγαδεύσαντες τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ.

Β. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους, ἣν γνωρίζομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, διότι αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψε, στρέφεται οὐχὶ περὶ τὰ φυσικὰ, ἀλλὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ μάλιστα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ, ἣτις πηγάζει ἐκ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τοὺς σοφιστάς, φρονούντας ὅτι δὲν ὑπάρχει μόνιμος καὶ ἀληθὴς γνῶσις, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι ὑποκειμενικά, οὗτος ἐδόξαζεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἡθικοὶ νόμοι αἰδιόιοι καὶ ἀμετάβλητοι, ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία· ἤρκει δηλ. κατ' αὐτόν, νὰ γνωρίζῃ τις τί εἶναι δικαιοσύνη, ἵνα γίῃ δίκαιος, τί εἶναι σωφροσύνη, ἵνα γίῃ σώφρων, καὶ ἐν γένει τί εἶναι ἀρετὴ, ἵνα γίῃ ἀγαθός. Οὕτω ἀνῆγεν ὁ Σωκράτης πάσας τὰς μερικὰς ἀρετὰς εἰς μίαν γενικὴν ἀρετὴν, τὴν *σοφίαν* ἢ *γνῶσιν*, ἣν ἐθεώρει διδακτὴν, φρονῶν ὅτι ὁ μὴ γινώσκων τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ πράξῃ αὐτό, καὶ ἀντιθέτως ὁ γινώσκων τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ πράξῃ αὐτό· διὰ τοῦτο ἐδόξαζεν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ εἶναι διδακτὴ καὶ *οὐδεὶς ἐκὼν εἶναι πονηρός, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας*. Ἐπετύγχανε δὲ ὁ Σ. τὸν ἀληθῆ προσδιορισμὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων διὰ τῆς *διαλεκτικῆς*, ἣτις εἶναι τέχνη τοῦ κατὰ λόγον νοεῖν δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων περαιομένη. Τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ὁ Σωκράτης ἀνήγαγεν εἰς ὑψίστην τελειότητα διὰ τῆς *ἐπαγωγῆς*, δι' ἣς ἀνεύρισκεν ἐκ τῆς ἀληθείας τῶν μερικῶν τὴν ἀλήθειαν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, καὶ διὰ τῆς *διαίρεσεως*, δι' ἣς ὑπῆγε τὰς εἰδικὰς ἐννοίας εἰς γενικὰς. Ἀφετηρίαν δὲ πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐθεώρει τὸ ἐξετάζειν ἑαυτόν, εἴτε τὸ *γνώθι σαυτόν*.

Προέβαινε δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων διὰ τῆς *μαιευτικῆς* καλουμένης τέχνης, δι' ἣς ἐπιτηδείως κατῴρθου νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ πνεύματος τῶν ἄλλων ὅ,τι αὐτὸς εἶχεν ἐν νῷ. Πρὸς ἀκριβέστερον δὲ ὀρισμὸν τῶν ἐννοιῶν μετεχειρίζετο καὶ τὴν *εἰρω-*

νείαν, προσποιούμενος δηλ. ἄγνοϊαν ἐνώπιον ἰδίως ἀλαζόνων σοφιστῶν ἢ νέων ἀνοήτων, ἐξήτει νὰ διδασχθῇ παρ' αὐτῶν, οἵτινες οὕτω ἀπεδεικνύοντο ὅτι δὲν εἶχον ἀληθῆ γνῶσιν. Τὴν **εὐδαιμονίαν** τοῦ ἀνθρώπου ἐξήρτα ὁ Σωκράτης ἐκ τῆς μορφώσεως ἡθικοῦ βίου διὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ, **ἀγαθὸν** δὲ ἐνόμιζε τὸ ὠφέλιμον καὶ καλόν, ὠφελιμώτερον δὲ πάντων ἐθεώρει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τελείωσιν τῆς ψυχῆς. **Τὸν κόσμον** ἐθεώρει πλασθέντα ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἀνθρώπου, τοὺς δὲ θεοὺς πάντας, οὓς τὸ πλῆθος ἐπίστευε, συνέπτυσσεν εἰς μίαν θεότητα, προνοοῦσαν περὶ τοῦ κόσμου. Οὕτω δὲ ἐσχημάτισε πρῶτος αὐτὸς τὴν περὶ μονοθεΐας καὶ περὶ θείας προνοίας ἔννοιαν. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς σπουδαίαις περιστάσεσι τοῦ βίου του συνεβουλεύετο θείαν τινὰ ἐσωτερικὴν φωνήν, ἣν ἐκάλει **δαιμόνιον** καὶ ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως. Τὴν δὲ **ψυχὴν** ἐθεώρει συγγενῇ πρὸς τὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον.

Ἡ φιλοσοφία αὕτη τοῦ Σωκράτους ἀπετέλεσεν ἰδίαν σχολήν, τὴν **Σωκρατικὴν**, ἣν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ μετερρύθμισαν βραδύτερον καὶ οὕτω προῆλθον αἱ λεγόμεναι ἐλάσσονες σωκρατικαὶ σχολαί.

§ 98. Αἱ ἐλάσσονες σωκρατικαὶ σχολαί.

Τὴν σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἀνέπτυξε θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς αὐτὸς ὁ Σωκράτης καθ' ὅλον τὸν βίον του. Ἐκ τῶν διαφόρων δὲ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα μαθητῶν αὐτοῦ οἱ μὲν προσέσχον μᾶλλον εἰς τὸ θεωρητικόν, οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὸ πρακτικόν μέρος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῆς διαφορῆς ἀντιλήψεως αὐτῶν προέκυψεν ἡ διαίρεσις τῆς σωκρατικῆς διδασκαλίας εἰς διαφόρους αἱρέσεις, ἐξ ὧν προῆλθον αἱ διάφοροι σωκρατικαὶ σχολαὶ αἱ κληθεῖσαι **ἐλάσσονες**, αἵτινες καίτοι προέρχονται ἐκ μιᾶς διδασκαλίας περιπίπτουσιν εἰς ἀντιθέσεις καὶ συγκρούσεις. Τοιαῦται ἦσαν.

Ἡ **Κυνική**, ἣν ἵδρυσεν εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ὁ μαθητὴς αὐτοῦ **Ἀντισθένης** ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις εἶχε χρηματίσει καὶ μαθητὴς τοῦ Γοργίου, παρὰ τὸ **Κυνόσαργες**, ὅπερ

ἦτο γυμνάσιον ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἡρακλέους (τῇ νῦν μονῇ Ἀσωμάτων). Οὗτος ἐδίδασκε τὴν αὐτάρκειαν καὶ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς οὐχὶ μετὰ λόγου καὶ γνώσεως, ἀλλὰ πρακτικῶς. Ἡ σχολὴ αὕτη ἔνεκα τοῦ βίου τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς φιλοσόφων, ζώντων παρημελημένων δίκην κυνός, ὠνομάσθη **Κυνική**. Περιφημότερος δὲ ὁπαδὸς αὐτῆς, ὑπογραμμὸς κυνικοῦ φιλοσόφου, εἶναι **Διογένης** ὁ Σινωπεὺς (414—323). Ἐκ τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας προέκυψε βραδύτερον ἡ **στωϊκὴ φιλοσοφία** (§ 118).

Ἡ **Κυρηνναϊκὴ**, ἣν ἱδρυσεν ἐν Κυρήνῃ ὁ ἐξ αὐτῆς κατὰ γόμενος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους **Ἀρίστιππος** (400—365), ἀνὴρ πλούσιος καὶ φιλήδονος, μαθητεύσας καὶ παρὰ Πρωταγόρα. Οὗτος ἐδίδασκεν ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν ὀφείλουσι νὰ τείνωσιν εἰς λελογισμένον περιορισμὸν τῶν ἡδονῶν, ἃς διδάσκει ἡ φιλοσοφία καὶ ἐμπνέει ἡ φρόνησις ὥς ἀναγκαίως πρὸς **εὐπραγίαν** τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ σχολὴ αὕτη ὠνομάσθη καὶ **ἡδονικὴ**. Σπουδαιότεροι φιλόσοφοι ὁπαδοὶ αὐτῆς εἶναι ὁ **Ἡγησίας**, ὁ **Ἀννίκερις** καὶ ὁ **Εὐδήμερος**. Ἐκ τῆς ἡδονικῆς ταύτης αἰρέσεως προῆλθε βραδύτερον ἡ **Ἐπικούρειος φιλοσοφία** (§ 118).

Ἡ **Μεγαρικὴ**, ἣν ἱδρυσεν τῷ 399 ὁ **Εὐκλείδης** ὁ Μεγαρεὺς, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Παρμενίδου. Εἶχε δὲ αὕτη ὥς βάσιν τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Σωκράτους ἀναμεμειγμένην μετὰ παραδόσεων ἑλεατικῆς φιλοσοφίας. Ἡ σχολὴ αὕτη ὠνομάσθη καὶ **διαλεκτικὴ** καὶ **ἐριστικὴ**, διότι οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς ἠγάπων τὴν διαλεκτικὴν συζητοῦντες ἐριστικῶς κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν.

Ἡ **Ἡλειακὴ**, ἣν συγγενὴ οὖσαν τῇ Μεγαρικῇ, ἱδρυσεν ὁ πιστότατος ὁπαδὸς τοῦ Σωκράτους **Φαίδων** ὁ Ἡλείος μετὰ χαρακτηριστικῆς ἀρχῆς τὴν πίστιν πρὸς τὸν Σωκράτην.

Ἡ **Ἐρετρικὴ**, ἣν ἱδρυσεν ὁ **Μενέδημος** ὁ Ἐρετριεὺς (352—278) ἐπὶ τῇ βάσει σκέψεων τῆς Μεγαρικῆς καὶ τῆς Κυνικῆς, δοξάζων ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὑπερτάτη εὐδαιμονία.

§ 99. Ἡ μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξις τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ ἰδρύται πασῶν τῶν σωκρατικῶν τούτων σχολῶν μετεργούμιναν διαφοροτρόπως τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους κατὰ τὰς ἰδίας ἀντιλήψεις καὶ δοξασίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐπισημότερος μαθητῆς τοῦ Σωκράτους **Ξενοφῶν**, μὴ κατανοήσας βαθέως τὴν ἐπιστημονικὴν σημασίαν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν ἠθικὴν ἀξίαν αὐτῆς ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, διετύπωσεν αὐτὴν ἐν ἰδίῳ πρακτικῷ φιλοσοφικῷ συγγράμματι, ὅπερ ὠνόμασεν **Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους** (§ 85). Ἐν αὐτῷ ἐκθίεται διηγηματικῶς ἡ διαλογικῶς τὰς μᾶλλον ἀξιωματικὰς πράξεις καὶ τοὺς λόγους τοῦ φιλοσόφου περὶ θεοῦ καὶ προνοίας αὐτοῦ, περὶ καθηκόντων πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωσίαν καὶ τὴν πατρίδα, περὶ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ, δικαίου καὶ ἀδίκου κ.λπ. Ἀλλὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους τέλειος κάτοχος ἐγένετο ὁ ἄμεσος μαθητῆς αὐτοῦ **Πλάτων**, ὅστις διεμόρφωσεν ἴδιον φιλοσοφικὸν τύπον, τὴν **Πλατωνικὴν ἢ Ἀκαδημαϊκὴν φιλοσοφίαν**, ἣτις εἶναι τελεία ἀνάπτυξις τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους. Ἐτι δὲ τελειότερα αὐτῆς εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους διαμορφωθείσα βραδύτερον **Περὶπατητικὴ φιλοσοφία**, ἣτις εἶναι τὸ κορύφωμα συμπάσης τῆς φιλοσοφίας, διότι μετ' αὐτὴν ἀρχεται ἡ κατάπτωσις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας.

§ 100. Ὁ Πλάτων καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Πλάτωνος. Ὁ θαυμάσιος οὗτος φιλόσοφος ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 428 ἐκ πατρὸς Ἀρίστωνος καὶ μητρὸς Περικτιόνης, ἀμφοτέρων καταγομένων ἐξ ἐπισήμου γένους, τοῦ Κόδρου καὶ Σόλωνος. Κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ πάππου του **Ἀριστοκλῆς**, δὲν εἶναι δὲ ἀκριβῶς γνωστὸν διατί μετωνομάσθη **Πλάτων**. Εὐπορος ὢν καὶ ἐκ τοιαύτης οἰκογενείας καταγόμενος, ἐξεπαιδεύθη λαμπρῶς κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ ἐν τοῖς γράμμασι, τῇ μουσικῇ, τῇ γραφικῇ καὶ τῇ γυμναστικῇ, ἐν ἣ ἡ μάλιστα διέ-

πρεψε γενόμενος καὶ ἰσθμιονίκης· ἐπεδόθη δὲ εἴτα εἰς τὴν ποιή-
σιν ποιήσας διθυράμβους καὶ τραγῳδίας, εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἣν
ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Κρατύλου, καὶ εἰς ποικίλας μελέτας.
Ἀπὸ δὲ τοῦ 20οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀφήσας τὴν τε ποίησιν
καὶ τὰς ποικίλας ἄλλας μελέτας, ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους,
ὃν ἠκολούθησε συστηματικῶς ἐπὶ ὀκταετίαν καὶ πλέον μέχρι τοῦ
θανάτου αὐτοῦ, μελετῶν ἅμα καὶ τὰ συστήματα πολλῶν ἀρχαιο-
τέρων φιλοσόφων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἐκ φόβου
καταδιώξεως ἔφυγεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν ἐπίσης μαθητὴν τοῦ
Σωκράτους Εὐκλείδην, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς κάτω Ἰταλίαν, ἔνθα
υπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκεῖ διαδεδομένης τότε πυθαγορείου
φιλοσοφίας. Μεταβάς δὲ τότε καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου
τῶν Συρακουσῶν Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου περιέπεσεν εἰς τὴν
δυσμένειαν αὐτοῦ ἕνεκα τῆς παρρησίας του καὶ παρεδόθη εἰς τινα
Σπαρτιάτην, ὅστις ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν ἐπώλησεν ὡς δοῦ-
λον· λυτρωθεὶς ὁμως ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Ἀννικέριος ἐπέστρεψεν
εἰς Ἀθήνας καὶ ἵδρυσεν τακτικὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν ἐν ἰδίῳ κήπῳ
κειμένῳ παρὰ τὸ γυμνάσιον τοῦ ἥρωος Ἀκαδήμου, ἔξ οὗ καὶ
ὠνομάσθη αὕτη **Ἀκαδημαϊκή**. Εἰς αὐτὴν συνέρρεον πολλοὶ εὐγε-
νεῖς νέοι οὐ μόνον Ἀθηναῖοι ἀλλὰ καὶ ἔξ ἄλλων ἐλληνικῶν πό-
λεων καὶ ἐδιδάσκοντο φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικὰ μαθήματα, ὧν
ἦτο βαθεὺς γνώστης ὁ Πλάτων. Εἰς τὰ πολιτικὰ δὲν ἀνεμείχθη ὁ
Πλάτων, εἶχεν ὁμως ἀριστοκρατικὰ φρονήματα. Καὶ μετέβη μὲν
καὶ πάλιν εἰς Σικελίαν κατὰ πρόσκλησιν Διονυσίου τοῦ νεωτέρου,
ὅτε καὶ ἐκινδύνευσεν γὰρ φονευθῆναι διὰ τὴν καχυποψίαν τοῦ τυράν-
νου, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐξηκολούθησε διδάσκων μέχρι
τοῦ 347, ὅτε ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης καὶ ἐτάφη ἐν τῷ Κερα-
μεικῷ μετὰ μεγάλων τιμῶν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Πλάτων, περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ
πνεύματος τοῦ ὁποίου πάντες, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, ἀποφαίνον-
ται μετὰ σεβασμοῦ, οὗ ἄξιος φαίνεται καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων
αὐτοῦ.

2. Ἔργα τοῦ Πλ. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὁ Πλά-
των μετεχειρίσθη τὴν διαλεκτικὴν μορφήν, ἣτις ἦτο συνήθης τότε
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ Α. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ 11

ἐν Ἀθήναις ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς καὶ πολιτικαῖς συζητήσεσιν ἀνήγαγε δ' αὐτὴν εἰς ἀνέφικτον τελειότητα διὰ τῆς ἐναργοῦς καὶ δραματικῆς περιγραφῆς, διὰ τῆς λεπτῆς ἀπεικονίσεως τῶν χαρακτήρων, διὰ τῆς εὐστόχου ἀναπτύξεως τῶν ἐννοιῶν καὶ διὰ τῆς συντόμου καὶ τελείας οἰκονομίας τοῦ θέματος. Εἶναι λοιπὸν τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος διάλογοι, οἵτινες παρίστανται ὡς ἀληθεῖς δραματικαὶ πράξεις· διὸ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἶχον διαιρεθῆ εἰς τετραλογίας ὡς αἱ τραγωδίαί.

Σφύζονται δὲ 42 ἔργα τοῦ Πλάτωνος ἅπαντα διαλογικῶς γεγραμμένα πλὴν μόνης τῆς **Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτους**. Ἐν πᾶσι τούτοις, πλὴν τῶν **Νόμων**, ὁ Πλάτων διευσθύνει τὴν συζήτησιν διὰ τοῦ Σωκράτους ἢ δογματικῶς διδάσκοντος ἢ ζωηρῶς μετὰ τῶν ἄλλων προσώπων συζητοῦντος. Οἱ πλεῖστοι τῶν διαλόγων φέρουσι τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν διαλεγομένων προσώπων, συνήθως τοῦ σπουδαιότερου μετὰ τὸν Σωκράτην, καὶ πραγματεύονται ποικίλα φιλοσοφικὰ θέματα, οἷον ὁ **Λάχης** περὶ ἀνδρείας, ὁ **Χαρμίδης** περὶ σωφροσύνης, ὁ **Παρμενίδης** περὶ ἰδεῶν, ὁ **Ἰππίας ὁ μείζων** περὶ καλοῦ, ὁ **Εὐθύφρων** περὶ ὁσιότητος, ὁ **Κρίτων** περὶ νόμων κ.λ.π. Διήρουν δ' αὐτοὺς οἱ παλαιοὶ εἰς δύο τάξεις, εἰς **πειραστικούς** ἦτοι προπαρασκευαστικούς, ἐν οἷς ἐξετάζεται ἐννοιά τις ἢ πρόβλημα φιλοσοφικῶς ἐν ἐκτάσει, ἀλλ' ἄνευ θετικοῦ δεδομένου, καὶ εἰς **ὑφηγητικούς**, ἐν οἷς, οὔσι φυσικοῦ, λογικοῦ, ἠθικοῦ ἢ πολιτικοῦ περιεχομένου, περιέχονται τὰ θετικὰ δεδομένα τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως.

Πλὴν τῶν διαλόγων σφύζονται καὶ τινες ἐπιστολαὶ καὶ ὕροι ἦτοι ὀρίσμοι τινες τοῦ Πλάτωνος.

Γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἡ λεγομένη **νέα ἀττική** διάλεκτος· αὕτη ἀποτελοῦσα μετάβασιν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὴν νέαν, ἐν ἣ ἔγραψαν, πλὴν τοῦ Πλάτωνος, ὁ Ξενοφῶν καὶ οἱ πλεῖστοι ῥήτορες, περιέχει πάσας τὰς καλλονὰς τοῦ ἀττικοῦ λόγου ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἀκμῇ οὔσα πλουσία, ἐμμελής, ἡδεῖα, ἀκριβής καὶ ἀνθηρά· δι' αὐτῆς ὁ Πλάτων ἀναδεικνύεται ὁ τελειότατος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ πεζοῦ λόγου, ὡς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀνεδείχθη ὁ ἐμβριθέστερος καὶ λεπτότερος φιλόσοφος καὶ κοινωνιολόγος.

3. Φιλοσοφία τοῦ Πλ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι συνέχεια ἅμα καὶ συμπλήρωσις εὐρυτάτη τῆς τοῦ Σωκράτους, περιλαμβάνουσα οὐ μόνον πᾶσαν γνῶσιν ὀρθῶς ἐπιδιωκομένην, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζουσα τελείως τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου· διαιρεῖται δὲ εἰς *διαλεκτικὴν*, *φυσικὴν* καὶ *ἠθικὴν*, ἐν αἷς ἐγκατασπεύρονται καὶ θεωροῖαι περὶ *πολιτείας*, περὶ *θρησκείας* καὶ περὶ *τέχνης*.

Ἐν τῇ *διαλεκτικῇ* περιέχεται ἡ περὶ *Ἰδεῶν* θεωρία τοῦ φιλοσόφου (§ 94), εἰς ἣν οὗτος ἔφθασε παραδεχθεὶς δύο κόσμους διακεκριμένους ἀπ' ἀλλήλων, τὸν *αἰσθητόν*, ὅστις εἶναι ἀεὶ ῥέων, καὶ τὸν *νοητόν*, ὅστις εἶναι ἀμετάβλητος. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην πᾶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὃν ἔχει καὶ ἀποτύπωμά τι ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. Οἱ ἀρχικοί, ἐνιαῖοι καὶ ἀμετάβλητοι οὗτοι τύποι τῶν ὄντων, καταληπτοὶ μόνον διὰ τῆς νοήσεως, καλοῦνται *Ἰδέαι*, αἵτινες μόνον ὑπάρχουσιν, οἷον ἡ ἰδέα τοῦ ὄντως δένδρου εἶναι ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς δένδρα εἶναι ἀπομιμήσεις αὐτοῦ· τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὄντων καὶ περὶ τοῦ *ἀγαθοῦ*, τοῦ *καλοῦ* καὶ τοῦ *ἀληθοῦς*, αἵτινα ὁ ἄνθρωπος ἀναπαριστᾷ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβῶς ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Εἶναι δὲ τὸ ἀγαθόν, κατὰ Πλάτωνα, ὁ ἔσχατος λόγος πάσης ὑπάρξεως καὶ γνώσεως καὶ ἡ ὑπερτάτη πασῶν τῶν *Ἰδεῶν* ταυτιζομένη τῇ θεότητι.

Ἐν τῇ *Φυσικῇ* περιλαμβάνονται αἱ περὶ *κόσμου* καὶ *ψυχῆς* θεωροίαι τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ὁ μὲν κόσμος ἐπλάσθη ἐκ τοῦ *ἀπειρου*, ἥτοι ἐκ τοῦ ἀσυλλήπτου τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει χώρου, ἐν τῷ ᾧ οἷός τις εὐρίσκεται ἡ ὕλη, καὶ ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντων τεσσάρων στοιχείων, *πυρός*, *ὑδατος*, *γῆς* καὶ *ἀέρος*· ἡ δὲ κίνησις τοῦ κόσμου προέρχεται ἐκ τῆς *ψυχῆς* τοῦ *πάντός*, ἥτις εἶναι αὐτοκίνητος. Οὕτω ὑπάρχει ὁ *κόσμος* καὶ ἡ *ψυχὴ* τοῦ *κόσμου*, διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων. Τῆς ψυχῆς ταύτης τοῦ κόσμου μόνιον εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις πρὶν ἐγκλεισθῇ ἐν τῷ σώματι κατῴκει ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἰδεῶν, ὡς ἐντελῶς ἀναμνησκέται ἐν τῷ γήινῳ κόσμῳ. Καὶ αἱ μὲν καθαρὸν βίον διαγαγοῦσαι ψυχαὶ ἐπανερχονται εἰς τὸν νοητόν

κόσμον τῶν Ἰδεῶν, αἱ δὲ χρήζουσαι διορθώσεως ὑποβάλλονται μετὰ θάνατον ἢ εἰς ἄλλην τιμωρίαν ἢ εἰς ἀποδημίαν εἰς σώματα ἄλλων ἀνθρώπων ἢ ζώων ἐν τῷ γήϊνῳ κόσμῳ. Τοῦτο δὲ ἀπετέλεσε τὴν θεωρίαν τῆς **μετεμψυχώσεως**.

Μέρη δὲ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ **νοητικόν**, ἐκπροσωποῦν τὴν νόησιν, ἣτις ὡς ἡνίοχος διευθύνει τὴν ψυχὴν, τὸ **θυμοειδές**, ἐκπροσωποῦν τὰ εὐγενῆ πάθη, καὶ τὸ **ἐπιθυμητικόν**, ἐκπροσωποῦν τὰ ἀγενῆ πάθη.

Ἐν δὲ τῇ **Ἠθικῇ** ὁ Πλάτων βάσιν ἔχει τὰς ἀρχὰς τοῦ Σωκράτους, καθ' ὅς πάσας τὰς ἀρετὰς ἀνάγει εἰς τὴν **φρόνησιν**, καὶ ὑποστηρίζει τὴν ἐνότητα καὶ τὸ διδακτὸν τῆς ἀρετῆς. Εἶναι δὲ αἱ τὴν ὅλην ἀρετὴν ἀποτελοῦσαι μερικαὶ ἀρεταί, ἡ **σοφία**, πηγάζουσα ἐκ τοῦ νοητικοῦ, ἡ **ἀνδρεία** ἐκ τοῦ θυμοειδοῦς, ἡ **σωφροσύνη** ἐκ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ ἡ **δικαιοσύνη**, ἣτις προσέχει ὅπως ἕκαστον τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἐκπληροῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ μὴ ἐπιχειρῇ τι πέραν τούτου.

Περὶ **Πολιτείας** ἐφρόνει ὁ Πλάτων ὅτι σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ βίου εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀρετῆς εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν, ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ λαοῦ εἰς ἀρετὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἥτοι τῆς φιλοσοφίας, θεμελιώδης ὅρος τῆς ἀξιολόγου πολιτείας εἶναι νὰ ἄρχῃ αὐτῆς ἡ φιλοσοφία· ἐπειδὴ δὲ αὕτη δὲν εἶναι ἔργον τῶν πολλῶν εἶναι ἀνάγκη ἡ ἀρχὴ νὰ εὐρίσκηται εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων· εἶναι λοιπὸν ἡ **πολιτεία** τοῦ Πλάτωνος ἀριστοκρατική.

Περὶ **Θρησκείας** ἐδόξαζεν ὅτι αὕτη εἶναι φιλοσοφία περὶ θεοῦ, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὸ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν· διὸ ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια συμπίπτει πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνῶσιν.

Περὶ δὲ **Τέχνης** ἐφρόνει ὁ Πλάτων ὅτι αὕτη εἶναι μίμησις οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, τῶν καθαρῶν δηλ. ἰδεωδῶν τύπων αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς αἰσθητῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τέχνη ἀπασχολεῖ ἡμᾶς περὶ ψευδῆ καὶ ἀληθῆ, περὶ κακὰ καὶ ἀγαθὰ, θέλει αὐτὴν ὑποτεταγμένην εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἡθικὸν ὄργανον· ἰδίως δὲ τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν δημοτικὴν θεωρεῖ

ὡς βοηθητικά ὄργανα τῆς φιλοσοφίας· διὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ **καλοῦ** ὑπάγει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ **ἀγαθοῦ**.

4. Ἐπίδρασις τοῦ Πλ. Οὕτω θαυμασίως ἀναπτύξας ὁ Πλάτων τὴν πνευματικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους ἀνήγαγεν αὐτὴν εἰς τέλειον ἐπιστημονικὸν σύστημα, παρεσκεύασε δι' αὐτῆς τὰς ὁδοὺς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀπέβη καὶ θεωρεῖται μέχρι σήμερον ὑπὸ πάντων ἢ ἀκένωτος πηγὴ ὑγιῶν καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν.

§ 101. Οἱ ἀκαδημαῖκοι διάδοχοι τοῦ Πλάτωνος.

Οἱ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Πλάτωνος ἐξηκολούθουν διδάσκοντες ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ἐπενεγκόντες εἰς αὐτὴν μικρὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν δοξασίαν. Πολλοὶ τούτων ἀπέκτησαν μεγάλην δόξαν. Τοιοῦτοι εἶναι 1) ὁ **Σπεύσιππος** ὁ Ἀθηναῖος, ἀνεψιὸς τοῦ Πλάτωνος, συγχωνεύσας τὴν περὶ **Ἰδεῶν** θεωρίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς περὶ **ἀριθμῶν** τοῦ Πυθαγόρου. Τούτου δὲ διάδοχος ἐγένετο 2) ὁ **Ξενοκράτης** ὁ Χαλκηδόνιος καὶ τούτου διάδοχος 3) ὁ **Πολέμων** ὁ Ἀθηναῖος, μεθ' ὃν ἐπακολουθεῖ σειρά ἄλλων μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νέας **Ἀκαδημείας** ἢ **νεοπλατωνικῆς σχολῆς**, περὶ ἧς γίνεται λόγος κατωτέρω (§ 119). Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος ἦτο ὁ **Ἀριστοτέλης**, ὅστις ἐγένετο ἀρχηγὸς ἰδίας σχολῆς τῆς **Περὶπατητικῆς** σχολῆς.

§ 102. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.

1. Βίος τοῦ Ἀριστοτέλους. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τῆς Μακεδονίας τῷ 384 π. Χ. ἐκ πατρὸς Νικομάχου, εὐπόρου, ἱατροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τοῦ Β'. Παιδευθεὶς λαμπρῶς ἐν Ἀτάρνῃ τῆς Μυσίας, ὅπου ὀρφανισθεὶς πατρός καὶ μητρὸς ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ πατρικοῦ φίλου Προξένου, ἦλθε δεκαοχταετὴς εἰς Ἀθῆνας ἐνθα ἠκροάσατο τῶν ῥητόρων καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκύψας ἅμα καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν προγενεστέρων φιλοσοφικῶν συστημάτων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον

τοῦ Πλάτωνος μεταβὰς εἰς Ἀτάρνην ἐνυμφεύθη Ἀταρνίδα, θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος Ἑρμείου· μετὰ τινα δὲ ἔτη ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἱδρυσε ῥητορικὴν σχολὴν ἀντίπαλον τοῦ Ἰσοκράτους.

Τῷ 342 προσκλήθεις ὑπὸ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου, ἐφ' οὗ μεγάλως ἐπέδρασεν. Ὅτε δὲ οὗτος ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀσίαν (334) ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἱδρυσεν ἐν τῷ *Λυκείῳ* γυμνασίῳ τῶν Ἀθηνῶν, παρὰ τὸν Ἰλισσόν, τακτικὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν κληθεῖσαν *περιπατητικὴν* ἐκ τῶν ἐν περιπάτοις ὑπὸ τὰς στοὰς τοῦ Λυκείου γενομένων φιλοσοφικῶν διαλέξεων. Ἐν αὐτῇ πλήν τῆς φιλοσοφίας ἐδίδασκε καὶ ῥητορικὴν· ἡ δὲ διδασκαλία ἦτο διηγηματικῆς μορφῆς, ἐγένετο δηλ. διὰ συνεχοῦς ἀπαγγελίας ἀκροωμένων τῶν μαθητῶν. Εὐπορος ὢν οἴκοθεν, ὑποστηριζόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, διέθετεν ἄφθονα μέσα πρὸς ἀγορὰν τῶν χρησίμων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ μελέτας βιβλίων καὶ ἀντικειμένων. Ἀποθανόντος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐκραγέντος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου κατηγορήθη ἐκ πολιτικοῦ μίσους ὡς ἄθεος· διὸ κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἐνθα νοσήσας ἀπέθανε τῷ 322. Ὁ Ἀρ. ἦτο ἀσθενὴς τὸ σῶμα, ἀλλὰ πολὺ φιλόπονος, φιλόκαλος καὶ εὐγενὴς τοὺς τρόπους.

2. Ἔργα τοῦ Ἀρ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀσχοληθεὶς περὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας ἔγραψε πολυαριθμότατα καὶ ποικιλώτατα ἔργα. Τὰ σφζόμενα διαιροῦνται εἰς ἑξ. τάξεις, εἰς *Λογικά, Φυσικά, Μεταφυσικά, Ἠθικά, Πολιτικά καὶ Τεχνολογικά*. Πρὸς τούτοις ἔγραψε καὶ *συναγωγὴν πολιτειῶν*, περιλαμβάνουσαν τὴν ἀνάλυσιν τῶν πολιτευμάτων 158 ἀρχαίων πόλεων, ἥς ἀπολεσθεΐσης μέρος εἶναι ἡ πρό τινων ἐτῶν ἀνευρεθεῖσα *Ἀθηναίων πολιτεία*, ἐν ἣ μετὰ ἀφήγησιν τῶν ἐν Ἀθήναις στάσεων καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων περιγράφει τὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ τότε ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος. Καὶ πλεῖστα ἄλλα ποικίλα ἔργα ἔγραψεν ἀπολεσθέντα.

Τὰ πλεῖστα τῶν σφζομένων συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι διδακτικά, ἦτοι προσωρισμένα πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν, καὶ διηρέθησαν βραδύτερον εἰς *ἐξωτερικά*, ἀπλούστερα προσωρισμένα

διὰ τοὺς ἀρχαρίους καὶ τοὺς πολλοὺς καὶ διδασκόμενα περὶ τὴν ἐσπέραν (*ἐσπερινὰ μαθήματα*), ἐκδοθέντα δὲ ζῶντος αὐτοῦ καὶ γνωστὰ μόνον ἔξ ἀποσπασμάτων διασφθέντων, καὶ εἰς *ἐσωτερικά*, ὑψηλοτέρου περιεχομένου προωρισμένα διὰ τοὺς ἀποκλειστικούς μαθητὰς καὶ διδασκόμενα τὴν πρᾶϊαν (πρωῖνὰ μαθήματα), ἐκδοθέντα δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἅπαντα ὁμοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Κικέρωνος, θανυματοῦ καὶ μιμητοῦ τῆς ἀριστοτελείου φιλοσοφίας. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνάγονται τὰ πλεῖστα τῶν σφζομένων ἔργων, ἅτινα εἶναι πολὺ συνεπτυγμένα καὶ οὐχὶ τελείως ἐπεξεργασμένα ἐν γλώσσῃ ἀνωμάλῳ, τραχείᾳ καὶ σκοτεινῇ, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν βραχυλογίαν· τὴν ἑλλειψιν ὅμως ταύτην ἀναπληροῖ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ἀκριβὴς ἔκφρασις.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν εἶναι πλέον ἢ καθαρεύουσα *ἀττική*, ἀλλὰ πλησιάζει πρὸς τὴν *κοινὴν διάλεκτον*.

3. Φιλοσοφία Ἀρ. Ὁ Ἀριστοτέλης μελετήσας τὰ συγγράμματα πάντων τῶν προγενεστέρων φιλοσόφων, γνωρίζων δὲ καλῶς καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἕνεκα τῶν ἀφθόνων μέσων, ἃ διέθετε καὶ τῶν πολλῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, ἔδωκε πρῶτος αὐτὸς συστηματικὴν μορφήν καὶ τάξιν εἰς αὐτὰς καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὰς δημιουργήσας καὶ νέας ἐπιστήμας καὶ γενόμενος ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς εὐμεθόδου ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας κατὰ κανόνας σταθεροὺς· διὰ τοῦτο ἐπιδιώκων ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἁπλῶς διδακτικὸν σκοπὸν παραμελεῖ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς μορφῆς τοῦ λόγου καὶ φροντίζει μόνον περὶ τῆς καταλλήλου παραστάσεως τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὁρμώμενον ἐκ τῶν ἰδεῶν, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς πρώτης πηγῆς αὐτῶν, τοῦ θεοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης ἀναζητεῖ τὰς ἐσωτερικὰς ἀρχὰς τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ὃν σπουδάζει βαθύτερον ἐξετάζων ἐκ παραλλήλου τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλην, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν φυσικὴν, τὴν λογικὴν καὶ τὴν φυσικὴν, τὴν ποιητικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν μετὰ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς. Ὅθεν ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ εἶναι *ἐμπειρική*, ἀντιλοῦσα πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἀλήθειαν ἐκ τοῦ κόσμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος οὖσαν *ἰδεολογικὴν*.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀρ. δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας κυρίας ἐπιστήμας· 1) τὴν Λογικὴν, 2) τὴν Μεταφυσικὴν, 3) τὴν Φυσικὴν καὶ 4) τὴν Ἠθικὴν, ἐν αἷς ἐγκατασπείρονται καὶ ἐπισυνάπτονται καὶ πολλοὶ ἄλλαι γνώσεις, περὶ πολιτείας, περὶ θρησκείας, περὶ τέχνης, περὶ ῥητορικῆς κ.λ.π.

Καὶ ἐν μὲν τῇ *Λογικῇ*, ἣν αὐτὸς πρῶτος ἐδημιούργησεν ἀντὶ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Πλάτωνος στηριζόμενος ἐπὶ σωκρατικῆς καὶ πλατωνικῆς βάσεως, πραγματεύεται περὶ τῶν τρόπων τοῦ διανοεῖσθαι, ἥτοι περὶ ἐννοιῶν, κρίσεων, συλλογισμῶν, ἀποδείξεων, ὁρισμῶν καὶ διαιρέσεως· ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτῇ διδάσκει ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις συνίσταται εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν μερικῶν ἐκ τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν, τοῦ αἰτιατοῦ ἐκ τοῦ αἰτίου. Πάντα ταῦτα ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ ῥητορικῆς τέχνης καὶ περὶ ποιητικῆς κ.λ.π. οἱ μεταγενέστεροι συμπεριέλαβον εἰς ἓν σύγγραμμα ἐκ 16 βιβλίων ὀνομασθὲν κατ' ἀρχὰς *Ὅργανον*.

Ἐν δὲ τῇ *Μεταφυσικῇ*, ἀποτελουμένη ἐκ 14 βιβλίων κληθεῖσθαι δ' οὕτω ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων διότι ἡ πραγματεία αὕτη εὗρίσκετο εὐθὺς μετὰ τὰ *φυσικὰ συγγράμματα* τοῦ Ἀριστ., γενικῶς μὲν ἐξετάζει τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν ὄντων, ἥτις κινεῖ μὲν τὰ πάντα αὐτὴ δὲ μένει ἀκίνητος οὕσα αἰδῖος καὶ ἀσώματος, ἥτοι τὸν *θεόν*, εἰδικώτερον δὲ ἐξετάζει τὴν σχέσιν τῶν καθέκαστα πρὸς τὸ ὅλον, θεωρῶν τὰ ὄντα ὑπὸ τὴν τετραπλῆν ὄψιν, τῆς *ὑλῆς*, τοῦ *εἶδους*, τοῦ *κινουῦντος αἰτίου* καὶ τοῦ *σκοποῦ* δι' ὃν κινουῦνται τὰ ὄντα. Οὕτω καταρρίπτει τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶν Ἰδεῶν ὥς ἀρχικῶν τύπων τῶν ὄντων, χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀπλὴν ὑπόθεσιν, μὴ ἐξηγουῦσαν οὔτε τὴν οὐσίαν οὔτε τὴν κίνησιν οὔτε τὴν γένεσιν τῶν αἰσθητῶν ὄντων.

Ἐν δὲ τῇ *Φυσικῇ* ἐξετάζει τὸ κινούμενον, ἥτοι τὸν κόσμον, διακρίνων τὴν κίνησιν καὶ τὰ ὄντα· καὶ *κίνησις* μὲν παραδέχεται ὅτι εἶναι πᾶσα μεταβολὴ ἥτοι γένεσις καὶ φθορά, αὕξησις καὶ μείωσις, ἀλλοίωσις ἢ μετάβασις σώματος εἰς σῶμα καὶ ἀλλαγὴ τόπου· ἐν παντὶ δὲ ὄντι, πλὴν τοῦ θεοῦ, παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει *ὑλὴ* (τὸ δυνάμει ὄν) καὶ *εἶδος* (τὸ ἐνεργεῖα ὄν)· ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ ὑλὴ μὲν εἶναι τὸ *σῶμα*, ὅπερ εἶναι τὸ κινούμενον, εἶδος δὲ ἡ

ψυχῇ, ἥτις εἶναι τὸ κινεῖν· ἡ ψυχὴ αὕτη οὔτε ἄνευ σώματος εἶναι οὔτε σωματικὸν εἶναι, ἀλλὰ τὸ σῶμα εἶναι ὄργανον αὐτῆς, γεννωμένης καὶ φθειρομένης μετ' αὐτοῦ· μόνον δὲ ὁ νοῦς μένει ἀγέννητος καὶ ἀνώλεθρος ἀπερχόμενος μετὰ τὴν φθορὰν τοῦ σώματος ἐξ αὐτοῦ καὶ συγχωνευόμενος μετὰ τοῦ ἀθανάτου ὄντος, τοῦ ὑπερτάτου νοῦ, ἥτοι τοῦ θεοῦ. Πᾶσα δὲ ἐν τῷ κόσμῳ **ζωὴ** ἐκδηλοῦται διὰ τῆς κινήσεως· καὶ παρὰ μὲν τοῖς φυτοῖς ἡ ζωὴ εἶναι θρέψις καὶ διάδοσις τοῦ εἶδους, παρὰ δὲ τοῖς ζώοις προστίθεται τούτοις καὶ ἡ αἴσθησις καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις καὶ ἡ κίνησις, παρὰ δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ πλεόν καὶ ἡ νόησις.

Ἐν δὲ τῇ **Ἡθικῇ** δοξάζει ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἐν τῇ **ἀρετῇ**, ἣν ὀρίζει ὥς ἔξιν προαιρετικὴν διευθυνομένην ὑπὸ τῆς φρονήσεως εἰς τὸ ἀληθὲς μέσον, διότι πᾶσα ἀρετὴ κεῖται μεταξὺ δύο ἐλλείψεων, ὥς π. χ. θρασύτης — ἀνδρείας — δειλίας· διὸ καὶ αἱ ἀρεταὶ λεγονται **μεσότητες**. Εἶναι δὲ ἐνάρετος ἐκεῖνος μόνος ὃν εὐφραίνει ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἄνευ ἄλλης τινὸς προσθήκης καὶ ὅστις εἰς τὴν εὐφροσύνην ταύτην θυσιάζει εὐχαρίστως πάντα τὰ ἄλλα.

Περὶ δὲ **πολιτείας** φρονεῖ ὁ Ἀρ. ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ ἐξασφάλις τοῦ δικαίου τῶν πολιτῶν, ἡ ἀπόκρουσις τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἥτοι ἐν γένει ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν ἐν τελείᾳ κοινωνίᾳ. Ἀνεπτύχθη δέ, κατ' αὐτόν, ἡ πολιτεία μορφωθείσης πρῶτον τῆς οἰκογενείας, εἴτα δὲ τῆς κοινότητος καὶ τῆς πόλεως, καὶ ἔχει κύριον ἔργον τὴν ἐν ἀρετῇ ἀνατροφὴν τοῦ λαοῦ, κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ὁποῦ προέρπει νὰ ῥυθμίζεται καὶ τὸ πολίτευμα.

Περὶ **θρησκείας** φρονεῖ ὅτι ταύτην ἀποτελεῖ ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τῆς συνοχῆς, τῆς τάξεως καὶ τῆς κινήσεως τοῦ κόσμου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπεμβαίῃ καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας, αἵτινες πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται ὅλως φυσικῶς.

Περὶ **τέχνης** φρονεῖ ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ μιμήσεως, δίδει δὲ εὐστόχους ὁρισμοὺς αὐτῆς.

Περὶ δὲ **ῥητορικῆς** φρονεῖ ὅτι αὕτη εἶναι τὸ μὲν τέχνη τὸ δὲ παραφυσὶς τῆς διαλεκτικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς. Πρὸς

τούτοις ὁ Ἀριστ. ἔγραψε καὶ περὶ *ποιητικῆς*, ἐν ἣ πραγματεύεται περὶ τραγωδίας καὶ ἔπους συγκρίνων ἅμα τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς ποιήσεως μετὰ τοσαύτης δξυνοίας, ὥστε αἱ γινῶμαι αὐτοῦ ἔχουσι μέχρι σήμερον ἀμετάβλητον τὸ κύρος· τὰ περὶ λυρικῆς ποιήσεως καὶ κωμωδίας περιλαμβάνοντο ἐν τῷ ἀπολεσθέντι μέρει τοῦ ἔργου τούτου.

4. Ἀξία τῶν ἔργων τοῦ Ἀρ. καὶ ἐπίδρασις αὐτοῦ. Ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις ὁ Ἀρ. συνδυάζων τὴν ἐμβρίθειαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως μετὰ τῆς εὐρύτητος τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ τῆς πείρας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀναδεικνύεται ἀπαράμιλλος μεταφυσικός, ἀκριβέστατος ἐρευνητὴς τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ βαθὺς πολιτειολόγος καὶ γίνεται οὕτω ἰδρυτὴς καὶ πατὴρ πάσης ἐπιστήμης, τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νέας παιδείας. Καθ' ὅλους τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας ἡ σπουδὴ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀπετέλει τὸ κέντρον πάσης πνευματικῆς ἐνεργείας. Ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ ἐπεκράτει ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ μέθοδος αὐτοῦ. Καὶ ἂν δὲ μετεβλήθησαν βραδύτερον κατὰ τι αἱ φυσικαὶ καὶ μαθηματικαὶ θεωρίαι αὐτοῦ ἐν τῇ κατ' ἀνάγκην γενομένῃ βαθμιαίᾳ ἐξελίξει καὶ προόδῳ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ λογικῇ, τῇ μεταφυσικῇ, τῇ ἠθικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ τὸ κύρος τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου ἔμεινεν ἀμείωτον· καὶ ἐν τοῖς ζωολογικοῖς καὶ φυτολογικοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, καίτοι τότε τὰ μέσα τῆς παρατηρήσεως ἦσαν ἀτελῆ, ὀλίγα προσετέθησαν βραδύτερον καὶ μόνον ἡ χημεία καὶ ἡ ἠλεκτρολογία εἶναι ὅλως νέαι ἐπιστῆμαι, ἄγνωστοι εἰς τὸν Ἀριστοτέλην.

Τοιοῦτος γενόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέβη ὁ ἄριστος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐπέδρασε τὰ μέγιστα οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν καταστάς ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων τοῦ κόσμου καὶ πηγὴ ὅλης τῆς μετὰ ταῦτα φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης μέχρι σήμερον.

§ 103. Σύγκρισις τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφους.

Συγκρίνοντας τὸν Ἀριστοτέλην πρὸς τοὺς προσωκρατικούς φιλο-
σόφους καὶ τὸν Πλάτωνα εὐρίσκομεν ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν φιλόσοφοι
τῶν *φυλῶν*, ὁ δὲ Πλάτων τῆς *Ἑλλάδος* καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὅλου
τοῦ *ἀνθρωπίνου γένους*· συγκρίνοντας δὲ τοὺς δύο μόνον τούτους
μεγίστους φιλοσόφους βλέπομεν ὅτι ὁ μὲν Πλάτων τείνει νὰ ἐξέλθῃ
τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εἰσδύει εἰς αὐτὸν μελε-
τῶν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πνεῦμα, τὴν ὕλην, τὰς τέχνας,
τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Πλάτων ἵσταται ὑπὲρ τὴν γῆν, ὁ Ἀριστοτέλης
βαδίζει ἀσφαλῶς ἐπ' αὐτῆς. Ὁ Πλάτων θριαμβεῖ ἐν τῇ διαλε-
κτικῇ καὶ ταῖς ἰδέαις, ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ λογικῇ καὶ τῷ θετι-
κισμῷ. Ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους
δημιουργεῖ μεγαλοπρεπὲς ἰδεῶδες σύστημα, ὁ Ἀριστοτέλης συμ-
πληροῖ αὐτὸ διὰ βαθυτέρας ἐρεῦνης μέχρις ἀνεφίκτου τελειότητος.

§ 104. Οἱ περιπατητικοὶ διάδοχοι τοῦ Ἀριστοτέλους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ διδασκαλία τῆς φιλο-
σοφίας αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ *περιπατητικῇ σχολῇ* ὑπὸ τῶν
διαδόχων αὐτοῦ ὧν ἀρχηγὸς εἶναι *Θεόφραστος ὁ Λέσβιος* (372 —
287) γράψας πλεῖστα συγγράμματα ἐξ ὧν σφύζονται τέσσαρα, *περὶ*
φυτῶν ἱστορίας, *περὶ φυτῶν αἰωῶν*, *περὶ λίθων* καὶ οἱ ἠθικοὶ
Χαρακτῆρες οἵτινες, ἀπεικονίζοντες εὐστόχως τοὺς χαρακτῆρας
διαφόρων ἀνθρώπων, φαίνεται ὅτι εἶναι ἀπόσπασμα μεγάλου
ἠθικοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. Ὁ Θεόφραστος διὰ τῶν συγγραμμά-
των αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς μακρᾶς καὶ καρποφόρου διδασκαλίας του
συνετέλεσε πρὸς ἐδραίωσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς περιπατητικῆς scho-
λῆς ἐπενεγκὼν μικρὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ ὑπάρχον σύστημα
αὐτῆς. Νεώτεροι δὲ Ἀριστοτελικοὶ ἢ περιπατητικοὶ φιλόσοφοι
διάσημοι ὑπῆρξαν Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, φιλόσοφος καὶ
μουσικός γράψας καὶ περὶ μουσικῆς, Δικαίσερχος ὁ Μεσσήνιος,

Στράτων ὁ Λαμψακηνός, **Κριτόλαος** ὁ ἐκ Φασήλιδος, **Διόδωρος** ὁ Τύριος καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἔρχεται καταπίπτουσα. Περὶ δὲ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως αὐτῆς, ἥτοι τῆς κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἀναπτυχθείσης **νέας φιλοσοφίας**, ἰδὲ § 118 (Πρβλ. καὶ § 90)

§ 103. Περὶλήψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς φιλοσοφίας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

Οὕτως ἀρξαμένη ἡ Φιλοσοφία ἀπὸ τῶν πρώτων ἐν τοῖς Ἑσαιοδείοις ποιήμασιν ἀναφαινομένων φιλοσοφικῶν σπερμάτων, τῶν νουθεσιῶν κ. λ. π., καὶ ἀπὸ τῶν γνωμικῶν ἀποφθεγμάτων τῶν 7 σοφῶν, διεμορφώθη τὸ πρῶτον κατὰ τὰ τέλη τῆς 7ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐν Ἰωνίᾳ εἰς τὰ πρῶτα ἄτεχνα ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἰώνων φιλοσόφων, ἐξελιχθεῖσα δὲ δι' αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν φυσικῶν φιλοσόφων, Πυθαγορείων καὶ Ἑλεατῶν, κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα εἰς τὸν σκεπτικισμὸν τῶν σοφιστῶν, ἐθεμελιώθη διὰ τοῦ Σωκράτους ἐν Ἀθῆναις κατὰ 5ον αἰῶνα καὶ ἀπέβη τέλειον τεχνικὸν προῖον διὰ τοῦ Πλάτωνος Ἀλλ' εἰς ὑψίστην τελειότητα ἀνήχθη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα διὰ τοῦ μεγίστου τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν ταύτην προσέβη ἡ Φιλοσοφία βαθμιαίως καὶ φυσικῶς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπλῶς εἰσδύουσα εἰς τὴν θεωρίαν τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτίας τῶν ὄντων τῆς φύσεως, εἶτα δὲ διὰ τῆς διαλεκτικῆς βαθύτερον ἐξετάζουσα τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια ὄντα καὶ τέλος εἰσελθοῦσα εἰς τὸ πρακτικὸν στάδιον αὐτῆς, εἰς ὃ τελειοποιηθεῖσα ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ περιεβλήθη πρῶτον μὲν ἀπλῆν διὰ τοῦ Πλάτωνος ἐπιστημονικὴν μορφήν εἶτα δὲ τελείαν τοιαύτην διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἤ κολούθησε τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς ἣν τοῦτο ἀνῆλθε μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀκμῆς του, ἔφθασε δὲ εἰς ὑψίστην τελειότητα κατὰ τὴν ἀκμαίαν ἀνδρικήν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους. "Οὔτε δὲ τὸ ἔθνος ἤρχισε βαθμυδὸν νὰ καταπίπτῃ ὑπὸ τὸ βάρος πολιτικῆς καὶ διανοητικῆς κοπώσεως συνεξέπιπτε μετ' αὐτοῦ βαθμυδὸν καὶ ἡ φιλοσοφία, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπώλεσε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς αἴγλην.

Τοιαύτη εἶναι ἡ φιλοσοφία αὕτη τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς Γραμματολογίας, ἣν χαρακτηρίζει πρωτοτυπία, δημιουργικότης καὶ ἐμβρίθεια. Ἀπέβη δὲ αὕτη τὸ πρότυπον οὐ μόνον τῆς μετὰ ταῦτα ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης ἄλλης φιλοσοφίας τοῦ κόσμου μέχρι σήμερον.

III. Η ΡΗΤΟΡΕΙΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ

(900—300 π. Χ.).

§ 106. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς ῥητορείας.

Ἡ ῥητορεία εἶναι κυρίως ἔμφυτός τις ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ διάδοσιν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ σκέψεων αὐτοῦ, γεννᾷται δὲ παρ' ἀνθρώποις καὶ λαοῖς. οἵτινες ἔχουσι κλίσιν πρὸς τὸ καλῶς λέγειν. Διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, οἵτινες εἶχον κλίσιν πρὸς τοῦτο, ὥς καὶ πρὸς πᾶν καλόν, εὐρίσκονται τὰ πρῶτα στοιχεῖα φυσικῆς ῥητορείας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Οὕτω παρ' Ὀμήρῳ εὐρίσκομεν ἀγορεύοντας ἐν συνελεύσεσι δημογέροντας, καὶ βασιλεῖς καὶ τιμωμένους διὰ τὴν ῥητορικὴν αὐτῶν ἀξίαν, οἷον τὸν Φοῖνικα διὰ τὴν τέχνην, τὸν Νέστορα διὰ τὴν ἡδιέπειαν, τὸν Ὀδυσσεά διὰ τὴν εὐφράδειαν, τὸν Μενέλαον διὰ τὴν βραχυλογίαν. ἀλλὰ καὶ τῶν Τρώων οἱ γέροντες χαρακτηρίζονται παρ' Ὀμήρῳ ὡς *ἐσθλοὶ ἀγορηταί*. Ἄλλ' ἡ ῥητορεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἀπλῆ, φυσικὴ καὶ περιορισμένη ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε μοναρχικοῦ πολιτεύματος. Καὶ βραδύτερον δὲ ὅτε, καταργηθείσης τῆς μοναρχικῆς βασιλείας, ἀνεφάνησαν τὰ τυραννικὰ καὶ δημοκρατικά πολιτεύματα, εὐρίσκομεν τοὺς ἄρχοντας καὶ δημαγωγοὺς ἀγορεύοντας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς· μεταξὺ τούτων ὑπερεῖχον οἱ ἔχοντες ἔμφυτον τὸ χάρισμα τοῦ λέγειν πολιτικοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Σόλων, ὁ Πεισίστρατος καὶ ὁ Κλεισθένης ἐν Ἀθήναις, βραδύτερον δέ, ὅτε μετὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ἐγένετο ἐδραιοτέρα ἡ δημοκρατία καὶ μεῖζων ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου, διεκρίθησαν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κίμων καὶ πρὸ πάντων ὁ δαιμόνιος Περικλῆς. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάντες εἶναι ῥήτορες φυσικοὶ καὶ οὐχ

θεωρητικοί. Οἱ λόγοι τῶν ἦσαν ἀπλούστατοι καὶ φυσικώτατοι μὴ ἔχοντες τὸ διθυραμβώδες καὶ τὸ ἔντεχνον τῶν μετέπειτα ῥητορικῶν λόγων.

§ 107. Ἡ πρώτη τεχνικὴ διαμορφώσις τῆς ῥητορείας, διαμορφωταὶ καὶ ὁρισμὸς αὐτῆς.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ Περικλέους, ὅτε αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο κέντρον καλλιεργείας πάντων τῶν εἰδῶν τῶν γραμμάτων, ἤρχισε νὰ καλλιεργῇται ἐνταῦθα τεχνικῶς καὶ ἡ ῥητορεία, ἣτις ἀνεφάνη οὕτω ἀργά, διότι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ λόγου δὲν εἶναι ἄμεσος καὶ φυσικὴ ἐκφρασις ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἀλλὰ τέχνη προϋποθέτουσα καὶ ἀπαιτοῦσα ὥρίμανσιν καὶ ἀσκήσιν τοῦ νοῦ, αἵτινες ἀργὰ μόνον κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν τῶν λαῶν ἀποκτῶνται. Ἀνάπτυξιν λοιπὸν ἐντέχνου ῥητορείας εὐρίσκομεν ἐν Ἀθήναις μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν σοφιστῶν. Δὲν ἀνεπτύχθη ὅμως ἡ ἐντεχνος ῥητορεία τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις, οὔτε οἱ σοφισταὶ ἦσαν οἱ εὐρόντες αὐτήν, ἀλλ' ἡ τέχνη αὕτη ὠρμήθη ἐκ Σικελίας καὶ ἰδίως ἐκ Συρακουσῶν, ἐνθα ἀνεπτύχθη ταχέως καὶ ἐλευθέρως πρώτη ἡ δικανικὴ ῥητορικὴ ἕνεκα τῶν πολλῶν ἰδιωτικῶν περὶ ἰδιοκτησίας δικῶν, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν ἐκεῖ εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τῷ 465 π. Χ. Τότε πρῶτος ἐκεῖ ἐδίδαξε ῥητορικὴν τέχνην ὁ συνήγορος καὶ δημαγωγὸς **Κόραξ**, ὅστις εἶναι ὁ πρῶτος διαμορφωτὴς αὐτῆς, ὁρίσας αὐτὴν ὡς **τέχνην πευθοῦς δημιουργόν**. Μαθητὴς καὶ διάδοχος ἀλλὰ καὶ ἀντίζηλος αὐτοῦ εἶναι ὁ **Τισίας** γράψας καὶ ῥητορικὴν τέχνην. Τούτου δὲ μαθητὴς, ἐπισημότερος αὐτοῦ καὶ τοῦ Κόρακος, εἶναι ὁ καὶ ὡς σοφιστὴς γνωστὸς **Γοργίας** ὁ Λεοντίνος (493 — 380 π. Χ), ὅστις πρῶτος εἰσήγαγε τὴν ἐντεχνον ῥητορείαν εἰς Ἀθήνας. Διαπρέψας οὕτως καὶ φημισθεὶς ἐν τῷ ἰδίῳ πατρίδι ἀπεστάλη τῷ 427 ὡς πρεσβευτὴς εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐξέπληξε τοὺς φιλόλογους Ἀθηναίους διὰ τὸ πομπῶδες καὶ ἀρμονικὸν τοῦ λόγου του. Ἐννοήσας δὲ ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο κατάλληλος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης του

ἔπανῆλθε βραδύτερον εἰς Ἀθήνας καὶ ἐδίδασκεν ἔνταῦθα τὴν ῥητορικὴν ἐπὶ χρήμασι πρὸς τοὺς συρρέοντας πρὸς αὐτὸν ἐπισήμους νέους· ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις μεταβαίνων καὶ ἐκφωνῶν πανηγυρικοὺς λόγους, δι' ὧν ἐπεδεκνύετο καὶ ἐθαυμάζετο, διέδωκε τὴν ῥητορικὴν τέχνην. Ἀλλ' ἡ ῥητορικὴ διδασκαλία τοῦ Γοργίου καὶ τῶν ἄλλων σοφιστῶν (§ 95), ἦτο μᾶλλον σοφιστικὴ ἢ πρακτικὴ, σκοπὸν ἔχουσα νὰ ἀναδείξῃ τοὺς μαθητὰς τῆς δεινοῦς περὶ τὸ λέγειν. Οὕτω συνετέλεσαν μὲν οἱ σοφισταὶ οὗτοι εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ διάδοσιν τῆς ῥητορείας ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' αὕτη εὐδοκίμησε καὶ ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα βραδύτερον, ὅτε ἀπαλλαγεῖσα βαθμὴδὸν τῆς σοφιστείας διαμορφώθη εἰς τέλειον προῦν πεζοῦ λόγου, ἕνεκα τοῦ ἐλευθέρου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τῆς ἐμφύτου τάσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν εὐγλωττίαν, τῆς σοφιστικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν κενοσπούδων νέων, τῶν πολλῶν δικῶν τῶν φιλοδίκων Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις δικαζομένων τότε συμμάχων αὐτῶν, καὶ τέλος ἕνεκα τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως. Ὅριζεται δὲ ἡ ῥητορεία ὡς *ζωηρὰ καὶ ἔντεχνος παράστασις τῶν σκέψεων τινος*. φύσει δὲ ἀναπτύσσεται αὕτη παρὰ τοῖς φιλελευθέροις λαοῖς καὶ διὲ παρὰ τοῖς δημοκρατουμένοις, παρ' οἷς ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου.

§ 108. Εἶδη τῆς ῥητορείας, μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, τύποι ἐνεργείας τοῦ ῥήτορος.

Οὕτω διαμορφωθείσα ἡ ῥητορεία ἐγένετο μετὰ τὸν Περικλέα γενικὸν μέσον παιδεύσεως ἐν Ἀθήναις εἰσελθοῦσα εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ ἰδιωτικὸν βίον. Τὸ πολιτικὸν βῆμα, τὰ δικαστήρια καὶ αἱ πανηγυρεῖς ἦσαν τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ῥήτορος· διὸ ἐμορφώθησαν τρία εἶδη ῥητορικοῦ λόγου· 1) τὸ *συμβουλευτικὸν* ἢ δημηγορικόν, περιλαμβάνον δημοσίας πολιτικὰς ἀγορεύσεις, ἐπιδιδῶν τὸ συμφέρον καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον, 2) τὸ *δικανικὸν* ἢ δικαστικόν, περιλαμβάνον λόγους δικῶν ἐν δικαστηρίῳ, ἐπιδιδῶν τὸ δίκαιον καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον καὶ 3) τὸ

πανηγυρικὸν ἢ ἐπιδεικτικόν, περιλαμβάνον ἐγκωμιαστικούς ἐν πανηγύρεσιν ἢ ἐν κηδείαις λόγους, ἐπιδιῶκον τὸ ἠθικὸν καλὸν καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸ παρὸν, ἀναμνησκόμενον ὁμῶς καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζον καὶ τὸ μέλλον.

Πᾶς ῥητορικὸς λόγος οἰοῦντήποτε εἰδους διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, τὸ *προοίμιον*, τὴν *διήγησιν* καὶ τὸν *ἐπίλογον*. Ἐν μὲν τῷ προοίμιῳ ὁ ῥήτωρ δηλοῖ τὸν τρόπον τῆς ὁμιλίας του καὶ διὰ κα-
ταλλήλων λέξεων καὶ ἐκφράσεων προδιαθέτει εὐμενῶς τοὺς δικασ-
τάς ἢ ἀκροατάς, ἐν δὲ τῇ διήγησει ἐκθέτει τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους ἢ τὰ πράγματα καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, συγκεφαλαιῶν τὰ εἰ-
ρημένα, ἐπικαλεῖται τὴν εὐμένειαν τῶν δικαστῶν ἢ ἀκροατῶν. Τὸ προοίμιον καὶ ὁ ἐπίλογος συνήθως εἶναι βραχέα, ἡ δὲ διήγησις μακρὰ ὑποδιαιρουμένη εἰς τμήματα.

Τόποι δ' ἐνεργείας τοῦ ῥήτορος ἦσαν ἡ *Ἐκκλησία τοῦ δήμου* τὸ *δικαστήριον* καὶ αἱ *πανηγύρεις*.

Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἦτο ἡ συνέλευσις εἰς ἣν ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν συνερχόμενος κατὰ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀπεφά-
σιζε περὶ τῶν σπουδαιοτάτων ὑποθέσεών του· συνήρχετο δὲ ὁ λαὸς παλαιότερον μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ. εἶτα δὲ εἰς τὴν Πνύκα καὶ βραδύ-
τερον εἰς τὸ θέατρον ἢ ἐνίστε ἐν Πειραιεῖ, εἰς συνελεύσεις *τακτικάς* (ὁποῖαι ἐγίνοντο τέσσαρες ἐν ἐκάστη πρυτανείᾳ, ὧν ἡ μία ἐκα-
λεῖτο κυρία) ἢ *ἐκτάκτους* (καλουμένας *συγκλήτους*) συγκαλουμέ-
νας ἐν ἐπείγουσαις ἀνάγκαις. Προήδρευε δὲ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τῶν *πρυτάνεων*, ὅσους εἰσάγων τὰ συζητητέα θέματα καὶ ἀκούων τῶν ῥητόρων ἔθετε τὸ θέμα εἰς ψηφοφορίαν, ἣτις ἐγίνετο διὰ *χειροτονίας*, ἥτοι δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν. Μόνον δὲ ἐν ἐκτά-
κτοις περιστάσεσι καὶ ἰδίως ἐπὶ προσωπικῶν ζητημάτων ἐγίνετο ἡ *κρύβδην* ἥτοι ἡ μυστικὴ ψηφοφορία. Οἱ ἀγορεύοντες ἐν τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ ῥήτορες, ὧν προετιμῶντο οἱ πρεσβύτεροι, ἔφερον στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὅπερ ἐσήμαινεν ὅτι ἐξεπλήρουν ἱερὸν καθήκον· ἠγόρευον δὲ ἀνιστάμενοι, ἐν ᾧ οἱ ἀκροαταὶ ἐκάθηντο. Οἱ ἐκκλη-
σιάζοντες ἐλάμβανον καὶ ἀποζημίωσιν, κατ' ἀρχὰς ὀβολόν, εἶτα δύο ὀβολοὺς καὶ βραδύτερον τρεῖς, ἕξ καὶ ἑννέα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ

βουλῇ τῶν Ἀθηναίων ἐγίνοντο σπουδαῖαι ἀγορεύσεις ῥητόρων καθ' ὅμοιον τρόπον ¹.

Δικαστήρια δὲ ἦσαν πολλὰ καὶ διάφορα ἐν Ἀθήναις· μέγιστον ἐκ τούτων ἦτο ἡ **Ἡλιαία**, ἀποτελούμενον ἐξ 6000 δικαστῶν (ὧν οἱ 1000 ἀναπληρωτικοὶ) κληρουμένων κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν 9 ἀρχόντων. Οὗτοι σπανίως ἐδίκαζον πάντες ὁμοῦ, συνήθως δὲ διηροῦντο εἰς 10 τμήματα, ὧν ἕκαστον συνίστατο ἐκ 500 δικαστῶν εἰς οὓς προσετίθετο καὶ εἷς πρὸς ἀποφυγὴν ἰσοψηφίας· καὶ τὰ τμήματα δὲ ταῦτα ἐκαλοῦντο δικαστήρια. Διὰ κληρώσεως δὲ ἰδιαίτερος γινομένης τὴν πρωτὴν τῆς δικασίμου ἡμέρας ὠρίζετο τίνες τῶν δικαστῶν ἐμελλον νὰ δικάσωσιν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον τὰς ὡσαύτως κληρωθείσας δίκας. Ἐνώπιον τῶν δικαστῶν τούτων ἠγόρευεν ὁ **διώκων**, ἦτοι ὁ κατήγορος ἢ ἐνάγων, καὶ ὁ **φεύγων**, ἦτοι ὁ κατηγορούμενος· ἢ ἐναγόμενος, ἐφ' ὧρισμένον χρόνον ὀριζόμενον δι' ὑδραυλικῷ ὥρολογίῳ, τῆς **κλεψύδρας**, ἧς τὸ ὕδωρ **ἐπελαμβάνετο**, ἦτοι ἐκρατεῖτο κατὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ διεξαγωγὴν μαρτυριῶν, τὴν ἀνάγνωσιν νόμων, ἀπογραφῶν κ.λ. π. Μετὰ τὴν ἀγόρευσιν ἐγίνετο ψηφοφορία καὶ ἐξεδίδετο ἡ ἀπόφασις, ἣτις ἦτο ὀριστική, πλὴν ἰῶν ἐρήμην δικαζομένων. Ἐκαστος δικαστῆς ἐλάμβανεν ὡς ἀποζημίωσιν ἐν ἀρχῇ ὀβολόν, εἴτα δὲ διώβολον καὶ τριώβολον. Ἄλλα σπουδαῖα δικαστήρια ἐν Ἀθήναις ἦσαν ὁ **Ἀρειος Πάγος** ² καὶ οἱ **Ἐφεταί** ³, ἐν οἷς ἐγίνοντο δίκαι καὶ ἀγορεύσεις κατὰ παρόμοιον τρόπον.

1. Ἡ βουλὴ συνισταμένη ἐκ 500 βουλευτῶν διηρεῖτο εἰς 10 τμήματα, ὧν ἕκαστον, περιλαμβάνον τοὺς 50 βουλευτὰς μιᾶς φυλῆς, διεχειριζέτο τὴν ἀρχὴν ἐπὶ $\frac{1}{10}$ τοῦ ἔτους, διαιρουμένου καὶ τούτου εἰς δέκα τμήματα. Οἱ 50 βουλευταὶ ἑκάστου τμήματος ἐκαλοῦντο **πρυτάνεις**, ὁ δὲ χρόνος τῆς ἀρχῆς αὐτῶν **πρυτανεία** καὶ ἡ φυλὴ αὐτῶν **πρυτανεύουσα**, ὁ δὲ ἐξ αὐτῶν κληρούμενος ὡς προϊστάμενος τῶν ἄλλων ἐπὶ 24 ὥρον ἐκαλεῖτο **ἐπιστάτης** ἢ **πρόεδρος**.

2. Ὁ **Ἀρειος Πάγος** ἦτο τὸ ἐπισημότερον ἐν Ἀθήναις δικαστήριον, δικάζον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ βασιλέως τὰς φονικὰς δίκας ἐπὶ τοῦ πρὸς Δ τῆς Ἀκροπόλεως κειμένου ὁμωνύμου βράχου, ἐποπτεῖον δὲ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς νόμους τῆς λατρείας κ.λ.π. Ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ πάντων τῶν χρηματισάντων ὡς 9 ἀρχόντων.

3. Τὸ δικαστήριον τῶν Ἐφετῶν, ἀποτελούμενον ἐκ 51 εὐπατριδῶν

Πανηγύρεις δὲ ἦσαν διάφοροι καὶ ποικίλοι, οἷον πολιτικά, θρησκευτικά, ἐπικήδεια, ἐπιτάφιοι κ.λ.π. γινόμενα κατὰ διαφόρους χρόνους εἰς διαφόρους τόπους. Κατ' αὐτὰς ἐγίνοντο ῥητορικαὶ ἀγορεύσεις εἴτε πανηγυρικοὶ λόγοι.

§ 109. Διεξαγωγή δέκης, λογογραφία, λογογράφοι ῥήτορες.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ νόμον τοῦ Σόλωνος, οἱ δικαζόμενοι ὤφειλον νὰ ἀγορεύωσιν αὐτοπροσώπως, πλὴν τῶν γυναικῶν καὶ παίδων, ὑπὲρ ὧν ἡγόρευον συγγενεῖς ἢ ἐπίτροποι. Μετὰ δὲ τὴν ἀγόρευσιν ἐπετρέπετο νὰ βεβαιώσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὰ λεχθέντα μόνος συγγενὴς ἢ φίλος τοῦ ἀγορεύσαντος, καλούμενος *συνήγορος*· τὸ τοιοῦτον ἐκαλεῖτο δευτερολογία, ἣτις πολλάκις ἦτο σπουδαιοτέρα τῆς πρωτολογίας. Ἐπειδὴ ὅμως, πολλαπλασιασθέντων τῶν νόμων καὶ ἀναπτυχθείσης τῆς ῥητορικῆς τέχνης, οἱ διάδικοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσιν ἑαυτοὺς νομικῶς, ἀνεφάνησαν κατ' ἀνάγκην οἱ καλούμενοι *λογογράφοι*, οἵτινες ἦσαν ἄνδρες ἔμπειροι τῶν νόμων καὶ τῆς ῥητορικῆς τέχνης καὶ κατεσκεύαζον ἥτοι συνέγραφον ἐπὶ χρήμασι λόγους διὰ τοὺς πελάτας αὐτῶν, οἵτινες ἐκμανθάνοντες ἀπὸ τῶν ῥητόρων πρὸ τῶν δικαστῶν. Οἱ λογογράφοι οὗτοι ἔγραφον ἐπὶ χρήμασιν οὐ μόνον δικανικοὺς ἀλλὰ καὶ πολιτικοὺς καὶ πανηγυρικοὺς λόγους κατὰ παραγγελίαν τῶν πελατῶν, ὡς καὶ σήμερον γίνεται παρὰ τοῖς δικηγόροις καὶ λοιποῖς λογίοις.

§ 110. Οἱ πρῶτοι φυσικοὶ ῥήτορες ἐν Ἀθήναις.

Ἐκ τῶν μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους διακριθέντων ἐν Ἀθήναις φυσικῶν ῥητόρων, οἵτινες δὲν ἐδιδάχθησαν τὴν ἔντεχνον ῥητορίαν, ἀλλὰ φύσει εἶχον τὸ δῶρον τῆς εὐγλωττίας καὶ ἔθεσαν τὰς

ὑπερβάντων τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἦτο ὡσαύτως σπουδαῖον, διαιρούμενον δὲ εἰς 4 διαφόρων εἰδῶν δικαστήρια, τὸ ἐπὶ *Παλλαδίῳ*, τὸ ἐπὶ *Δελφινίῳ*, τὸ ἐπὶ *Πρυτανείῳ* καὶ τὸ ἐν *Φρεαττοῖ* ἐδίκαζε διάφορα εἶδη φρόνου, ἀκούσιον, ἐκούσιον κ.λ.π.

βάσεις τῆς πολιτικῆς ῥητορείας (§ 106), ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ **Περικλῆς**, οὕτινος οἱ λόγοι, φυσικοὶ καὶ ἀπέρειστοι, ἀπηλλαγμένοι ῥητορικῶν τεχνασμάτων καὶ πλήρεις δυνάμεως καὶ ἀκριβείας, κεκοσμημένοι δὲ διὰ λαμπρῶν ποιητικῶν εἰκόνων, παρομοιώσεων καὶ εὐστόχων ἀποφθεγμάτων, εἰσέδουν βαθύτατα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν καὶ ἔτερον καὶ ἅμα ἐδίδασκον. Τόσῃν δὲ μεγαλοπρέπειαν εἶχον οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους, ὥστε οὗτος ὠνομάσθη διὰ τοῦτο **Ὀλύμπιος**, διότι ἐκεραυνοβόλει, ὡς ἄλλος Ὀλύμπιος Ζεὺς, τοὺς ἀκροατὰς καὶ συνετάρασεν αὐτοὺς διὰ τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν του. Οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν παρεδόθησαν γεγραμμένοι, μόνον δὲ ὁ Θουκυδίδης διέσωσε δημηγορίας αὐτοῦ οὐχὶ αὐτολεξεῖ, ἀλλ' ἐγγιζούσας πολὺ πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐξ ὧν καταφαίνεται βαθύτης καὶ λεπτότης νοημάτων καὶ μεγαλοπρέπεια.

Ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν ἡ κρητὶς τῆς ἐν Ἀθήναις ῥητορείας, ἥτις τεχνικῶς μορφωθεῖσα παρήγαγε τοὺς ἐξόχους Ἀθηναίους ῥήτορας.

§ 111. Ἡ τεχνικὴ ῥητορεία καὶ οἱ διασημότεροι ἀττικοὶ ῥήτορες.

Ἀφ' οὗ εἰσῆχθη διὰ τοῦ Γοργίου καὶ τῶν λοιπῶν σοφιστῶν ἐν Ἀθήναις ἡ ῥητορικὴ τέχνη καὶ ἀνεπτύχθη διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἡ πανηγυρικὴ ῥητορεία πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ ἡ δικανικὴ, διεμορφώθη αὕτη τεχνικῶς καὶ ἀπέβη τέλειον αὐτοτελὲς προῦν λόγου. Τότε καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον κατ' ἐμπειρίαν ἀσκούντων τὴν ῥητορείαν ὑπέστησαν τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐπίδρασιν. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐν Ἀθήναις τεχνικῶς διαμορφωθέντων ῥητόρων καὶ ἀναδειχθέντων οἱ ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι ἀπεχώρισαν δέκα, οὓς ἐθεώρησαν ὡς **κανόνα**, ἥτοι ὡς ὑπόδειγμα τῆς ἀττικῆς ῥητορείας. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξῆς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ κατ' ἀξίαν μέχρι τοῦ Δημοσθένους, ὅστις εἶναι ὁ κορυφαῖος.

1) Ὁ **Ἀντιφῶν** (480 - 411) Ραμνοῦσιος τὸν δῆμον. Οὗτος ἰδρύσας σχολὴν ἐν Ἀθήναις διέπρεψεν ὡς πολιτικός καὶ ὡς ῥητοροδιδάσκαλος καὶ προήγαγε πολὺ τὸ ἔργον τῶν λογογράφων·

κατηγορηθεὶς δὲ ἐπὶ πολιτικῇ προδοσίᾳ ὑπὸ τοῦ Θηραμένου ἀπελογήθη μὲν λαμπρῶς, ἀλλὰ κατεδικάσθη εἰς θάνατον δημοφιλίης καὶ τῆς περιουσίας του.

Ἐκ τῶν 35 λόγων του σώζονται 15 ἀναφερόμενοι εἰς φονικὰς δίκας, ἐξ ὧν τρεῖς μόνον εἶναι πραγματικοὶ οἱ δὲ λοιποὶ εἶναι ῥητορικὰ γυμνάσματα. Ἐξ αὐτῶν, γεγραμμένων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αἰ. τικῇ διαλέκτῳ, φαίνεται ῥήτωρ ἐμβριθὴς καὶ παθητικὸς στερούμενος ὅμως χάριτος.

Σημ. Ὁ Ἀντιφῶν ὡς ῥητοροδιδάσκαλος ἔγραψε λόγους τεχνικοὺς, οὓς διήρεσεν εἰς τετραλογίας, ἐν ἑκάστῃ τῶν ὁποίων δύο λόγοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν κατήγορον ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, δύο δὲ εἰς τὸν κατηγορούμενον ὡσαύτως· ἐφήρμοσε δηλ. οὗτος τὴν σοφιστικὴν τέχνην τοῦ ποιεῖν τὸν κρείττω λόγον ἥτις καὶ ἀντιστρόφως μεταχειρισθεὶς καὶ πολλὰ τεχνικὰ σχήματα. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μετὰβασις ἀπὸ τῆς λογογραφίας εἰς τὴν κυρίως ῥητορείαν.

2) Ὁ Ἀνδοκίδης, ὀλίγον νεώτερος τοῦ Ἀντιφῶντος, διακριθεὶς ὡς πολιτικὸς καὶ στρατηγός· οὗτος κατηγορηθεὶς ὡς ἔρμολοκιδίης καὶ ὡς ὑβριστῆς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Τριάκοντα πάλιν ἐξεδιώχθη ὡς ἀποτυχὼν ἐν τινὶ ἐντολῇ τῆς πόλεως πρὸς τὴν Σπάρτην, ἄγνωστον δὲ ποῦ καὶ πότε ἀπέθανεν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ σώζονται 4, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ἀπηλλαγμένος ῥητορικῶν σχημάτων, ἀλλὰ στερεῖται τέχνης καὶ ἀκριβείας καὶ μακρογορεῖ ἐν ταῖς διηγήσεσι. Διὰ δὲ τὸ λεῖον τοῦ λόγου καὶ τὸ εὐχερὲς τῆς ἐκφράσεως ἀποτελεῖ μετὰβασιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ῥητόρων εἰς τοὺς νεωτέρους καὶ τελειότερους.

3) Ὁ Ἀνσίας (447—378), υἱὸς τοῦ πλουσίου Συρακοσίου Κεφάλου τοῦ μετοικήσαντος εἰς Ἀθήνας καὶ ἰδρύσαντος μέγα ἀσπιδοπηγεῖον. Οὗτος, μεταβὰς εἰς Σικελίαν καὶ διδασκθεὶς ἐκεῖ τὴν ῥητορικὴν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τριάκοντα ὡς δημοκρατικός· ἀπολέσας δὲ τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸ μεῖζον μέρος τῆς περιουσίας του κατέφυγεν εἰς Μέγαρα, ὁπόθεν διὰ τῶν χρημάτων του συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίας, μεθ' ἣν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀνεκηρύχθη ἰσοτελής,

ἦτοι πολίτης ἔχων δικαιώματα μεταξὺ πολίτου καὶ μετοίκου. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἰδρύσας σχολὴν ἐδίδασκε τὴν ἱστορικὴν γενόμενος λογογράφος εὐδόκιμος.

Ἐκ τῶν 230 λόγων του σώζονται 34, πάντες γραφέντες ἐν ἄλλων πλὴν τοῦ **κατ' Ἑρατοσθένους**, ὃν αὐτὸς ἐξεφώνησεν ἐν δικαστηρίῳ. Ὁ ῥήτωρ εισδύει βαθέως εἰς τὸ θέμα, εἰς τὸν χαρακτῆρα, τὴν κοινωνικὴν θέσιν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἡλικίαν ἐκαστοῦ τῶν ὑπὲρ ὧν γράφει, τεχνηέντως μεταχειριζόμενος τὸ ἀρμόζον πνεῦμα καὶ λεκτικόν· τοῦτο εἶναι ἀρετὴ ἦν οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν **δεινότητα περὶ τὴν ἡθοποιῶν**. Ἐν τοῖς προοιμίοις εἶναι δεξιώτατος, ἐν δὲ ταῖς διηγήσεσιν ἀποδίδει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων πιστῶς τὴν εἰκόνα τοῦ πράγματος, ἐν δὲ τοῖς ἐλέγχοις καὶ ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν εἶναι τόσον σαφής, ὥστε οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει διὰ ταῦτα οἱ λόγοι του δὲν διεγείρουσι μὲν πάθος ἀλλ' ὅμως πείθουσι. Γὰρ λεκτικόν του εἶναι ἀκριβὲς καὶ χαρίεν, αἱ προτάσεις του μικραὶ ἀλλὰ πυκνοῦ νοήματος, αἱ φράσεις του κοιναὶ καὶ ἀπέριτοι, τὰ σχήματα διανοίας καὶ λέξεως σπανιώτατα, σπανιωτάτη δὲ καὶ ἡ ἔντεχνος περιοδολογία. Διὰ τὰς ἀρετάς του ταύτας τὸ λεκτικόν τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων δειγμάτων τῆς ἀκμῆς τοῦ αἰνικοῦ πεζοῦ λόγου.

4) Ὁ **Ἰσοκράτης** (436 — 338). Οὗτος γενόμενος μαθητὴς τοῦ Προδίκου, τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ Σωκράτους ἐγένετο εἴτα λογογράφος ἀλλ' ὑπολειφθεὶς τοῦ Λυσίου παρητήθη τῆς λογογραφίας καὶ ἵδρυσε ἱστορικὴν σχολὴν, εἰς ἣν συνέρρεον πλείστοι νέοι Ἀθηναῖοι καὶ ξένοι ἐπὶ ἀδροῖς διδάκτορις. Ἐδίδασκε δὲ τὴν ἱστορικὴν οὐ μόνον θεωρητικῶς ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς διὰ γυμνασμάτων, λαμβάνων θέμα συνήθως ἐκ τῶν πραγμάτων τῆς συγχρόνου πολιτικῆς. Τὴν ἱστορικὴν ἐθεώρει οὐχὶ ἀπλῶς μέσον πειθοῦς ἀλλὰ ὡς παιδευτικὸν μέσον. Τοιούτους δὲ καρποὺς ἐπήνεγκεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ὥστε καὶ ξένοι ἡγεμόνες ἐτίμων καὶ ἀντήμειβον αὐτὸν διὰ τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς λόγους, οὓς ἔπεμπεν αὐτοῖς, καὶ ὁ Κικέρων ἔλεγεν ὅτι ἡ σχολὴ τοῦ Ἰσοκράτους ὑπῆρξεν ὁ **δούρειος Ἴππος**, ἐξ οὗ ἐξῆλθον οἱ ἀριστεῖς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς. Φροῶν ὅτι ἡ ἀνάμειξις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἦτο

ᾠφέλιμος πρὸς πραγματοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος, ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (338) λυπηθεὶς μεγάλως διὰ τὴν ὀλεθρίαν ἔκβασιν αὐτῆς ἀπέθανεν ἐκουσίως, ὥς λέγεται, ἐξ ἀσιτίας.

Σφύζονται 21 λόγοι αὐτοῦ καὶ 9 ἐπιστολαί, ἐξ ὧν μόνον ἕξ λόγοι εἶναι δικανικοί, οἱ δὲ λοιποὶ πανηγυρικοί, παραινետικοί καὶ διδασκαλικοί. Ἐκ τούτων ἐξέχουσιν ὁ **Πανηγυρικός**, ὁ **Ἀρεοπαγιτικός** καὶ ὁ **Παναθηναϊκός**.

Συμ. Ὁ Ἰσοκράτης ἔνεκα φυσικῆς ἀτολμίας καὶ ἰσχυροφονίας δὲν ἀπήγγελλε λόγους, εἰ μὴ ἓνα μόνον, τὸν περὶ *ἀντιδόσεως*. διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἔδρασε καὶ πολιτικῶς. Διέπρεψεν ὅμως εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος· ἐν ταῖς ὑποθέσεσιν, ὁποίας ἐξέλεγε συνήθως σπουδαίας καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐκ τῆς ἑθνικῆς ἱστορίας, ἀνεύρισκε συνήθως δύο ἀντίθετα στοιχεῖα ἅτινα συνέκρινεν, ὡς τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νέους χρόνους, τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν δύναμιν τῶν βαρβάρων κ.λ.π. Πανταχοῦ μεριμνᾷ περὶ τῶν κοινῶν ὡς εὐγενῆς καὶ φιλόπατρις, προτρέπει εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην καὶ συμβουλεύει τὰς πόλεις νὰ ἐνωθῶσι καὶ νὰ προσβάλωσι τοὺς βαρβάρους (Πανηγυρ.). Ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀπαράμιλλος εἰς τέχνην, εὐφωνότατος καὶ ἑμμελέστατος διὰ τὸ εὐχρον τῶν λέξεων καὶ φράσεων, διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς χασμωδίας καὶ διὰ τὸ στρογγύλον τῶν περιόδων· τὰ δὲ ῥητορικὰ σχήματα, κεῖμενα πολλάκις κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις οὐχὶ τῆς ἐννοίας ἀλλὰ τῆς εὐρυθμίας καὶ τῆς εὐφωνίας, προσδίδουσι μὲν λαμπρότητα καὶ κανονικότητα εἰς τὸν λόγον, ἀλλὰ στεροῦσιν αὐτὸν δυνάμει καὶ πάθος· πολλαχοῦ δὲ εὐρηγται καὶ ἐκτενέσταται περίοδοι δυσκόλως ἀπαγγελλόμεναι.

5) Ὁ **Ἰδαῖος**, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Χαλκίδι τῷ 420 π. Χ. ἐγένετο μαθητῆς τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους· ἀνοίξας δὲ ῥητορικὴν σχολὴν ἐν Ἀθήναις ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν μετερχόμενος καὶ τὸν λογογράφον μέχρι τοῦ θανάτου του, ὅστις δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἐπῆλθεν. Ἐκ τῶν 50 λόγων του σφύζονται 11 πραγματευόμενοι περὶ κληρονομικῶν ὑποθέσεων, ἀξιόλογοι δὲ ὄντες ὑπὸ ἔποψιν τῆς σπουδῆς τοῦ ἀττικοῦ δικαίου. Οὗτος δὲν ἔχει τὴν χάριν καὶ τὴν φυσικότητα τοῦ Λυσίου, ἀλλ' εἶναι ὑπέρτερος αὐτοῦ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὸ πάθος.

6) Ὁ **Λυκοῦργος**, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 396 ἐν Ἀθήναις ἕξ ἐπισήμου γένους ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Πλάτῳ καὶ τῷ Ἰσοκράτει καὶ ἐγένετο ἀνὴρ αὐστηρῶν ἠθῶν, φιλελεύθερος, φιλόπατρις καὶ

ἀμείλικτος διώκτης τῶν κακῶν πολιτῶν. Διὸ διώκησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως τιμώτατα, ἠΐξησε τὰς προσόδους καὶ τὴν πολεμικὴν δύναμιν αὐτῆς, ἔθηκε νόμους ὠφελίμους καὶ ἐτίμησε δι' ἀνδριάντων τοὺς 3 μεγάλους τραγικοὺς ποιήσας καὶ ἔκδοσιν δημοσίαν τῶν ἔργων αὐτῶν. Ἀπέθανε δὲ τῷ 326 ταφείς δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ τιμηθεὶς διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ εἰς μόνον σφίζεται, ὁ **κατὰ Δεωκράτους**, ἐν τῷ ὁποίῳ διαφαίνεται ἡ μεγίστη καὶ ἀγνή φιλοπατρία καὶ τιμιότης τοῦ ῥήτορος.

7) Ὁ **Διόχνης**, ὅστις γυννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 389 ἐχηρημάτισε γραμματοδιδάσκαλος, ἀθλητής, ὑποκριτὴς θεάτρου καὶ γραμματεὺς τοῦ δημοσίου· ὡς στρατιώτης διέπρεψε πολλάκις στεφανωθείς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνος. Τραπεῖς δὲ εἰς τὰ πολιτικά ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς ἐν Ἀθήναις φιλιππιζούσης μερίδος ἔχων ἀντίπαλον τὸν Δημοσθένην. Πολλάκις ἐστάλη ὡς πρεσβυτὴς τῆς πόλεως, ὑπῆρξε δὲ εἰς τῶν αἰτίων τοῦ β' φωκικοῦ πολέμου, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ ἦτα καὶ ἡ πτώσις τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας. Καταπολεμήσας τὴν πρότασιν τοῦ Κτησιφῶντος, φίλου τοῦ Δημοσθένους, προτείναντος τὴν στεφάνωσιν τοῦ ῥήτορος τοῦ **ἀρετῆς ἐνεκεν καὶ εὐνοίας τῇ πόλει**, ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ περιωνύμῳ δίκῃ **περὶ τοῦ στεφάνου** καὶ ἔφυγεν εἰς Ἑφεσον καὶ Ῥόδον. ὅπου ἵδρυσεν ῥητορικὴν σχολὴν διαπρέψασαν βραδύτερον. Ἐκ Ῥόδου μετόκησεν εἰς Σάμον, ὅπου ἐδίδαξε μέχρι τοῦ θανάτου του (314). Σφίζονται 3 λόγοι του, ὧν σπουδαιότερος ὁ **κατὰ Κτησιφῶντος**.

Ἡ εὐγλωττία τοῦ Διοχ. δὲν εἶναι ὀρμητικὴ ὡς ἡ τοῦ ἀντιπάλου του Δημοσθένους, ἀλλ' ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀδρὸς κατὰ τὰ νοήματα, ἀκριβὴς καὶ ἐναργής· ἡ διάταξις τοῦ λόγου εἶναι ῥητορικῶς τεχνικωτάτη, ἡ δὲ γλῶσσά του εὐκόλος καὶ ῥυθμική· θεωρεῖται δὲ πρῶτος μετὰ τὸν Δημοσθένην ῥήτωρ τῶν Ἀθηναίων.

8) Ὁ **Δημοσθένης** (384—322) Παιωνιεύς τὸν δῆμον. Οὗτος ἀπολέσας ἐπιαετὴς τὸν πλούσιον πατέρα του ἐπετροπεύετο ὑπὸ ἀπλήστων κηδεμόνων, καταφαγόντων τὴν περιουσίαν του· τοὺς ἠλικιωθεὶς κατεδίωξε δικαστικῶς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διδα.

σκάλου του Ἰσαιοῦ καὶ μόλις ἡδυνήθη νὰ λάβῃ μέρος μόνον αὐτῆς. Μὴ δυνάμενος ἔνεκα βραδυγλωσσίας καὶ ἄλλων φυσικῶν ἐλαττωμάτων νὰ ἀγορεύῃ καλῶς ἐνώπιον πολλῶν ἀνθρώπων κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ αὐτὰ δι' ἐπιμόνου ἀσκήσεως καὶ ἐπιμελείας καὶ νὰ ἀναδειχθῇ μέγιστος **ῥήτωρ**. Τὸ στάδιόν του ἤρχισεν ἀπὸ τῆς λογογραφίας, ἐν ᾗ ἀπέκτησε μεγάλην φήμην· δεινωθέντων δὲ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἔνεκα τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φιλίππου εἰς αὐτά, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, γενόμενος ἀρχηγὸς τῶν ἀντιφιλιππιζόντων καὶ προτρέπων τοὺς Ἀθηναίους ἐν ὀνόματι τοῦ παρελθόντος ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου νὰ γίνωσι προστάται τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Μακεδόνων· ἀλλ' αἱ προσπάθειαι τοῦ φιλοπάτριδος ῥήτορος προσκρούσασαι εἰς τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν παρακμὴν τῆς πόλεως καὶ εἰς τὸ καταπεπτωκὸς φρόνημα τῶν πολιτῶν ἀπέβησαν μάταιαι, παρ' ὅλην τὴν φλογερὰν εὐγλωττίαν αὐτοῦ· τὸ μόνον ὕπερ κατώρθωσεν ἦτο νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ Θηβαίους κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ νὰ διεγείρῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦταν· διὸ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Θηβῶν ἐξήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν αὐτοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν, μόλις δ' ἄπεσοβήθη αὕτη παρεμβάσει τοῦ μακεδονίζοντος ῥήτορος Δημάδου. Κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν μακεδονιζόντων ἐπὶ δωροδοκίᾳ κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ν' ἀποτίσῃ αὐτὸ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὁπόθεν δραπετεύσας ἔφυγεν εἰς Αἴγιναν. Ἀνακληθεὶς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐξηκολούθησε τὴν ἀντιμακεδονίζουσαν πολιτικὴν του, δι' ἣν καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου, καταλαβόντος τῷ 322 τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ (Πόρῳ) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα καὶ ἀπέθανε πῶν δηλητήριον ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Καλαυρίᾳ. Ὁ πολιτικὸς βίος του ὑπῆρξεν ἄμemptos καὶ ἐνθουσιώδης ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του.

Ἐκ τῶν λόγων του ἐσώθησαν 61, ὧν 15 δημηγορίαι, ἐν αἷς

οἱ **Φιλιππικοὶ** καὶ οἱ **Ὀλυνθιακοί**, 15 δικανικοὶ δημόσιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ **περὶ στεφάνου**, ὅστις εἶναι τὸ ἀριστοῦργημα τῆς ἑλληνικῆς ῥητορείας, οἱ δὲ λοιποὶ δικανικοὶ ἰδιωτικοὶ ποικίλων ὑποθέσεων, ἐν οἷς ὑπάρχουσι πολλὰ διδάγματα περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου.

Σημ. Κύριος χαρακτὴρ τῶν λόγων του ἐν γένει εἶναι ἡ **δεινότης**, τὸ ὕψος καὶ ἡ **νευρώδης** καὶ πλήρης αὐστηρᾶς λογικῆς, πάθους καὶ πικρίας ἔκφρασις. Αἱ μὲν δημηγορίαι ἐνέχουσι θερμότητα ἰδεῶν, σφοδρὸν πάθος, ζωνοῦς ὑποφορὰς καὶ ἀνθυποφορὰς καὶ ἔκφρασιν ἀρρενωπίν, δορμεῖαν ἀλλὰ καὶ ἑλκυστικὴν, οἱ δὲ δικανικοὶ λόγοι ἔχουσιν ἀποδείξεις ἀπλᾶς καὶ σαφεῖς, τεινύσας κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν σκοπόν, μετὰ ἐκπληκτικῶν πολ-
λάκις ἐπιφωνήσεων, ἐξεγείρουσάν εὐκόλως αἰσθήματα καὶ πάθη τῶν ἀκρο-
ατῶν. Ἐν δὲ τῇ γλώσσῃ τοῦ Δημοσθένους ὑπάρχει ἐπιτυχία ἐκλογῆς λέξεων καὶ φράσεων, μεγάλῃ ἀκριβείᾳ καὶ τελείᾳ περιοδολογίᾳ· δὲν εἶναι μὲν κε-
καλλωπισμένη ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἀλλ' εἶναι πανηγυρικὴ συναρπάζουσα διὰ
τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν. Ἐν αὐτῇ τὸ ἐντεχνον τοῦ Ἰσοκράτους
συνδέεται μετὰ τῆς δεινότητος τοῦ Θουκυδίδου, οἵτινες πολὺ ἐπέδρασαν ἐπὶ
τοῦ λεκτικοῦ του.

Ὁ Δημοσθένης εἶναι ἡ κορυφὴ τῶν ἀττικῶν ῥητόρων, δυνά-
μενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Ὀμηρον τῆς ἐπικῆς, τὸν Πίνδαρον
τῆς λυρικῆς καὶ τὸν Σοφοκλέα τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ πρὸς
τὸν Ἀριστοτέλην τῆς φιλοσοφίας καὶ τὸν Θουκυδίδην τῆς ἱστο-
ρίας. Τοῦτον οὐδεὶς ὑπερέβη, πολλοὶ δὲ μεταγενέστεροι Ἕλληνες
καὶ ὁ ῥωμαῖος ῥήτωρ Κικέρων ἐμιμήθησαν αὐτόν. Ἀπ' αὐτοῦ ἡ
ῥητορικὴ τέχνη ἄρχει καταπίπτουσα.

9) Ὁ **Ὑπερείδης**, ὅστις, σύγχρονος ὦν τοῦ Δημοσθένους,
ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἰσοκράτους, ὦν δὲ πλούσιος
ἐξετέλεσε πολλὰς δημοσίας λειτουργίας, γενόμενος σφοδρὸς ἀντιφι-
λιππίζων μετὰ τοῦ Δημοσθένους καὶ αἵτις τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου,
μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τοῦ ὁποίου κατέφυγεν εἰς Αἴγιναν, ἐνθα
σύλληφθεις ὑπὸ τῶν μακεδονιζόντων ἐφρονεύθη ἀπανθρώπως τῷ
322 π. Χ.

Ἐκ τῶν 2 λόγων του διεσώθησαν ἀποσπάσματα ἀποτελοῦντα
πέντε λόγους οὐχὶ πλήρεις, ἐν οἷς καὶ ὁ **ἐπιτάφιος** εἰς τοὺς λε-
σόντας ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ. Ὁ ῥήτωρ οὗτος εἶναι πλήρης
ἀττικῆς χάριτος, εὐφυΐας, πάθους καὶ φαντασίας, ἀμφισβητῶν τὰ

δευτερεῖα πρὸς τὸν Δισχίνην ἐν τῇ ῥητορικῇ, τοῦ Δημοσθένους ἔχοντος τὰ πρωτεῖα.

10) Ὁ **Δείναρχος**, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κορίνθῳ τῷ 361 ἔμενεν ἐν Ἀθήναις ὡς λογογράφος, πλουτήσας δὲ καὶ γενόμενος ἀθηναῖος πολίτης ἠγωνίσθη μετὰ τῶν μακεδονιζόντων κατὰ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ· ἄγνωστον δὲ πότε ἀπέθανεν.

Σφύζονται 3 λόγοι του, ἐν οἷς καὶ ὁ **κατὰ Δημοσθένους**, στερούμενοι χάριτος, ἀκριβείας καὶ πρωτοτυπίας καὶ ὄντες ἀπομίμησις τοῦ Λυσίου, τοῦ Ὑπερείδου καὶ τοῦ Δημοσθένους, διὸ καὶ ὠνομάσθη **κρίθινος Δημοσθένης**, ὡς ἀποτυχὼν ἐν τῇ ἀπομιμήσει.

Ἀπὸ τοῦ ῥήτορος τούτου, ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῶν ἀττικῶν ῥητόρων, καταπίπτει ἡ ῥητορεία μετὰ τῆς ληγούσης ἀττικῆς περιόδου. Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ῥητορείας τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων κ λ π. ἰδὲ § 121.

§ 112. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ῥητορείας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

Ἡ ῥητορεία, ἃν καὶ τὰ φυσικὰ σπέρματα αὐτῆς εὗρισκονται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, διεμορφώθη κατ' ἀρχὰς εἰς ἴδιον εἶδος λόγου μέλις κατὰ τὰ μέσα τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος καὶ εἶναι τὸ μόνον εἶδος τοῦ λόγου, ὅπερ τόσον ἀργὰ διεμορφώθη διότι προαπῆ·ει ἀνεπτυγμένην διάνοιαν, ἄσκησιν καὶ τέχνην. Γεννηθεῖσα ἐν Σικελίᾳ καὶ μετεμψυευθεῖσα διὰ τοῦ Γοργίου εἰς Ἀθήνας ἐκαρποφόρησε ταχέως διὰ τὴν γονιμότητα τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος καὶ ἀνῆλθεν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν γοργῶ τῷ βήματι εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν διὰ τοῦ δαιμονίου Δημοσθένους, ἵνα εὐθὺς μετ' αὐτὸν καταπέσῃ, οἷοιει κεκηκυῖα ἐκ τῆς σπουδῆς, ἀκολουθοῦσα τὴν γενικὴν κατάπτωσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καθόλου, ἣτις συμπαρηκολούθει τὴν πολιτικὴν τοιαύτην. Οὕτω τὸ εἶδος τοῦτο τῶν γραμμάτων ἤκμασε μόνον κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον, καθ' ἣν ὅμως ἡδυνήθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς ὑψίστην ἀκμὴν διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχεν ἔμφυτον τὴν ὁρμὴν πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ διάδοσιν τῶν ἰδεῶν καὶ σκέψεων του καὶ πρὸς τὸ καλῶς λέγειν, ἔτι δὲ καὶ εὐφυΐαν καὶ δεξιότητα καὶ προπαρασκευὴν διὰ τῆς προσηγηθείσης φιλοσοφίας καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου. Τὴν ἀττικὴν ῥητορείαν χαρακτηρίζει πρωτοτυπία, δημιουργικότης, ὕψος, δεινότης καὶ τέχνη, ἅτινα ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας ῥητορείας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

§ 113. Αἱ ἐπιστήμαι κατὰ τὴν ἰατρικὴν περίοδον.

Ὡς ἐν τῇ ποιήσει (§ 62) οὕτω καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἐκτός τῶν τριῶν γνωστῶν ἤδη εἰδῶν αὐτοῦ, ἦτοι τῆς Ἱστορίας, τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ρητορείας, ἀνεπτύχθησαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἰατρικὴν περίοδον καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα εἶδη συμμείκτου πεζοῦ λόγου, ἐν ᾧ ἐγράφησαν διάφορα ἐπιστημονικὰ ἔργα διαφόρων ἐπιστημῶν. Αἱ ἐπιστήμαι, καὶ μάλιστα αἱ θετικαί, εἶναι δημιουργήματα κυρίως τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων, ἀλλ' ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ἀναπτυχθὲν σημαντικῶς διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῆς Ἱστορίας, τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ρητορείας καὶ διὰ τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἐπεδόθη εἰς βαθεῖας ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας καὶ ἔτεμε τὴν ὁδὸν πολλῶν ἐπιστημῶν. Οὕτω ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἀνεπτύχθη ἡ **Ἱατρικὴ**, ἡ **Ἀστρονομία**, ἡ **Μαθηματικὴ** καὶ ἡ **Γεωγραφία**, ἐν αἷς διέπρεψαν πολλοὶ ἐπιστήμονες. Ταύτας ἀνέπτυξε βραδύτερον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐκαλλιέργησαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἰδρύσαντες καὶ ἄλλας.

Ἐν τῇ **Ἱατρικῇ**, ἣς τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἀνευρίσκομεν ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς παραδόσεσι τῶν Ἑλλήνων περὶ θεραπευτικῆς ἰδιότητος, ἐξ ὧν προήλθον τὰ Ἀσκληπιεῖα, διέπρεψεν Ἰπποκράτης ὁ Κῷος (460—370), ὅστις διαμορφώσας πρῶτος τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην ἐκλήθη πατὴρ αὐτῆς. Οὗτος κατήγετο ἐξ ἱατρικῆς οἰκογενείας (ἐκ γένους Ἀσκληπιδῶν) καὶ ἀνετράφη μετὰ ἱατρῶν καὶ φιλοσόφων, περιοδεύσας δὲ καὶ εἰς πολλὰ μέρη καὶ ἀποκτίσας μεγάλην πείραν ἦλθε καὶ ἔζησεν ἐπὶ πολὺ ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἐγένετο ὠφελιμώτατος κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐνσκήψαντα λοιμὸν. Ἐμβριθὲς ἐπιστήμων ὢν καὶ συνδυάζων τὴν ἐμπειρίαν μετὰ τῆς θεωρίας ἀνέπτυξε τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην δοὺς ἅμα μεγίστην ὠθησιν εἰς τὴν καθόλου ἐπιστημονικὴν ἔρευ-

ναν διὰ τῆς παρατηρητικότητος. Οὗτος ἐτελειοποίησε τὴν χειρουργικὴν, παθολογίαν καὶ θεραπευτικὴν καὶ ἔδωκε τὴν πρώτην διαιτητικὴν τοῦ ἀνθρώπου· ἔγραψε περὶ τὰ 72 ἔργα ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ, ἐν οἷς καὶ οἱ **ἀφορισμοὶ** (σύντομα ἐπιστημονικὰ γινωμικά, ὡς π. χ. ὅπου λιμὸς οὐ δεῖ πονεῖν — ἐν πάσῃ νόσῳ τὸ ἐρρῶσθαι τὴν διάνοιαν καὶ εὖ ἔχειν πρὸς τὰς προσφορὰς ἀγαθόν, τὸ δ' ἐναντίον κακὸν κ.λ.π.). Ἐν τῇ **Ἀστρονομίᾳ** καὶ **Μαθηματικῇ**, ὧν τὰ πρῶτα στοιχεῖα μετέφερεν ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκαλλιέργησεν ὁ Θάλης, ἀνέπτυξε δὲ βραδύτερον ὁ Πυθαγόρας ἐφευρὼν καὶ τὸ φερώνυμον θεώρημα καὶ ἐτελειοποίησεν ἡ Ἀκαδημαϊκὴ σχολὴ προβάσας καὶ εἰς ἀνακαλύψεις καὶ δοῦσα τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν αὐτῶν μορφήν, διεκρίθησαν 1) **Θεόδωρος** ὁ Κυρηναῖος, διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῇ Γεωμετρ. α. 2) **Μέτων** ὁ Ἀθηναῖος ἐπιτυχὼν περὶ τὸ 432 διὰ χρονολογικῶν μεταρρυθμίσεων τὴν συμφωνίαν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους πρὸς τὸ ἡλιακόν, 3) **Εὐδόξος** ὁ Κνίδιος (408 — 355), ἐπινοήσας ἡλιακὸν ὥρολόγιον καὶ ἰδρύσας ἀστεροσκοπεῖον ἐν Ἡλιουπόλει καὶ ἐν Κνίδῳ, 4) **Αὐτόλυκος** ὁ ἐκ Πιτάνης τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. Ἀσίας, ὅστις ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἔγραψε **περὶ κινουμένης σφαίρας** καὶ **περὶ ἐπιτολῶν καὶ δόσεων**, ἐν οἷς ἐφαρμόζεται τὸ πρῶτον τότε ἡ γεωμετρία ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν φαινομένων τῆς οὐράνιας σφαίρας, 5) **Ἀρχύτας** ὁ Ταραντῖνος θεμελιώσας τὴν μηχανικὴν κ.λ.π. (ιδὲ καὶ § 93).

Ἐν δὲ τῇ **Γεωγραφίᾳ**, ἣς τὰ πρῶτα στοιχεῖα εὐρίσκονται παρὰ τοῖς ἐπικοῖς ποιηταῖς, ἡ δὲ βαθμιαία πρόοδος ἐγένετο τὸ πρῶτον διὰ τῶν Ἰώνων φιλοσοφῶν καὶ λογογράφων, εἴτα δὲ διὰ τῶν ἱστορικῶν, ἐπικουρούσης τῆς πληθύος τῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς ναυτικῆς φύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀνεδείχθη 1) ὁ γεωγράφος καὶ ἀστρονόμος ἅμα **Πυθίας** ὁ Μασσαλιώτης, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Οὗτος περιπλεύσας ἐντολῇ τῆς πόλεως τοῦ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Εὐρώπης ἀπὸ Γαδεῖρων μέχρι Θούλης (Ἰουτλανδίας) ὑπώπτευσε τὴν σχέσιν τῶν παλιρροιῶν μετὰ τῶν περιόδων τῆς σελήνης καὶ ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ πολικὸς ἀστὴρ δὲν συμπίπτει ἀκριβῶς μετὰ τοῦ πόλου. Ἐγραψε δὲ **περὶ ὠκεανοῦ, περιόδου γῆς καὶ περίπλου**, ἐν οἷς διηγεῖτο καὶ πολλὰ

ἐκπλήξαντα τοὺς συγχρόνους του· τούτων μόνον ἀποσπάσματα ἐσώθησαν· 2) *Δικαίολογος* ὁ ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας, ὅστις ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος ἔγραψε *βίον Ἑλλάδος*, ἥτοι πολιτικὴν καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Ἑλλάδος.

Περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπιστημῶν τούτων κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα περιόδους τῆς Γραμματολογίας ἴδὲ § 124.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ (ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
(300 π. Χ.—1453 μ. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 114. Ὁ πεζὸς λόγος κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς,
ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἄφ' ὅτου, ἐκπεσόντος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἰδρῦθη διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ Ἀλεξάνδρου νέος ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὅστις ἐγκαθιδρύθη εἰς νέας χώρας καὶ ἀνέπτυξε νέα ἑλληνικὰ κέντρα καὶ νέον πνεῦμα (§ 67), μετεβλήθη, κατὰ φυσικὸν λόγον, μετὰ τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀπολέσας βαθμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὴν τεχνικὴν ὑφήν καὶ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ παρακμάσας μετὰ τοῦ ἔθνους. Οἱ συγγραφεῖς δὲν προσέχουσιν ἤδη εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν μορφὴν τοῦ λόγου, ἀλλὰ εἰς τὰ πράγματα, μιμούμενοι μόνον κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Ἡ γλῶσσα, φθαρεῖσα, ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἑλληνιστοῦσαις χώραις τῆς Ἀσίας, ἀπομακρύνεται τῶν γνησίων τύπων καὶ τοῦ εὐγενοῦς κάλλους τῆς ἀρχαίας καὶ καταλήγει εἰς τὴν λεγομένην *κοινὴν διὰ λεκτον*. Τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου δὲν διακρίνονται πλέον σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ συγγραφεῖς εἶναι συγχρόνως ἱστορικοί, φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες. Ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ ταύτης τῶν εἰδῶν

τοῦ λόγου προέρχεται ὁ μεικτὸς πεζὸς λόγος, ἐν ᾧ γράφονται πάντα τὰ εἶδη, καὶ αἱ τότε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καλλιεργηθεῖσαι καὶ ἀναπτυχθεῖσαι διάφοροι ἐπιστῆμαι, αἷτινες ἀποτελοῦσιν ἴδιον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει κατὰ μείζονα λόγον καὶ κατὰ τὰς ἀκολούθους περιόδους, ῥωμαϊκὴν καὶ βυζαντινὴν (πρβλ § 67 καὶ 68). Τὸν πεζὸν λόγον καὶ τῶν τριῶν τούτων περιόδων ὁμοῦ ἐξετάζομεν συντόμως ἐνταῦθα (πρβλ. καὶ § 11)

I. ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 113. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300-0 π. X.).

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἡ ἱστορία εἶναι συνέχεια τῆς τῶν μεταξενοφωντείων χρόνων παρηκμακτίας ἱστορίας (§ 87), ἀναμειγνύονται δηλ. ἐν αὐτῇ κατὰ πολὺ καὶ μυθώδη γεγονότα, ἑλλείπει ἀπ' αὐτῆς ἡ πρωτοτυπία καὶ τὸ βάθος καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβεια καὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μίμησις τῆς ἀρχαίας· ἡ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι ἄτονος καὶ πλήρης ῥητορικῆς ἐπιτηδεύσεως, ἡ δὲ ὕλη αὐτῆς ἀντλεῖται συνήθως ἐκ τῆς δράσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἐπισημότεροι ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι :

1) **Τίμαιος** ὁ ἐκ Ταυρομενίου τῆς Σικελίας (352 - 264), ὅστις πραγματευθεὶς ἱστορικὰς πράξεις ἑλληνικὰς, ἰταλικὰς, σικελικὰς κ λ π. καὶ εἰσαγαγὼν τὴν κατὰ Ὀλυμπιάδας χρονολογίαν ἀποτελεῖ μετάβασιν ἀπὸ τῶν μεταξενοφωντείων ἱστορικῶν εἰς τοὺς ἀλεξανδρινοὺς τοιοῦτους γενόμενος πρόδρομος τῆς **πραγματικῆς** ἱστορίας. Οὗτος ἦτο ἐπιμελής, ἐρευνητικὸς καὶ φιλόπονος ἱστορικὸς ζήσας πολλὰ ἔτη ἐν Ἀθήναις.

2) **Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης** (204 - 124). Οὗτος υἱὸς ὢν τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἀχαΐας συμπολιτείας Λυκόρτα ἤχθη μετὰ τὴν πρώτην ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους (168 π. X.) ὥς ἐπίσημος ὄμηρος μεταξὺ τῶν χιλίων ἄλλων Ἀχαιῶν εἰς Ρώ-

μην, ἔνθα τιμηθεὶς διὰ τὴν θέσιν καὶ μόρφωσίν του ὑπὸ πολλῶν Ρωμαίων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Σκιπίωνος τοῦ ἀφρικανοῦ, ὃν καὶ ἤκολούθησεν ἐν ταῖς ἐκστρατείαις αὐτοῦ, ἀπέτρεψε πολλὰ δεινὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς παρεμβάσεώς του. Μετὰ πολλὰς ἐπιμόχθους περιηγήσεις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα ἀπέθανε πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου του. Οἱ Ἕλληνες ἐξ εὐγνωμοσύνης ἤγειραν αὐτῷ πολλοὺς ἀνδριάντας, ὧν εἷς εὗρέθη ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐσχάτως τῷ 1877.

Ὁ Πολύβιος φέρων ἐφόδια τὴν ἰδιοφυΐαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ βίου παιδείυσιν συνηνωμένην μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς τέχνης καὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν σπουδαιοτέρων ἐθνῶν τῆς ἐποχῆς του, ἔγραψε κατὰ τὴν συγχρονιστικὴν μέθοδον **καθολικὴν ἱστορίαν**, περιλαμβάνουσαν τὰ γεγονότα τοῦ ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους κόσμου ἐπὶ χρονικὸν διάστημα 53 ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τέλους τοῦ γ' καρχηδονικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου (200 — 146 π. Χ). Ἐκ τῶν 40 βιβλίων αὐτῆς σφύζονται τὰ 5 πρῶτα, τῶν δ' ἄλλων ἐπιτομαὶ μόνον καὶ ἀποσπάσματα.

Ὁ Πολύβιος διὰ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ σκοπὸν ἔχει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐγένοντο κοσμοκράτορες διὰ τοῦ ἐξόχου αὐτῶν πολιτεύματος. Φρονεῖ δ' ὁ Πολύβιος ὅτι οὐχὶ ἡ τύχη, ἀλλ' ὁ νοῦς διευθύνει τὰ ἀνθρώπινα πράγματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπιζητεῖ μόνον τὸ ἀληθὲς ἀποκλείων τοὺς μύθους. Ὡς προσόντα τοῦ ἱστορικοῦ θεωρεῖ ὁ Πολύβιος τὴν μελέτην τῶν προγενεστέρων συγγραμμάτων, τὴν γνῶσιν τῶν τόπων καὶ τὴν πείραν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων, ἀποκλείει δὲ ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἱστορουμένων πᾶσαν ἀνάμειξιν προσωπικῆς συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας. Ὡν δὲ βαθὺς ἐρευνητὴς τῶν αἰτίων καὶ τῶν γεγονότων καὶ ἔμπειρος κριτὴς τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἀποβαίνει διδάσκαλος τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσι καὶ ὁπαδὸς τῆς πραγματικῆς ἱστορίας. Φιλαλήθεια, κρίσις ὀρθὴ καὶ δξύνουα καὶ πείρα μεγάλη διακρίνουσι τὸ σύγγραμμα τούτου καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν μέγαν ἱστορικόν· ἀλλ' ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ἄτεχνος, ἀκαλλώπιστος, ὅποια ἦτο ἡ **κοινὴ διάλεκτος** τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀποβαίνει δ' ἐνίοτε ξηρὰ

καὶ τραχεῖα, διότι ὁ συγγραφεὺς προσέχει μᾶλλον εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἱστορουμένων ἢ εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς γλώσσῃς· διὸ ὁ ἀναγινώσκων τὸν Πολύβιον δὲν τέρπεται, ὥς ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ χαρίεντος Ἡροδότου, τοῦ παθητικοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ ἠδέος Ξενοφῶντος, ἀλλ' ὅμως αἰσθάνεται καὶ θαυμάζει τὰς ὀρθὰς σκέψεις καὶ τὰ ἀσφαλῆ συμπεράσματα καὶ ὠφελεῖται καὶ διδάσκεται ἐξ αὐτῶν. Ὅθεν ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν Θουκυδίδην διὰ τὰς κρίσεις του ταύτας.

3) **Διόδωρος ὁ Σικελιώτης**, ζήσας κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα, ἐπὶ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου, γνώστης τῆς λατινικῆς ὧν καὶ πολλὰς ἐπικινδύνους περιηγήσεις ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην ἐκτελέσας διέτριphen ἐπὶ πολὺ ἐν Ρώμῃ. Ἐγράψε **καθολικὴν ἱστορίαν** εἰς 40 βιβλία, ἀρχομένην ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ λήγουσαν εἰς τοὺς ἐν Γαλατίᾳ πολέμους τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (50 π.Χ.), ἐπιγραφομένην δὲ **Βιβλιοθήκην**. Ταύτης σώζονται τὰ 5 πρῶτα βιβλία, περιέχοντα τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνατολικῶν ἔθνων καὶ μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀπὸ τοῦ 11ου μέχρι τοῦ 20ου περιέχοντα ἱστορίαν ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Πρὸς τούτοις σφύζονται καὶ ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἄλλων βιβλίων.

Ὁ Διόδωρος διὰ τῆς ἱστορίας του σκοπεῖ νὰ καταστήσῃ γνωστὸν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὸν κόσμον, ὃν οὗτοι ἐκτήσαντο, καὶ παραστήσῃ οὕτω τὴν λαμπρότητα τῆς Ρωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Φιλοσοφῶν δὲ καὶ ἐξαίρων τοὺς ἀγαθοὺς καὶ κακίζων τοὺς κακοὺς διαπαιδαγωγεῖ ἠθικῶς τοὺς ἀναγνώστας του.

Τὴν ἱστορικὴν ὕλην, ἣτις εἶναι πολυτιμοτάτη ἐν τισι περιόδοις, ἐκθέτει ὁ Διόδωρος ἄνευ πολλῆς τέχνης καὶ ἐνότητος, ἀρνούμενος αὐτὴν ἐξ ἀρίστων πηγῶν, εἰδικῶν συγγραφέων καὶ ἀπλῶς μεταγγίζων εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἱστορίαν, ἐν γλώσσῃ ἀκαλλωπίστῳ μὲν ἀλλὰ σαφεῖ.

4) **Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς**, γεννηθεὶς περὶ τὸ 70 π. Χ. ἔζησεν ἐπὶ 22 ἔτη ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἐμελέτησε τὰ ρωμαϊκὰ γράμματα διδάσκων συγχρόνως τὴν ῥητορικὴν. Συνέγραψε **ρωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν**, ἣτοι ἱστορίαν τῆς Ρώμης ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων

μέχρι τοῦ α' Καρχηδονικοῦ πολέμου, ἥτις εἶναι τὸ προεισαγωγικὸν συμπλήρωμα τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου. Ἐκ τῶν 20 βιβλίων τῆς ἱστορίας ταύτης τὰ μὲν 9 πρῶτα σφύζονται πλήρη, τοῦ δὲ 10ου καὶ 11ου τὸ μείζον μέρος καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, ἔχουσι μᾶλλον ῥητορικὸν ἢ ἱστορικὸν χαρακτῆρα, ὁ Διονύσιος ἀναπτύσσει ἔτι μᾶλλον τὴν θεωρίαν τοῦ Πολυβίου περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀνέξσεως τῆς ρωμαϊκῆς δυνάμεως πειρώμενος ν' ἀποδείξῃ ὅτι οὗτοι ἦσαν γνησίᾳ ἑλληνικῇ φυλῇ. Ὁ Διονύσιος συνέγραψε καὶ ῥητορικὰ συγγράμματα, οἷον περὶ συνθέσεως ὀνομάτων καὶ περὶ ῥητορικῆς, ἔτι δὲ καὶ κριτικά, οἷον περὶ χαρακτήρων τῶν ἀρχαίων, ὑπομνήματα εἰς ἀρχαίους ῥήτορας, ἐπιστολάς κ. λ. π., δι' ὧν ἀνεδείχθη ἄριστος **τεχνοκρίτης**.

Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι καλύτερον ἢ τὸ τοῦ Πολυβίου, ἀλλ' ἔχει πολλὴν ῥητορικὴν χροιάν. Οἱ δύο τελευταῖοι ἱστορικοὶ εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν ἱστορικῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ῥωμαῖσάντες ἐν μέρει.

§ 116. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ὑπάρχει μὲν πληθώρα πολυγράφων ἱστορικῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἡ ἱστορία παρακάμζει ἔτι μᾶλλον ἢ κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, παρακολουθοῦσα τὴν δσημέραι προϋούσαν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν παρακμὴν καὶ παρὰ πάσας τὰς ὑπὸ τινων φιλομούσων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων προσπαθείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων (§ 67). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολιτικῶς μὲν εἶναι δοῦλον τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, φιλογικῶς δὲ δοῦλον τῶν μεγάλων πνευμάτων τῆς κλασικῆς περιόδου, οἱ ἱστορικοὶ τὸ μὲν ἔχουσι τὸ ῥωμαϊκόν καὶ ὁ ἑλληνικὸς χαρακτῆρ ἔχει ἀμαυρωθῆ, τὸ δὲ ἔχουσι τὸ ἀτεχνον καὶ μιμητικόν, ἥτοι ἐλλείπουσιν ἀπ' αὐτῶν ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ τέχνη. Οἱ σπουδαιότεροι ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι:

- 1) Ὁ **Φλάβιος Ἰώσηπος**, Ἰουδαῖος, ζήσας κατὰ τὸν 1ον ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ Α. ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ 13

μ. Χ. αἰῶνα, γράψας δὲ *Ιουδαϊκὴν ἱστορίαν* καὶ *Ιουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν*.

2) *Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς* (50 — 120 μ. Χ). Οὗτος τυχὼν ἐπιμελεμένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ἐν τῇ πατρίδι του, σπουδάσας δὲ φιλοσοφίαν ἐν Ἀθήναις καὶ αὐξήσας τὰς γνώσεις αὐτοῦ διὰ πολλῶν περιηγήσεων, μετέβη εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐδίδαξεν εὐδοκίμως τὴν φιλοσοφίαν γενόμενος διδάσκαλος καὶ αὐτοῦ τοῦ Τραϊανοῦ, παρ' οὗ γενομένου αὐτοκράτορος, ἔλαβε μεγάλα ἀξιώματα ἀναδειχθεὶς ὕπατος, εἴτα δὲ ἑπαρχος Ἰλλυρίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τραϊανοῦ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὅπου ἔζησε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του τὰ μέγιστα τιμώμενος ὡς πεπαιδευμένος, ὡς ἄρχων καὶ ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Πλούταρχος, ζήσας ἐν χρόνοις καθ' οὓς ὁ πολίτης δὲν μετεῖχε τῶν πολιτικῶν, δὲν συνέγραψε πολιτικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἠθικολογίαν ἐκθέτων τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας καὶ παρουσιάζων τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀνθρώπων ἵνα οὕτω ἐνισχύσῃ τὴν ἐκπεσοῦσαν τότε ἠθικὴν συνειδησιν καὶ ἀνακόψῃ τὴν διαφθορὰν τῆς κοινωνίας. Διὸ ἐκλήθη ἠθικολόγος ἱστορικός. Πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος ὢν, ἔγραψε περὶ τὰ 210 ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, ὧν σφύζονται περὶ τὰ 125. Τούτων σπουδαιότερα εἶναι οἱ *παράλληλοι βίοι*, ἥτοι ὁ βίος 46 ἐξόχων ἀνδρῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων κατὰ ζεύγη ἐκ παραλλήλου ἐξιστορούμενος (πλὴν 4 μεμνημένων) μετὰ συγκρίσεως ἐν τέλει, καὶ τὰ *Ἠθικά*, ἥτοι 77 ἠθικοῖς ιστορικαὶ πραγματεῖαι. Οἱ *παράλληλοι βίοι* εἶναι σύγγραμμα πολυτιμώτατον ὅχι μόνον διότι ὑπεγείρει τὸν ζῆλον πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὰς ἡρωϊκὰς ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ διότι παρέχει πλείστας γνώσεις τῆς ἀρχαιότητος· ἀλλὰ καὶ τὰ *Ἠθικά* τοῦ Πλουτάρχου, ὧν διακρίνονται τὸ «περὶ παιδῶν ἀγωγῆς» καὶ αἱ «γυναικῶν ἀρεταί», εἶναι ἔργα διδακτικώτατα. Τόση δ' εἶναι ἡ πληθὺς τῶν ἐξαιρέτων ἠθικῶν διδαγμάτων καὶ λαμπρῶν παραδειγμάτων ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Πλουτάρχου καὶ ὁ ἔρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὥστε τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου ἀποτελοῦσι τὴν ἀρίστην διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ καίπερ ἀττικίζοντος εἶναι

ἄνώμαλος καὶ δυσνόητος ἕνεκα τῆς ἀτέχνου πλοκῆς καὶ τῆς χρήσεως μὴ καθαρῶς ἀττικῶν λέξεων.

3) Ὁ **Φλάβιος Ἀρριανός**, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας περὶ τὸ 100 μ. Χ. ἀπέκτησε πολιτικὰ δικαιώματα ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, καὶ τῷ 136 μ. Χ. ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἐτιμήθη καὶ διὰ πολλῶν ἀξιωματίων ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων. Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ βίου του ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του ὅπου ἔζησε τιμώμενος μέχρι βαθέος γήρατος. Ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε πλεῖστα ἔργα, ἐν οἷς μιμεῖται τὸν Ξενοφῶντα. Τούτων σπουδαῖον ἱστορικὸν ἔργον εἶναι ἡ **Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις**, ἐν ἣ (κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Κύρου ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος) ἀπεικονίζεται θαυμασίως ὁ βίος καὶ ἡ πολεμικὴ δρᾶσις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡς κατακτητοῦ καὶ ἐκπολιτιστοῦ τῆς Μ. Ἀσίας· ἀλλὰ καὶ γεωγραφικὰ καὶ στρατιωτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ μεικτὰ ἔργα ἔγραψεν αὗτος, μιμούμενος τὴν ἀττικὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς 3 μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (§ 86).

4) Ὁ **Ἀππιανός**, ὅστις εἶναι Ἀλεξανδρεὺς, σύγχρονος τοῦ Ἀρριανοῦ. δικηγορήσας ἐν Ρώμῃ καὶ ἀξιώματα λαβὼν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, συνέγραψε **ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν** κατ' ἐθνολογικὴν τάξιν, μὴ σφῆζομένην πλήρη. Εἶναι φιλαλήθης ἀντλήσας ἐξ ἀρίστων πηγῶν τὴν ὕλην καὶ μιμηθεὶς τὸν Ἡρόδοτον καὶ Πολύβιον. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ἀπλὴ καὶ εὐκόλος.

5) **Δίων ὁ Κᾶσιος** (155—235 μ. Χ), γεννηθεὶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ζήσας δ' ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἔλαβεν ὕπατα ἀξιώματα (ταμίας, ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ δις ὕπατος), δι' αὐτὴν ἀπέβη κόλαξ τῶν Καيسάρων καὶ δουλόφρων. Συνέγραψε **ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν** ἀπὸ κτίσεως Ρώμης (754 π. Χ.) μέχρι τοῦ 229 μ. Χ. ἐκ βιβλίων 80, ὧν σώζονται ἄλλα μὲν ἀκέραια (36—54), ἄλλα δὲ ἐν ἐπιτομαῖς. Ἐμμήθη μὲν κατὰ τὴν μορφήν δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ μιμηθῇ καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τὸν Θουκυδίδην. Μεταχειρίζεται μὲν καλῶς τὰς πηγάς, ἀλλ' οὐδόλως ἐμβαθύνει περιγράφων μᾶλλον δολοπλοκίας, συμπόσια, θέατρα καὶ κακουργήματα τῶν χρόνων ἐκείνων ἢ σπανδαῖα ἱστορικὰ, γεγονότα. Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ εἶναι θουκυδίδεια.

6) Ὁ **Πολύαινος**, Μακεδὼν ῥήτωρ, δικηγορήσας ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (150 - 180 μ. Χ.), γράψας δὲ τὰ **Στρατηγήματα** ἐν 8 βιβλίοις, ἔργον ἱκανῆς ἱστορικῆς ἀξίας.

7) Ὁ **Ἡρωδιανὸς** (170 - 240 μ. Χ.), ὅστις ἐκ Συρίας κατὰ γόμενος ἔγραψε **ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν** μιμηθεὶς τὸν Θουκυδίδην.

8) Ὁ **Δεξιππος**, Ἀθηναῖος, ἀκμάσας κατὰ τὸν γ' αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἄρχων γενόμενος καὶ στρατηγός· συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν **Διαδόχων** (τὰ μετ' Ἀλέξανδρον), **χρονικὴν** (γενικὴν) **ἱστορίαν** καὶ **Σκυνθικά** ἥτοι τοὺς συγχρόνους τοῦ γοθθικοῦ πολέμου.

9) Ὁ **Εὐνάπιος** ἐκ Σάρδεων, ζήσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος, συγγράψας δὲ **γενικὴν ἱστορίαν** κατὰ συνέχειαν τῆς τοῦ Δεξιππου.

10) Ὁ **Ζώσιμος** ἐκ Κων)λεως, ἀκμάσας περὶ τὸ 450, συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρι τῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης, ἣς ἐκθέτει τὰ αἷτια ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ καὶ ἡδέει. Οὗτος ἀποτελεῖ μετάβασιν ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς τοὺς βυζαντινοὺς.

Ἐπειδὴ ἡ ῥωμαϊκὴ περίοδος συμπίπτει πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καὶ ἰδίως κατὰ τὸν 3ον καὶ 4ον αἰῶνα, ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἤδη καὶ νέον εἶδος ἱστορίας, ἡ **ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία**, ἡ ἔχουσα ἀντικείμενον τὴν διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐπιτευχθεῖσαν ἰδρυσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὁ καὶ πατὴρ τῆς ἐκκλησ. ἱστορίας ἐπικληθεὶς, εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας **Εὐσέβιος** (267 - 338 μ.Χ.) γράψας ἐκκλησιαστ. ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων μέχρι τοῦ 324 μ. Χ., **Σωκράτης ὁ σχολαστικὸς** (400 μ. Χ.) ἐκ Κων)λεως, **Εὐμεῖας ὁ Σωξομενὴς** (420 μ. Χ.), **Θεοδώρητος ὁ Ἀντιοχεύς**, **Εὐάγγελος ὁ Σύριος** κ.λ.π. γράψαντες ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν κατὰ συνέχειαν τῆς τοῦ Εὐσεβίου.

§ 117. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300 - 1453 μ. Χ.)

Κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ ἱστορία δὲν ἔχει

μὲν τὴν τέχνην τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν εὐρίσκεται καὶ ἐν τῇ καταπτώσει τῆς ἱστορίας τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἀναμορφωθέντος τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἀναφανέντος αὐθυπάρχου τοῦ ἐθνισμοῦ, ὅστις εἶχεν ὑποδουλωθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκοκρατίας, τὰ ἐλληνικά γράμματα καθόλου ἤρξαντο ἀναλαμβάνοντα, ἰδίως δὲ ἡ ἱστοριογραφία, ἣτις μιμεῖται μὲν καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά πρότυπα, ἀλλ' ἔχει καὶ πρωτοτυπίαν τινὰ περισσοτέραν τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου τῆς βυζαντινῆς περιόδου (πρβλ. § 67). Οἱ βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς **ἱστορικούς**, ἐκθέτοντας μετ' ἀκριβείας καὶ κριτικῆς ἐρεῦνης, κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἱστορικῶν, σύγχρονα γεγονότα, προωρισμένα διὰ τοὺς λογίους, καὶ εἰς **χρονογράφους**, ἀφηγουμένους ἄνευ κριτικῆς ἐμβαθύνσεως ἐν δημῳδῇ ἐκφράσει γενικὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, προωρισμένην διὰ τὸ πλῆθος.

Α' Ἱστορικοί διασημότεροι εἶναι 1) ὁ **Προκόπιος** (500 — 562) ἐκ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης γράψας ἐν σαφεῇ καὶ ἀρχαϊζούσῃ γλώσσῃ **ἱστορίαν** τῶν πολέμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Βανδήλων καὶ Γότθων, 2) ὁ **Ἀγαθίας** (536 — 582) γράψας συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 3) **Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης**, ἀκμάσας ἐπὶ Ἡρακλείου (575 — 640) καὶ γράψας ἱστορίαν τῆς βασιλείας Μαυρικίου, 4) **Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος** ὁ αὐτοκράτωρ (912 — 959), γράψας ἱστορίαν βασιλείου τοῦ Μακεδόνης καὶ περὶ στρατιωτικῶν καὶ περὶ ἐθίμων τῶν Βυζαντινῶν, 5) **Ἄννα ἡ Κομνηνή**, ἡ γνωστὴ λογία Ἑλληνίς θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 — 1118), γράψασα **Ἀλεξιάδα**, ἔργον λαμπρὸν διὰ τὴν κλασικὴν μορφὴν καὶ ἀττικίζουσαν χάριν του, ἐν ᾗ ἐκθέτει τὰς πράξεις τοῦ πατρὸς αὐτῆς, 6) ὁ **Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος** ἢ Χωιᾶτης, ὅστις ἀκμάσας κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἔγραψεν ἱστορίαν βυζαντιακὴν κατὰ συνέχειαν τῆς τῆς Ἀννης Κομνηνῆς μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204), 7) ὁ **Γεώργιος Ἀκροπολίτης**, συνεχίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ προηγουμένου μέχρι τοῦ 1261, 8) ὁ **Γεώργιος Παχυμέριος**, συνεχίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ προηγουμένου μέχρι τοῦ

1328, 9) ὁ **Νικηφόρος Γρηγοράς**, ἀκμάσας κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, συμπληρώσας δὲ καὶ συνεχίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ προηγουμένου ἀπὸ 1204 — 1359, 10) ὁ **Δαόνικος Χαλκοκονδύλης**, Ἀθηναῖος, ζήσας κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα καὶ γράψας βυζαντιακὴν ἱστορίαν ἀπὸ 1298 — 1463, περιστρεφόμενην περὶ τὴν αὔξησιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, 11) ὁ **Κριτόβουλος** ἐξ Ἰμβρου, σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, γράψας εἰς θουκυδίδειον ὕψος ἱστορίαν τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ, 12) ὁ **Δούκας**, ζήσας κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα καὶ γράψας ἐν σαφεῖ καὶ δραματικῇ διηγήσει τὴν ἀπὸ τοῦ 1342 — 1462 βυζαντιακὴν ἱστορίαν, 13) ὁ **Γεώργιος Φραντζῆς**, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1401 καὶ γράψας ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1258 — 1478, ἐν ᾗ περιλαμβάνονται οἱ Παλαιολόγοι, ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἡ ἱστορία αὕτη εἶναι τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς βυζαντιακῆς ἱστοριογραφίας.

Β' **Χρονογράφοι** δὲ ἄξιοι λόγου εἶναι 1) ὁ **Ἰωάννης Μαλάλας**, ἀκμάσας κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ γράψας ἐν δημῳδῇ τύπῳ καὶ ταπεινῷ λεκτικῷ ἱστορίαν ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 2) **Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς**, ζήσας ἐπὶ Ἡρακλείου, γράψας χρονογραφικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φωκά (610 μ. Χ.), 3) **Γεώργιος ὁ Σύγγελλος**, ζήσας κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα καὶ γράψας **ἐκλογὴν χρονογραφίας**, ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι Διοκλητιανοῦ (284 μ. Χ.), ἣν συνεχίζει βραδύτερον ὁ **Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής** μέχρι τοῦ 813 καὶ ἄλλοι βραδύτερον μέχρι τοῦ 961 μ. Χ., 4) ὁ **Ἰωάννης Ξιφιλίνος**, ὅστις, ζήσας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος, ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας **Δίωνος τοῦ Κασίου**, συμπληρώσας καὶ διορθώσας αὐτήν, 5) ὁ **Γεώργιος Κεδρηνός** ζήσας κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα καὶ γράψας **σύνοψιν ἱστοριῶν** ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, 6) ὁ **Ἰωάννης Ζωναράς**, ζήσας τὸν 12ον αἰῶνα καὶ γράψας **ἐπιτομὴν ἱστοριῶν** ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις Ἰωάννου Κομνηνοῦ (1118), ἔργον πλούσιον εἰς ὕλην καὶ πηγάς, 7) ὁ **Εὐστάθιος**, λόγιος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, προχειρισθεὶς τῷ 1175 ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλο-

νίκης, δεινὸς μύστης τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, γράψας *ἄλωσιν Θεοσαλονίκη*ς ὑπὸ Νορμανδῶν.

II. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 118. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀλεξάνδρινῆς περιόδου (300—0 π.Χ.).

Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σωκρατικῆς διδασκαλίας ἀρξαμένη καὶ εἰς τὴν *ἀκαδημαϊκὴν* σχολὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν *περιπατητικὴν* τοῦ Ἀριστοτέλους καταλήξασα, ἐξακολουθεῖ φυσικῶς καὶ κατὰ τοὺς ἀλεξάνδρινους χρόνους παρακολουθοῦσα τὴν ὅλην πνευματικὴν καὶ πολιτειακὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἔθνους. Ἀκμαζούσης ἔτι τῆς περιπατητικῆς σχολῆς (§ 104), κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀλεξάνδρινῆς περιόδου, ἡ φιλοσοφία ὑπέστη μεταβολὰς τινας, ἥτοι παρημελήθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐτράπη ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον καταντήσασα εἰς τὴν ἔρευναν ἑνὸς κυρίως προβλήματος, *ποῖον εἶναι τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ πῶς δύναται τις νὰ ζῇ ἐν ἡρεμίᾳ ψυχῆς*. Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἡσχολήθησαν αἱ τότε ἀναφανέσσαι νέαι φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἡ *στωϊκὴ*, ἡ *ἐπικουρεῖος*, ἡ *σκεπτικὴ* καὶ ἡ *νέα Ἀκαδημία*, αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν *νέαν φιλοσοφίαν* (§ 90 καὶ 104).

Α' Ἡ *στωϊκὴ σχολή*, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως (342—270 π.Χ.), ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν *ποικίλης Στοᾶς*, ἐν ἣ συνήρχοντο οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς καὶ εἶχεν ὥς βάσιν τὴν *ἠθικὴν*. Κατὰ τοὺς στωϊκοὺς οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ συμμορφῶνται πρὸς τοὺς νόμους τοῦ λόγου καὶ νὰ ἐνασχῶσι τὴν ἀρετὴν· ἐπειδὴ δὲ τὰ πάθη ἐμποδίζουν τὸν ἄνθρωπον νὰ καυονίξῃ ἑαυτὸν πρὸς τὸν λόγον καὶ νὰ ἀκολουθῇ τὴν ἠθικὴν, ἐδίδασκον τὴν *ἀπάθειαν* πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν καὶ ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν. Ἐντεῦθεν τὸ ἀξίωμα τῶν στωϊκῶν «*ἀνέχου*» καὶ ἡ ἐπικρατήσασα «*στωϊκὴ ἀπάθεια*». Κατὰ τὴν φιλοσοφίαν λοιπὸν

ταύτην ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἐν τῇ **ἀπαθείᾳ καὶ τῇ ἀφοβίᾳ**. Ἡ φιλοσοφία αὕτη ἤκμασεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ ἔλαβε κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα, διότι ἐθεώρει πάντας τοὺς ἀνθρώπους συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, ἀπεκήρυττε τὴν δουλείαν καὶ παρήγγελλε τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εὐεργεσίαν. Ὅθεν ἡ ἠθικὴ τῶν στωϊκῶν ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, ἐπέδρασε δὲ πολὺ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ρώμῃ, ὁπόθεν καὶ ἐγένετο γνωστὴ καὶ διετηρήθη ἰδίως διὰ τοῦ Κικέρωνος, διότι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐλλήνων στωϊκῶν φιλοσόφων ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα ἐσώθησαν. Τὸν Ζήνωνα διεδέχθη ὁ ἐκ Τροίας **Κλεάνθης**, τοῦτον δὲ ὁ ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας **Χρύσιππος**, ὅστις προήγαγε πολὺ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν.

Β' Ἡ ἐπικούρειος σχολή, ἣτις ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Ἐπικούρου (341—270 π. Χ.), ἔξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα, εἶχε μὲν ὡς βάσιν τὴν **ἡδονήν**, δι' ἣς ἀποφεύγονται τὰ ἀλγεινὰ αἰσθήματα καὶ ἐπέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ εὐδαιμονία, ἐθεώρει ὅμως τὴν πνευματικὴν ἡδονὴν ἀνωτέραν τῆς σωματικῆς καὶ συνεβούλευε μετρίαν καὶ ἔμφρονα ἀπόλαυσιν. Ἀλλ' οἱ διάδοχοι τοῦ Ἐπικούρου παρενόρφωσαν τὴν θεωρίαν αὐτοῦ καὶ παρεξστράφησαν εἰς ἀκόλαστον ἡδονικὴν φιλοσοφίαν (ὕλισμὸν καὶ ἀθειάν), κρατήσασαν κυρίως ἐν Ρώμῃ.

Γ' Ἡ σκεπτικὴ σχολή, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἡλείου **Πύρρωνος**, ὅστις ἐδόξαζεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ καὶ ἐν τῷ ἀμφιβάλλειν περὶ πάντων. Ὅθεν ἀρχὴ τοῦ ἀληθοῦς σκεπτικοῦ ἦτο ἡ **ἀταραξία**.

Δ' Ἡ νέα Ἀκαδημία, ἣτις ἰδρυθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 296 π. Χ. ὑπὸ τοῦ **Ἀρκεσιλάου**, ὅστις ἐκλινε πρὸς τὴν σκεπτικὴν φιλοσοφίαν, ἐδόξαζεν ὅτι οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἀληθές, εἰς τῶν σπουδαιοτέρων ὁπαδῶν τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι καὶ ὁ Ἀθηναῖος Καρνεάδης ὁ πρεσβύτερος, ἀνὴρ σοφὸς καὶ ἀγχίνους.

Ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας γινομένη αὕτη ἔρευνα τοῦ **ὕψιστου ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἡρεμίας τῆς ψυχῆς**, ἣν ἤρχισαν αἱ φιλοσοφικαὶ αὗται σχολαὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου,

ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν περίοδον, ὁπότε διὰ μεταρρυσίσεως αὐτῶν ἀνεφύησαν ἄλλαι σχολαί, περὶ ὧν ἰδὲ § 119.

§ 119. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.)

Ἡ φιλοσοφία τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων εἶναι συνέχεια καὶ μεταρρυσίμεις τῆς τῶν ἀλεξανδρινῶν μετ' ἀναμείξεως πολλῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν. Αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαί τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων (§ 118) μεταρρυσισθεῖσαι ἀπετέλεσαν νέας τοιαύτας, ἥτοι τὴν νέαν *ἀκαδημαϊκὴν*, ἐν ἣ ἀνήκει ὁ *Πλούταρχος*, τὴν νέαν *περιπατητικὴν*, τὴν νέαν *σκεπτικὴν*, τὴν νέαν *στωϊκὴν*, ἐν ἣ ἀνήκει ὁ *Ἐπίκτητος* καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος (160—180 μ.Χ.), τὴν νέαν *ἐπικούρειον*, ἐν ἣ ἀνήκει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (ἐκ Λαέρτης τῆς Κιλικίας § 124), τὴν νεοπυθαγορικὴν καὶ τὴν πασῶν σπουδαιοτάτην *νεοπλατωνικὴν*, ὧν ἑκάστη ἔχει βάσιν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμωνύμου ἀρχαιότερας τοιαύτης μετ' ἀναμείξεως νέων θεωριῶν, συμφώνως πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν καὶ τὸ ἀρξάμενον νὰ ἐπικρατῇ τότε χριστιανικὸν πνεῦμα. Ἐκ πάντων τῶν φιλοσοφικῶν τούτων συστημάτων ἐπικρατεῖ τὸ τῆς *νέας πλατωνικῆς* φιλοσοφίας.

Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, θεμελιωθεῖσα κατ' ἀρχάς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τοῦ *Ἀμμωνίου Σακκά* ἐπὶ βάσεων ἑλληνικῶν, ἰουδαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν, μεταρρυσισθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ *Πλωτίνου*, οὕτως ὥστε τὸ κύριον γνῶρισμα αὐτῆς νὰ εἶναι ὁ *μυστικισμὸς* καὶ τὸ ἄοριστον, ἀνεπύχθη βραδύτερον κατὰ τὸν 5ον μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Πρόκλου καὶ ἀπετέλεσε τέλειον φιλοσοφικὸν σύστημα, τοῦ ὁποῦν βάσις καὶ σκοπὸς εἶναι ἡ *ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας*. Διὰ τῆς διαλύσεως δὲ τῆς νέας ταύτης πλατωνικῆς σχολῆς βραδύτερον, κατὰ τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα (§ 120), ἐξαφανίζεται ἐκ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὡς αὐθύπαρκτον εἶδος γραμμάτων καὶ ἐξακολουθεῖ εἶτις ὥσα μόνον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ, ἀναμειγμένη μετὰ ξένων στοιχείων.

§ 120. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300—1453 μ.Χ.).

Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία λαβοῦσα καίριον τραῦμα διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῶν σχολῶν ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς πρώτους βυζαντιακοὺς χρόνους ἐπεκράτουν οἱ τύποι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἐφαρμοζόμενοι εἰς τὴν δογματικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, βραδύτερον δὲ ἐξέλιπον καὶ οἱ τύποι οὗτοι καὶ ἐναπέμεινεν ὥς μόνη φιλοσοφία ἡ ὑπομνημάτις καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ἰδίως τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Τὴν δὲ ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπικρατήσασαν ἐκκλησιαστικὴν φιλοσοφίαν ἐκαλλιέργησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (§ 74)· ἀλλὰ μετὰ τοῦτον ἐπῆλθε φιλοσοφικὴ στείρωσις μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος, ὅτε ὁ πολυμαθὴς καὶ δξύνομος *Μιχαὴλ Ψελλὸς* ἔδωκε νέαν ὥθησιν εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν. Τούτου σφύζονται ποικίλα ἔργα, ἐν οἷς καὶ ὑπομνήματα εἰς Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην. Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα φιλοσοφίας ἰδὲ νέαν ἑλληνικὴν γραμματολίαν.

III. ΡΗΤΟΡΕΙΑ

§ 121. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς ἀλεξάνδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).

Ἀφ' οὔτου διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἐξέλειπεν ἡ ἑλληνικὴ αὐτονομία ἐν Ἀθήναις, ἡ μεγάλῃ ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐμαράνθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον· μόνον ἐν ἀρχῇ τῶν μακεδονικῶν χρόνων διεκρίθησαν ἐνταῦθα πολιτικοὶ τινες ῥήτορες, ὥς ὁ εὐφυὴς μὲν, ἀλλ' ἀσταθὴς *Δημάδης* († 320), ὅστις ὁπαδὸς ὢν τῶν Μακεδόνων καὶ πολλὰ χρήματα παρ' αὐτῶν λαμβάνων ἐφρονεῦθι τέλος ὑπ' αὐτῶν, ὁ ἐνάρτετος *Φωκίων* (402—317), μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, φίλος τῆς εἰρήνης πολλάκις ὠφελήσας τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὁ πολυμαθέστατος

Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς (345 — 285), μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου καὶ ἀρχῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ δεκάετιαν, ὅστις θεωρεῖται ὁ τελευταῖος τῶν ἀττικῶν ῥητόρων. Μετὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ ῥητορεία περιορίσθη ἐν τοῖς συνεδρίοις τῆς αἰτωλικῆς καὶ ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἐν οἷς ἐγίνοντο ἐκ τοῦ προχείρου ἀγορεύσεις πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ πληροῦσαι μόνον τὴν τότε παρούσαν χρεῖαν, στερούμεναι δὲ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ὕψους ὥς καὶ τοῦ γλωσσικοῦ κάλλους τῆς ἀρχαίας ῥητορείας. Ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδιδάσκετο ἡ ῥητορεία ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς ἰδίως σχολαῖς, τῇ περιπατητικῇ, τῇ ἀκαδημαϊκῇ καὶ τῇ στωϊκῇ στρεφομένη περὶ γενικά φιλοσοφικά ἐρωτήματα ἐν γλώσσει ῥητορικῶς κεκαλλωπισμένη κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἀττικῆς ῥητορείας. Ἐγυμνάζοντο δὲ οἱ διδασκόμενοι καὶ εἰς τὰ τρία ὁμοῦ εἶδη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, λαμβάνοντες θέματα πλαστὰ μόνον πρὸς ἄσκησιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου μόνον ψυχραὶ ἀπομιμήσεις τῶν ἀρχαίων ῥητορικῶν λόγων ἐγίνοντο καὶ μόνον οἱ δικανικοὶ λόγοι εἶχον ἐφαρμογὴν τινα ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ.

§ 122. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Ἑλλὰς διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ρώμης, ἐκλιπόντος τελείως τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἡ ῥητορεία ἐμελετᾶτο καὶ ἐδιδάσκετο μόνον ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς ὥς ἀπλῇ θεωρητικῇ τέχνῃ ἔχουσα ὑπόδειγμα τοὺς ἀττικοὺς ῥήτορας. Τότε πολλαὶ ῥητορικαὶ σχολαὶ ἰδρύθησαν πολλαχοῦ, ἐν αἷς ἐγυμνάζοντο οἱ νέοι ἐπὶ δικανικῶν, ἐπιδεικτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν κυρίως θεμάτων. Ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθει νὰ διδάσκηται ἡ ῥητορεία ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς σχολαῖς, ὥς καὶ ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων, εἰσῆχθη δ' αὕτη τότε καὶ ἐν Ρώμῃ ὑπὸ Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἐγένετο αὕτη εὐρύτερα καὶ φιλολογικωτέρα. Ὡσαύτως ἐδιδάσκετο καὶ ἐν Ρόδῳ καὶ ἄλλαχοῦ. Διὰ τῶν ῥητορικῶν τούτων σχολῶν τῶν χρόνων τούτων ἐδόθη μεγάλη ὥθησις καὶ ζωὴ οὐ μόνον εἰς τὴν ῥητορείαν, ἀλλὰ

καὶ εἰς ὅλον τὸν πεζὸν λόγον καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς τέσσαρας
 πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅτε ἀνεφάνησαν οἱ λεγόμενοι
νέοι σοφισταὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παλαιούς. Τὸ ὄνομα τού-
 των δὲν εἶχε πλέον τὴν κακὴν σημασίαν, ἣν εἶχε τὸ πάλαι (§107),
 ἀλλ' ἀπεδίδοντο εἰς αὐτοὺς μεγάλαι τιμαὶ καὶ ἀμοιβαὶ ὑπὸ πόλεων
 καὶ αὐτοκρατόρων καὶ πολλαχοῦ ἐγίνοντο ὑπ' αὐτῶν δημοσίαι
 ἀπαγγελίαι καὶ ἐπιδείξεις, ἐν αἷς οὗτοι ἐθέρηεον τὸ πομπῶδες καὶ
 τὴν καλλιρρημοσύνην. Οὕτω τότε προήχθη ἡ λεγομένη **σχολαστικὴ**
ῥητορεία, ἐπικρατήσασα ἰδίως ἐν τῷ ἐπιδεικτικῷ εἶδει, παρήχθη-
 σαν δὲ ἅπειρα συγγράμματα κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ βυζαντια-
 κὴν περίοδον ἐν λόγῳ ἀναμείκτω. Ἐπιφανέστατοι νέοι σοφισταί,
 ὧν λόγοι σφύζονται, εἶναι **Δίων ὁ Χρυσόστομος** ἐκ Προύσης τῆς
 Βιθυνίας (100 μ. Χ.), οὗ σφύζονται 80 λόγοι, **Μάξιμος ὁ Τύριος**
 (2ος αἰὼν), ὁ **Αἴλιος Ἀριστείδης** ἐκ Βιθυνίας (2ος αἰὼν), οὗ σφύ-
 ζονται ἱκανοὶ λόγοι, **Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς** (2ος αἰὼν) ἐκ Μαραθῶ-
 νος, ὁ πλουσιώτερος τῶν συγχρόνων, ὁ **Κλαύδιος Αἰλιανὸς** ἐκ
 Πραινέστου τῆς Ἰταλίας (180 μ. Χ.), οὗ σφύζεται ἡ **ποικίλη**
ἱστορία καὶ τὸ **περὶ ζῶων ἰδιότητος**, ὁ **Διβάνιος** ἔξ Ἀντιοχείας
 (314—390), διδάσκαλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ
 Χρυσοστόμου, ὁ **Ἀθήναιος** ἐκ Ναυκράτου τῆς Αἰγύπτου (200 μ. Χ.),
 σοφιστὴς καὶ γραμματικὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ρώμῃ, οὗ σφύζονται
 οἱ **Δειπνοσοφισταί**, ἔργον πολύτιμον ὡς διδάσκον τὰ ἥθη καὶ τὴν
 τέχνην τῶν ἀρχαίων, ὁ **Θεμίστιος** ὁ Παφλαγὼν (4ος αἰὼν) καὶ
 ἄλλοι. Ἐπιφανέστατος ὅμως πάντων εἶναι ὁ **Λουκιανὸς** ἐκ Σαμο-
 σάτων τῆς Συρίας, γεννηθεὶς τῷ 130 μ. Χ. Οὗτος σπουδάζας
 ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν ἐν Σμύρνῃ ἔζησεν ἐπὶ πολὺ ὡς ῥήτωρ
 καὶ δικηγόρος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀθήναις, εἶτα δὲ ὡς δικη-
 γόρος καὶ ἐπίτροπος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου
 καὶ ἀπέθανεν. Ἐχὼν γονιμωτάτην φαντασίαν καὶ πνεῦμα σκω-
 πτικώτατον ἔγραψε ποικιλώτατα ἔργα κατὰ τὸ πλεῖστον διαλογικά,
 διακρινόμενα διὰ τὴν ἀρίστην αἰτικὴν γλῶσσαν, τὴν χάριν, τὴν
 εὐφυΐαν καὶ τὴν εὐτραπελίαν· ἐν αὐτοῖς σατυρίζεται δορυμύτατα καὶ
 εὐφυέστατα πᾶν ὅ,τι εἶχε γελοῖον ἢ ἐθνικὴ θρησκεία, ἢ σχολικὴ
 φιλοσοφία (ἰδίως τῶν κυνικῶν) καὶ ἡ κοινωνία. Εἶναι χαριέστατος

συγγραφεὺς ὁ μόνος ἄριστος *ἀπτικιστῆς* τῶν χρόνων τούτων. Σφύζονται πολλὰ ἔργα αὐτοῦ, ὧν διακρίνονται οἱ *νεκρικοὶ διάλογοι*, ὁ *Χάρων*, ἡ *βίων πρᾶσις*, ὁ *ἀλιεύς*, τὸ *ἐνύπνιον* κ.λ. π.

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰ. ὧνος ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ *χριστιανικὴ ῥητορεία* ἐν πᾶσι τοῖς τότε κέντροις τῶν γραμμάτων, ἐν Ἀθήναις, Ἀλεξανδρείᾳ, Ρώμῃ, Ἀντιοχείᾳ κ.λ. π. Εἰς τὴν ῥητορείαν ταύτην παρέσχε νέαν ἰδιάζουσαν ὕλην ἡ τότε ἀλματωδῶς ἀναπτυσσομένη καὶ ταχέως διαδιδόμενη χριστιανικὴ θρησκεία διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδασκαλίας καὶ διδαχῆς τῶν χριστιανῶν, δι' ἣν οὐ μόνον εὐχέρεια λόγου ἀλλὰ καὶ ῥητορικὴ δεξιότης μεγάλη ἀπαιτεῖτο πρὸς ἐπικράτησιν τῆς νέας θρησκείας. Τὰ προσόντα ταῦτα ἤντλουν οἱ χριστιανοὶ ῥήτορες ἐκ τῶν ἐγκρίτων ῥητόρων τῆς ἀρχαιότητος. Τὴν ῥητορείαν ταύτην παρεσκευάσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς οἱ πλεῖστα ἔργα γράψαντες ἐν τῇ τότε εὐρύτатα διαδεδομένη ἑλληνικῇ γλώσσῃ, δι' ἣς πολὺ διηκολύνθη ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὰ πρῶτα χριστιανικὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ γραφέντα εἶναι ἡ *Καινὴ Διαθήκη*, τὰ ἔργα τῶν *ἀποστολικῶν πατέρων*, Κλήμεντος τοῦ Ρώμης, Ἰγνατίου τοῦ Ἀντιοχείας κ.λ.π., τῶν *ἀπολαγητῶν*, Ἰουστίνου, Τατιανοῦ, Ἀθηναγόρου κ.λ.π., τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατηχητικῆς σχολῆς (2ου καὶ 3ου αἰῶνος), *Κλήμεντος* τοῦ Ἀλεξανδρέως, γράψαντος σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν *Παιδαγωγὸν* καὶ τοὺς *Στρωματεῖς*, ἐν οἷς περιέχονται πολλαὶ περικοπαὶ ἀρχαίων συγγραφέων, τοῦ πολυμαθεστάτου καὶ κριτικωτάτου *Ὁριγένους*, διορθώσαντος τὸ κείμενον τῶν Γραφῶν καὶ πολλὰ ἐρμηνεύσαντος, καὶ ἄλλων. Διὰ τῶν ἔργων τούτων παρεσκευάσθη βαθμηδὸν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἡ χριστιανικὴ ῥητορεία, ἥτις βραδύτερον ἀνῆλθεν εἰς ὑψίστην περιωπὴν διὰ τῶν *πατέρων τῆς Ἐκκλησίας*, οἵτινες ἀπέτελεσαν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς Γραμματολογίας.

Τούτων ἐπιφανέστατοι εἶναι ὁ μέγας *Ἀθανάσιος* (298 — 373), Ἀλεξανδρεὺς ἀγωνισθεὶς θαυμασίως κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ, *Κύριλλος* ὁ Ἱεροσολύμων καὶ *Κύριλλος* ὁ Ἀλεξανδρείας, γράψαντες *κατηχήσεις* καὶ *ἀπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ*. Ἄλλ' ἐκεῖνοι οὐ-

τινες τὰ μέγιστα διέπρεψαν ἐν τῇ χριστιανικῇ ῥητορείᾳ γενόμενοι ἀνυπέρβλητοι ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ ῥητορικῇ δεινότητι εἶναι οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱεράρχαι, **Βασίλειος ὁ Μέγας** (329—379) ἐκ Καισαρείας, μαθητῆς τοῦ Λιβανίου, **Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς** (330—390) φίλος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, **Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος** ἐξ Ἀντιοχείας, μαθητῆς τοῦ Λιβανίου, καὶ **Γρηγόριος ὁ Νύσσης** (331—394) ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου. Οὗτοι βαπτισθέντες εἰς τὰ διαυγέστατα νάματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς παιδείας διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἐμπνευσθέντες δὲ καὶ ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, εἰς ἣν διαρκῶς ἐνστρύφων, ἐνίσχυσαν τὸ ἀναφανέν χριστιανικὸν πνεῦμα, ἐμόρφωσαν καὶ ἐδόξασαν τὴν τέως ἄγνωστον ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἁμβωνος ῥητορείαν, ἵδρυσαν δὲ ἅμα διὰ τῆς εὐρυμαθείας αὐτῶν τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐστήριξαν ἀκλονήτως τὸν χριστιανισμόν. Πολυμαθέστατοι καὶ πολυγραφώτατοι ὄντες κατέλιπον πλεῖστα ῥητορικά ἔργα (λόγους, ὁμιλίαι, ἐπιστολάς, ἐρμηνεύς), ἐν οἷς διαλάμπει σεμνότης, ὕψος ἰδεῶν ἀπαράμιλλον, εἰκόνες μεγαλοπρεπεῖς καὶ δύναμις καὶ γλαφυρότης λόγου θαυμασία (ἰδὲ ἐκκλ. Ἱστορίαν). Ἡ χριστιανικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορεία ἐξηκολούθησε καλλιεργουμένη καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλ' οὐδέποτε εἶχε τὸ ὕψος τῆς ῥητορείας τῶν τριῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν ἀποτελούντων τὸν χρυσοῦν αἰῶνα αὐτῆς.

§ 123. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς βυζαντινῆς περιόδου (300—1453 μ. Χ.).

Κατὰ τοὺς μακροὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καίτοι ἐλευθεροῦται ὁ ἑλληνισμὸς καὶ τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ἡ ῥητορεία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι **σχολαστική**, διδασκομένη ἐν ταῖς σχολαῖς θεωρητικῶς μόνον ὡς τέχνη, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων· μόνον δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ἐκκλησιαστικὴ ῥητορεία ἐξακολουθεῖ ἀκμάζουσα. Διασημοτέρα ῥητορικὴ σχολὴ ἀκμάσασα κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα εἶναι ἡ τῆς Γάζης, ἣ; τὸ πομπῶδες καὶ ἀσιατικῆς χροιᾶς ὕψος ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Βραδύ-

τερον ὅμως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων (11—15 αἰῶνα) ἡ ῥητορεία τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορεία ἔλαβε μεγάλην δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ ἀπετέλεσε τὸ σπουδαιότερον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, ὅστις, ὥς γνωστόν, τότε ἦτο ἀνάμεικτος μὴ διακρινόμενος εἰς εἶδη. Ἰδιοὶ ῥήτορες βυζαντινοὶ δὲν ἀνεδείχθησαν εἰμὴ οἱ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς εἵδεσι τοῦ λόγου διακριθέντες (§ 117 καὶ 120).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

§ 124. Αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὴν ἀλεξανδρινήν, τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν περίοδον (300 π.Χ.—1453 μ.Χ.).

Ἐκτὸς τῶν τριῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου, τῆς Ἱστορίας, Φιλοσοφίας καὶ Ῥητορείας, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιεργήθησαν ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς, ῥωμαῖους καὶ βυζαντινοὺς χρόνους, ὥς ἂν τέρῳ ἐξετέθη, ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ διάφοροι ἐπιστῆμαι, αἷ ἀνέπτυξε καὶ ἐκαλλιέργησε διὰ τῆς θαυμασίας αὐτοῦ δυνάμεως τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, πλείστοι δὲ ἄνδρες ἡσχολήθησαν εἰς αὐτὰς καὶ πλείστα ἔργα ἐγράφησαν. Οὕτω, ἐκτὸς τῶν ἤδη πρότερον ἀναφανειῶν (§ 113), τῆς Ἱατρικῆς, τῆς Μαθηματικῆς, τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῆς Γεωγραφίας, αἵτινες ἐκαλλιεργήθησαν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀνεφάνησαν κατ' αὐτοὺς καὶ νέαι ἐπιστῆμαι, ἡ **Σοφιστικὴ**, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ῥητορείᾳ τῆς ῥωμ. περιόδου (§ 122), ἡ **Χρονολογία**, ἡ **Ἀρχαιολογία**, ἡ **Μυθολογία**, ἡ **Μυθιστορία**, ἡ **Βιογραφία**, αἱ **Συλλογαί**, ἡ **Δεξιογραφία**, ἡ **Γραμματικὴ** καὶ ἡ γενικὴ ἐπιστήμη **Φιλολογία**, αἵτινες ἐκαλλιεργήθησαν καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα βυζαντινοὺς χρόνους μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Α' Ἱατρικὴ. Ἐν αὐτῇ, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀττικῆς περιόδου διὰ τοῦ Ἱπποκράτους (§ 113), διέπρεψαν 1) ὁ **Γαληνός**, ἐκ Περγάμου τῆς Μ. Ἀσίας, ζήσας κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα καὶ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον ἐν Ρώμῃ, γράψας δὲ ἱατρικά,

φιλοσοφικά καὶ μαθηματικά συγγράμματα, καὶ 2) ὁ **Ἀρεταῖος**, ἐκ Καππαδοκίας, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ γράψας πολλὰ ἱατρικὰ συγγράμματα. Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐκαλλιεργεῖτο μὲν ἡ ἱατρικὴ, ἀλλ' οὐδεὶς ἄξιος λόγου ἱατρὸς μνημονεύεται.

Β' Μαθηματικὴ καὶ Ἀστρονομία. Ἐν αὐταῖς, ἀρξαμέναις ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς αἰτιατρικῆς περιόδου διὰ τοῦ Εὐδόξου καὶ τοῦ Μένωνος (§ 113), διέπρεψαν 1) ὁ **Εὐκλείδης**, ἐκ Γέλας τῆς Σικελίας, ἀκμάσας περὶ τὸ 300 π. Χ. καὶ ἀναδειχθεὶς μέγας μαθηματικὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, γράψας δὲ μαθηματικά, γεωμετρικὰ καὶ ἀστρονομικὰ συγγράμματα· 2) ὁ **Ἀρχιμήδης** ὁ Συρακούσιος, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 287 εἶναι ὁ μέγιστος μαθηματικὸς καὶ μηχανικὸς τῆς ἀρχαιότητος διὰ τὴν ἐφευρετικότητά καὶ τὰς ἀνακαλύψεις αὐτοῦ, διακριθεὶς κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πατρίδος του ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τῷ 212, ὁπότε καὶ ἐφονεύθη· ἔγραψε μαθηματικὰ καὶ μηχανικὰ συγγράμματα ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, σφῆζόμενα· 3) ὁ **Εὐρατοθένης** ὁ Κυρηναῖος (238 π. Χ.), ὅστις ἦτο μὲν ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς, θέσας καὶ τὰς βάσεις τῆς μαθηματικῆς γεωγραφίας, ἀλλ' ὑπῆρξε καθόλου ἀνὴρ πολυμαθέστατος, πρῶτος ὀνομάσας ἑαυτὸν **φιλόλογον**· 4) ὁ **Ἰππαρχος** ὁ Νικαεὺς, ὅστις ζήσας κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα ἐν Ρόδῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος ἀστρονόμος τῆς ἀρχαιότητος· 5) ὁ **Πτολεμαῖος Κλαύδιος** ἐκ Πηλουσίου τῆς Αἰγύπτου (125—161 μ. Χ.), μέγας ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καταλιπὼν ἀρίστα συγγράμματα, ὧν ἡ «μεγάλῃ σύνταξις τῆς ἀστρονομίας» μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ Λατινικὴν κ.λ.π.

Γ' Γεωγραφία. Ἐν αὐτῇ, ἀρξομένη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς αἰτιατρικῆς περιόδου διὰ τοῦ Πυθέα (§ 113), διέπρεψαν 1) ὁ μέγας γεωγράφος **Στράβων** ἐξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου (60 π. Χ.—25 μ. Χ.) Οὗτος ἐξῆσεν ἐν Ρώμῃ ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του διήγαγεν ἐν περιηγήσεσιν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν πρὸς ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου· κατέλιπεν ἀξιόλογον σύγγραμμα ἐκ 17 βιβλίων, τὰ **Γεωγραφικά**, ἧτοι γεωγραφίαν σιτηριζομένην ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐρευνῶν καὶ ἐπὶ ἀξιολογιστῶν

πηγῶν, ἐν ᾗ περιεγράφοντο ἅμα καὶ τὰ ἥθη καὶ οἱ θεσμοὶ τῶν κατοίκων· 2) ὁ μνημονευθεὶς **Πτολεμαῖος Κλαύδιος** καὶ 3) ὁ **Ἀγαθήμερος**, ζήσαντες κατὰ τὸν 2ον καὶ 3ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ γράψαντες γεωγραφίαν, καὶ ἄλλοι.

Δ' Χρονολογία. Ἐν αὐτῇ, ἀναφανείσῃ ἀπὸ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος καὶ καλλιεργηθείσῃ καὶ κατὰ τὸν 3ον καὶ 4ον, διεκρίθησαν 1) ὁ μνημονευθεὶς ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος **Πτολεμαῖος Κλαύδιος**, γράψας καὶ ἀξιόλογον χρονικὸν κατάλογον βασιλικῶν οἰκῶν· 2) Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς **Εὐσέβιος** (§ 116), γράψας χρονολογίαν καὶ χρονικὸν κανόνα, καὶ ἄλλοι.

Ε' Ἀρχαιολογία. Ἐν αὐτῇ, ἐξεταζούσῃ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς μυθικῆς καὶ ἱστορικῆς αὐτῶν ἀξίας, διέπρεψεν ὁ περιηγητὴς **Παυσανίας** ἐκ Μαγνησίας τῆς Μ. Ἀσίας (120 — 180 μ.Χ.). Οὗτος, μαθητὴς γενόμενος τοῦ πλουσίου ῥήτορος Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἐξήσεν ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἐδίδασκε τὴν ἱστορίην καὶ ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι. Περιηγηθεὶς δὲ πολλὰ μέρη καὶ ἰδίως τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἠρεύνησεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ἰδίως ὑπὸ **τεχνικὴν**, ἥτοι ἀρχαιολογικὴν, ἔγραψε τὴν **Ἑλλάδος περιήγησιν**, ἐν 10 βιβλίοις, πολύτιμον ἀρχαιολογικὸν ἔργον.

Σ' Μυθολογία. Ἐν αὐτῇ, ἀναπτυχθείσῃ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, διεκρίθη ὁ καὶ γραμματικὸς διαπρεπὴς Ἀθηναῖος **Ἀπολλόδωρος** (150 π. Χ.), οὗ τὸ σφζόμενον ἔργον **«Βιβλιοθήκη»** σύγκειται ἐκ 3 βιβλίων.

Ζ' Μυθιστορία. Ἐν αὐτῇ, ἀναφανείσῃ κατὰ τὰ τέλη τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου, ἔχουσιν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ Κύρου Παιδείᾳ τοῦ Ξενοφῶντος (ιδεὲ καὶ § 34.2), διέπρεψαν 1) ὁ **Ἡλιόδωρος** ἐξ Ἑμέσης τῆς Συρίας (39 μ. Χ.), ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλικῆς Τρίκκης, γράψας **Αἰθιοπικά**, ἐν 10 βιβλίοις σφζόμενος· 2) ὁ **Δόγγος**, γράψας τὸ ὥραϊον σφζόμενον μυθιστόρημα τὰ κατὰ **Δάφνιν καὶ Χλόην**· 3) ὁ **Ἀχιλλεὺς Τάτιος** Ἀλεξανδρεὺς (450 μ. Χ.), μιμητὴς τοῦ Ἡλιόδωρου, γράψας τὰ κατὰ **Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα**, καὶ ἄλλοι.

Η' Βιογραφία. Ἐν αὐτῇ διεκρίθησαν 1) ὁ **Φλάβιος Φιλόστρατος**, ζήσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος καὶ γράψας,

βίους σοφιστῶν, ἐπιστολὰς καὶ εἰκόνας· 2) **Διογένης** ὁ Λαέρτιος (ἐκ Λαέρτης τῆς Κιλικίας § 119), γράφας κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα τὸ σφδόμενος σύγγραμμα **περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων**, καὶ ἄλλοι.

Θ. **Συλλογαί**. Συλλογαί τεμαχίων ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, αἱ καλούμεναι **Ἀνθολογαί**, ἤρχισαν γιγνόμεναι ἀπὸ τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος· σφδζονται δὲ τοιαῦται ἄξια λόγου 1) **Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου** (ἐκ Στόβων τῆς Μακεδονίας), ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, τὸ **Ἀνθολόγιον**, ἥτοι συλλογὴ ἠθικῶν γνωμικῶν· 2) **Φωτίου** τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (820—890), οὗ τὸ σφδόμενον ἔργον ἡ **Μυριόβιβλος** εἶναι πολύτιμον διὰ τὰς ἐν αὐτῷ κρίσεις καὶ τὰ ἀποσπάσματα πλείστων ἀρχαίων ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος δοὺς νέαν ὥθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους μόρφωσιν διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἀρχαίας φιλολογίας θεωρεῖται πατὴρ τῆς Γραμματολογίας.

Ι' **Λεξικογραφία**. Καὶ αὕτη ἡ ἐπιστήμη ἀνεπτύχθη ἀργὰ κατὰ τὸν 5ον μ. Χ. αἰῶνα, διεκρίθησαν δ' ἐν αὐτῇ 1) ὁ **Ἡσύχιος** ἐξ Ἀλεξανδρείας (τὸν 5ον αἰῶνα), οὗ σφδζεται λεξικὸν ἡρανισμένον ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, παρεφθαρμένον ὅμως ὑπὸ μεταγενεστέρων· 2) ὁ **Σουῖδας** (10ον ἢ 11ον μ. Χ. αἰῶνα), οὗ σφδζεται λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ ἐρμηνευτικὸν ἀρχαίων ἰδιωτισμῶν καὶ παροιμιῶν τῶν Ἑλλήνων, ἡρανισμένον ἐκ διαφόρων ἄλλων γραμμικῶν καὶ ὑπομνηματιστῶν κ.λ.π.

ΙΑ' **Γραμματική**. Ἐν αὐτῇ, ἀναπτυχθεῖση ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, ἀποτελούση δὲ τὴν βάσιν τῆς λεγομένης Φιλολογίας ἢ φιλολογικῆς ἐπιστήμης, διέπρεψαν 1) **Ζηνόδοτος** ὁ Ἐφέσιος (280 π. Χ.), ὅστις βιβλιοθηκάρχος ὢν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐγένετο ἰδρυτὴς τῶν γραμματικῶν σπουδῶν ¹,

1. Γραμματικὴ ἐπιστήμη (ἢ τέχνη) εἶναι ἡ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενη, περιλαμβάνει δὲ τὴν κυρίως Γραμματικὴν καὶ τὸ Συντακτικόν. Αὕτη κατ' ἀρχὰς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν τύπων καὶ τῆς συντάξεως τῶν λέξεων, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ κατέστη ἐπιστήμη συγγραφείσης τῆς Γραμματικῆς, ἥς δεύτερον μέρος ἀποτελεῖ τὸ Συντακτικόν.

διορθώσας τὰ ὁμηρικὰ ἔπη μετὰ πολλῆς αὐθαιρεσίας· 2) **Ἀριστοφάνης** ὁ Βυζάντιος (200 π.Χ.), ἰδρύσας γραμματικὴν σχολὴν καὶ διορθώσας τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἄλλα ποιήματα· 3) ὁ **Ἀρίσταρχος**, ἐκ Σαμοθράκης (222 — 150 π. Χ.), ὁ μέγιστος τῶν γραμματικῶν καὶ κριτικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἰδρύσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰδίαν σχολήν· οὗτος διεκρίθη κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐφθαρμένου ὁμηρικοῦ κειμένου, ἐξέδωκε δὲ καὶ πολλοὺς λυρικοὺς καὶ δραματικούς ποιητὰς καὶ ἔγραψεν ὑπομνήματα καὶ μονογραφίας· 4) ὁ **Δογγίνος**, γράψας «περὶ ὕψους», ἄριστον μνημεῖον αἰσθητικῆς καὶ κριτικῆς· 5) **Διονύσιος ὁ Θραξ**· 6) **Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος**, ὁ θέσας τὰς βάσεις τοῦ Συντακτικοῦ καὶ 7) ὁ **Ἰούλιος Πολυδεύκης**, γράψας Ὀνομαστικὸν ἤτοι Λεξικόν. Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους διέπρεψεν ἐν τῇ Γραμματικῇ ὁ ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης **Εὐστάθιος**, γράψας σχόλια εἰς Ὅμηρον, καὶ ἄλλοι.

Πάντες οὗτοι καλλιεργήσαντες τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος ἐδημιούργησαν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν **Φιλολογίαν**, ἐπιστήμην τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἔργων, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐξεταζομένων, ἰδίᾳ δὲ γραμματικῶς, κριτικῶς καὶ γραμματολογικῶς. Κορυφαῖοι δὲ φιλόλογοι θεωροῦνται ἐκτὸς τῶν γραμματικῶν καὶ ὁ μνημονευθεὶς **Φώτιος** καὶ ἄλλοι καὶ οἱ βραδύτερον ἀκμάσαντες, Ἰωάννης **Τζέτζης** (12 αἰών), **Μανουὴλ Μοσχόπουλος**, **Θωμᾶς Μάγιστρος** καὶ **Τρικλίνιος** (14 αἰών), ὧν τὰ γραμματικὰ ἔργα ἔχουσι πολλὴν σπουδαιότητα. Χριστιανοὶ δὲ συγγραφεῖς, γράψαντες πρῶτοι ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ συγγράμματα χριστιανικοῦ περιεχομένου, εἶναι οἱ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ γράψαντες τὴν καινὴν Διαθήκην, οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες, οἱ ἀπολογηταὶ καὶ οἱ μεγάλοι **πατέρες τῆς Ἐκκλησίας**, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν § 122

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ

- § 1. Ἡ προφορικὴ καὶ γραπτὴ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων.
- § 2. Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς.
- § 3. Αἱ διάλεκτοι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης.
- § 4. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας ἐλλήν. γλώσσης καὶ ἡ νέα ἐλληνική.
- § 5. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης.
- § 6. Τὰ ἀρχαία ἐλληνικά ἔργα.
- § 7. Γραπτὸς λόγος, Γραμματολογία, προφορικὸς λόγος.
- § 8. Ἄξια τῆς Γραμματολογίας καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου.
- § 5. Ἑλληνικὴ γραμματολογία καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς.
- § 10. Ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς γραμματολογίας, χαρακτὴρ καὶ ἄξια αὐτῆς.
- § 11. Διαίρεσις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματολογίας καὶ μέθοδοι αὐτῆς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΠΟΙΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἡ ποίησις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἀλεξανδρινῶν (900—300 π. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ

- § 12. Ὅρισμός, γένεσις, στοιχεῖον καὶ χαρακτηριστικὰ τῆς ποιήσεως.
- § 13. Ἀρχή, ἀνάπτυξις καὶ εἶδη τῆς ποιήσεως.

ΠΡΟΟΜΗΡΕΙΟΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

- § 14. Κοινὰ ἄσματα τοῦ λαοῦ.
- § 15. Θρησκευτικοὶ ὕμνοι.
- § 16. Ἡρωϊκὰ ποιήματα.
- § 17. Τέχνη, εἶδη, διαμόρφωσις, κοίτις καὶ μέτρον τῆς προομηρείου ποιήσεως.

Ι. ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ Η ΕΠΟΣ

Α' Ἀρχαία καὶ ἀντικείμενη περίοδος τοῦ ἔπους (900—300 π. Χ.)

- § 18. Γένεσις, ἀντικείμενον, ὅρισμός καὶ διαίρεσις τοῦ ἔπους.
- § 19. Ἑσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους

ΗΡΩΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

- § 20. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους.

§ 21. Ὁ Ὅμηρος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

§ 22. Κυκλικὸν ἔπος.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

§ 23. Ἀρχή, ἀνάπτυξις καὶ εἶδη τοῦ διδακτικοῦ ἔπους.

§ 24. Ὁ Ἡσίοδος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

§ 25. Ἡ μεθ' Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον ἀρχαία ἐπικὴ ποίησις

ΑΛΛΑ ΕΙΔΗ ΕΠΟΥΣ

§ 26. Ὁ μῦθος.

§ 27. Περὶ ληψις καὶ χαρακτηρισμοὶ τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

II. ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΜΕΛΟΣ

A' Ἀρχαία καὶ ἀττικὴ περίοδος τοῦ μέλους (900—300 π.Χ.)

§ 28. Φύσις, ἀντικείμενον, ἀνάπτυξις καὶ εἶδη τῆς λυρικ. ποιήσεως.

§ 29. Μουσική, μουσικὰ ὄργανα. Ἕλληνες μουσικοὶ καὶ ὄρχησις.

ΕΛΕΓΕΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 30. Ἑλεγειακὴ ποίησις καὶ ἐλεγειακοὶ ποιηταί.

§ 31. Ἐπιγράμμα καὶ ἐπιγραμματοποιοί.

ΙΑΜΒΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 32. Ἰαμβικὴ ποίησις καὶ ἰαμβικοὶ ποιηταί.

ΜΕΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 33. Μελικὴ ποίησις καὶ μελικοὶ ποιηταί.

ΧΟΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 34. Χορικὴ ποίησις καὶ χορικοὶ ποιηταί.

§ 35. Περὶ ληψις καὶ χαρακτηρισμοὶ τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς λυρικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

III. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΔΡΑΜΑ

A' Ἀρχαία ἀττικὴ περίοδος τοῦ δράματος (900—300 π.Χ.).

§ 36. Ἀρχὴ καὶ γένεσις τοῦ δράματος.

§ 37. Φύσις, ὅρισμός, σκοπὸς καὶ στοιχεῖα τοῦ δράματος.

§ 38. Διαίρεσις τοῦ δράματος εἰς εἶδη καὶ ἀνάπτυξις αὐτῶν.

ΣΑΤΥΡΙΚΟΝ ΔΡΑΜΑ

§ 39. Διαμόρφωσις τοῦ σατυρικοῦ δράματος καὶ διαμορφωταὶ αὐτοῦ

ΤΡΩΓΩΔΙΑ

§ 40. Διαμόρφωσις τῆς τραγωδίας καὶ διαμορφωταὶ αὐτῆς.

§ 41. Ὅρισμός, γλῶσσα καὶ μέτρα τῆς τραγωδίας.

§ 42. Μέρη καὶ στοιχεῖα τῆς τραγωδίας.

§ 43. Περὶ θεάτρου καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ.

§ 44. Περὶ ὑποκριτῶν, χορευτῶν καὶ τῆς σκευῆς αὐτῶν.

§ 55. Περὶ τραγικῶν ἀγώνων, χορηγίας καὶ διδασκαλίας τῶν δρᾶμάτων.

- § 46. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας ἐν Ἀττικῇ καὶ οἱ ἐπισημότεροι ποιηταὶ αὐτῆς.
 § 47. Ὁ Αἰσχύλος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
 § 48. Ὁ Σοφοκλῆς καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
 § 49. Ὁ Εὐριπίδης καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
 § 50. Σύγκρισις τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν.
 § 51. Χαρακτηρισμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τραγωδίας καὶ ἐπιδράσεις αὐτῆς.
 § 52. Ἡ μετὰ ταῦτα τραγωδία καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς.

ΚΩΜΩΔΙΑ

- § 53. Γένεσις, ὀνομασία καὶ φύσις τῆς κωμωδίας.
 § 54. Διαμόρφωσις καὶ διαμορφωταὶ τῆς κωμωδίας.
 § 55. Ἀνάπτυξις τῆς κωμωδίας ἐν Ἀττικῇ, κωμικοὶ ποιηταί, γλῶσσα καὶ μέτρον τῆς κωμωδίας.
 § 56. Μέρη καὶ στοιχεῖα τῆς κωμωδίας, θέατρον, ὑποκριταί, χορευταὶ καὶ σκευὴ αὐτῶν, κωμικοὶ ἀγῶνες.
 § 57. Διαίρεσις τῆς κωμωδίας.
 § 58. Ἀρχαία ἀττικὴ κωμωδία.
 § 59. Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
 § 60. Μέση κωμωδία.
 § 61. Περὶ λήψεως καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς δραματικῆς ποιήσεως (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

- § 62. Περὶ τῶν δευτερευόντων εἰδῶν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως.
 § 63. Τὸ παρωδικὸν ἔπος.
 § 64. Ἡ ἱλαροτραγωδία.
 § 65. Οἱ μῦθοι.
 § 66. Ἡ βουκολικὴ ποίησις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡ ποίησις ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥωμαίων πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (300 π.Χ.—1453 μ.Χ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- § 67. Τὰ ἐλληνικὰ γράμματα κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς, ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.
 § 68. Ἡ ποίησις κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς, ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

Ι. ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΕΠΟΣ

- § 69. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).

- § 70. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).
- § 71. Τὸ ἔπος καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

II. ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΜΕΛΟΣ

- § 72. Ἡ λυρική ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).
- § 73. Ἡ λυρική ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).
- § 74. Ἡ λυρική ποίησις καὶ οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

III. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΔΡΑΜΑ

- § 75. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).
- § 76. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).
- § 77. Τὸ δράμα καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'

Ὁ πεζὸς λόγος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἀλεξανδρινῶν (900—300 π. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Εἰς τὸν ΠΕΖΟΝ ΛΟΓΟΝ

- § 78. Ἀρχὴ καὶ διαμόρφωσις τοῦ πεζοῦ λόγου, διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ποιήσεως καὶ διάλεκτος αὐτοῦ.
- § 79. Διαίρεσις τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς εἶδη καὶ καλλιέργεια αὐτῶν.

I. Ἡ ΙΣΤΟΡΙΑ

A' Ἀρχαία καὶ ἀττικὴ περίοδος τῆς ἱστορίας (900—300 π. Χ.)

- § 80. Γένεσις, ἀντικείμενον καὶ πατρὶς τῆς ἱστορίας.
- § 81. Ἡ διαμόρφωσις τῆς ἱστορίας καὶ οἱ πρῶτοι διαμορφ. αὐτῆς.
- § 82. Οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ καὶ ἡ ἔννοια ἱστορίας.
- § 83. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.
- § 84. Ὁ Θουκυδίδης καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.
- § 85. Ὁ Ξενοφῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
- § 86. Οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱστορικοὶ τῆς ἀρχαιότητος.
- § 87. Οἱ μετὰ ταῦτα ἀρχαῖοι ἱστορικοί.
- § 88. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ἱστορίας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

II. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Α' Ἀρχαία καὶ ἀττική περίοδος τῆς φιλοσοφίας (900—300 π. Χ.).

- § 89. Ἀρχή, γένεσις, διαμόρφωσις καὶ ἔργον τῆς φιλοσοφίας.
§ 90. Ὅρισμός, πατρὶς καὶ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας.

Ἀρχαία φιλοσοφία ἢ φιλοσοφία τῆς φύσεως. (600—470 π. Χ.).

- § 91. Ἀρχή, περιεχόμενον καὶ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας.
§ 92. Ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία (φιλοσ. τῶν αἰσθήσεων).
§ 93. Ἡ θωρικὴ ἢ Πυθαγόρειος φιλοσοφία (φιλ. τοῦ πνεύματος).
§ 94. Ἡ ἐλεατική φιλοσοφία.
§ 95. Ἡ φιλοσοφία τῶν σοφιστῶν ἢ ὁ σκεπτικισμός.

Ἀττική φιλοσοφία, ἢ φιλοσοφία τῆς ἀκμῆς (470—322 π. Χ.).

- § 96. Ἀρχή, ἀντικείμενον καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἀττικῆς φιλοσοφίας.
§ 97. Ὁ Σωκράτης καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.
§ 98. Αἱ ἐλάσσονες σωκρατικαὶ σχολαί.
§ 99. Ἡ μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξις τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας.
§ 100. Ὁ Πλάτων καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.
§ 101. Οἱ ἀκαδημαϊκοὶ διάδοχοι τοῦ Πλάτωνος.
§ 102. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.
§ 103. Σύγκρισις τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφους.
§ 104. Οἱ περιπατητικοὶ διάδοχοι τοῦ Ἀριστοτέλους.
§ 105. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμός τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς φιλοσοφίας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

III. Η ΡΗΤΟΡΕΙΑ

Α' Ἀρχαία καὶ ἀττική περίοδος τῆς ῥητορείας (900—300 π. Χ.).

- § 106. Αἱ πρώται ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς ῥητορείας.
§ 107. Ἡ πρώτη τεχνικὴ διαμόρφωσις τῆς ῥητορείας, διαμορφωταὶ καὶ ὅρισμός αὐτῆς.
» 108. Εἶδη τῆς ῥητορείας, μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, τόποι ἐνεργείας τοῦ ῥήτορος.
§ 109. Διεξαγωγή δίκης, λογογραφία, λογογράφοι ῥήτορες.
§ 110. Οἱ πρώτοι φυσικοὶ ῥήτορες ἐν Ἀθήναις.
§ 111. Ἡ τεχνικὴ ῥητορεία καὶ οἱ διασημότεροι ἀττικοὶ ῥήτορες.
§ 112. Περίληψις καὶ χαρακτηρισμός τῶν δύο πρώτων περιόδων τῆς ῥητορείας (ἀρχαίας καὶ ἀττικῆς).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

- § 113. Αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ὁ πεζὸς λόγος ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (300 π. Χ.—1453 μ. Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 114. Ὁ πεζὸς λόγος κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς, ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

I. ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 115. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).

§ 116. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).

§ 117. Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

II. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 118. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).

§ 119. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).

§ 120. Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

III. ΡΗΤΟΡΕΙΑ

§ 121. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300—0 π. Χ.).

§ 122. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου (0—500 μ. Χ.).

§ 123. Ἡ ῥητορεία καὶ οἱ ῥήτορες τῆς βυζαντινῆς περιόδου (500—1453 μ. Χ.).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

§ 124. Αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὴν ἀλεξανδρινήν, ῥωμαϊκὴν καὶ βυζαντινὴν περίοδον (300 π. Χ. — 1453 μ. Χ.).

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

(Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὰς σελίδας).

Α.

Ἀγαθήμερος 209. Ἀγαθίας 197. Ἀγάθων 89. Ἀγαμέμνων 27, 77. Ἀδαμάντιος Κοραῆς 9. Ἀδωνις 104. Ἀθανάσιος 205. Ἀθηναίων πολιτεία 166. Ἀθηναῖος 204. Αἰθιοπικά 209. Αἰθιοπὶς 32. Αἴας 81. Αἴας Τελαμώνιος 27. Αἴλιος Ἀριστείδης 204. Αἰνείας 30. Αἰολικὴ ἄρμονία 40. αἰολ. διάλεκτος 7. Αἰσχίνης 183. Αἰσχύλος 75-79. Αἰσωπος 37. Αἵτια 113. αἵτειν χορὸν 73. Ἀκαδημεῖα, ἀκαδ. φιλοσοφία, Ἀκαδημαῖκοι 160 161, 165. ἀκαδ. σχολή 196, 200. ἀκάθιστος ὕμνος 114. Ἀκομινάτος 197. Ἀκουσίλαος 123. Ἀκροπολῖτης 197. Ἀλεξάνδρα 115. Ἀλεξάνδρεια 105. ἀλεξανδρινὴ περίοδος 13, 108, 112, 115, 199, 202, 207. Ἀλέξανδρος Μέγας 112. Ἀλεξιάς 197. Ἀλεξάνδρου ἀνάδασις 195. Ἀλεξίς 98. Ἀλεξίφάρμακον 109. Ἀλειτουργία 109. Ἀλκαϊκὴ στροφή 48. Ἀλκαίος 49. Ἀλκυονίδης 84. Ἀλκίνοος 28. Ἀλκμάν 52. ἄλωςις Μιλήτου 64. Ἀρμόνιος Σακκάς 201. Ἄννα ἢ Κομνηνὴ 197. ἀναγέννησις γραμμάτων 13. ἀναγνωστικαὶ τραγωδίαι 89. Ἀνακρέων 50. ἀνάλημμα 68. Ἀναξαγόρας 146. Ἀναξίμανδρος 144. Ἀναξιμένης 139, 144. Ἀνδοκίδης 180. Ἀνδρέας Κρήτης 114. Ἀνδρομάχη 28, 84. Ἀνθολογία 111, 113, 210. Ἀντίκερις 159. Ἀντιγόνη 80, 81. Ἀντίμαχος 36. Ἀντιόχεια 105. Ἀντιοχεὺς Ἰωάννης 198. Ἀντισθένης 158. ἀντιστροφή 51. Ἀντιφάνης 98. Ἀντιφῶν 179. αἰοῖδοι 18. ἀπάθεια στωϊκὴ 199. Ἀππιανὸς 195. Ἀπολογία 205, 211. Ἀπόλλοδωρος 209. Ἀπολλώνιος 108. Ἀπολ. ὁ Δύσκολος 211. Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους 136, 160. ἀπὸ μηχανῆς θεὸς 86. ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία 74. ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος 85. ἀπροσδιόνυσος 61. Ἄρατος 109. Ἀργοναυτικὸς κύκλος 23. Ἀργοναυτικά 108. Ἄρειος Πάγος 177. Ἀρεταῖος 208. Ἀρίσταρχος 89, 211. Ἀρίστιππος 159. Ἀριστοκλῆς 160. Ἀριστέξενος 171. Ἀριστοτέλης 165. Ἀριστοτελικοὶ 171. Ἀριστοφάνης 92, 95. Ἀρ. ὁ Βυζάντιος 211. Ἀρίστων 89. Ἀρκεσίλαος 200. ἄρμονία 40, 147. Ἀρριανὸς 195. ἄρσις 29. ἀρχαία κωμῳδία 94. Ἀρχαιολογία 207, 209. ἀρχαία φιλοσοφία 142, 145. Ἀρχιλόχος 45, 46. Ἀρχιμήδης 208. Ἀρχύτας 148, 188. ἄσμα 16. ἄσμα ἐμβόλιμον 89. ἀπὸ σκηνῆς 65, 66. Ἀσπίς Ἡρακλέους 34. Ἀστρονομία 105, 187, 188, 208. Ἀτθίς 124. ἄτομα, ἀτομικοὶ 145. Ἀτταλικοὶ 105. ἀττική διάλεκτος 7, ἀττ. κωμῳδία 94. ἀττ. περίοδος 13. ἀττ. φιλοσοφία 142, 154. αὐλὸς 40, 41. Αὐτόλυκος 188. ἀφοδία στωϊκὴ 199. Ἀχαιὸς 81. Ἀχαρνεῖς 95, 96. Ἀχιλλεὺς 24, 25. Ἀχ. Τάτιος 209.

Β.

Βαβρίας 37. Βαβυλωνία 95. Βάκχαι 85. Βακχυλίδης 54. βάρ-

βίτος 41. Βασίλειος ὁ Μέγας 206. Βάτραχοι 96,97. Βατραχομο-
μαχία 101. Βερενίκης κόρη 113. Βίαις 143. Βιβλιοθήκη 105. Βίβλ.
Διοδώρου 192,209. Βιογραφία 207,209. Βίων 89,104. βροντεῖς 70.
βουκολική ποίησις 102. βουκ. τομή 104. βουκολισμοί 103.

Γ.

Γαλεομομαχία 111. Γαληνός 207. Γελασίνος 145. γεφυρισμοί
90. Γεωγραφία 105,187,208. Γεωγραφικά 208. Γιγαντομαχία 100.
γνώθι σαυτὸν 143,157. γνωμική ποίησις 42. Γοργίας 152,174.
Γραμματική 105,207,210. Γραμματολογία 10,12. γραπτὸς λόγος
10,11. Γρηγόριος Νικηφόρος 198. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός 114,
206. Γρηγόριος ὁ Νύσσης 114,206. γυμνοπαιδία 41, γυμνοπαιδική
ἔρχησις 42.

Δ.

Διιταλεῖς 95. δάκτυλος, δακτυλ. ἐξάμετρον 20,23,29. Διναῖς 32.
δαφνηφορικά 52. Δάφνης καὶ Χλόη 209. Δείναρχος 186. Δειπνοσο-
φισταί 204. Δέξιππος 196. δέσις 22,66,82. δευτεραγωνιστής 63,70.
δευτερεῖα 74. Δημάδης 202. Δημήτριος Φιληρέδης 203. δημῶδης
γλώσσα 107. δημ. ἐθνική ποίησις 110, 111. Δημόδοκος 19. Δημό-
κριτος 145. Δημοσθένης 183. διάζωμα 69. διαίρεσις 157. διάλεκτοι
7, διαλεκτική 149,151,159,163. Διγενής Ἀκρίτας 112. διδακτικὸν
ἔπος 32. διήγησις 27,176. διθύραμβος 52,53,57. Δικαιάρχος 169,171.
δικανική ρητορεία 175. δικαστήρια 176,177. Διογένης 159,210.
Διόδωρος 172,192. Διομήδης 27. Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς 192. Δί-
φιλος 116. διώκων 177. Δίων ὁ Θράξ 211. Δίων Κάσσιος 195. Δίων
Χρυσόστομος 204. Δοσικλής 111. Δούκας 198. δῶμα 12,16 59,
δραματ. ποίησις 16,57,59,115. δωρεὰ ἁρμονία 40. δωρική διά-
λεκτος 7, δωρ. φιλοσοφία 147.

Ε.

Ἐγκυκλοπαιδικῶν αἰῶν 106. ἐγκώμια 52. ἐδώλια 69. ἐθνική
ποίησις 20, ἔθν. βυζαντινὴ ποίησις 110. ἔθν. ποιητής 54. ἔθν. τρα-
γωδία 66, ἔθν. χαρακτήρ 13. εἰδύλλια 103. εἰμαρμένη 78. Εἰρήνη
96. εἶρμος 114. εἰρομένη λέξις 128. εἰρωνεία 157. Ἐκάβη 84. Ἐκα-
ταῖος 123. Ἐκκλησία 176. Ἐκκλησιάζουσαι 96, ἐκκλησι. ἱστορία
196, ἐκκλ. ποίησις 110,113. ἐκκύκλημα 69. Ἐκτωρ 28. ἐλάσσονες
σχολαί 158. Ἐλεατική φιλοσοφία 144,148. Ἐλεγος, ἔλεγος, ἔλεγ.
ποίησις, ἔλεγ. μέτρον 40,42,44,113. Ἐλένη 85. Ἐλλάνικος 124.
Ἐλληνίδες ποιήτριαι 55. Ἐλληνικά 131,135. ἐμβάδες 94. ἐμβατή-
ρια 43. ἐμβόλιμον ἄσμα 89. Ἐμπεδοκλῆς 145. ἐμπνευστὰ ὄργανα 41.
ἐξάμετρον δακτυλικόν, ἐξ. ἰαμβικόν 46,65. ἐξάρχων διθύραμβου 58.
ἐξοδος 65. ἐπεισόδια 65. ἐπίγραμμα—ποιοί 45,53,112. Ἐπίγονοι
32. ἐπιθαλάμια 50,52. ἐπική ποίησις 16,21. Ἐπικούρειος φιλοσο-
φία 159, ἐπ. σχολή 199,200. Ἐπίκτητος 201. ἐπιλήνια 52. ἐπίλο-
γος 176. ἐπινίκια 52. ἐπιστήμαι 105,187,207. Ἐπιτάφιος 185.
Ἐπίχαρμος 91. ἔπος 12,13,108, ἐπ. διδακτικόν 32. κυκλικόν 32,
παρωδικόν, συμβουλευτικόν 33. ἐπτὰ σοφοί 44,141,143. ἐπτὰ ἐπὶ

Θήβας 77. ἐπφῶδες 51,53. Ἐρατοσθένης 208. κατ' Ἐρατοσθένους λόγος 181. Ἐρατὼ 127. Ἔργα καὶ Ἡμέραι 34. Ἐρετρικὴ σχολή 159. ἐριστικὴ σχολή 159. Ἑρμείας 196. ἐρωτικὰ ἄσματα 52. ἐσπερινὰ μαθήματα 167. Εὐάγριος 196. Εὐδοίος 101. Εὐδούλος 98. Εὐδοκία 110. Εὐδοξος 188. Εὐήμερος 159. Εὐθύδημος 152. Εὐθύφρων 162. Εὐκλείδης 159,208. Εὐμενίδες 77. Εὐμολπος 18. Εὐνάπιος 196. Εὐπόλις 92. Εὐριπίδης 83,89. Εὐρώπη 104. Εὐσέβιος 196,209. Εὐστάθιος 198,211. Εὐτέρπη 127. Εὐφορίων 89,109. Ἐφέται 177. Ἐφορος 139. ἔχεμυθία 147.

Z.

Ζηνόδοτος 210. Ζήνων 149. Ζωναράς Ἰωάννης 198. Ζώσιμος 196.

Η.

Ἠγγίμων 100. Ἠγησίας 159. ἡδονή 200. Ἠθικά 194. Ἠθικὴ 164,169. ἡθοποιεῖα 82. ἡθος 65,67. Ἠλειακὴ σχολή 159. Ἠλεκτρα 81,84. Ἠλιαία 177. Ἠλιόδωρος 209. ἡμιχόρια 71. Ἠράκλεια 36. Ἠρακλεῖδαι 85. Ἠράκλειτος 144. Ἠρακλῆς μαινόμενος 85. Ἠριννα 50,55. Ἠρόδοτος 125. Ἠρόστρατος-εἰος 9. Ἠρὼ καὶ Λεάνδρος 109. Ἠρώδης Ἀττικὸς 204. Ἠρωδιανὸς 196. ἡρωϊκὰ ποιήματα 16,18. ἡρ. ποιήσεις 19,20. ἡρ. ἔπος 23. Ἠρώνας 102. Ἠσύχιος 210. ἡχεῖα 70. ἡχοί 114.

Θ.

Θάλεια 127. Θαλής 143,144. Θαλήτας 41,52. Θάμυρις 18. θέατρον 67. θεατρώνης 75. θεῖσμος 148. Θεμιστίος 204. Θεόγνις 44. θεογονία 34. Θεοδόσιος διάκονος 111. Θεοδώρητος 196. Θεόδωρος Πρόδρομος 111,188. Θεόδ. Στουδίτης 115. Θεόκριτος 103. Θεόπομπος 138. θεὸς ἀπὸ μηχανῆς 70. Θεοφάνης Ὁμολογητὴς 198. Θεόφραστος 171. Θεοφύλακτος 197. θέσις 29. Θεσμοφοριάζουσai 97. θεωρία περὶ ἰδεῶν 149,163. θεωρικά 75. Θηβαϊκὸς κύκλος 23. Θηβαῖς 32,36. Θηριακὰ 109. Θουκυδίδης 129. θρῆνος 17. θρησκεία 164,169. θρησκ. τραγωδία 66. θρ. ποιήσεις θρ. ὕμνοι 16,17,18,20. θυμέλη 68. Θωμάς Μαγιστρος 211.

Ι.

Ἰάλεμος 17. Ἰαμβος, ἰαμβ. ἐξάμετρον. ἰαμβ. ποιήσεις 40,45,46,65. Ἰαμβύκη 46. Ἰατρικὴ 109,187,207. Ἰδρυκος 53. Ἰγνάτιος διάκονος 37,111. Ἰδέαι 149,163. Ἰκέτιδες 77,85. Ἰλαροτραγωδία 100,111. Ἰλιάς 24. Ἰλ. μικρά 32. Ἰλίου πέρσις 32. ἱμάτια 72. Ἰξευτικά 110. Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία. ἱστορία 194. Ἰούλιος Πολυδεύκης 211. Ἰοφῶν 89. Ἰππάρχος 208. Ἰππίας 152,162. Ἰππιος Κολωνός 79. Ἰπποκράτης 187. Ἰππόλυτος 85. Ἰππῶναξ 47. Ἰσαῖος 182. Ἰσθμιονίκης 55. Ἰσοκράτης 181. ἰστοελῆς 180. ἱστορία 12,120,121,190,193,196. ἱστορίας ἀπόδεξις 127. ἱστορικὸς 197. Ἰωάννης ὁ Εὐχάρτων 111. Ἰω. ὁ Δυμασκηνός 114,202. Ἰω. Μαλάλας 198. Ἰω. Ἀντισχεὺς 198. Ἰω. Ζωναράς 198. Ἰω. Χρυσόστομος 206. Ἰων 85,89. ἰωνικὴ διάλεκτος 7. ἰων. φιλοσοφία 144. Ἰωνικά 36. Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι 85. Ἰφ. ἐν Ταύροις 85.

Κ.

Κάδμος 123. καθολική ιστορία 191,192. Καινή Διαθήκη 205. Καλλικλής 152. Καλλιμάχος 113. Καλλίνος 43. Καλλιόπη 127. Καλλισθένης 139. καλὸν (τὸ) τοῦ θεάτρου 69. κανόνες 114. Καρκίνος 90. Κασσάνδρα 115. Κασσιανή 115. καταλογάδην 119. κατάλογος γυναικῶν 34,124. Κεδρηνὸς Γεώργ. 198. Κέντρωνες 101. κερκίδες 69. Κεφαλᾶς Κωνστ. 111. κιθάρα 41. κίνησις τοῦ κόσμου 168. Κλαύδιος Αἰλιανός 204. Κλαυδίνος 145. Κλεάνθης 200. Κλειώ 127. Κλεόβουλος 143. κλεψύδρα 177. Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 205. κόθορνος 72. κοῖλον θεάτρου 69. κοινὴ διάλεκτος 8,167,189,191. Κόεντος 109. κομμοὶ 65,66. κοντάκις 114. Κοραῆς Ἀδάμ. 9. Κόραξ 174. κόρδαξ 93. Κόριννα 55. κορυφαῖος χοροῦ 71. Κοσμάς Ἱεροσολυμίτης 115. κόσμος 140,144,150,158,163. Κράτης 92. Κρατῖνος 92. κρίθινος Δημοσθένης 186. Κριτόβουλος 198. Κριτόλαος 172. Κρίτων 162. κρύδην 176. κτήμα ἐς αἶν 132. Κτησίας 138. (κατὰ) Κτησιφώντος λόγος 183. κτίσις Μιλήτου 123. κυκλικὸν ἔπος 32. Κύκλωψ 62,84,86. Κυνηγετικά 110. Κυνική σχολή 158. Κυνόσαργες 158. Κύπρια ἔπη 32. Κυρηναϊκὴ σχολή 159. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κύρ. Ἀλεξανδρεὺς 205. Κύρου ἀνάβασις, Κύρ. Παυδεῖα 134,135,136. κωμῳδία 61,90,116. κῶμος 90. Κωνστ. Πορφυρογέννητος 197.

Λ.

Λαϊκὴ ποίησις 17,20. Λάχης 162. Λεξικογραφία 207,210. λέξεις 65,67. Λευκίππη καὶ Κλειτοφῶν 209. Λεύκιππος 145. (κατὰ) Λευκράτους λόγος 183. Λιδάnius 204. λίνος 17. Λογγίνος 211. Λόγγος 209. λογεῖον 70. Λογική 168. λογογράφοι ἱστορικοὶ 122, λογογράφοι 178. Λουκιανὸς 204. λυδία ἄρμονία 40. Λυδικὰ 123. Λύκειον 166. Λυκοῦργος 182. Λυκόφρων 115. λύρα 40,41. λυρικὴ ποίησις 16,39,112,113. Λυσίας 180. Λυσικράτειον 74. λῦσις 32,66,82. Λυσιππῆς 96.

Μ.

Μάγαδις 41. Μαθηματικὴ 105,187,188,208. μαϊευτικὴ 157. Μαλάκας Ἰωάννης 198. μαλλιαρισμός 9. Μανέθων 110. Μανουὴλ Φιλῆς 111. Μάξιμος 110. Μᾶξ Πλανούδης 111, Μᾶξ Τύριος 204. Μάρκελλος 109. Μάτρων 109. Μεγαρικὴ σχολή 159. Μέγας Ἀλέξανδρος 112. μέγας Κανὼν 114. μέθοδος γραμματολογίας 14. Μελέαγγρος 113. μελικὸς Ὅμηρος 53. μελικὴ ποίησις 40,48. Μέλισσος 150. μέλος 12,16,39,65,67. Μελομένη 127. μελωδία 41. Μένανδρος 116. Μενέδημος 169. μέση κωμῳδία 98,116. Μεταφυσικὴ 168. Μετεμψύχωσις 147,164. μέτρον 22,29,42,45,65. Μέτων 188. Μήδεια 85. μῆνις Ἀχλλεὺς 24,27. μηχανή 70. Μηχανική 105. μιμίζμβοι 102. μίμησις 59. μῆμοι 100,101,102. μικρὰ ἔργα Ξενοφώντος 136. Μίμνερος 43. Μιχαὴλ Ψελλός 106,202. Μιχ. Ἀπλούχειρ 111, Μιχ. Γλυκάς 112. Μοσχόπουλος 211. Μόσχος 104. Μοῦσαι 127. Μοδεκάτη 50. Μουσαῖος 18,109. Μουσεῖον 105. μουσικὰ ὄργανα

40,41. μουσική 40,48,51. Μυθιστορία 207,209. Μυθολογία 207,209. μῦθος 15,22,36,65,66. Μυριόβιβλος 210. μύριοι 134. Μύρτις 55. μυστικισμός 147,210.

N.

Ναυσικά 28. Νέα Ἀκαδημεία 199,200,201, νέα ἑλλην. γλῶσσα 8, νέα ἀττική διάλεκτος 162, ν. κωμῳδία 94,116, ν. φιλοσοφία 142, 172, 199. Νεμεονίκης 54. Νέμεσις 129. Νεοπλατωνική σχολή 165, 201. Νεόφρων 89. Νέστωρ 27. Νεφέλαι 96. Νίκανδρος 109. Νόμος μουσικός 41. Νόνος 109. Νόστος 32.

Ξ.

Ξάνθος 124. Ξενοκράτης 165. Ξενοφάνης 44,101,149. Ξενοφῶν 134.

O.

Ὀγκος 72. Ὀδύσσεια 24,26,28. Οἰδιπόδεια 32. Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ 81. Οἶδ. τύραννος 81. Οἰχαλίας ἄλωσις 32. Ὀκτώηχος 114. ὀλκαί 68,71. Ὀλυμπιονίκης 54. Ὀλυμπος 41. Ὀλυνθιακοί 185. Ὀμηρικά ἐπη, ἔμ. ζήτημα 30,31. Ὀμηρόκεντρα 101,109. Ὀμηρος 24. ὀνομαστί διακωμῳδῆσις 95. Ὀππιδανός 109,110. Ὀρέστεια 76. Ὀρέστης 85. Ὀρνίθες 96. Ὀρφεύς 18. ὀρχήστρα 68,69,70. Οὔρανία 127. ὄψις 65,67.

Π.

Παιάν 52,53. Παιδαγωγός 205. πανηγύρεις 176,178. πανηγυρική ῥητορεία 176, πανθεϊσμός 149, Πανύασις 36. πάπυρος 118. παράδοσις 93. παραβολή 27. παράλληλοι βίαι 194. παρασκήνια 69: παραστάτης 71. παρθένεια 52,53. Παρμενίδης 149,162. πάροδος 65,68. παρόνια 52. παρῳδικὸν ἔπος 100. πατέρες ἐκκλησίας 205, 211. Παυσανίας 209. Παχυμέριος Γεώργιος 197. πεζός λόγος 10, 118,119,189. Πείσανδρος 36. περγαμηνή 105,119. Πέργαμος 105. περίαντις 69. Περικλῆς 143. Περικλῆς 179. Περίοδος γῆς 125, 188. περιπατητικὴ φιλοσοφία 160. π. σχολή, π. φιλόσοφοι 165, 171,199,261. περιπεπλεγμένη ὑπόθεσις 66. περίπλους 188. Πέρσαι 77. πηκτις 41. Πηνελόπη 88. Πίνδαρος 54. Πισίδης Γεώργιος 110. Πιττακός 143. Πλάτων, πλατων. φιλοσοφία 160. Πλούταρχος 194, 201. Πλούτος 96. Πλωτίνος 201. ποιήμα, ποιητής 10, ποιήτριαι 55. ποιητικὴ 99,170. Πολέμων 165. πολιτεία 164,169. πολιτικός στίχος 111. Πολύαινος 196. Πολύβιος 190. Πολύμνια 127. Πράξιλλα 55. Πρατίνος 62,64. πράγων 74. Πρόδικος 152. πρόεδρος 177. προσέμιον 176. Προκόπιος 197. πρόλογος 65. Προμηθεὺς δεσμώτης 77. προσημέριος ποιήσις 16. προσκήμιον 68,70. προσῳδία 52. προσωπεῖα 72. πρύτανις εἰς-εὔουσα φυλή 177. πρῶτὰ μαθήματα 167. Πρωταγόρας 151. πρωταγωνιστής 63,70. πρωτεία 74. πρωτοτυπία 13. Πτολεμαῖος 208,209. Πτωχοπρόδρομος 111,112. Πυθαγόρας-εἰς φιλοσοφία 144,147. Πυθαγορικοὶ-εἰς 148. Πυθέας 188. Πυθιονέκης 54. πυρρίχη 42. Πύρρων 200. Πῶλος 152.

P.

Ραφιδός 19. Ρήσος 85. ῥητορεία 120,202,203,206, ῥητ. χρι-

στιανική 205, ῥητ. σχολαστική 204. ῥητ. φυσική 173,178, ῥητο-
ρική 151,169. Ριανός 108 Ρίνθων 101. ριττώματα 145. Ροδάνθη
καὶ Δοσικλής 111. Ρόδος 105. ῥυθμός 67. ῥωμ. ἱστορία 192,195,
196. Ρωμανός 114.

Σ.

Σακκάς 201. Σαλαμίς 44. σαμβύκη 41. σαπφική στροφή 48.
Σαπφώ 49. σατυρικὸν δρᾶμα 61,62. Σέργιος 114. Σιμωνίδης 45,47,
53. σκάζων στίχος 47. σπεπτική σχολή 199,200,201. σκεπτικισμός
144,150,153. σκευὴ ὑποκριτῶν 70,71. σκηνή 68,69. σκόλια 52.
Σόλων 43,47,143. Σουῦδας 210. Σουσαρίων 91. Σοφοκλῆς 79,89.
σοφοὶ ἑπτὰ 44,143. σοφισταὶ 150,153,174, νέοι σοφισταὶ 204,207.
σοφιστῶν φιλοσοφία 144.150. Σόφρων 102. σπέρματα 165. σπον-
δαῖος, σπονδαῖζων στίχος 29. στάσιμα 65,66. στεφάνου (περί)λόγος
183. Στησίχορος 53. Στράβων 208. Στράτων 172. στροφή 48. Στρα-
τηγήματα 196. Στρωματεῖς 205. στωϊκὴ σχολή, ἀπάθεια 199,201.
συμβουλευτική ῥητορεία 175. συμβουλ. ἔπος 33. σύγγραμμα, συγ-
γραφεὺς 10. Σύγκελλος Γεώργιος 198. Συλλογαὶ 207,210. συμποτικά
52. συνήγορος 178 Σπῆκες 96. σχολαστικός, σχολή, σωκρατικός,
στωϊκός 204,206,158,199. Σφζομενός 196. Σωκράτης 154. σωκρ.
φιλοσοφία 157, σχολαὶ 158. Σωκρ. σχολαστικός 196. σωματία 72.

Τ.

Τὰ ἐξ ἀμάξης 90. Τελαμώνιος 27. Τελέσιλλα 55. Τέρπανδρος
41 52. Τερψιχόρη 127. τετραλογία 73. τέχνη 164,169. τεχνοκρίτης
193. Τζέτζης 211. Τηλεγονία 32. Τηλέμαχος 28. Τίμαιος 190.
Τίμων 101. Τισίας 53,174. Τίσις 19, Τιτανουαχία 32. τόπος μου-
σικός 113. τραγικός ἀγών 73, τραγικώτατος Εὐριπίδης 86. τραψ-
δία 61,63,64. Τραχίνοι 81. τρίγωνον 41. Τρικλίνιος 211. τριτα-
γωνιστής 70. τριτεῖα 74. τροπάρια 114. Τρωάδες 85. τρωϊκὸς κύ-
κλος 23. Τυρταῖοι 43.

Υ.

Υμέναιος 17. ὕμνοι, θρησκευτικοὶ 16,17,50,53,114. Ὑπερείδης
185. ὑπόθεσις 66. ὑποθήκαι 44. ὑπόκρισις 59. ὑποκριτής 58,70.
ὑπόρχημα, ὑπορχηματικὴ ὄρχησις 42.

Φ.

Φαίδων 159. Φαινόμενα 109. φαλλός 90. φεύγων 177. Φήμιος
19. Φιλήμων 116. Φιλητᾶς 113. Φιλιππικοὶ 185. Φίλιππος 113.
Φίλιστος 138. Φιλοκτιήτης 81. Φιλόλαος 148. Φιλολογία 13,207,
208,211. Φιλοσοφία 12,120,140,157.163,167,199,208. φιλος. αἰ-
σθησεων 144,147, φιλ. πνεύματος 147, φιλ. σοφιστῶν 150, φιλόσο-
φοι ἀπὸ σκηνῆς 86. φιλότης 145. Φλάβιος Ἰώσηπος 193, Φλ.
Φιλόστρατος 209. Φοίνισσαι 64,85. φόρμιγξ 41. Φραντζῆς Γεώργιος
198. φρυγία ἀρμονία 40. Φρόνιχος 63. Φυσική 163,168, φυσ. φιλο-
σοφία 144,146, φυσικοὶ δὺο αἰῶνες. Φωκίων 202, Φωκυλίδης 44.
Φώτιος 210,211.

X.

Χαιρήμων 90. Χαλκοκονδύλης 198. Χαρμίδης 162. χαρώνεται κλίμακες 70. Χάρων 123. Χίτων 143. χιτών ποδήρης 72. χλαμύς 72. χοιφάροι 77. Χοιρίλος 36,62,64. χορδοτόνα 41. χορηγία, χορηγός, χορός, χορευτής, χορ. κορυφαίος 71,73,74. χορικόν δράματος 65. χορική ποίησις 40 51. χριστιανική ῥητορεία 205. Χριστός πάσχων 111,117. χροινικὸν Μορέως 112. χρονογράφοι 197,198. χρονολογία 207,208. Χρύσιππος 200. Χρυσόθεμις 18. Χρυσορράας 114, Χρυσόστομος 206,204. χυδαία γλώσσα 8. χωλιαμῶς 47. Χωνιάτης 197. χωρίζοντες 31, χωρισμός 145.

Ψ.

Ψυχὴ 163.

Ω.

ᾠδή 48,51,90.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ

Σελ. 6 στίχ. 28 ἀντὶ 750 γράφε 754

6 ὑποσημ. ἀντὶ μ. Χριστὸν αἰὼν γράφε μ. Χριστόν.

» 29 στίχ. 23 ἀντὶ (—υ—) ἐν τῷ τελευταίῳ ποδὶ γράφε (—υ—).

» 35 » 9 μετὰ τὴν λέξιν ποιητοῦ θὲς ἄνω τελείαν.

» 47 » 16 ἀντὶ οἷς γράφε οἷς

» 50 » 17 ἀντὶ τὴν εὐγένειαν γράφε καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν.

» 52 » 14 ἀντὶ εἶχεν γράφε εἶχον (τὰ σκόλια)

» 54 » 16 ἀντὶ Προσκληθεὶς γράφε Προσκληθεῖς.

» 56 » 38 ἀντὶ ἦτις γράφε ἦτις

» 60 » 19 ἀντὶ Διονύσια γράφε Διονύσια,

» 65 » 31 ἀντὶ ἄσμα γράφε ἄσμα.

» 74 » 8 ἀντὶ χορὸς γράφε χορηγός.

» 81 » 5 ἀντὶ Ἠλέκτρα Ἠλέκτρα

» 83 » 17 ἀντὶ οἷος γράφε οἷος

» 84 » 25 ἀντὶ Ἠλέκτρα γράφε Ἠλέκτρα.

» 86 » 7 ἀντὶ κατωτέρας γράφε κατωτέρα.

» 90 » 7 ἀντὶ Καρκίνος γράφε Καρκίνος.

» 93 » 15 μετὰ τὴν λέξιν κωμωδία θὲς κόμμα.

» 104 » 21 ἀντὶ 1450 γράφε 1453.

» 125 » 31 ἀντὶ ἄγνωστον γράφε ἄγνωστον.

» 135 » 20 ἀντὶ πρῶτος γράφε πρῶτος

» 150 » 10 ἀντὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ γράφε ἡ ὁ σκεπτικισμός.

» 188 » 8 ἀντὶ Θάλης γράφε Θαλῆς (§ 92).

» 189 » 24 ἀντὶ ἡ γλώσσα, φθαρεῖσα γράφε ἡ γλώσσα φθαρεῖσα.

» 197 » 22 ἀντὶ Μαυρικίου γράφε αὐτοκράτορος Μαυρικίου.

» 197 » 23 ἀντὶ βασιλείου γράφε Βασιλείου

» 198 » 22 ἀντὶ σύγγελλος γράφε Σύγγελλος.

» 208 » 32-33 γράφε ἀξιόλογον

» 208 » 33-34 γράφε γεωγραφίαν καὶ ἀξιοπίστων.

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ
ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Α' Φιλιππικὸς* μετὰ εἰσαγωγῆς,
ἀναλύσεως, σχολίων, καὶ μεταφράσεως.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Β' Φιλιππικὸς* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Γ' Φιλιππικὸς* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, κλπ.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους δ περὶ εἰρήνης* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Α' Ὀλυνθιακὸς* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Β' Ὀλυνθιακὸς* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ Δ. *Δημοσθένους Γ' Ὀλυνθιακὸς* μετὰ εἰσαγω-
γῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ Α. *Ἰσοκράτους δ πρὸς Δημόνικον* λόγος μετὰ
εἰσαγωγῆς, ἀναλύσεως, σχολίων, μεταφράσεως κλπ.

ΚΑΘΑΡΕΙΟΥ Α. *Χριστιανικὴ Ἡθικὴ ἐγκυκλιμένη διὰ τὴν
Γ' τάξιν.*

ΚΟΝΤΟΠΟΥΔΟΥ Ν. *Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα* διὰ τὴν Α'
τάξιν τῶν Γυμνασίων, ἐγκριθέντα ἐν τῷ διαγωνισμῷ.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Η. *Παυσανίου Ἀττικὰ* περιγραφὴ τῶν ἐν Ἀθῇ.
ναίς, Πειραιεῖ, Ἐλευσίνι, Μεγαρίδι κλπ. μνημείων, μετὰ
εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ Παυσανίου καὶ περιλήψεων.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Η. *Παυσανίου Κορινθιακὰ* περιγραφὴ τῶν ἐν
Κορίνθῳ, Ἀργεῖ, Μυκῆναις, Τίρυνθι, κλπ. μνημείων.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Η. *Στράβωνος Γεωγραφικῶν ἐκλογαί, ἥτοι πε-
ριγραφὴ τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Φθιώτιδος, Αἰτωλίας,
Ἀκαρνανίας καὶ Λευκάδος, μετὰ εἰσαγωγῆς.*